

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALÎ'NİN *GEVHER-NİGÂN*'İ (İNCELEME-METİN)

**ABDULLAH KARAKAŞ
16723004**

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi ALİ EMRE ÖZYILDIRIM**

**İSTANBUL
2019**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALÎ'NİN *GEVHER-NİGÂN*'İ (İNCELEME-METİN)

**ABDULLAH KARAKAŞ
16723004**

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi ALİ EMRE ÖZYILDIRIM**

**İSTANBUL
2019**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALÎ'NİN *GEVHER-NİGİN*'İ (İNCELEME-METİN)

ABDULLAH KARAKAŞ
16723004

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 03.10.2019

Tezin Savunulduğu Tarih: 01.11.2019

Tez Oy Birliği / ~~Oy Çokluğu~~ ile Başarılı Bulunmuştur.

Tez Danışmanı

: Dr. Öğr. Üyesi ALİ EMRE ÖZYILDIRIM

Jüri Üyeleri

: Dr. Öğr. Üyesi İBRAHİM SONA

Prof. Dr. HANİFE KONCU (MSGSÜ)

İSTANBUL
KASIM 2019

ÖZ

ALÎ'NİN *GEVHER-NİĞİN*'İ: İNCELEME-METİN

Abdullah Karakaş
Kasım, 2019

Bu çalışmada çevriyazısını sunup incelediğimiz Alî tarafından kaleme alınan *Hikâyet-i Şah Cihan ve Gevher-nigîn* başlıklı eserin bugün için bilinen tek nüshası, Berlin Staatbibliothek'in yazmalar bölümünde Ms. or. fol. 4110 numarasıyla kayıtlıdır. Eserin hatime bölümündeki ifadelerden 18. yüzyılda yaşadığı anlaşılan Alî hakkında edebiyat kaynaklarında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Hakkında şimdiye kadar bilimsel çalışma yapılmamış olması, tahkiye esaslı mensur bir hikâye olması, eserde çok sayıda manzum parçaya yer verilmesi ve köken itibarıyla *Camasbname*'nin hikâye örneklerinden olması eserin çalışılmasına imkân vermiştir.

Alî'nin *Gevher-nigîn*'i başlığıyla hazırladığımız bu yüksek lisans tez çalışması, giriş, *Gevher-nigîn* hikâyesi, metin ve sonuç başlıklarının yer aldığı dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın en önemli kısmını teşkil eden *Gevher-nigîn* hikâyesi başlığı, eser ve yazar hakkında; hikâyenin biçimi, özeti ve kurgusal yapısı; zaman, mekân, şahıs kadrosu ve motifler; üslup özellikleri, benzer metinlerle mukayese alt başlıklarının bulunduğu dört bölümden oluşmaktadır. Bu minvalde ilk başlıkta eser ve yazar hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra, hikâyenin anlatıldığı tahkiye bölümünün biçimsel yapısı, özeti ve kurgusal yapısı incelenmektedir. Hikâyenin özeti verildikten sonra her bölümde öne çıkan olay, sorun, çözüm sarmalı tablo ile sunulmaktadır. Ayrıca, hikâyedeki sahneler tabloyla verilmektedir. Sonraki başlıkta, hikâyenin nasıl bir kurguyla oluşturulduğu göz önüne alınarak hikâyedeki zaman, mekân, şahıs kadrosu ve motifler ele alınmaktadır. Her başlığın sonunda konuyla ilgili şekil ve tablolar sunulmaktadır. Üslup başlığında ise önce tahkiye unsurları, daha sonra manzum parçaların kullanımı ve son olarak da dil ve söyleyiş özellikleri araştırılmaktadır. İnceleme sırasında elde edilen bilgiler sonuç başlığı altında değerlendirilmektedir. En sonda ise çalışmaya konu olan eserin çevriyazısı sunulmaktadır. Böylece, bu tez kapsamında incelediğimiz ve çevriyazısını sunduğumuz *Gevher-nigîn* hikâyesinin, özelde tahkiye esaslı mensur hikâye çalışmalarına genelde ise eski Türk edebiyatı çalışmalarına katkı sunmasını temenni ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, Mensur Hikâye, Alî, *Camasbname*, *Cihan Şah*, *Gevher-nigîn*.

ABSTRACT

GEVHER-NİĞİN OF ALÎ (ANALYSIS-TEXT)

Abdullah Karakaş
November, 2019

In this study, the only copy known to date of the work which was entitled *Hikâyet-i Şah Cihan and Gevher-nigîn of Alî* that we analyzed through presenting its translation is recorded in "Yazmalar" part of Berlin Staatbibliothek with the number of "Ms. or. fol. 4110". This work of Alî who lived in 18th century is significant for classical Turkish literature due to four reasons. Because a scientific research has not been conducted yet; the text is both narrate-based and prosaic; many poetical verses in the text provide data about both tone studies and reading culture of the period; the text originally is from the narrative examples of *Camasbname*, studying the work is necessary.

This master thesis that we have prepared with the title of "*Gevher-nigîn* of Alî" consists of four main parts under the titles of "Introduction", "*Gevher-nigîn* Story", "Text", "Conclusion". The main heading of *Gevher-nigîn* Story comprises of four parts which "About The Work and the Author", "The Format, the Summary, and Fictional Structure of the Narrative", "Narrator, Time, Space, Person Staff, Patterns" and "Tone Skills", "Comparing with Similar Text" reside as subtitles. First of all, the information about the work and the author are given under this title. Thereafter, format of the narrate part where the story is told, summary, and fictional structure are analyzed. Later, considering what kind of fiction the work is given, narrator, time, space, person staff, and patterns in the narrate are examined. In the title of "Tone Skills", figures of speech and poetical verses are examined in terms of their contributions to the narrative. Last one is focused on comparing *Gevher-nigîn* with similar text. The information that was obtained during the research is evaluated under the title of conclusion. Finally, translation of the work that is subject to this study is presented. Thus, the story of *Gevher-nigîn* which we analyzed as part of this thesis and presented its translation is desired to contribute particularly to narrate-based poetical story studies and generally to classical Turkish literature.

Key Words: Classical Turkish Literature, Prose Story, Alî, *Camasbname*, *Cihan Şah*, *Gevher-nigîn*.

ÖN SÖZ

Yıldız Teknik Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, H. 1616/M. 1704'te Alî tarafından kaleme alınan *Hikâyet-i Şah Cihan ve Gevher-nigîn* başlıklı eser tüm yönüyle incelenmiştir. Şimdiye kadar hakkında hiçbir bilimsel çalışma yapılmamış bu eser, *Camasbname*'nin içerisindeki hikâyelerden üretilmiş müstakil bir metin olup tahkiye esaslı mensur bir hikâyedir. Hikâyede çok sayıda manzum parça kullanılması ve hikâyenin *Camasbname*'deki hikâyelerden biri olması söz konusu eserin öne çıkan özellikleridir.

Gevher-nigîn'in tek nüshası, Berlin Staatbibliothek'tedir. Söz konusu nüsha, nesih yazı türü ile gayet okunaklı şekilde kaleme alınmıştır. Alî'nin *Gevher-nigîn*'i başlığıyla hazırladığımız bu yüksek lisans tez çalışması, giriş, *Gevher-nigîn* hikâyesi, metin ve sonuç başlıklarının yer aldığı dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın en önemli kısmını teşkil eden *Gevher-nigîn* hikâyesi başlığı, eser ve yazar hakkında; hikâyenin biçimi, özeti ve kurgusal yapısı; zaman, mekân, şahıs kadrosu ve motifler; üslup özellikleri, benzer metinlerle mukayese alt başlıklarının bulunduğu dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın ilk başlığında eser ve yazar hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra, tahkiye bölümünün biçimsel özellikleri, özeti ve kurgusal yapısı incelenmektedir. Hikâyenin özeti sunulurken hikâyede yer alan sahneler ve olay, sorun, çözüm sarmalı bir tablo eşliğinde gösterilmektedir. Ardından, hikâyedeki zaman, mekân, şahıs kadrosu ve motifler ele alınmaktadır. Bu başlıkta yer alan konularla alakalı tablo ve şekiller her bölüm sonunda paylaşılmaktadır. Üslup başlığında ise önce tahkiye unsurları olan olay aktarımı, tasvirler ve diyaloglar ele alınmaktadır. Daha sonra, hikâyede kullanılan manzum parçalar kişiye ait ve anlatıcıya ait yani arasöz başlıklarında incelenmektedir. Dil ve söyleyiş başlığında hikâyede öne çıkan edebî sanatlarla ve söyleyiş özelliklerine değinilmektedir. İnceleme sırasında elde edilen bilgiler sonuç başlığı altında değerlendirilmektedir. En sonda ise çalışmaya konu olan eserin çevriyazısı sunulmaktadır.

Bu çalışmanın tamamlanmasında birçok kişinin emeği oldu. En önemli yardım, değerli hocam Ali Emre Özyıldırım'dan gördüm. Kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır. Hatice Aynur, Berat Açıl ve Muhammed Sağlam'a bu tez vesilesiyle teşekkür etmek isterim. Mehmet Ali Özkan'a ve Yenidoğu Eğitim Kurumlarına müteşekkirim. İş arkadaşlarım Kevser Yıldırım, Muhammed Sarı ve Sebiha Tokalı'ya teşekkürlerimi sunarım. Metindeki Arapça ifadeleri Türkçeye çeviren Halit Kurtoğlu ve Maşuk Aktaş'a, Farsça ifadeleri Türkçeye tercüme eden Turgay Şafak'a teşekkür borçluyum. Her sıkıştığım da kapıları açan dostum Dursun Özyürek ve Hatice Piroğlu büyük bir teşekkürü hak ediyor gerçekten. Tezi yazarken hâlini hatırlını soramadığım kıymetli anne babama teşekkür ederim. Son ve en önemlisi her akşam iş dönüşü "Baba, adda!" diyen kızım Zeynep Ahsen'e ve her türlü sıkıntıya göğüs gerip beni çalışmaya teşvik eden sevgili eşim Cemile'ye ne kadar teşekkür etsem azdır; hakkı ödenmez!

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. GEVHER-NİGİN HİKÂYESİ	4
2.1. Nüsha, Eser ve Yazar Hakkında.....	4
2.2. Hikâyenin Biçimsel Özellikleri, Özeti ve Kurgusal Yapısı	10
2.2.1. Hikâyenin Biçimsel Özellikleri.....	10
2.2.2. Hikâyenin Özeti	10
2.2.2.1. Birinci Bölüm: Cihan Şah hikâyesine giriş ve Şah Taymus oğlu Cihan Şah'ın doğumu	11
2.2.2.2. İkinci Bölüm: Cihan Şah'ın gençlik hevesiyle ava çıkıp bir geyiğin peşine düşerek türlü belalara bulaşması.....	12
2.2.2.3. Üçüncü Bölüm: Şah Taymus'un, Cihan Şah'ın hasretiyle perişan olması.....	13
2.2.2.4. Dördüncü Bölüm: Cihan Şah'ın yamyamlar adasına düşüp savaşması	15
2.2.2.5. Beşinci Bölüm: Cihan Şah'ın yamyamlardan kurtulup maymunlar kalesine düşmesi.....	16
2.2.2.6. Altıncı Bölüm: Cihan Şah'ın maymunlardan firar ederek karıncalar diyarına düşüp cenk etmesi. Ardından, Nehrevan'daki Yahudiler kalesine varması	18

2.2.2.7. Yedinci Bölüm: Cihan Şah'ın, Süleyman Peygamber'in inşa ettirdiği saraya gelip Mürğ Şah ile tanışması ve bir peri kızına âşık olması	21
2.2.2.8. Sekizinci Bölüm: Cihan Şah'ın Kabil'e gelmesi. Şah Taymus'un oğlunu evlendirmesi. Şemse Banu'nun düğün gecesi Gevher-nigîn Kalesi'ne kaçması.....	24
2.2.2.9. Dokuzuncu Bölüm: Cihan Şah'ın, Şemse Banu'nun hasretiyle Gevher-nigîn Kalesi'ni bulmak için diyar diyar gezmesi	28
2.2.3. Hikâyenin Kurgusal Yapısı	33
2.3. Anlatıcı, Zaman, Mekân, Şahıs Kadrosu ve Motifler	35
2.3.1. Anlatıcı.....	35
2.3.2. Zaman.....	38
2.3.2.1. Zaman Kipi: Kip, Öykü Zamanı ve Söylem Zamanı	39
2.3.2.2. Zaman Analizi: Düzen ve Süre	40
2.3.3. Mekân.....	42
2.3.4. Şahıs Kadrosu	44
2.3.5. Motifler	49
2.4. Üslup Özellikleri	62
2.4.1. Tahkiye Unsurları.....	63
2.4.1.1. Olay Aktarımı.....	63
2.4.1.2. Tasvirler	64
2.4.1.3. Diyaloglar.....	67
2.4.2. Manzum Parçaların Kullanımı	68
2.4.2.1. Kişilere Ait Manzum Parçalar.....	68
2.4.2.2. Anlatıcıya Ait Manzum Parçalar: Arasöz	70
2.4.3. Dil ve Söyleyiş Özellikleri	72
2.5. Benzer Metinlerle Mukayese	75
2.5.1. <i>Camasbname</i> 'deki <i>Cihan Şah Destanı</i> ile Mukayese.....	75

2.5.2. <i>Cihan Şah ile Şemsiyye</i> Hikâyesi ile Mukayese.....	76
3. METİN	78
3.1. Metnin Kurulmasında İzlenen Yol.....	78
3.2. Çevriyazı Alfabesi.....	80
3.3. Metnin Çevriyazısı	81
4. SONUÇ	233
KAYNAKÇA	241
ÖZ GEÇMİŞ.....	246

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Eserdeki Başlıklar	5
Tablo 2: Birinci Bölümün Kurgusal Yapısı	12
Tablo 3: İkinci Bölümün Kurgusal Yapısı	13
Tablo 4: İkinci Bölümdeki Sahneler	13
Tablo 5: Üçüncü Bölümün Kurgusal Yapısı	15
Tablo 6: Üçüncü Bölümdeki Sahneler	15
Tablo 7: Dördüncü Bölümün Kurgusal Yapısı	16
Tablo 8: Dördüncü Bölümdeki Sahneler.....	16
Tablo 9: Beşinci Bölümün Kurgusal Yapısı	17
Tablo 10: Beşinci Bölümdeki Sahneler.....	18
Tablo 11: Altıncı Bölümün Kurgusal Yapısı	20
Tablo 12: Altıncı Bölümdeki Sahneler.....	20
Tablo 13: Yedinci Bölümün Kurgusal Yapısı.....	23
Tablo 14: Yedinci Bölümdeki Sahneler	24
Tablo 15: Sekizinci Bölümün Kurgusal Yapısı	27
Tablo 16: Sekizinci Bölümdeki Sahneler.....	27
Tablo 17: Dokuzuncu Bölümün Kurgusal Yapısı.....	33
Tablo 18: Dokuzuncu Bölümdeki Sahneler	33
Tablo 19: GN'in Şahıs Kadrosu.....	48

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Birinci Bölümün Motif Yapısı	52
Şekil 2: İkinci Bölümün Motif Yapısı	53
Şekil 3: Üçüncü Bölümün Motif Yapısı	54
Şekil 4: Dördüncü Bölümün Motif Yapısı	55
Şekil 5: Beşinci Bölümün Motif Yapısı	56
Şekil 6: Altıncı Bölümün Motif Yapısı	57
Şekil 7: Yedinci Bölümün Motif Yapısı	58
Şekil 8: Sekizinci Bölümün Motif Yapısı	59
Şekil 9: Dokuzuncu Bölümün Motif Yapısı	60
Şekil 10: GN 'in Motif Yapısı	61

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
bk.	: Bakınız
bs.	: Basım, baskı
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayı
salt.	: Saltanat yılları
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı: İslam Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak
vs.	: Vesaire
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

1. GİRİŞ

Bu çalışmada çevriyazısını sunduğumuz ve incelediğimiz Alî'nin *Hikâyet-i Şah Cihan ve Gevher-nigîn* başlıklı eserin bugün için bilinen tek nüshası, Berlin Staatbibliothek'in "Yazmalar" bölümünde "Ms. or. fol. 4110" numarasıyla kayıtlıdır. Hatime bölümündeki ifadelerden 18. yüzyılda yaşadığı anlaşılan Alî'nin bu eseri, eski Türk edebiyatı çalışmaları için dört sebepten dolayı önemlidir. Öncelikle, daha önce hakkında çalışma yapılmadığı için bu tezle birlikte edebiyatımıza hem yeni bir eser hem de yeni bir şair kazandırılmış olacaktır. Alî hakkındaki bilgiler şimdilik çok kısıtlı olsa da bu çalışma sayesinde kendisinin varlığı gün yüzüne çıkmış olacak. Böylece, bundan sonra yapılacak çalışmalarda bu yazarın adı kayıtlara geçmiş olacaktır. İkinci sebep olarak, tahkiye esaslı mensur bir hikâye olması eserin çalışılması için önem arz etmektedir. Bilindiği gibi eski Türk edebiyatı alanında daha çok manzum eserler özellikle de divanlar çalışılmaktadır. Mensur eserler üzerine çalışılmış olsa da şimdiye kadar yapılan çalışmaların çoğunluğu manzum eserler üzerinedir. Bunun başlıca sebebi, eski Türk edebiyatında şiirin nesre göre daha önemli görülmesi, hüner göstermek isteyen kişilerin sanatlarını daha çok manzum eserlerde ortaya koymasıdır¹. Bundan dolayı, *Gevher-nigîn*'in manzum değil mensur olması, eserin önemini artırmaktadır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki eski Türk edebiyatı çalışmalarında tahkiye esaslı mensur eserler üzerine yapılan çalışmalar, tahkiye esaslı manzum eserlere göre azdır. Kısacası, hem mensur hem de tahkiye esaslı bir metin olan *Gevher-nigîn* bu yapısal özelliğiyle önemli bir çalışma konusudur. Diğer yandan, eserde çok sayıda manzum parçanın yer alması metnin çalışılması için önemli bir sebeptir. Osmanlı sahasında kaleme alınan mensur eserlerin önemli yapısal özelliklerinden olan bu husus etraflıca araştırılmamıştır. Özellikle, manzum parçaların işlevi, kullanım sıklığı ve mensur yapıdaki yeri gibi meseleler göz ardı edilmiştir². Şunu da belirtmek gerekir ki manzum parçalar üzerine yapılacak detaylı çalışmalar, üslup konusuna ve dönem kültürüne önemli katkılar

¹ Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, 2. bs. (Ankara: MEB, 2016), 5.

² İ. Hakkı Aksoyak, "Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler", *Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler*, haz. Hatice Aynur ve diğ. (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2010): 56.

sunacaktır. 18. yüzyılın başında kaleme alınan bu metindeki manzum parçaların seçildiği şair ve eserler, dönemin kitap kültürü, üslubu, okur beğenisi ve öne çıkan şairleri hakkında birinci elden bilgi vermektedir. Bu tür eserler üzerine yapılacak mukayeseli çalışmalar, söz konusu verileri daha sağlıklı bir zemine çekecektir. Bundan dolayı, *Gevher-nigîn* üzerine yapılacak çalışma, hem göz ardı edilen bu hususun yeniden gündeme gelmesini sağlayacak hem de ortaya çıkan veriler sayesinde bu konuda yapılacak çalışmalara katkı sunacaktır. Son olarak, *Gevher-nigîn*'in çalışılması *Camasbname*'nin eski Türk edebiyatında ne açıdan etkili olduğunu ortaya koyacaktır. Bilindiği üzere *Gevher-nigîn* hikâyesi esasında *Camasbname*'nin içerisindeki iç hikâyelerden biridir. Bunun gibi çok sayıda hikâyeyi barındıran *Camasbname*, Türk edebiyatında birçok manzum ve mensur eserin kaleme alınmasına kaynak olmuştur. Mesela, *Şah Cihan ile Şemsiyye* hikâyesi mensur olup hakkında akademik çalışma yapılmış bir eserdir³. Özetleyecek olursak, daha önce çalışılmamış olması, tahkiye esaslı mensur bir hikâye olması, çok sayıda manzum parçayı bünyesinde barındırması ve *Camasbname* geleneğinin örneği olmasından ötürü *Gevher-nigîn* hikâyesi, üzerine çalışma yapılması gereken bir eserdir.

Ali'nin *Gevher-nigîn*'i başlığıyla hazırladığımız bu yüksek lisans tez çalışmasının ilk başlığı *Gevher-nigîn* Hikâyesi'dir. Bu ana başlık altında dört alt başlık bulunmaktadır. Bu minvalde öncelikle, eser ve yazarı hakkında ulaştığımız kısıtlı bilgiler sunulacaktır. Yazar hakkında edebiyat tarihi eserlerinde yeterli sayıda ve nitelikte bilgi olmaması, bu başlık altında sunulan bilgileri kısıtlamıştır. İkinci başlık, incelememizdeki hacim açısından en uzun olanıdır. Burada öncelikle hikâyenin biçimi hakkında bilgi verilecektir. Ardından, hikâyenin geniş bir özeti verilerek okuyucunun hikâye hakkında daha detaylı bilgi sahibi olması sağlanacaktır. Bu özet verilirken metindeki başlıklar esas alınmıştır. Özetten sonra, hikâyenin kurgusal yapısına geçilecektir. Hikâyenin kurgusal yapısı sorun, olay, çözüm şeklinde ilerlemektedir. Çalışmamızın bu başlığında söz konusu yapının işleyişi detaylı şekilde incelenecektir. Daha sonra, hikâyenin asli unsurlarından olan anlatıcı, zaman, mekân, şahıs kadrosu ve motifler detaylı şekilde incelenecektir. Bu başlık altında anlatıcı, anlatının zamanı, hikâyede geçen mekânların sunuluş biçimi, şahıs kadrosu ve motiflerin işleyiş yapısı ele alınacaktır. Çalışmamızın son başlığı olan

³ Özkan Daşdemir, *Cihan Şah ve Şemsiyye Hikâyesi* (Erzurum: Fenonem Yayıncılık, 2016).

Üslup özelliklerinde ise eserin sahip olduğu dil ve söyleyiş özellikleri değerlendirilecek, sz sanatları hakkında bilgiler verilecek, manzum parçaların işlevi ortaya konacak ve eserdeki hâkim üslup değerlendirilecektir. Sonuç başlığında ise çalışma neticesinde ulaştığımız bilgiler okurla paylaşılacaktır. Çalışmamızın son başlığı olan metin kısmında öncelikle kullanılan çevriyazı alfabesi, çevriyazıda izlenen yol verilecektir. Ardından çalışmamızın konusu olan *Gevher-nigîn* hikâyesinin metni çevriyazı ile okura sunulacaktır.

2. GEVHER-NİĞİN HİKÂYESİ

2.1. Nüsha, Eser ve Yazar Hakkında

Alî'nin 1704'te kaleme aldığı *Hikâyet-i Şah Cihan ve Gevher-nigîn*⁴ eserinin bilinen tek nüshası, Berlin Staatbibliothek'in "Yazmalar" bölümünde "Ms. or. fol. 4110" numarasıyla kayıtlıdır. Öncelikle nüshayı değerlendirecek olursak eser, altmış dokuz varaktan müteşekkildir. Her varak 27x19 cm ölçüsünde ve her varakta metin için kullanılan alan 21x13 cm'dir. Bundan dolayı, her varakta satırların yanında ve üstünde boşluklar yer almaktadır. Varakların her birinde 21 satır bulunmaktadır. Bazı varaklarda, metnin ortasına gelecek şekilde bilinçli olarak boşluklar bırakılmıştır. Bu boşluklar tüm eserde toplam 16 tanedir ve boşluklar yaklaşık 15 cm'dir. Bu boşluklar, büyük ihtimalle eser bittikten sonra minyatür çizimi için bırakılmıştır. Hem metnin içerisindeki hem de varakların kenarındaki boşluklar eserin minyatürlü ve tezhipli bir şekilde sunulmak istendiğini göstermektedir. Nüshada kullanılan yazı türü, yazma eserlerde sıkça başvuru alan nesihdir ve gayet okunaklıdır. Nüshada siyah mürekkep kullanılmıştır fakat başlıklarda, bazı kelimelerde ve manzum parçaların nerede başlayıp nerede bittiğini göstermek için kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nüshada okunmayan veya silik kelime yok denecek kadar azdır.

Nüsha hakkında bilgi verdikten sonra eserin⁵ biçimsel özelliklerine bakabiliriz. Toplamda yedi bölümden oluşan eser, Allah'a yakarış bölümü olan münacat ile başlar. Ardından Hz. Muhammed'e övgü amacıyla bir na'at yer alır. Daha sonra, eserin sunulduğu kişi olan Sultan III. Ahmed'e (salt. 1703-1730) methiye bulunur. Methiye bölümünden sonra eserin yazılış hikâyesi ve amacının anlatıldığı sebep-i telif bölümü yer alır. Sebeb-i teliften sonra agaz-ı destan başlığı ile hikâyeye giriş yapılır. Hikâye anlatıldıktan sonra eserin kaleme alınış tarihi beş beyitlik bir nazımla verilir. Sultan III. Ahmed'e övgü ve duaların yer aldığı yirmi yedi beyitlik hatimeyle esere son verilir. Biçim açısından eserdeki manzum

⁴ Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında eserin ismi için *GN* ifadesi kullanılacaktır.

⁵ Bu çalışmada eser kelimesi nüshanın tamamını ifade ederken hikâye kelimesi ise sadece eserin içindeki tahkiye kısmını yani *GN* hikâyesini ifade etmektedir.

parçaların sayısına da değinmek gerekir. Eserde 19 kıta, 12 muharrire ve 20 başka şairlere ait nazım, 250 beyit, 11 mısra vardır. Kısacası eserde toplam 312 manzum parça yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda, eserin biçimsel özelliğini görmek adına, eserde yer alan başlıklar ve bu başlıkların bulunduğu varak numaraları verilmiştir.

Tablo 1: Eserdeki Başlıklar

	Başlık	Varak
GİRİŞ	Ḳıṭ‘a-i münācāt be-dergāh-ı Ḳāḍi’l-ḥācāt	1b
	Ḳıṭ‘a li-muḥarriri’l-faḳīr der-na‘t-ı faḥr-i mevcūdāt ‘a.m	2a
	Li-muḥarririhi’l-faḳīr der-sitāyīş-i ḥāzret-i pādīşāh-ı İslām ḥullede mülūkiyyetehu ilā-yevmi’l-ḳıyām	2b
TAHKİYE	Bā‘ış-i te’līf-i kitāb-ı müşkīn-niḳāb ve sebeb-i taşnīf-i ḳıssaş-ı müsteṭāb be-tevfīḳü’l-Vehhāb	3b
	Āgāz-ı dāstān-ı şeh-zāde-i nīk-baḥt Cihān Şāh ve velādet ez-‘ırḳ-ı pāk-i Şāh Ṭaymūs ve ser-güzeşt-i av der-cihān-ı ḥarāb-ābād	5b
	Şeh-zāde Cihān Şāh iḳtizā-yı şebāb ile şayd u şikāra rāḡīb olup bir naḥcīr-i pūr-tezvīri ḳovarak ḡurbete düşüp dürlü dürlü ḳazālara mübtelā olduğudur	8b
	Şāh Ṭaymūs ferzendi firākıyla āşüfte-hāl olup talebinde sa‘y-ı bī-fā’ide eylediği maḥalli beyāndır	11a
	Şeh-zāde Cihān Şāh deryāda merdüm-ḥorlar cezāresine düşüp cenk etdigidir	13b
	Şeh-zāde Cihān Şāh nīm-tenlerden ḳurtulup rüzgār ile maymūnlar ḳal‘asına düşdügüdür	15b
	Şeh-zāde Cihān Şāh bā-intibāh maymūnlardan firār edüp	20a

	karıncalara düşüp anlar ile dahı cenk ederek hezâr miḥnet ile Yahūdîler al‘ası olan ehr-i Nehrevān’a varduğıdır	
	eh-zāde Cihān āh bezmgāh-ı ḥāzret-i Süleymān ‘a.m olan ḥadīa-i behit-nümā [ve] ravza-i fera-fezā [ve] Gülen-i Feyz’e erüp ol kā-ı Süleymānī’ni ḥāfızı olan Mür āh nām bir pīr perīye buluup derdine dermān ararken bir perī duterine ‘āı olup istilā-yı ‘ā ile dīvāne olduğıdır	24b
TAHKİYE	eh-zāde-i felek-cāh pederi aymūs āh’a mülākāt olup cānāneden nā’il-kām ve ām-revā-yı merām olmak ümīdiyle sūr-ı hümāyūnlar edüp eb-i zifāf ol nā-mihrbān māh-ı perī-peykeri gerdek-ḥāneden açurup Gevher-nigīn’de bulmak içün seyyā-ı ‘ālem olup Mecnūn miāl a u aḥrālara düşüp serserī gezdüğüdür	39b
	eh-zāde Cihān āh firā-ı cānānla nāle vü āh ederek aleb-i al‘a-i Gevher-nigīn ve ārzū-yı yār-ı güzīn ile ‘azm-i diyār-ı ğurbet ve irtikāb-ı miḥnet-i kürbet edüp diyār diyār gezdüğüdür	50a
	Der tārī-i ḥātime-i īn risāle-i dil-ke	69a
BİTİ	Ḥātime-i kitāb der-sitāyi-ı ḥāzret-i pādīāh-ı İslām ḥalledallāhu ḥilāfeteḥu ilā yevmi’l-arār ve eyyede’l-Mevlā bi te’yīdi’n-nasr ve demri a‘dāihī bi-ḥāi’l-ur‘ān	69a

Alī, **Hikāyet-i ah Cihan ve Gevher-nigīn**, Berlin Staatbibliothek, Ms.or.fol. 4110.

Eserin biçimsel özelliklerini inceledikten sonra eserin neden kaleme alındığı ve kökeni hakkında bilgi verebiliriz. *GN*’in yazılı gayesi, Osmanlı sahasında kaleme alınan eserlerle benzerlik göstermektedir. Hatime bölümünde eserin yazarı Alī, bu dünyanın geçici olduunu, gerçek hayatın ahirette başladıını, ancak ibadetlerin yerine getirilmesiyle ahirette rahat edileceğini anlatmak için *GN*’i kaleme aldıını söyler⁶. Sebeb-i telif bölümünde ise Alī, *GN*’i kaleme almadan önce geçmişte vuku

⁶ *GN* metin kısmı, 68b-69a: “Bu hikāyet-i ğarībe ve ser-güzet-i ‘acībeden aā-yı merām ve ehem-i mehām oldur ki bu ‘ālemūn serī‘ü’z-zevāl fānī-i maḥẓ ber-ḥāb-ı ḥayāl olduın mülāāza edüp birkaç

bulmuş garip hikâyeler ve acayip sergüzeştler kaleme almak istediğini dile getirir. Bu düşünceler zihninde yer ederken bir gün yerde sürünmekle perişan olmuş bir kitaba rast gelir. Kitapta tam da Alî'nin istediği gibi içerisinde bazı kıssalar yani hikâyeler vardır ama üslubu güzel değildir. Alî'nin niyeti bu kitabı daha güzel şekilde yazmaktır. Bu şekilde ne yapacağını düşünürken bir gün edebiyattan anlayan arkadaşları “Bu eseri senden başkası yazamaz.” telkinleri ile kendisini teşvik eder⁷. Bu teşvikler neticesinde Alî, *GN*'i daha güzel bir üslupla kaleme almak için işe koyulur. Osmanlı sahasındaki yazarların sıklıkla başvurduğu bu ifadeler, eserlerin yazılış amacını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, tıpkı Osmanlı sahasında ortaya konan diğer edebî eserlerde olduğu gibi *GN* de arkadaş telkinleri neticesinde, aynı eseri daha güzel bir üslupla yazmak ve bu dünyanın geçiciliğini dile getirmek için kaleme alınmıştır.

GN hikâyesinin kökenine bakacak olursak aslında bu eser, Farsça kaleme alınan *Camasbname*'nin içerisindeki hikâyelerdendir. Aslı Pehlevice yazılmış beş yüz beyitlik bir risâle olan *Camasbname*'nin ilk örneklerine Fars edebiyatında rastlanır. *Camasbname*'de Keyânî sultanı Şah Güştâşb'ın kâinat ve yaratılışla ilgili sorularına, Vezir Camasb'ın verdiği cevaplar anlatılır. Bu risalede dinî ve ahlaki konular, İran şahlarının hikâyeleri, Zerdüşt dini ve İran'ın geleceği ele alınmıştır. Türkçede manzum ve mensur çevirileri olmakla beraber en önemli ve yaygın tercümesi, XV. yüzyılda II. Murad'ın (salt. 1421-1444, 1446-1451) isteği üzerine Musa Abdi tarafından yapılmıştır. Abdi, tercümeyi mesnevi nazım biçimiyle 5122 beyitte kaleme almıştır. Abdi'nin bu tercümeyi mensur bir *Camasbname*'den yaptığı ve esere telif unsuru sayılabilecek farklı konular eklediği düşünülmektedir. Abdi'nin kaleme aldığı *Camasbname*'de, Danyal peygamberin oğlu Camasb'ın başına gelenler ve Şahmaran ile yaşadıkları, iç içe geçmiş hikâyeler biçiminde anlatılır. İç içe geçmiş hikâyelerden bazıları şunlardır: Bulkıya, Kafdağı, Cihan Şah, Taymus Şah, Keyfal Şah, Şemsiye, Şemse Banu⁸. Çalışmamızın konusu olan *GN* de bu hikâyelerden biridir. Abdi'nin kaleme aldığı *Camasbname* üzerine çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan ilki *Camasbname*'nin dil özelliklerini inceleyen Şerif Ali

günlük ‘ömr içinde ‘arūs-ıdünyānuñ yüzine gülmesine ferîfte olmayup ‘alem-i nâfî‘ u ‘amel-i şâlih ile nâminı zıkr-i hayr ile dünyâ durdukça yâd êtdüre ki cihân kimseye bâkî çalmaduğı cümleye ma‘lumdur.”

⁷ *GN* metin kısmı, 4a: “Evvelâ bilürüz ki senüñ gencîne-i dilünde metâ‘-ı ma‘rifet bulunur.”

⁸ Mustafa Erkan, “Câmasbnâme”, *TDVİA*, c. 8 (İstanbul: İSAM, 1993): 43.

Bozkaplan'a aittir⁹. Daha sonra, MÜjgan Çakır ve Hanife Koncu'nun yüksek lisans tezleri vardır¹⁰. Ardından Hatice Kozacı'nın çalışması gelmektedir¹¹. Son olarak aynı metin Mahmut Karademir tarafından çalışılmıştır¹².

GN'in yazarı Alî'nin hayatına bakacak olursak, Alî kendisi hakkında GN'in sebep-i telifinde III. Ahmed'in ihsanıyla Enderun Sarayı'nın kilerinde görevli olduğunu, buradaki hizmetliler içerisinde yüksek bir makama sahip olduğunu söylemektedir¹³. Ayrıca, hatime bölümünde Alî, eseri H. 1016/M. 1704'te bitirdiğini dile getirir. Bu bilgiler ışığında, kesin olmamakla birlikte, Alî'nin 1650-1750 tarihleri arasında yaşadığı söylenebilir. Bu minvalde, Alî hakkında daha fazla bilgi elde etmek için şair tezkirelerine ve tarihî eserlere baktık. 18. yüzyıl tezkirelerinden öncelikle Safâî'nin (ö. 1781-82) *Nuhbeti'l-Asar Min Fevaidi'l-Eşar* isimli eserini inceledik. Bu tezkirede Alî isimli şaire rast geldik. Bahsi geçen Alî'nin namının Hüseyin ve aslen Edirneli olduğu söylenmektedir¹⁴. Bu bilgilerden yola çıkarak tezkirede bahsi geçen Alî ile GN'in yazarı olan Alî'nin aynı kişi olmadığına hükmettik. Daha sonra, Sâlim (ö. 1743) tarafından kaleme alınan *Tezkire-i Şuarâ'yı* inceledik. Bu tezkirede iki tane Ali'den bahsedilir. Birincisi, Ali namıyla şiirler yazan ve mahlası ihtiyar olan bir şairdir. Kendisi Mora adasında akrabaları olan bir yeniçeridir ve H. 1100'de vefat ettiği söylenmektedir¹⁵. Tezkirede adı geçen ikinci Ali ise aslen Edirneli Canbazzâde Osman Efendi'nin oğludur. Kendisinin irfan sahibi, hat ve imlada, şiir ve inşada benzersiz bir şair olduğu söylenmektedir¹⁶. Buradaki bilgiler de ne yazık ki GN'in yazarı olan Alî ile örtüşmemektedir. İsmail Belîğ tarafından kaleme alınan *Nuhbetü'l-asar li-Zeyli Zübdeti'l-eşar*'da Alî isimli iki tane şairden bahsedilir. Birinci şair, H. 1058 senesinde vefat eden, Adanalı dergâh-ı âli müteferrikalarından, asıl ismi Münşi

⁹ Şerif Ali Bozkaplan, "Abdî Camasb-name (Dil özellikleri-Kısmi Transkripsiyon)" (Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989).

¹⁰ MÜjgan Çakır, "Abdî'nin Camasb-namesi-1" (Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1994); Hanife Koncu, "Abdî'nin Camasb-namesi-2" (Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1994).

¹¹ Hatice Kozacı, "Camasb-name Abdî: Dil Tür Araştırması ve Metnin 35 Varağının Edisyon Kritiği" (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994).

¹² Mahmut Karademir, "Abdî Camasb-name (İnceleme-Metin)", (Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).

¹³ GN metin kısmı, 5b: "İsmim 'Alî olduğu gibi enderün-ı hümâyûnda hâne-i kılâr-ı hâşşa huddâmından olup makâmım dahı 'âlî olmağla şevketlü pâdişâhımuñ nân u nemek ve ihsân u mürüvvetleriyle neşv ü nemâ bulup hîdmet-i pâdişâhî ile ser-firâz olduğumdan mâ-'adâ hân-ı 'irfândan nevâle-çîn-i ma'rifet olup kemâlden hisse alam."

¹⁴ Safâî, *Nuhbeti'l-asar Min Fevaidi'l-eşar*, haz. Nuran (Üzer) Altuner, "Safâî ve Tezkiresi (İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks)" (Doktora Tezi, İÜ Edebiyat Fakültesi, 1989), 39.

¹⁵ Sâlim, *Tezkire-i Şuarâ*, haz. Adnan İnce, "Sâlim Tezkiresi (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)" (Yüksek Lisans Tezi, AÜ DTCF, 1977), 476.

¹⁶ age, 510.

Hüseyin Efendi olan kişidir¹⁷. İkinci şair ise H. 1115 senesinde bekâya intikal eden Kırımlı Alican'dır¹⁸. Bu iki şair hakkında tezkirede daha fazla bilgi verilmediği için ne yazık ki yine aradığımız Alî'ye ulaşamadık. 18. yüzyılda kaleme alınmış tezkirelerde herhangi bir bilgiye ulaşamayınca 20. yüzyılda kaleme alınmış ve tüm Osmanlı şairlerinin isimlerinin yer aldığı tezkirelere baktık. Bursalı Mehmed Tahir tarafından kaleme alınan *Osmanlı Müellifleri*'nde Ali Ali Efendi isimli bir şairden bahsedildiğini gördük. Ali Ali Efendi, İstanbul'da yaşamış önemli bir nesir yazarıdır¹⁹. Fakat 1856'da vefat etmesi, yaşadığı çağ açısından bizim aradığımız şairle aynı devirde yaşamadığını göstermektedir. Öte yandan, tezkirelerde aradığımız bilgiye ulaşamadıktan sonra, Alî'nin eseri 1704 tarihinde bitirmesinden yola çıkarak 1650-1750 arasındaki tarihî olayları anlatan Osmanlı tarih ve kroniklerini inceledik. Bu minvalde öncelikle Erhan Afyoncu'nun *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*'ni inceledik²⁰. Bu inceleme neticesinde özellikle Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışı ile ilgili olayları merkeze aldık. Böyle bir yol izlememizdeki temel sebep, cülus merasiminin GN hikâyesinde sıkça kullanılması ve yazarın Sultan III. Ahmed'in ihsanına nail olduğunu çok defa dile getirmesiydi. Abdülkadir Özcan tarafından kaleme alınan *Anonim Osmanlı Tarihi* başlıklı eserde Sultan III. Ahmed'in cülus dağıtması ve bazı kişilere makam vermesinin anlatıldığı bölümü tespit ettik. Burada yer alan bilgiye göre Mîrâhûr-ı sâni Alî Efendi isimli şahıs matbah emini olarak tayin edilmiştir²¹. Aynı eserde ve diğer kaynaklarda Mîrâhûr-ı sâni Ali Efendi'ye baktığımızda ise herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Netice itibarıyla önce tezkireler daha sonra Osmanlı tarihî özellikle Sultan III. Ahmed dönemi üzerine kaleme alınan eserlere baktığımızda Alî hakkında ulaştığımız en yakın bilgi kendisinin matbah emini olarak tayin edilen Mîrâhûr-ı sâni Alî Efendi olma ihtimalidir. Kısacası, Alî'nin hayatı hakkında şuara tezkirelerinde ve tarihî kaynaklarda matbah emini Mîrâhûr-ı sâni Alî Efendi olma ihtimalinden başka herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bundan dolayı, nasirin hayatı, eğitimi, yetiştiği edebî çevre, diğer şair ve yazarlarla olan ilişkisi gibi konular karanlıkta kalmaktadır.

¹⁷ İsmail Belig, *Nuhbetü'l-Asar Li-Zeyli Zübdeti'l-Eşar*, haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu (Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1985), 20.

¹⁸ *age*, 328.

¹⁹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. İsmail Özen (İstanbul: Meral, 1975), 24.

²⁰ Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi* (İstanbul: Yeditepe, 2018).

²¹ Abdülkadir Özcan, *Anonim Osmanlı Tarihi*, (Ankara: TTK, 2000), 249.

2.2. Hikâyenin Biçimsel Özellikleri, Özeti ve Kurgusal Yapısı

Bir önceki başlıkta eserin biçimi hakkında kısaca bilgi verilmişti. Çalışmamızın ağırlık noktası hikâyenin incelenmesi olduğu için bundan sonraki başlıklarda hikâyenin anlatıldığı bölümler üzerinde durulacaktır. *GN* hikâyesinin biçimini, özetini ve kurgusal yapısını inceleyeceğimiz bu bölümde öncelikle hikâyenin biçimi hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra, her bölümün özeti ayrıntılı şekilde verilirken ilgili bölümde ortaya çıkan sahneler dile getirilecektir. Ayrıca, bölüm özetlerinin sonunda ilgili bölümün kurgusal yapısı hakkındaki tespitler dile getirilecektir. Son olarak, hikâyenin bütünündeki kurgusal yapı değerlendirilecektir.

2.2.1. Hikâyenin Biçimsel Özellikleri

Osmanlı sahasında kaleme alınan mensur eserlerde çok sayıda manzum parçaya yer verilmesi önemli biçimsel özelliklerdendir. Diğer bir ifadeyle, bu eserler, mensur ile manzumun iç içe geçtiği metinlerdir. Mensur bir eser olmasının yanı sıra bünyesinde barındırdığı çok sayıdaki manzum parçayla Alî'nin *GN*'i de bu durumun bir örneğidir. Bir önceki başlıkta, eserin tamamındaki manzum parçaların sayısal bilgisi verilmişti. Eserin tahkiye içeren yani hikâyenin anlatıldığı bölümde ise 16 kıta, 7 muharrire ait manzum parça, 240 beyit ve 17 nazım yer almaktadır. Hikâye anlatılırken toplam 291 tane manzum parçaya yer verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere manzum parçalar metinde önemli bir hacme sahiptir. Manzum parçalar çoğunlukla tek ya da birkaç tane beyit şeklinde verilmektedir. Hikâye anlatılırken kimi zaman mısralara ve nazımlara da yer verilmiştir. Ayrıca, hikâyedeki manzum parçalar, kurgusal yapıyı da etkilemektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında manzum parçaların hikâyedeki kullanımı ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

2.2.2. Hikâyenin Özeti

GN hikâyesi dokuz bölümden oluşmaktadır. Hikâye, Şah Taymus'un oğlu olan Cihan Şah'ın doğumu ile başlar. İkinci bölümde, Cihan Şah'ın ava çıkıp Kabil'den uzaklaşarak kaybolması anlatılır. Üçüncü bölümde, Cihan Şah'ın kaybolmasından dolayı Şah Taymus'un perişan olması hikâye edilir. Anlatı bu bölümde Şah Taymus ile eşinin evlat acısına odaklanır. Diğer bölümde, Cihan Şah'ın yamyamlar adasına düşüp onlarla yaptığı savaş anlatılır. Beşinci bölümde Cihan Şah,

yamyamlardan kurtulup maymunlar kalesine düşer ve maymunlara sultan olur. Bir sonraki bölümde Cihan Şah, memleketi Kabil şehrini özler ve maymunlar diyarından kaçıp Yahudilerin yaşadığı Nehrevan şehrine gelir. Yedinci bölümde, Süleyman Peygamber'in yaptırdığı saraya gelen Cihan Şah, burada Mürğ Şah ile tanışıp Şemse Banu adında bir peri kızına âşık olur. Hikâyenin esas konusu olan aşk, bu bölümden sonra işlenmeye başlanır. Sekizinci bölümde, Cihan Şah ile Şemse Banu, Kabil şehrine gelir. Burada evlenecekleri gün Şemse Banu, Gevher-nigîn Kalesi'ne kaçar. Son bölümde ise Cihan Şah, Şemse Banu'nun gittiği Gevher-nigîn Kalesi'ni diyar diyar gezerek arar. Bu arayışın sonunda Şemse Banu'yu bulan şehzade, eşiyle birlikte Kabil'e dönüp mutlu mesut yaşar. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde hikâyenin özeti, her bölüm ayrı bir başlık altında olmak üzere, ayrıntılı şekilde verilecektir. Bölüm özetleri verilirken ilgili bölümde ortaya çıkan sahneler dile getirilecektir. Her bölümün özeti verildikten sonra ilgili bölümün kurgusal yapısı değerlendirilecektir. Son olarak, hikâyenin kurgusal yapısı hakkındaki genel kanaat dile getirilecektir.

2.2.2.1. Birinci Bölüm: Cihan Şah hikâyesine giriş ve Şah Taymus oğlu Cihan Şah'ın doğumu

GN hikâyesi, sağlam kalesi ve surlarıyla meşhur Kabil şehrinde başlar. Bu şehre İbrahim Peygamber'in şeriatı üzere olan Şah Taymus hükmetmektedir. Şah Taymus, tahtını ve saltanatını bırakacak bir erkek çocuğu olmadığı için devamlı gam ve kederle şiir okur. Elinden geleni yapsa da bir türlü erkek çocuğu dünyaya gelmez. Şah Taymus, âlimleri ve vezirlerini toplayıp veliaht sahibi olması için çare bulmalarını ister. Âlimler, Kabil şehrine gelecek kervandaki Hoca Salih isimindeki zatın kızıyla evlenirse bir veliaht sahibi olacağını söyler. Bunun üzerine haberci gönderen Şah Taymus, kızın babası olan Hoca Salih'i hümayununa çağırıp rızasıyla kızını ister. Baba, rıza gösterip kızını verir. Şah Taymus hemen o gece kız ile halvet olur. Kız o gece hamile kalır. Bu habere çok sevinen Şah Taymus, kurbanlar kesip fakir fukaraya ikramlarda bulunur. Ardından, veliahdın bahtını merak eden Şah Taymus, müneccimlere fal açtırır. Müneccimler ve âlimler, şehzadenin başına türlü belaların geleceğini, bu belaların daha önce hiç kimsenin başına gelmediğini ve bundan sonra da gelmeyeceğini söyler. Bu ifadeler hikâyenin gidişatını belirler. Hikâye boyunca Cihan Şah'ın başına gelen bela ve musibetler anlatılır.

Şah Taymus, çocuğuna Cihan Şah adını verir. Cihan Şah, altı yedi yaşına girince iyi bir eğitim alması için hoca ve âlimler tayin edilir. Zeki bir öğrenci olan Cihan Şah, kendisine öğretilenleri çok hızlı şekilde öğrenir. Öyle donanımlı hâle gelir ki onunla yarışacak bir âlim bulunmaz. Cihan Şah, on dört yaşına gelince Şah Taymus cülus töreniyle şehzadeyi veliahdı ilan edip tahtını oğluna bırakır. Daha sonra, şehzadenin başına herhangi bir bela gelmemesi için halka sadaka dağıtır.

Hikâyenin birinci bölümü kurgusal yapı açısından incelendiğinde bir tane sorun ve bu sorunun çözülmesi için yaşanan olaylar karşımıza çıkmaktadır. Birinci bölümdeki sorun, Şah Taymus'un veliahdının olmamasıdır. Bu sorun birinci bölümde çözüme kavuşur ve Şah Taymus'un Cihan Şah isminde erkek çocuğu dünyaya gelir. Bu bölümdeki olaylar, Şah Taymus'un evlat sahibi olmak için yaptığı eylemler merkezinde gerçekleşir. Diğer bir deyişle, anlatıcı bu bölümde Şah Taymus'un evlat edinme macerasına odaklanır. Aşağıdaki tablo birinci bölümün kurgusal yapısını göstermektedir.

Tablo 2: Birinci Bölümün Kurgusal Yapısı

Sorun	Şah Taymus'un veliahdının olmaması
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
Çözüm	Şah Taymus'un veliahdı olan Cihan Şah'ın doğumu

2.2.2.2. İkinci Bölüm: Cihan Şah'ın gençlik hevesiyle ava çıkıp bir geyiğin peşine düşerek türlü belalara bulaşması

Cihan Şah, aldığı derslerle silahşorlukta çok iyi bir seviyeye gelir. Öyle bir silahşor olur ki etraftaki padişahlar dahi onun kılıcından korkar. Güç ve kudreti ile nam salan Cihan Şah ava çok meraklıdır. Nerdeyse gün aşırı ava çıkar. Bir gün yine avda iken bir ceylanın peşine düşer. Neferleriyle birlikte bu ceylanın peşinden giderler. Bazı askerler yolda düşüp devam edemez. Sadece beş on asker, şehzade ile ceylanın peşinden gitmeye devam eder. En sonunda şehzade, ceylanı vurmaya başlar fakat ceylan can havliyle bir anda ayağa kalkıp eskisinden daha hızlı koşmaya başlar. Yaralı ceylan önde şehzade arkada kovalamaca başlar. Ceylan kaçarak bir adaya gelir. Ceylanın, gayret gösterip adaya ulaşması ve kıyıdan adaya çıkması şehzadeyi

etkiler. Şehzade yaralı ceylanın tek başına verdiği mücadeleden etkilenip askerlerine hemen bir sandal bulmaları için emir verir. Neferler sandalı getirir. Üç asker emniyet gerekçesiyle kıyıda şehzadenin atının yanında kalır. Şehzadenin yanında deryayı bilen tecrübeli birileri olmadığı için kıyıda bekleyen askerlerin içine şüphe düşer. Aniden fırtına kopar. Fırtına o kadar şiddetlidir ki derya kenarındaki ve gemideki neferler kıyamet koptu zannederler. Şehzade ve yanındaki neferler, fırtınaya kapılıp nerede olduklarını unutacak kadar uzaklaşırlar. Şehzade Cihan Şah, başına gelen belalardan kurtulmak için dua etmeye başlar. Hem şehzade hem de neferleri, gemide bir hoş olup her biri, bir tarafa dağılır.

Sahne açısından, Cihan Şah'ın ava çıkıp ceylanın peşi sıra gitmesi ve bu esnada başına gelenlerin anlatılması öne çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bölümde av sahnesi anlatılmaktadır. Kurgusal yapı açısından ise bu bölümde bir tane sorun ve bu sorunun etrafında yaşanan olaylar vardır. Bu sorun aynı zamanda GN hikâyesinin temel meselesidir. Bu sorun, Cihan Şah'ın ava çıkıp fırtınaya kapılarak kaybolmasıdır. Hikâye boyunca bu sorunun sebep olduğu diğer sorunlar ve Cihan Şah'ın memleketi Kabil'e dönme çabası anlatılır. İkinci bölümdeki bu sorun sekizinci bölümde çözüme kavuşur ve Cihan Şah, memleketi Kabil'e döner.

Tablo 3: İkinci Bölümün Kurgusal Yapısı

Sorun	Cihan Şah'ın fırtınaya kapılarak denizde kaybolması
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
Çözüm	Sorun bu bölümde değil 8. bölümde çözüme kavuşur.

Tablo 4: İkinci Bölümdeki Sahneler

Sahne 1	Av sahnesi
----------------	------------

2.2.2.3. Üçüncü Bölüm: Şah Taymus'un, Cihan Şah'ın hasretiyle perişan olması

Derya kenarındaki neferlerin akılları başlarına geldikten sonra denize bakıp dalgaların durulduğunu görürler. Fakat denizde ne sefine ne de şehzade vardır. Başlarına gelen ahvali, Şah Taymus'a bildirmek üzere hemen Kabil şehrine giderler.

Şehzadenin durumunu haber alan Şah Taymus perişan olur. Hizmetliler, kendisinden geçen şahın yüzüne gül suyu serpererek aklını başına getirirler. Vezirler durumu haber alınca hemen şahın yanına gelip bir an önce şehzadeyi bulmak için yola koyulmak gerektiğini söylerler. Şah Taymus, sanki karşısında oğlu varmış gibi hitap ederek şehzadenin hâlini sorar. Bu uzun hitabın sonunda şehzadenin annesi de hikâyeye girer. Şah Taymus ve eşi, akılları başlarına gelince şehzadenin kaybolduğu deryanın kıyısına giderler. Deryanın kenarında oğullarının arkasından şiirler okuyarak acılarını ifade ederler. Şimdiye kadarki sahnede Şah Taymus ve eşinin oğulları arkasından yaşadıkları acı anlatılır. Bu sahneden sonra şehzadeyi arama sahnesine geçilir.

Şah Taymus ve eşi, durup ağlamanın bir faydası olmaz deyip şehzadeyi aramaya karar verirler. Otuz altı pare kadırga ile yola çıkmak için hazırlanırlar. Şah Taymus, sarayda herkesi toplayıp oğlunu bulanı vezir yapacağını ilan eder. Hitap ettiği kişiler ise hiçbir şekilde inşallah demeden "Biz bu işi yaparız." deyip sultana söz verirler. Anlatıcı burada devreye girip hem sultana hem de adamlarına her işin başında Allah'ın adını anmaları için nasihat olarak ayet ve nazımlar sunar. Ayrıca, başarısız olmalarını işlerine Allah'ın adıyla başlamamalarına bağlar. Daha sonra Şah Taymus, komşu devlet başkanlarına elçilerle birlikte bir nağme gönderip şehzadesini bulmada kendisine yardım etmelerini ister. Sultanın gönderdiği adamlar, tüm cezireleri gezmelerine rağmen şehzadeyi bulamadan Kabil'e dönerler. Sonunda Cihan Şah'tan haber gelir. Müneccimlerden gelen habere göre Cihan Şah hayattadır lakin nerede olduğu belli değildir. Şah Taymus, şehzadenin yaşadığını öğrendiği için sevinir. Fakat oğlunun nerede olduğunu bilmediği için yine gam ve kederle şiirler okur. İkinci bölüm, arayış sahnesinin olumsuz sonuçlanması ile son bulur.

Üçüncü bölümde iki tane sahnenin tasvir edildiği söylenebilir. Birincisi, şehzadenin kayıp haberini duyan anne babanın yaşadığı acının anlatıldığı sahne; ikincisi ise, şehzadeyi arama girişimlerinin anlatıldığı arayış sahnesi. Üçüncü bölümdeki kurgusal yapı, sorun, bu sorun etrafında yaşanan olaylar ve çözüme kavuşamayan sorun biçimindedir. Cihan Şah'ın kaybolması ile başlayan bu bölümdeki sorun, çözüme kavuşmaz. Sadece müneccimler tarafından açılan yıldız falı sayesinde Cihan Şah'ın hayatta olduğu haberi alınır. Çözüm ise sekizinci bölümde gerçekleşir.

Tablo 5: Üçüncü Bölümün Kurgusal Yapısı

Sorun	Şah Taymus'un Cihan Şah'ın nerede olduğunu bilememesi
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
Çözüm	Sorun bu bölümde değil 8. bölümde çözüme kavuşur.

Tablo 6: Üçüncü Bölümdeki Sahneler

Sahne 1	Evlat acısının anlatıldığı sahne
Sahne 2	Denizde kaybolan Cihan Şah'ı arama sahnesi

2.2.2.4. Dördüncü Bölüm: Cihan Şah'ın yamyamlar adasına düşüp savaşması

Cihan Şah, yedi neferi ile deryada bilmediği yerlere düşer. Yedi gün yedi gecenin ardından sekizinci gün derya sakin olur. Şehzade ve neferleri hep beraber karaya ayak basarlar. Geldikleri yerde bir su kaynağı bulup mezkûr ceylanı kebab edip yerler. Ardından, dinlendikten sonra birisini bulup buranın neresi olduğunu ve memleketlerine ne kadar uzaklıkta olduğunu sorarlar. Buldukları kişi, yarı insan gibi bir şeydir. Bu adama yardım için sorular soran neferler, bir anda hiç beklemedikleri bir şeyle karşılaşır. Adam bir anda kuş gibi ötmeye başlar. Bu ötüşle beraber vücudunun yarısı insana diğer yarısı ise hayvana benzeyen varlıklar yani yamyamlar ortaya çıkar. Bunları gören şehzade ve adamları hemen sandala kaçarlar. Bu durum karşısında kahramanlık gösteren şehzade, eline aldığı kılıçla yamyamların üzerine saldırıp birçoğunu öldürür. Yamyamlar gittikçe çoğalır ve bazıları attıkları taşlarla şehzadeyi ve adamlarını zor durumda bırakır. Hatta attıkları taşlarla şehzadenin iki neferini öldürürler. Şehzade, yamyamlarla mücadele etmenin zor olduğunu görüp neferleriyle birlikte gemiye biner. Şehzade, gemiye bindiğinde arkalarından gelen yamyamlardan iki tanesini öldürür. Yamyamların, sandalda kalan şehit neferlerin bedenlerini yediğini görse de şehzadenin yapabileceği bir şey yoktur. Gemi hızla yol alır ve yamyamlardan kurtulurlar. Denizde yol alırken yine aniden bir fırtına kopar. Şehzade ve askerleri yine feryat etmeye başlarlar.

Bu bölümde, Cihan Şah ve neferlerinin yamyamlarla yaptıkları çatışma, sahne olarak tasvir edilir. Başka bir deyişle, bu bölümde çatışma sahnesi işlenmektedir. Kurgusal açıdan dördüncü bölümdeki temel sorun, Cihan Şah ve neferlerin, karşılarına çıkan yamyamlardır. Yamyamların kendilerine saldırmasından dolayı hikâyenin esas meselesi olan Kabil'e dönüş bu bölümde çözülemez. Fakat şehzade ve neferleri, gemilerine binip kaçarak yamyamlardan kurtulurlar.

Tablo 7: Dördüncü Bölümün Kurgusal Yapısı

Sorun	Adadaki yamyamların saldırısı
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
Çözüm	Cihan Şah ve neferleri, yamyamlardan kaçarak sorunu çözerler.

Tablo 8: Dördüncü Bölümdeki Sahneler

Sahne 1	Çatışma sahnesi
----------------	-----------------

2.2.2.5. Beşinci Bölüm: Cihan Şah'ın yamyamlardan kurtulup maymunlar kalesine düşmesi

Cihan Şah ve neferleri, yedi gün yedi gece gittikten sonra muazzam bir şehir ve bu şehri kuşatan bir hisar karşılarına çıkar. Şehrin kapısından içeri girerler fakat şehirde kimsecikler yoktur. Şehri hane hane gezseler de kimseye hatta uçan kuşa bile rast gelmezler. Şehri gezerken kurulu bir sofra bulurlar. Günlerdir aç olan şehzade ve neferleri, karınlarını doyururlar. Ardından şehzade, mekândaki tahta oturup cülus merasimi yapar. Bunun üzerine neferler, şehzadeye iltifatlarda bulunurlar. Buraya kadar anlatılanlar bir sahne olarak değerlendirilebilir. Bu sırada bir anda kapıdan onlarca maymun içeri girer. Bu durum karşısında şehzade feleğe isyan eder. Kendi bahtından şikayetçi olur. Fakat şehzadenin beklediği gibi kötü bir şey olmaz. Maymunlar, şehzadenin önünde diz çöküp biat eder. Şehzade ve neferleri, bu duruma bir anlam veremez. Maymunlardan birisi hemen sofra kurulmasını söyler; şehzade ve neferlerine mükellef bir sofra kurulur. Yemeği yedikten sonra şehzade, neferlerine “Bir zaman insanlar sultanı idik şimdi de hayvanlara hükmedelim.” der. Ardından

şehzade, babasının hasretine düşüp beyit okur. Maymunlar kendi dokudukları kumaşlardan şehzadeye getirirler. Ayrıca, şehzade ve neferleri için gömlekler ve elbiseler hediye ederler. Buraya kadar anlatılanlar, hediyeleşme bağlamında bir sahne olarak kabul edilebilir. Bir zaman sonra maymunlar yine şehri terk eder. Daha sonra ellerinde savaş aletleri ile şehzadeye gelip kendilerinin düşmanları olduğunu söylerler. Şehzade bu durumu görünce neferlerini toplayıp maymunlara yardım etmeleri gerektiğini anlatır. Bunun üzerine şehzade ve neferleri, maymunların yanında savaşa girerler. Bu savaşta maymunlar gullara karşı savaşır. Savaşın bir evresinde gullar, maymunları yenmek üzeredir. Tam bu esnada şehzadeye bir bahadırlık gelir. Öyle bir nara vurur ki sesten tüm gullar ve maymunlar korkar. Şehzade bu naradan sonra gulların üzerine doğru yürür. Maymunlar bu durumu görüp kendilerine gelerek gulları perişan ederler. Buraya kadar anlatılanları savaş sahnesi olarak görebiliriz. Savaşı kazanan maymunlar, şehzadeyi alıp bir sahraya getirir. Burada Süleyman Peygamber'den kalma bir sütun vardır. Bu sütunda Süleyman Peygamber'in kaleme aldığı uzun bir yazı vardır. Maymunlar, şehzadeden buradaki yazıyı okumasını ister. Şehzade yazıyı okumaya başlar ve yazıyı Süleyman Peygamber'in kaleme aldığını anlar. Şehzade, yazıyı içinden okur. Uzun olan bu yazıda Süleyman Peygamber, bir ademin maymunlara sultan olması gerektiğini söyler. Bu yazıda hitap edilen kişinin kendisi olduğunu anlayan Cihan Şah, dört beş sene maymunlara hükmeder. Etrafta ne kadar gul varsa hepsini öldürür. Şehzadenin verdiği ahit, bölümdeki son sahnedir.

Beşinci bölümde toplam dört sahnenin tasvir edildiğini söylemek mümkündür: merasim, hediyeleşme, savaş ve ahit sahnesi. Beşinci bölüm kurgusal yapı açısından incelendiğinde sorun olarak gulların ortaya çıktığı görülür. Şehzade ve askerleri maymunlarla birleşip gullara karşı savaşır. Savaşı kazanarak karşılarına çıkan sorunu çözerler.

Tablo 9: Beşinci Bölümün Kurgusal Yapısı

Sorun	Gulların düşman olarak ortaya çıkması
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
Çözüm	Tüm gulların öldürülüp sorunun çözüme kavuşması

Tablo 10: Beşinci Bölümdeki Sahneler

Sahne 1	Merasim sahnesi
Sahne 2	Hediyeleşme sahnesi
Sahne 3	Savaş sahnesi
Sahne 4	Ahit sahnesi

2.2.2.6. Altıncı Bölüm: Cihan Şah’ın maymunlardan firar ederek karıncalar diyarına düşüp cenk etmesi. Ardından, Nehrevan’daki Yahudiler kalesine varması

Cihan Şah, maymunlar diyarında iken kendisine Rabbani bir feyz ile karıncaların yaz mevsiminde yeryüzünü istila ettiği, kış mevsiminde ise yuvalarına girdiği bildirilir. Bunun üzerine Cihan Şah, maymunlara makul bir sebep sunup kaçmak ister. Maymunlara “Diğer memleketlerdeki düşmanlarla savaşip onları yeneceğim. Yoksa sizlerin canı tehlikededir.” deyip maymunları kandırır. Böylece, kendi neferleriyle yola çıkar. Karıncalar diyarına geldiğinde neferlerine kendisiyle gelmek zorunda olmadıklarını söyler. Bunun üzerine neferler, “Başımız yoluna feda olsun.” deyip şehzadeyi yalnız bırakmazlar. Şehzade, maymunlara hile edip kaçmak ister. Onlara meclis kurup şarap içirir. Çok fazla şarap içen maymunlar, uykuya dalar. Sabah olduğunda şehzade ve neferleri çoktan kaçmıştır. Durumu fark eden maymunlar hemen yola koyulup şehzadenin arkasından giderler. Bir zaman sonra maymunlar şehzadeye yetişir. Bu esnada şehzade öyle bir yere gelir ki her yer mağaradır. Bu mağaraların ne olduğunu anlayamayan şehzade, merak edip dikkatle mağaraları inceler. Bu esnada maymunlar arkalarından yetişir. Maymunlar yetiştiğinde mağaralardan karıncalar çıkar. Meğer bu mağaralar karıncalarınmış. Bu durumu gören maymunlar hemen kaçmaya başlar. Şehzade ve neferleri, karıncalarla savaşmaya başlar. Bu savaş esnasında iki nefer daha ölür. Şehzade üç neferle kalır. Karıncalar ikinci vakti olunca yuvalarına döner. Bunu fırsat bilen şehzade, dua etmeye başlar. Bir taraftan da sahrayı gezer. Gezerken yine mağaralara denk gelir. Mağaralardan çıkan karıncalarla savaşır ve üç neferini daha kaybeder. Buraya kadar anlatılanları sahne açısından değerlendirecek olursak bir savaş sahnesinin tasvir

edildiğini söyleyebiliriz. Yalnız başına kalan şehzade, Nehrevan’a doğru yürümeye devam eder. Bu yürüyüş esnasında bir suya denk gelir. Suyun karşı yakasına geçtiğinde arkasında karıncaların olduğunu ve bir neferini atıyla birlikte yediklerini görür. Bu esnada kendi atı, nehrin öte yanına geçer. Çünkü neferin atı ile kendi atı arasında bir ünsiyet vardır. Daha sonra, karıncaların suyun öte yakasına geçemediğini görür. Bunun üzerine çok sevinir çünkü burası Nehrevan şehrinin sınırındır. Suyun kenarında yatıp o gece bir güzel dinlenir. Sabah olup uyanınca bir anda Nehrevan diye bağırıp yola revan olur. Bir miktar yürüdükten sonra bir nehre varır. Fakat nehri geçmek imkânsızdır. Yakınlardan geçen bir grup Yahudi, kendisine “Yarın cumartesidir. Bekle yarın geç.” der. Bunun üzerine şehzade, yarını bekleyip cumartesi günü nehri geçer. Buraya kadar anlatılanlar kısa bir yolculuk sahnesine benzetilebilir. Şehzade nehri geçtikten sonra halkının tamamı Yahudi olan bir kale görür. Kaleye girdikten sonra hemen bir aşçı dükkanına girip yemek yer. Yemekten sonra aşçıya akçe verir ama aşçı, "Buranın akçesi değildir." deyip akçeyi almaz. Aşçıyla birlikte tüm esnaf toplaşp şehzadenin yanına gelirler ve nereden geldiğini sual ederler. Şehzade, başından geçen her şeyi teker teker anlatır. Şehzadeye şaşırان bir Yahudi, Kabil'i bilmediğini ancak oradan üç ayda bir bezirgânların geldiğini, isterse eğer onlarla beraber gidebileceğini söyler ve yanında çalışmasını ister. Böylece şehzade, bir işçi olarak Yahudi'nin yanında çalışmaya başlar. Şehzade çalışırken bir gün bir tellal dükkânın önünden “Öyleye kadar çalışana bir altın ve bir kız.” diye bağırarak geçer. Bunu duyan şehzade hemen tellalı durdurup işe talip olduğunu söyler. Tellal şehzadeyi bir Yahudi’nin yanına götürür. Yahudi, şehzadeye ikramlarda bulunur ve gece olunca da koynuna bir kız verir. Sabah olunca şehzade ve Yahudi yola çıkarlar. Bir kalenin önüne gelince Yahudi, atını kesip karnını yarıdıktan sonra şehzadeye dönüp şöyle der: “Bu atın karnına girip saklan ve ne duyarsan bana bildir.” Şehzade teklifi kabul edip ölü atın karnına girer. Bir zaman sonra gökyüzünden gelen bir kuş, atı alıp dağ başındaki bir kayanın üzerine bırakır. Şehzade, hançerini çıkarıp hemen atın karnını yarar. Atın içinden çıkıp Yahudi’ye bağırır. Yahudi, şehzadeye değerli taşların üzerinde oturduğunu söyler. Şehzade kalkınca kıymetli taşlar saçılır. Yahudi taşları alıp kaçar. Şehzade bilmediği yerde sahranın ortasında bir başına kalır. İkinci sahneden sonra buraya kadar anlatılanları bölümdeki üçüncü sahne olarak kabul edebiliriz. Bu durum üzerine dua eden şehzade duasının karşılığını alır. Kendisine bir yol gözükür fakat yol hem ters tarafta hem de sapadır. Bir zaman düşünen şehzade, önüne çıkan bu yol için karar veremez. Daha

sonra tekrar dua eden şehzade, en sonunda bu yoldan gitmeye karar verir ve yola koyulur.

Altıncı bölümde üç sahnenin tasvir edildiğini söyleyebiliriz: savaş, yolculuk ve arayış sahnesi. Kurgusal yapı açısından altıncı bölümde iki tane sorun ve çözüm karşımıza çıkar. Bu bölümdeki ilk sorun Cihan Şah'ın maymunlar kalesinden kaçmak istemesidir. Şehzade isteğine kavuşur ve maymunlar kalesinden kaçmayı başarır. Böylece birinci sorun, çözümle sonuçlanır. İkinci sorun ise, şehzadenin Nehrevan şehrindeki Yahudiler kalesinden memleketi Kabil'e gitmeye çalışmasıdır. Bu sorun altıncı bölümde çözüme kavuşmaz. Şehzadenin Kabil'e gitmesi sekizinci bölümde gerçekleşir.

Tablo 11: Altıncı Bölümün Kurgusal Yapısı

1. Sorun	Cihan Şah'ın maymunlar kalesinden kaçmak istemesi
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
1. Çözüm	Cihan Şah'ın maymunlar kalesinden kaçıp Yahudiler kalesine gelmesi
2. Sorun	Cihan Şah'ın Kabil'e gitmek istemesi
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
2. Çözüm	Sorunun çözüm 8. bölüme kalır.

Tablo 12: Altıncı Bölümdeki Sahneler

Sahne 1	Savaş sahnesi
Sahne 2	Yolculuk sahnesi
Sahne 3	Arayış sahnesi

2.2.2.7. Yedinci Bölüm: Cihan Şah'ın, Süleyman Peygamber'in inşa ettirdiği saraya gelip Mürğ Şah ile tanışması ve bir peri kızına âşık olması

Bir önceki bölümde karşısına çıkan yolu takip eden Cihan Şah, Süleyman Peygamber zamanından kalma saraya ulaşır. Bu güzellikler karşısında dili tutulan Cihan Şah, önce etrafı temaşa edip sonra sarayın içine girer. İçeri girdikten sonra birisini görüp selam verir. Bu kişi kendisinin kim olduğunu uzun uzun anlatır. Daha sonra bu kişi, şehzadeye, neden buraya geldiğini ve kim olduğunu sual eder. Şehzade başına gelen olayların hepsini anlatır. Şehzadenin hikayesini dinleyen kişi, dehşete kapılır. Ardından bu kişi, şehzadeyi sarayın harem kısmına götürür. Burada anlatıcı bu kişinin aslında Mürğ Şah isimli bir kuş olduğunu söyler. Daha sonra Mürğ Şah, şehzadeye, Süleyman Peygamber'in inşa ettirdiği sarayın odalarını gezdirmeye başlar. Bütün odaları gezdiren Mürğ Şah sadece bir odaya gelindiğinde oraya hiçbir zaman girmemesi ve buradan uzak durması gerektiğini söyler. Burası hikâyenin dönüm noktasıdır. Çünkü ilerleyen bölümde şehzade bu odaya girip Şemse Banu adındaki bir peri kızına âşık olur ve başına türlü belalar gelir. Ayrıca, hikâyenin adı olan Gevher-nigîn bu dönüm noktasından sonra okuyucuya bildirilir. Buraya kadar anlatılanlarla okurun zihninde bir saray sahnesi çizilmektedir. Ardından şehzade, Kabil'deki sarayı hatırlayıp mahzun olur. Bu durumu gören Mürğ Şah, her sene gelip kendisinin hizmetinde bulunduktan sonra yuvasına dönen kuşlardan birisine söyleyip şehzadeyi Kabil'e gönderebileceğini ifade eder. Bir sene sonra Mürğ Şah gelip hizmetindeki kuşların yarın geleceğini haber verir. Gidip onlarla görüşüp birkaç gün içinde müjdeli haberi vermek üzere döneceğini, bu arada sarayı dilediği gibi gezebileceğini söyler. Şehzadeye tüm anahtarları verip yanından ayrılır. Mürğ Şah ayrıldıktan sonra Şehzade, sarayı gezmeye başlar. Saraydaki hücreleri teker teker açan şehzade, her hücrede farklı bir şeyle karşılaşır. Hücrenin birinde Süleyman Peygamber'den kalma bir levha ile karşılaşır. Şehzade burada Süleyman Peygamber'in levhasını okur. Bu levhada yazılı olan nasihatlerden etkilenen şehzade o hücreden çıkıp diğer hücreleri gezmeye devam eder. Tüm hücreleri gezdikten sonra Mürğ Şah'ın sakın girme dediği hücreye gelip önünde durur. Biraz düşündükten sonra "Bu kadar mihnete bir de bu eklensin." deyip kapıyı açar ve çok güzel bir bahçe görür. Bahçeye giren şehzade, kendisine yasaklanan şeyi çiğnemiş olur. Şehzade, güzelliklerden çok etkilenir, başı döner ve uyuyakalır. Uyandığında üç tane güvercin görür. Bu güvercinler bir anda peri kızı olur. Bu kızlar kendi aralarında "Burada

âdem kokusu vardır.” derler fakat küçük kız “Öyle bir şey olmaz.” deyip ablalarını ikna eder. Şehzade, bu üç güzelden en küçüğüne âşık olur. Bir zaman sonra güzeller tekrar güvercin olur ve uçup giderler. Gözünün önünde aşkının uçup gittiğini gören şehzade bir hoş olup bayılır. Ayıldığında ne sevdiği ne de diğer peri kızları vardır. Bunun üzerine feryat edip ağlamaya başlar. Bir zaman sonra Mürğ Şah, saraya döner ve kapısı açık olan hücreyi görüp olanları tahmin eder. Hemen şehzadeyi arar ve onu yerde yatarken bulur. Şehzadeyi gül suyu ile uyandırıp “Ben sana bu hücreye girme demedim mi?” diye kızar. Şehzade, Mürğ Şah’a kendisinin âşık olduğunu ve bu derdin درمانının ancak sevgilide olduğunu söyler. Bundan dolayı, o güzelin nerede olduğunu biliyorsa söylemesini ister. Mürğ Şah, şehzadeye evine dönmesini salık verir fakat şehzadenin ısrarcı olduğunu görünce perilerin yılda bir defa bu havuza geldiklerini söyler. Şehzade, bunu öğrenince bir umut besler. “Mademki senede bir gün bu havuza gelirler o zaman beklerim.” deyip ağlamaya başlar. Şehzadenin bu ahvalini müşahade edip onun aşk hâlinin terakki bulduğunu gören Mürğ Şah, şehzadeye acır ve yardım etmeye karar verir. Şehzadeye sevdiğine kavuşmanın tek yolunu anlatır: “Periler buraya geldiklerinde soyunup suya girerler. Sen de onlar suya girdiğinde âşık olduğun perinin gömleğini al. Periler vilayetinde bir su vardır. Her peri, evlat sahibi olduğunda evladını o suda yıkayıp bu gömleğe sarar. Böylece gömlek onların ruhu olur. Eğer gömlek sende olursa artık o peri senin her istediğini yapar. Fakat sakın ona gömleği geri verme. Ta ki bir çocuğunuz dünyaya gelene kadar. Ama sakın evlat sahibi olana kadar ne olursa olsun ona gömleği vermeyesin. Eğer bu işi yapamazsan bir daha buraya gelmezler ve sevdiğini bir daha bulamazsın.” deyip nasihat eder. Buraya kadar anlatılanları aşk konusuna giriş için tasvir edilen bir sahne olarak görebiliriz.

Sene başı gelir ve Mürğ Şah kuşlarıyla buluşmaya gider. Şehzadeye üç gün sonra geleceğini söyleyip periler geldiğinde fırsatı değerlendirmesini ister. Mürğ Şah yola çıktıktan sonra şehzade, hücrenin kapısını açıp içeri girer. Perilerin gelmesini bekler. Uzun bekleyişin ardından periler gelir. Perileri gören şehzade, sevdiğini görünce bir yere geçip saklanır. Periler yine bir önceki buluşmalarında olduğu gibi "Burada âdem kokusu var." deseler de küçük kız onları ikna edip gömleklerinden soyunup havuza girerler. Havuzda eğlenip yorulan periler, el falı bakarken şehzade hemen küçük kızın gömleğini alır. Diğer periler havuzdan çıkıp gömleklerini giyer ve tekrar güvercin olup uçarlar. Küçük kız ise havuzda tek başına kalır. Küçük kız

gömleğini geri vermesi için şehzadeye yalvarsa da şehzade, Mürğ Şah'ın söyledikleri üzere asla gömleği geri vermez. Çaresiz kaldığını gören peri, havuzdan çıkıp bir köşede giyinir. Ardından peri, şehzadeye doğru gelip kim olduğunu ve bu durumu nasıl öğrendiğini sual eder. Şehzade kendisinin bir padişah veliahdı olduğunu, başına gelen belaları ve perilerin sırlarını Mürğ Şah'tan nasıl öğrendiğini başından sonuna kadar anlatır. Ardından birlikte oturup bir güzel sohbet etmeye başlarlar. Şehzade, perinin isminin Şemse Banu olduğunu ve Şehbal Şah adında bir peri padişahının kızı olduğunu öğrenir. Şemse ile Cihan Şah bu şekilde oturup günlerini gün ederken Mürğ Şah, şehzadenin ahvalini merak ederek saraya gelir. Şemse Banu ile Cihan Şah'ın mutlu olduğunu görünce birlikte tekrar işret meclisi kurup sohbet ederler. Buraya kadar, aşkın maşukuna kavuşma sahnesi tasvir edilmektedir.

Günler bu şekilde geçerken Cihan Şah'ın aklına babası Taymus Şah ve Kabil şehri gelir. Bu fikirle öyle bir ah çeker ki Şemse Banu kendisine bir derdinin ya da başka bir sevdiğinin mi olduğunu sorar. Şehzade, durumunun sadece babasının ve Kabil'in aklına gelmesinden dolayı olduğunu söyler. Durumu anlayan Şemse Banu, kendisini Kabil şehrine götüreceğini söyler. İki üç gün daha işret edip dördüncü gün yola koyulurlar. Mürğ Şah ile vedalaşıp yola çıkarlar. İki gün yol gittikten sonra üçüncü gün akşama yakın Kabil şehrine varırlar.

Yedinci bölümde saray ve aşk sahnesi tasvir edilmektedir. Kurgusal yapı açısından ise yedinci bölümde üç tane sorun ve çözüm vardır. Birinci sorun, Cihan Şah'ın, Kabil'e gitmek istemesidir. Gelişen olaylar neticesinde şehzade Cihan Şah, peri kızına âşık olur. Bundan dolayı Cihan Şah, Kabil'e gitmekten vazgeçer. Böylece birinci sorunun çözümü ertelenir. İkinci sorun Cihan Şah'ın âşık olduğu peri kızına kavuşma isteğidir. Bu sorun şehzadenin, peri kızının gömleğini ele geçirmesi ile çözüme kavuşur. Şehzadenin sevdiği peri kızının adı Şemse Banu'dur. Şemse Banu ile mesut mutlu yaşayan şehzadenin aklına Kabil şehri ve babası gelir. Böylece üçüncü sorun ortaya çıkar. Üçüncü sorun, Şemse Banu'nun şehzadeyi yanına alıp Kabil'e gitmesi ile çözülür. Böylece yedinci bölümde çözüme kavuşmayan sorun kalmaz.

Tablo 13: Yedinci Bölümün Kurgusal Yapısı

1. Sorun	Cihan Şah'ın Kabil'e gitmek istemesi
-----------------	--------------------------------------

Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
1. Çözüm	Cihan Şah, Şemse Banu'ya âşık olup Kabil'e gitmekten vazgeçer.
2. Sorun	Cihan Şah'ın Şemse Banu'ya kavuşmak istemesi
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
2. Çözüm	Cihan Şah'ın Şemse Banu'ya kavuşması
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
3. Sorun	Cihan Şah'ın Kabil'e gitmek istemesi
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
3. Çözüm	Şemse Banu, Cihan Şah'ı Kabil'e getirir.

Tablo 14: Yedinci Bölümdeki Sahneler

Sahne 1	Saray sahnesi
Sahne 2	Aşk sahnesi

2.2.2.8. Sekizinci Bölüm: Cihan Şah'ın Kabil'e gelmesi. Şah Taymus'un oğlunu evlendirmesi. Şemse Banu'nun düğün gecesi Gevher-nigîn Kalesi'ne kaçması

Cihan Şah ve Şemse Banu, Kabil'e bir saatlik mesafede bulunan bir çeşmenin yakınına gelirler. Meğer o gün “hikmet-i Rabbani” vesilesiyle Şah Taymus, ava çıkıp o çeşmeden su içmek ister. Çeşmenin başında iki kişinin oturduğunu gören şah, askerlerine onların yanına gidip sultanın geldiğini bundan dolayı uzak durmaları gerektiğini söylemelerini buyurur. Askerlerden biri, çeşmenin başına gelir. Bu asker, eskiden şehzadenin hizmetkârı olduğu için şehzadeyi tanır. Doğruca sultana gidip çeşme başında duran iki kişiden birisinin oğlu Cihan Şah ve diğerinin de eşi Şemse Banu olduğunu bildirir. Haberi alan şah, atına binip şehzadenin yanına gider. Baba ile oğul ayrılık hasretini kucaklaşarak giderir. Şehzade Cihan Şah'ın bulunduğu

dair şehre haber salınır. Haberi alan valide, hemen yola çıkıp oğluna kavuşur. Ardından valide hanım, gelin ile tanıştıktan sonra hem çeşmenin başında hem de Kabil’de kurbanlar kestirip fakir fukaraya dağıtır. Cihan Şah’ın, Kabil’e gelip ailesine kavuşmasının anlatıldığı bu bölümde kavuşma sahnesi tasvir edilmektedir.

Dört gün sonra Şah Taymus, Kabil şehrinde bir tören düzenletip şehzadesine kavuşmayı halkla birlikte kutlar. Bu minval üzere bir zaman geçtikten sonra Şah Taymus, şehzade Cihan Şah’a Şemse Banu ile izdivacını görmek istediğini söyler. Cihan Şah kendisinin de bu fikirde olduğunu ifade eder. Bunu duyan Şah Taymus, hemen bir saray yaptırılması için emir verir. Saray tamamlanınca Cihan Şah sarayın dehlizine mermerden bir sandık yaptırıp Şemse Banu’nun gömleğini o sandığa saklar. Ardından, sandığın üstünü mermer ile kapatıp kurşun dökerek lehimletir. Saray bitince Horasan, Mağrip, Hindistan ve Sistan padişahlarının da içinde bulunduğu on yedi sultan düğüne davet edilir. Kırk gün boyunca düğün yapılır. Zifaf gecesi geldiğinde Şemse Banu’nun burnuna gömleğinin kokusu gelir. Peri güçlerini kullanarak gömleğin mermer bir sandığın içinde saklı olduğunu gören Şemse Banu, sandığın başındakiler uzaklaşınca gidip gömleği kimse görmeden alıp sırtına giyer. Misafirler, şehzade Cihan Şah’ı gerdek odasına uğurlar. Cihan Şah, bir süre Şemse ile göz göze gelip gazel okur. Şemse Banu, sevgilisini dinledikten sonra gömleğini vermesini ister fakat Cihan Şah henüz cevap vermeden zaten gömleği giydiğini söyler. Eğer kendisi ile buluşmak dilerse Gevher-nigîn Kalesi’ne gelip kendisini babası Şehbal Şah’tan istemesi gerektiğini söyler. Ardından gözden kaybolur. Cihan Şah bir ah çekip yere yığılır. Ah sesini duyanlar hemen içeri girip şehzadenin yerde yığılı olduğunu görür. Annesi ve babası Cihan Şah’ın yüzüne gül suyu dökerek aklını başına getirip neler olduğunu sual eder. Cihan Şah, Şemse Banu’nun peri gömleğini giyip Gevher-nigîn Kalesi’ne gittiğini söyler. Şah Taymus, etrafa haberler salıp Gevher-nigîn Kalesi’nden haber getirene ağırlığınca altınlar vereceğini bildirir. Bu noktada ikinci sahne biter. İkinci sahnede Cihan Şah ile Şemse Banu’nun ayrılığı anlatılır.

Bu minval üzere biraz zaman geçtikten sonra, Keyfal Şah hariç tüm misafirler geldikleri memleketlere dönmeye başlar. Keyfal Şah memleketi olan Hint diyarına geri dönmez çünkü alınacak bir intikamı vardır. Şah Taymus, bir savaşta Keyfal’ın babasını öldürmüş, henüz çocuk olduğu için Keyfal’a dokunmamıştır. Düğüne davet edilen Keyfal, babasının intikamını almak için tüm askerini Kabil şehrinin sınırına

yığar ve beklemelerini söyler. Böyle bir fırsat eline geçince de değerlendiren Kabil'e saldırır. Durumu öğrenen vezirler hemen Şah Taymus'a haber verir. Fakat askerin çoğu Gevher-nigîn Kalesi'ni aramaya çıktığı için Kabil'de fazla asker kalmaz. Bundan dolayı, Horasan ve Seyistan şahlarına feryatnameler göndertip yardım ister. Ardından, Şemse Banu'nun ayrılık hasretiyle aklı başında olmayan şehzade Cihan Şah ile vedalaşıp onu Kabil'de vekil bırakarak Keyfal Şah'ın karşısına çıkmak için ordusuyla birlikte yola çıkar. Geçen zamana rağmen Gevher-nigîn Kalesi'nden bir haber gelmeyince Cihan Şah "Böyle oturmakla bu iş olmaz." deyip GN'i kendi başına aramaya karar verir. Yanına aldığı üç dört bin askerle babasına destek olmak için yola çıkar. Savaş meydanına gelmeye yakın kendi kendisine neden böyle bir yola çıktığını sorar. Bir işret meclisi kurup vezirleri ve yakın askerleri sarhoş edip karargâhtan kaçarak doğruca Gevher-nigîn Kalesi'ni aramaya çıkarım diyerek meclisin kurulması için askerlerine emir verir. Meclis kurulup herkes eğlenip bir kenarda sızınca eline bir kâğıt kalem alıp babasına verilmek üzere bir mektup yazar. Mektubu Haccac Vezir'in başı ucuna koyup yola revan olur. Sabah olup vezirler uykudan kalkınca şehzadenin kaybolduğunu görürler. Haccac Vezir, baş ucundaki mektubu alıp Taymus Şah'a götürür. Taymus Şah feryat edip ağlarken Haccac Vezir kendisini teselli eder. "Bir an önce düşmana karşı koymak gerekir." deyip şahı kendisine getirir. Bu arada savaş meydanı iyice şiddetlenir. Artık savaş başlayacaktır. Keyfal Şah'ın askerlerinden bir Hint askeri, "Karşıma çıkacak bir babayiğit yok mu?" diye meydanı inletir. Bunun üzerine Şah Taymus, pehlivanlarından Aynzer'e emrederek "Bitir şu kafirin işini!" der. Aynzer emri aldığı gibi meydana çıkıp kafiri yere serer. Ardından otuz beş kafir askerini daha yere serer. Bu kadar kafiri yere serdiğini görünce Şah Taymus, Aynzer'in dinlenmesini Gazanfer'in meydana çıkmasını emreder. Gazanfer de tıpkı Aynzer gibi önüne gelen on beş kafiri yere serer. Ardından Horasani nam bir asker gelip Şah Taymus'dan izin alıp meydana çıkar. Keyfal askerlerinden iki başlı bir kafir, öne çıkıp Horasani nam askeri şehit eder. Ardından üç askeri daha şehit eder. Bunu gören Aynzer şiddetle meydana gelip kafirin ve ardından dört kafirin daha kellesini alır. Durumu gören Şah Taymus elinde kılıçla düşmana saldırır. Ordusuna hücum emri verir ve yüz binlerce asker, kafir ordusuna saldırmaya başlar. Kafir ordusu, akşama yakın dağılıp perişan olur. Keyfal, canını kurtarmak için ardında ne var ne yok ise savaş meydanında bırakıp kaçır. Bunun üzerine Taymus Şah, ordusuna yağma izni verir. Keyfal Şah canını kurtardıktan sonra beş defa daha Kabil'e saldırır ancak başarılı olamaz. Vezirleri,

Şah Taymus’a neden bu kafiye topraklarımızı çignetiriz deseler de Şah Taymus merhamet edip “Keyfal’i Mevla’ya havale eyledim. O kafir belasını er ya da geç bulacaktır.” der. Ardından oğlu Cihan Şah’ın vuslatı için dua ve niyaza başlar. Burası bölümün son sahnesini ihtiva eder. Burası uzun olmakla beraber içerisinde farklı küçük sahneleri de içeren savaş sahnesidir.

Sekizinci bölümde üç tane sahne karşımıza çıkar: kavuşma, ayrılık ve savaş sahnesi. Üçüncü bölümde Şah Taymus, şehzadesinin denizde kaybolduğunu öğrenip şehzadeyi aramış fakat bulamamıştı. Bu bölümde Şah Taymus, oğlu Cihan Şah’a kavuşur. Fakat bu kavuşma uzun sürmez çünkü Şemse Banu düğün gecesini per gömleğinin yerini bulup giyer. Cihan Şah’a kendisi ile buluşmak istiyorsa eğer Gevher-nigîn Kalesi’ne gelmesi gerektiğini söyleyip güvercin olup uçar gider. Bu olay neticesinde yeni bir sorun belirir: Gevher-nigîn Kalesi nerededir? Bu sorun sekizinci bölümde çözüme kavuşmaz. Sekizinci bölümdeki diğer sorun Keyfal Şah’ın Kabil’e saldırmasıdır. Saldırı bertaraf edilip Keyfal’ın ordusu perişan edilerek bu sorun ortadan kaldırılır.

Tablo 15: Sekizinci Bölümün Kurgusal Yapısı

1. Sorun	Şemse Banu, Gevher-nigîn Kalesi’ne kaçar.
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
1. Çözüm	Sorun 9. bölümde çözülür.
2. Sorun	Keyfal Şah, Kabil’e saldırır.
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
2. Çözüm	Şah Taymus, Keyfal Şah’ın ordusunu perişan eder.

Tablo 16: Sekizinci Bölümdeki Sahneler

Sahne 1	Kavuşma sahnesi
Sahne 2	Ayrılık sahnesi

Sahne 3	Savaş sahnesi
----------------	---------------

2.2.2.9. Dokuzuncu Bölüm: Cihan Şah'ın, Şemse Banu'nun hasretiyle Gevher-nigîn Kalesi'ni bulmak için diyar diyar gezmesi

Cihan Şah, Şemse Banu'nun yaşadığı Gevher-nigîn Kalesi'ni bulmak için iki gün yol gidip üçüncü gün Arz-ı Rum'a ulaşır. Burada bir kervansaraya girer. Ardından burada ne kadar tekke var ise hepsine gidip dervişlerle görüşür. Ancak hiçbirisinden Gevher-nigîn Kalesi'ne dair bir haber alamaz ve ah edip ağlamaya başlar. Bu minval üzere birkaç gün vakit geçiren şehzade Halep'e giden tüccarlarla birlikte yola çıkar. Burada hane hane gezip yine GN'i sual eder ama hiç kimseden bir cevap alamaz. Halep'te aradığı cevabı bulamayınca şehzade, doğruca Şam'a doğru yola çıkar. Fakat burada da Gevher-nigîn Kalesi'ni bilip işiten birine rast gelmez. Böyle böyle gezen şehzade GN'i bulmak için Kuds-i Şerif'e doğru yola çıkar. Burada da sualine cevap bulamaz. Daha sonra Mekke'ye gelen şehzade, Kabe'yi ziyaret eder. Buradan da derdine derman bulamayan şehzade, doğruca Yemen diyarına gider fakat GN'i bilen bir âdeme rast gelmez. Bir anda aklına Mürg Şah gelir. Ona gitmek için daha önce Yahudiler kalesine vardığı hatırına gelir. Bu minval üzere Yemen tüccarlarıyla Yahudiler kalesine gitmek için yola çıkar. Birinci sahne burada son bulur. Bu sahne esasında Gevher-nigîn Kalesi'ni arayışın ilk evresini temsil eder.

Şehzadenin aklına Şemse Banu ile tanıştığı Mürg Şah'ın yaşadığı saray gelir. Eğer Mürg Şah'a ulaşırsam belki Gevher-nigîn Kalesi'ne ulaşırım diye düşünür. Bu minval üzere, daha önce yaptığı gibi hemen Nehrevan şehrindeki Yahudiler kalesine ulaşarak Yahudi aşçıyı bulup onunla görüşür ve isteğine ulaşmak için üzerindeki tüm cevahiri Yahudi'ye verir. Tek isteği GN'i veya Mürg Şah'ı bulmaktır. Yahudi, yarının cumartesi olduğunu bundan dolayı tüm Yahudilerin kiliseye geleceğini ve onlara Gevher-nigîn Kalesi'ni sual edeceğini söyler. Sabah olup herkes kiliseye geldiğinde aşçı, malum soruyu sorar lakin bilirim ya da işittim diyen bir kişiye rast gelmez. Burası ikinci sahnenin sonudur. Burada arayışın ikinci evresi son bulur.

Bu haberden müteessir olan şehzade, daha önce olduğu gibi tellalın nidasını işitir. Mürg Şah'a gitmek için tek fırsatın bu olduğunu bilen şehzade, hemen tellala

ne iş verse yapacağını söyler. Önceki gibi tellal kendisini bir Yahudi'ye götürür. Ardından Yahudi ile bir kuşa binip büyük bir kaleye uçarlar. Bunun üzerine şehzade, Yahudi'ye cevahir hediye eder. Ardından şehzade, Mürğ Şah'a ulaşır. Şehzade başına gelenleri Mürğ Şah'a baştan sona anlatıp Gevher-nigîn Kalesi nerededir diye sorar. Mürğ Şah bu kaleyi hiç duymadığını fakat emrindeki kuşların gelmesini bekler ise belki onların içinde Gevher-nigîn Kalesi'nin nerede olduğunu bilen bir kuşun çıkabileceğini söyler. Kuşların gelmesini beklerken Mürğ Şah, şehzadeye kuş dilini öğretir. Daha sonra Süleymani bir muska yapıp şehzadenin boynuna asar. Beraberce kuşların yanlarına giderler. Kuşlar, Süleymani muskayı görünce şehzade ile konuşmaya başlarlar fakat içlerinde Gevher-nigîn Kalesi'ni bilen bir kuş çıkmaz. Bunun üzerine şehzade, Mürğ Şah'tan yine yardım diler. Mürğ Şah kendisinden dört yüz yaş büyük olan abisi Sultan Mürğ'ün ya da ona bağlı olan kuşların bu kaleden haberi olabileceğini söyler. Bunun üzerine Mürğ Şah, bir tane muhabbetname ve üzerinde ism-i azam ile Süleyman mührünün yazılı olduğu bazubandı şehzadeye verir. Şehzade ile büyük bir kuş, birlikte Sultan Mürğ'e gitmek için yola çıkarlar. Burası üçüncü sahnenin sonudur. Burada arayışın üçüncü evresi sona erer.

Büyük kuş ve şehzade, üç gün yol gittikten sonra dördüncü gün bir sahraya inerler. Büyük kuş, buranın Sultan Mürğ diyarı olduğunu söyleyip geri döner. Şehzade, sahradaki kubbeyi görüp içine girer. İçeri girdikten sonra Sultan Mürğ'ü ibadet ederken bulur. Sultan Mürğ'e elindeki muhabbetname ve bazubandı verip başına gelenleri anlatır. Ardından Gevher-nigîn Kalesi'ni sorar. Sultan Mürğ de aynı cevabı verip, "Eğer beklersen belki kuşlarımdan birisi o kaleyi bilir." der. Bu minval üzere şehzade, kuşların gelmesini bekler. Kuşlar geri döndüğünde aralarında GN'i bilen biri bulunmaz. Bunun üzerine Sultan Mürğ, kendisinden büyük olan Melikü't-tayr isimli bir abisinin olduğunu ve belki onun ya da kuşlarının GN'i bileceğini söyler. Cihan Şah'ın ahvalini anlatan bir muhabbetname yazar. Muhabbetnameyi şehzadeye verip büyük kuşla beraber onları abisinin diyarına uğurlar. Burası dördüncü sahnenin sonudur. Burada arayışın dördüncü evresi sona erer.

Yine üç gün havada yol gidip dördüncü gün Melikü't-tayr'ın menziline varırlar. Melikü't-tayr, şehzadenin verdiği mektubu okuyup Gevher-nigîn Kalesi'ni bilmediğini ancak emrindeki kuşlardan belki birisinin bileceğini söyler. Bu minval üzere şehzade, kuşların gelmesini beklemeye başlar. Sene başı gelince kuşlar yuvaya

döner ancak onların içinden de GN'i bilen biri çıkmaz. Şehzade bu haber üzerine ah edip ağlarken Melikü't-tayr'ın kuşlarından yaşlı olan biri arkadan yavaş yavaş gelmektedir. Aynı soruyu bu yaşlı kuşa sorduklarında kuş onlara böyle bir kaleyi bilmediğini lakin küçükken anne babasını perilerin kaçırdığını GN'e götürdüğünü söyler. Kuşun söylediklerini duyan şehzade, hemen kendisini aşiyana götürmesini ister. Melikü't-tayr'ın da izniyle şehzade ve yaşlı kuş, birlikte aşiyana doğru yola çıkar. Burası beşinci sahnenin sonudur. Burada arayışın beşinci evresi sona erer.

Dört beş gün yol gittikten sonra altıncı gün aşiyana gelirler. Yere indikten sonra şehzade, kocaman bir dağın tepesine yapılan aşiyayı görür. Bir gece burada kalırlar. Sabah olunca şehzade, kuştan kendisini babasının geldiği yöne iletmesini ister. Birlikte üç gün yol gittikten sonra yaşlı kuş, şehzadeyi yere indirip bundan sonrasına gitme izni olmadığını söyler ve geri döner. Yaşlı kuş gittikten sonra şehzade, GN'i bulmak için yol yürümeye başlar. Fakat yol boyunca hiçbir canlıya rast gelmez. İki ay bu şekilde yol yürüyen şehzadenin karşısına hiçbir canlı ya da cansız eşya çıkmaz. Artık umudu tükenmek üzere iken bir ağaç görür. Hemen ağacın yanına gidip uykuya dalar. Kendisi bilmediği hâlde GN'e çok yaklaşmıştır. Havada uçan perilerden iki tanesi, şehzadeyi görüp perişan hâline şaşırırlar. Süleyman Peygamber devrinden bu yana burada bir ademin gözükmediğini bundan dolayı bunun olsa olsa Şemse Banu'nun sevdiği olabileceğini söyleyip yanına doğru uçarlar. Şehzadenin uyuduğu ağaca geldikleri vakit şehzadeye bir oyun ederler. Baş ucunda ötüşüp şehzadenin kalkmasını beklerler. Şehzade kuşların sesini işitince uyanır. Kuşları gören şehzade, hayali şekilde Şemse Banu'ya hitap ederek derdini anlatır, bir taraftan da gazel okur. Derdini anlattıktan sonra şehzade tekrar uykuya dalar. Periler, Şemse Banu'nun sevgilisinin bu âdem olduğunu anlar. Perilerden birisi, durumu Şemse Banu'ya bildirmek için Gevher-nigîn Kalesi'ne giderken diğer peri ise şehzadeyi usulca alıp yavaş yavaş Gevher-nigîn Kalesi'ne uçurur. Burası altıncı sahnenin sonudur. Burada arayışın altıncı evresi sona erer.

Perilerden birisi şehzadeyi terk ettiği için kederli şekilde oturan Şemse Banu'yu bulup olanları anlatır. Şemse Banu hemen yola çıkar. Bu arada Şehbal Şah da haberi alınca kızıyla beraber yola koyulur. Şehzadenin yanında kalan peri, şehzadeyi alıp GN'de bir bahçeye getirir. Bu esnada Şehbal Şah, kendisine şehzade Cihan Şah'tan daha iyi bir damat olmayacağını söyleyip mükemmel bir alay tertip ettirir. Bu arada şehzade gözlerini açar, sanki cennet misal bir bahçededir. Bu esnada

Şemse Banu'ya kızgın şekilde beyitler okurken bir anda karşısında mükemmel bir alay görür. Alayın içinden biri kendisine kıyafetler verir. Şehzade bu kıyafetleri giyip alayla birlikte Şehbal Şah'ın sarayına gelir. Şehzade, Şehbal Şah'ı görünce ayağına kapanmak ister lakin şah buna izin vermez. Şehzadeyi ayağa kaldırıp birlikte tahtın yanına doğru giderler. Şehbal Şah, şehzadeye tahta oturması için ricada bulunur fakat şehzade bunu kabul etmez. Şahın ısrarı sonucu şehzade tahta oturur ve sarayın kızları şehzadenin başından aşağı cevahirler serper. Bu esnada Şemse Banu ile şehzade ancak uzaktan uzağa bakışırlar. Ardından şehzade için sofralar kurulur. Şehbal Şah, şehzadeye başından geçenleri sorar. Şehzade, bir ahunun peşine düşüp pederinden ayrıldığını ve yurduna dönmek için başına gelen belaları, âşık olduğunu ondan sonra başına gelen tüm bela ve musibetleri ayrıntılı şekilde anlatır. Şehbal Şah ve ortamdakiler şehzadenin hikâyesini dinleyince hayran kalırlar. Ardından Şehbal Şah, kızı Şemse ile şehzadenin evliliği konusunda divan erbabına sual eder. Onlar da bu durumu makul bulur ve düğün hazırlıkları başlar. Burası bölümdeki yedinci sahnedir. Esasında bu sahne, Cihan Şah'ın GN arayışının sona erdiği ve sevgilisi Şemse Banu'ya ulaştığı kavuşma sahnesi olarak kabul edilebilir. Bu sahnede Cihan Şah ile Şemse Banu birbirine kavuşur.

Düğün yapılır, bir müddet Cihan Şah ve Şemse Banu, GN bahçelerinde diledikleri gibi gezerler. Daha sonra şehzadenin aklına Kabil şehri ve babası Şah Taymus gelir. Bundan dolayı, gözlerinden yaşlar boşanır. Bu durumu müşahade eden Şehbal Şah, şehzadenin derdini sorar. Bunun üzerine şehzade, Kabil şehrini ve babasının Keyfal ile mücadelesini ve onları savaş ortasında bıraktığını anlatır. “Acaba ne hâldedirler?” deyip izni olursa Kabil'e dönmek istediğini söyler. Şehbal Şah, kızı ve damadıyla birlikte Kabil'e gitmek istese de şehzade bunun uygun olmayacağını söyler. Şehbal Şah, senede bir gün perilerle birlikte Gevher-nigîn Kalesi'ne gelmeleri şartıyla şehzadenin Şemse Banu'yu alıp Kabil'e gitmesine izin verir. Şehzade, Şemse Banu'yu da alıp yola çıkar. Yolda giderken Melikü't-tayr, Sultan Mürğ ve Mürğ Şah ile vedalaşırlar. Burası sekizinci sahne olarak karşımıza çıkar. Burada bir ayrılık sahnesi anlatılır.

Şehzade Cihan Şah, Kabil'e yaklaşınca perilerden Kabil'de olup biteni öğrenip kendisine haber vermelerini ister. Kabil'e giden periler Keyfal Şah'ın aldığı yenilgiden sonra hırsla tüm askerini ve malını yeniden sefere hazırlayıp Kabil şehrine saldırdığını ve babasının zor durumda olduğunu bildirir. Bu minval üzere Keyfal Şah

neyi var neyi yok ise toplayıp Şah Taymus'a saldırır. Keyfal'ın ordusundaki Kaytafoni adındaki asker, savaş meydanında karşısına çıkacak bir asker ister. Hemen Gazanfer, meydana at sürer ancak bu melun kafir Gazanfer'i ve yirmi tane askeri esir alır. Bu minval üzere savaş devam ederken Şah Taymus'un gücü ve dermanı kalmayıp kalesine girip kapanır. Bu hâl üzere üç ay daha savaş devam eder. Bu esnada şehzadenin gönderdiği peri, ahvali görüp şehzadeye bildirmek için hızla yola çıkar. Şehzade haberi alır almaz dev ve perileri yanına alıp yola revan olur. Bu sırada Taymus Şah ve adamları kalede kalıp ölmektense son bir saldırı yapıp ya kurtuluruz ya da şehit oluruz deyip düşmana kılıç çekmek için hep birlikte saldırıya geçerler. Bunlar tam düşmana kılıç vuracakken havadan öyle bir seda kopar ki herkes kıyamet koptu sanır. Düşmana saldıran periler Keyfal'ın ordusunu perişan ederken birkaç tane peri de Şah Taymus ve Haccac Vezir'i alıp şehzade Cihan Şah'ın tahtına sağ salim ulaştırırlar. Cihan Şah, babasının yüzüne gül suyu serpip aklını başına getirir. Şah Taymus kendine gelince oğlunun yanı başında olduğunu görüp ağlayarak oğluna sarılır. Baba oğul hasret giderdikten sonra Cihan Şah, dev ve perilere Keyfal Şah'ın memleketini harap etmeleri için emir verir. Bundan sonra hep birlikte saraya gidip düğün yaparlar. Daha sonra bu minval üzere mutlu mesut yaşarlar. En sonunda her fani gibi ahirete intikal ederler. Cihan Şah'ın ailesine kavuştuğu bu sahne, bölümün dokuzuncu sahnesidir. Bu sahnede Cihan Şah'ın Kabil'e gelip memleketine kavuşması anlatılır.

Dokuzuncu bölümde toplam dokuz tane sahne vardır. Bunlardan altı tanesi Cihan Şah'ın Şemse Banu'yu ararken uğradığı mekânlarda vuku bulur. Bundan dolayı bu altı sahnenin her biri Cihan Şah'ın Şemse Banu'yu arayışının bir evresini temsil eder. Yedinci sahne Cihan Şah'ın Şemse Banu'ya kavuşma sahnesidir. Sekizinci sahnede, Cihan Şah'ın Gevher-nigîn Kalesi'nden ayrılığı anlatılır. Dokuzuncu sahnede ise hikâyenin sona erdiği, Cihan Şah'ın Kabil'e ve ailesine kavuşma sahnesi anlatılır. Dokuzuncu bölüm hikâyenin en uzun bölümüdür. Bu bölümdeki kurgusal yapıda iki tane sorun ve çözüm vardır. İlk sorun Gevher-nigîn Kalesi'nin nerede olduğudur. Cihan Şah, çıktığı uzun yolculuk neticesinde Gevher-nigîn Kalesi'ni bulur ve sorun çözülür. Bu sorunun, uzun bir arayış yolculuğu neticesinde çözüme kavuşması kurgusal yapı açısından önemlidir. İkinci sorun ise Keyfal Şah'ın tekrar Kabil'e saldırmasıdır. Cihan Şah, Şemse Banu'yu bulduktan bir müddet sonra memleketine dönerken Keyfal'ın Kabil'e saldırdığını öğrenir. Yanına

aldığı devlerle Keyfal'i ve ordusunu yok öder. Böylece ikinci sorun da ortadan kalkmış olur.

Tablo 17: Dokuzuncu Bölümün Kurgusal Yapısı

1. Sorun	Cihan Şah, Gevher-nigîn Kalesi'ni bulmaya çalışır.
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
1. Çözüm	Cihan Şah, Gevher-nigîn Kalesi'ni bulup Şemse Banu'ya kavuşur.
2. Sorun	Keyfal Şah, Kabil'e saldırır.
Sorunun çözümü için vuku bulan olaylar	
2. Çözüm	Cihan Şah, Keyfal'i ve ordusunu yok eder.

Tablo 18: Dokuzuncu Bölümdeki Sahneler

Sahne 1	Arayış sahnesi
Sahne 2	Kavuşma sahnesi
Sahne 3	Ayrılık sahnesi
Sahne 4	Kavuşma sahnesi

2.2.3. Hikâyenin Kurgusal Yapısı

GN hikâyesi kurgusal yapı açısından incelendiğinde öncelikle çerçeve hikâye tekniği hakkında bir açıklama yapmak gerekir. *GN* hikâyesi, Doğu ve Batı edebiyat eserlerinde sıkça başvurulan çerçeve hikâye tekniğinin kullanıldığı *Camasbname*'deki iç hikâyelerdendir. Fakat *GN*'de çerçeve hikâye tekniğinin kullanıldığı söylenemez. Çünkü çerçeve hikâye tekniğinin kullanıldığı edebi eserlerde her hikâyeyi başka bir kişi anlatır. Örnek vermek gerekirse, *Camasbname*'deki hikâyeler her defasında farklı bir kişi tarafından anlatılmaktadır. Bu hikâyelerden birisi de Cihan Şah'ın hikâyelerinin olduğu *GN* hikâyesidir. Peki

çerçeve hikâye derken ne kast ediyoruz? Çerçeve hikâye, öykülerin bir araya geldiği basit bir antoloji olmanın aksine, başka anlatıları sunmak için oluşturulan kurgusal anlatıdır. Çerçeve hikâye aynı zamanda iç hikâyeleri okuyup yorumlamak için bir bağlam sunmaktadır²². Öte yandan, bu teknik sayesinde anlatıcı, hem birçok hikâyeyi art arda anlatabilmekte hem de dinleyicide (okuyucuda) merak uyandırıp anlatımda sürekliliği sağlayabilmektedir²³. *GN*'de Cihan Şah'ın başına gelen birçok olay anlatılır. Bu olayların hepsi farklı hikâyelerdir. Fakat bu hikâyeler hâkim bir anlatıcı tarafından dile getirilir. Yani her hikâyeyi farklı bir kişi anlatmaz. Bundan dolayı, *GN* hikâyesi, çerçeve hikâye tekniğinin kullanılmadığı fakat çerçeve hikâye tekniği ile kaleme alınan *Camasbname*'nin içerisindeki iç hikâyelerden bir hikâyedir. Yalnız şunu belirtmek gerekir ki *GN* hikâyesinin dokuzuncu bölümünde Cihan Şah'a yardım eden yaşlı kuşun hikâyesi anlatıcı tarafından değil kendi ağzından yani kahramanın ağzından anlatılmaktadır. Bu örnek çerçeve hikâye tekniğine uygundur fakat eserin kurgusal yapısını belirleyecek kadar güçlü değildir. Bu durumu hikâye içinde başka bir hikâyenin anlatıldığı istisna olarak dile getirmek gerekir.

Kurgusal yapı açısından *GN* hikâyesindeki temel özellik hikâyenin, "sorun, olay, çözüm sarmalı" kurgusuyla anlatılmasıdır. *GN* hikâyesindeki kurgusal yapı şöyle işler: Önce bir sorun ortaya çıkar; ardından bu sorunun çözümü için birtakım olaylar vuku bulur; daha sonra, bu sorun ilgili bölümde ya da diğer bölümde çözüme kavuşur. Bilindiği üzere *GN* hikâyesi, masal, destan ve halk hikâyeleri anlatı geleneğinin bir ürünüdür. Bundan dolayı, benzer ürünlerle mukayese yapmak daha makul sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır. *Dede Korkut Kitabı*'nın kurgusal yapısını incelemek bu açıdan isabetli olacaktır. Gürol Pehlivan'a göre *Dede Korkut Kitabı* kurgu açısından dörde ayrılabilir: başlangıç durumu, dönüştürücü öge, dengeleyici öge, bitiş durumu²⁴. Pehlivan'ın açıkladığı bu durum esasında halk hikâyeleri, masal ve destanların genel yapısını sunmaktadır. Bu açıdan iki eserin, benzer kurgusal yapıya sahip olduğu söylenebilir. İki eserdeki kurgusal yapı mukayese edildiğinde dönüştürücü öge, sorunun belirttiği yere; dengeleyici öge, sorunun çözümü için vuku bulan olayların anlatıldığı bölüme; bitiş durumu ise sorunun çözüme kavuştuğu bölüme benzetilebilir. Diğer yandan, *Masalın Biçimbilimi* isimli eserinde Vladimir

²² Bonnie D. Irwin, "What's in a Frame? The Medieval Textualization of Traditional Storytelling", *Oral Tradition*, c. 10, s. 1 (1995): 28.

²³ Gülşah Gaye Fidan, "Sinbadnâmelerden Hareketle Çerçeve Hikâye geleneğinde Metinlerarasılık: Tûti Hikâyesi Örneği", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, s. 8 (2012): 75.

²⁴ Gürol Pehlivan, *Dede Korkut Kitabı* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019), 184.

Propp, masallarda her şeyin değişse de kişilerin eylemlerinin yani işlevlerinin değişmediğini; bundan dolayı, masalların, kişilerin işlevlerinden yola çıkarak incelenebileceğini öne sürmektedir²⁵. *GN* hikâyesinde anlatılan olaylar değişse de değişmeyen şey hikâyenin "sorun, olay, çözüm sarmalı" kurgusuyla anlatılmasıdır. Bundan dolayı, *GN*'i makul şekilde değerlendirmek için sorunu, sorunun çözümü için vuku bulan olayları ve sorunun çözümünü doğru anlamak gerekmektedir. Kısacası, hikâye anlatımında "sorun, olay, çözüm sarmalı" kurgusal yapısına sahip *GN* için en önemli unsur sorun kavramıdır. Hikâyede anlatılan sorunlar olmasaydı sorunların çözümü için olaylar vuku bulmayacak, bu olaylar neticesinde bir çözüm anlatılamayacaktı. Yani, *GN* hikâyesi olmayacaktı. Kurgusal yapı başlığını bitirirken son olarak önemli bir mevzuya değinmek yerinde olacaktır. Tür ve biçim açısından *GN*'e benzeyen eserler incelendikten sonra sorun, olay, çözüm sarmalı hakkında daha makul sonuçlara ulaşılabilir. Mukayeseli çalışmalar yapılmadan sadece bir metin üzerinden eski Türk edebiyatında kaleme alınmış tahkiye esaslı mensur eserler hakkında konuşmak nakıs olacaktır.

2.3. Anlatıcı, Zaman, Mekân, Şahıs Kadrosu ve Motifler

2.3.1. Anlatıcı

Herhangi bir edebiyat eserini incelerken öncelikle gerçek dünya ile kurmaca dünyanın farklı varlık alanları olduğunu belirtmek gerekir. Böylece, yazar ve okur gerçek dünyaya, anlatıcı ve muhayyel muhatap²⁶ ise kurmaca dünyaya ait kavramlar olarak kabul edilebilir. Çalışmamızın bu başlığında anlatıcı üzerinde duracağımız için yazar ve anlatıcı kavramlarını açıklamak gerekmektedir. Yazar, yaşadığımız dünyanın bir ögesi olan, dokunabildiğimiz, iştirip görebildiğimiz kişidir. Kurmaca dünyaya geçtiğimizde ise yazar, yerini anlatıcıya bırakır. Kurmaca dünyanın bir unsuru olan anlatıcıyı göremeyiz, ona dokunamayız, sorular sorup edebiyat hakkında konuşamayız. Kurmaca dünyada var olan anlatıcı için tek veri kaynağımız metnin kendisidir. Kısacası, bir edebiyat eserini incelerken öncelikle yazarın gerçek dünyaya

²⁵ Vladimir Propp, **Masalın Biçimbilimi**, çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2008), 23.

²⁶ Muhatap kelimesi kavramsal bir karşılığa sahip olmadığı için bunun yerine kurmaca düzlemde kavramsal bir karşılık bulmak adına "muhayyel muhatap" kavramını tercih ettik. Muhayyel muhatap hakkında detaylı bilgi için bk. Berat Açıl, "Osmanlı Mesnevilerinde Anlatıcı Olarak Gelenek: Hüsn ü Aşk Örneği", **Kritik**, s. 3 (2009): 151.

ait bir kavram iken anlatıcının ise kurmaca dünyaya ait bir kavram olduğunu belirtmek gerekir.

Anlatıcı ile yazarı birbirine karıştırmamak gerektiğini düşünen Jahn'a göre kurgusal gönderilen (metindeki "siz") ile kendimizi yani gerçek okuyucuları da birbirine karıştırmamak gerekir²⁷. Jahn'ın da dile getirdiği gibi bir edebiyat metnini incelerken öncelikle, gerçek dünya ile kurmaca dünyayı ve bu iki dünyaya ait kavramları birbirinden ayırmak gerekmektedir. Yazar, gerçek dünyada; anlatıcı ise kurmaca dünyada karşılık bulan kavramlardır. Benzer şekilde, anlatıcı ve muhayyel muhatapın metin içi kurgular olduğunu dile getiren Açıl, bu iki kavramdan söz edilmeye başlandığında kurmaca dünyaya girildiğini düşünmektedir²⁸. Bundan dolayı, edebiyat metinlerini incelerken kurmaca dünyasına ait kavramlarla düşünmek gerekir. Diğer yandan, yazar ile anlatıcı tamamen farklı iki unsur olduğu için kurmaca edebiyat eserinde geçen "ben" ifadesinden yazarın kendisini anlamamak gerekir; burada bahsi geçen "ben" anlatıcıdır²⁹. Buradan da anlaşılacağı üzere yazar, gerçek dünyaya ait bir kavramken anlatıcı ise kurmaca dünyaya ait bir kavramdır.

Anlatıcı ile yazar kavramları arasında bir ayırım yaptıktan sonra şimdi anlatıcı kavramını tanımlamaya odaklanabiliriz. Anlatıcıyı, kısaca, "öykülemeli kurmaca edebiyat eserlerinde içeriği aktaran kişi" olarak tanımlamak mümkündür³⁰. Anlatıcı, öykünün içeriğini aktardığına göre anlatıda bir işlevi yerine getiriyor demektir. "Anlatıcının öncelikli işlevi, '*olmuş bir şeyi anımsayan insan konumunda*' bulunarak kurmaca yapı ile okuyucu³¹ arasında bağlantı kurmaktır³²." Buradan mülhem, anlatıcının temel işlevinin, metin ile muhayyel muhatap arasındaki iletişimi sağlamak olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, anlatıcı, muhayyel muhatapın kurmaca dünyasına dahil olmasını sağlamaktadır. Yani anlatıcı, muhayyel muhatap için kurmaca dünyanın kapısıdır. Muhayyel muhatap, bu kapıyı kullanarak kurmaca dünyanın içine girer. "Öte yandan, anlatıcı, anlatının temel öğelerinden biridir; anlatının bir kesitidir; bir okur tarafından okunduğunda kâğıt üzerinde gerçekleşir."³³

²⁷ Manfred Jahn, **Anlatıbilim: Anlatı Teorisi El Kitabı**, çev. Bahar Dervişcemaloğlu (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 15.

²⁸ Açıl, **age**, 151.

²⁹ Ayşe Eziler Kıran, Zeynel Kıran, **Yazınsal Okuma Süreçleri** (Ankara: Seçkin Yayınları, 2011), 136.

³⁰ Hakan Sazyek, **Roman Terimleri Sözlüğü** (Ankara: Hece Yayınları, 2015), 29.

³¹ Buradaki "okuyucu" kelimesinin "muhayyel muhatap" kavramına denk geldiğini düşünüyoruz.

³² Pospelov, 1985, 52'den aktaran Hakan Sazyek, **age**, 29.

³³ Kıran, **age**, 133.

Buradan da anlaşılacağı üzere anlatıcı, herhangi bir anlatının temel ögesidir; gerçek dünyadaki okurun muhayyel muhatap olarak kurmaca dünyaya dahil olmasını sağlar.

Buraya kadar, edebiyat metinlerini incelerken gerçek dünya ile kurmaca dünyayı birbirinden ayırmak gerektiğinden ve yazarın gerçek dünyaya, anlatıcının ise kurmaca dünyaya ait bir kavram olduğundan bahsedildi. Bu bilgiler ışığında *GN*'e bakılacak olursa, eseri kaleme alan Alî ile hikâyedeki anlatıcının iki farklı unsur olduğunu söylemek gerekir. Peki, *GN*'deki anlatıcının özellikleri nelerdir³⁴? Bir edebiyat metnindeki anlatıcı belirlenirken, öncelikle, eserde yer alan eylem cümlelerinin nasıl çekimlendiğine bakılır. Bu açıdan *GN*'e bakıldığında, diyalog, iç konuşma, tasvir, hitap ve arasöz dışındaki cümlelerin, bilinen (görülen) geçmiş zamanın üçüncü tekil şahsıyla çekimlendiği görülmektedir. Buradan mülhem, *GN*'deki olayların üçüncü tekil şahsın gözünden anlatıldığı söylenebilir. Öte yandan, pozisyon açısından bakıldığında, anlatıcının hikâyenin dışında konumlandığı görülmektedir. Yani anlatıcı, muhayyel muhataba, anlatının ya da hikâyenin dışından seslenmektedir. Eylem cümlelerinde üçüncü tekil şahsın kullanılması ve pozisyon olarak anlatıcının hikâyenin dışında yer almasından dolayı, *GN* hikâyesindeki anlatıcının hâkim bakış açılı olduğu söylenebilir. Ayrıca, anlatıcı, hikâyede ne karakter olarak yer alır ne de olaylara müdahil olur. Gördüklerini muhayyel muhataba doğrudan, hiçbir yorum yapmadan iletir. Diğer bir ifadeyle anlatıcı, hikâyedeki kişiler, mekânlar, olaylar ve durumlar hakkında görüş bildirmez; her şeyi olduğu gibi aktarır, yani tarafsızdır. Öte yandan, hikâyedeki konumu gereği her şeyin dışında yer alan anlatıcı, tıpkı Tanrı gibi hikâyede olup biten her şeyi görebilmektedir. Bu sayede, olayların nasıl vuku bulduğunu (geçmiş) ve nasıl vuku bulacağını (geleceği) bilir³⁵. Kısacası, öykünün dışında konumlanarak muhayyel muhataba seslenen anlatıcı, olaylara müdahil olmadan, görüp duyduklarını, olayları ve durumları üçüncü tekil şahsın gözünden hâkim bakış açısıyla tarafsız bir şekilde anlatır. Bu sebeplerden ötürü, *GN*'in, hikâyenin dışında yer alan, hâkim bakış açılı, tarafsız ve Tanrısal bir anlatıcıya sahip olduğu söylenebilir. Bu bilgilere dayanarak,

³⁴ Soruyu şu şekilde sormak da mümkündür: "Alî, hikâyeyi anlatırken nasıl bir anlatıcı kurgulamış olabilir?" Fakat bu soruyu sorabilmek ve makul bir cevap verebilmek için aynı "tür" eserlere bakıp eski Türk edebiyatı eserlerinde baskın olan "gelenek" kavramını da düşünüp bir yargıya varmak gerekir. Çalışmamızın konusu aştığı için bu soruyu ileride çalışmak üzere kenara ayırıyoruz.

³⁵ Hikâyede ileriye dair yaşanacak olaylar birkaç defa bildirilir. Bu durum anlatıcının hikâyenin seyrine tamamen vakıf olduğunu göstermektedir. Metinde varak 7b'de geçen şu alıntıya bakılabilir: Tekrâr münecimleri da' vet edüp şeh-zâdenün tâlî' in yoklatdı. Hükemâ da' hî hükm-i sitâre ile intikâl edüp dediler ki, "Şâhâ! Bu şeh-zâde-i ercümendün felekde göreceğin ne kimse görmüş ve ne görecekdür ve bâdiye-i belâya düşüp mübtelâ olacağı miñnetleri ne bir ferd çekmiş ve ne çekecekdür."

GN'deki anlatıcının Genette'ye göre heterodiegetik (öykü-dışı)³⁶, Stanzel'e göre ise yetkili yazar³⁷, Sazyek'e göre gözlemci anlatıcı³⁸ ve ilahî anlatıcı³⁹ özelliklerine sahip olduğunu söylemek de mümkündür. Bununla birlikte, *GN*'de, dış odaklayım⁴⁰ bakış açısının hâkim olduğu ve hikâyenin dışöyküsel⁴¹ anlatıcı tarafından anlatıldığı söylenebilir.

Hikâyenin bazı bölümlerinde anlatıcı meselesiyle ilgili önemli durumlar göze çarpmaktadır. Hikâyedeki bazı ifadeler, Osmanlı sahasında kaleme alınan tahkiye esaslı mensur eserlerdeki anlatıcıyı yeniden ele almak gerektiğini göstermektedir. Mesela, ikinci bölümdeki olayları “râvî-i peyâm-ı melâlet” rivayet eder. Üçüncü bölümde yine anlatıcı için benzer durum söz konusudur. Bu kez “dehân-ı devât-ı firât-beyân” anlatıcı olarak karşımıza çıkar. Benzer durum, dokuzuncu bölümde anlatıcının “râvî-i peyâm-ı firât-ı irtisâm” olarak karşımıza çıkmasıyla kendini gösterir. Bu ifadelerin üçü de yeni bölüm başlarında yer alır. Anlatıcı yeni bölüme giriş yapacağı zaman, bu ifadeleri kullanarak aslında "Hikâyeyi, 'ben' değil, ravi anlatıyor." demektedir. Diğer bir ifadeyle, anlatıcı "Ben de bir raviyim." demektedir⁴². Şunu da belirtmek gerekir ki söz konusu bu durum, anlatıcının yukarıda bahsedilen özelliklerini değiştirmemektedir. Hikâyeyi kim anlatırsa anlatsın anlatıcı, yukarıda zikredilen özellikleri haizdir. Osmanlı sahasında kaleme alınmış tahkiye esaslı metinler incelenmeden, sadece bu metindeki üç tespitten yola çıkıp genel bir yorum yapmak makul değildir. Bundan dolayı, *GN* hikâyesindeki anlatıcının yukarıda bahsi geçen özelliklerini verdikten sonra kesin hüküm koyamadığımız "ravi" meselesinin varlığını da belirtmek gerekir. Osmanlı sahasında kaleme alınmış tahkiye esaslı metinler üzerine yapılacak mukayeseli çalışmalar, anlatıcı meselesini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

2.3.2. Zaman

Zaman kavramının inceleneceği bu başlık, iki alt başlıktan oluşmaktadır. Öncelikle zaman kipi başlığı altında hikâyede hangi zaman kipinin kullanıldığı tespit

³⁶ Jahn, **age**, 65.

³⁷ **age**, 72.

³⁸ Sazyek, **age**, 148.

³⁹ **age**, 180.

⁴⁰ Kıran, **age**, 144.

⁴¹ **age**, 149.

⁴² Eski Türk edebiyatı metinlerinde raviyi bir anlatıcı olarak görebiliriz. Bunun üzerine yapılacak bir çalışma konuyu aydınlatmak için elzemdir.

edilip öykü ve söylem zamanı kavramları açıklanacaktır. Zaman analizi adlı ikinci başlıkta ise zamanın hikâyedeki kullanımı süre, düzen ve sıklık kavramları etrafında analiz edilecektir.

2.3.2.1. Zaman Kipi: Kip, Öykü Zamanı ve Söylem Zamanı

Herhangi bir metindeki zaman kipini tespit etmek için öncelikle anlatıcının hikâyeyi hangi zaman kipinde anlattığına bakmak gerekir. Bir hikâyenin hangi zaman kipinde anlatıldığını tespit etmek içinse eylem bildiren cümlelerin yüklemelerine bakılmalıdır⁴³. Eylem bildirmeyen isim cümleleri, diyaloglar, hitaplar ve tasvirler hikâyedeki zaman kipinin tespiti için bir emare sunmaz. GN'e bu açıdan bakılacak olursa, hikâyenin geçmiş zamanda vuku bulmasından dolayı, anlatıcıya ait eylem bildiren cümlelerin yüklemelerinin geçmiş zamanla çekimlendiği görülecektir. Bundan dolayı anlatıcı, hikâyeyi görülen geçmiş zaman kipinde anlatmaktadır. Bu durumu artsüremsel öyküleme olarak da açıklamak mümkündür. Artsüremsel öyküleme, hikâyede anlatılan "olaylardan sonra yapılan bir öykülemedir. Anlatıcı, olaylar tümüyle sona erdikten bir ay, bir yıl, yirmi yıl sonra öykülemeye başlayabilir⁴⁴." Anlatıcının görülen geçmiş zaman kipini kullanması ya da hikâyenin artsüremsel öyküleme ile anlatılması hem klasik hem de modern anlatılarda sıkça karşılaşılan bir durumdur. "Roman sanatında en çok uygulanan (anlatma zamanı) tarz(ı) geçmişte vuku bulmuş bir olaylar dizisinin 'sonradan' genel bir kesitte aktarılmasıdır⁴⁵." Buradan da anlaşılacağı üzere anlatma zamanı açısından, görülen geçmiş zaman kipinin kullanılması, edebî anlatılarda sıkça karşılaşılan bir tarzıdır.

Bir anlatının zaman kipi belirlendikten sonra hikâyedeki olayların hangi zaman aralığında vuku bulduğuna bakılabilir. Diğer bir deyişle, hikâyede anlatılan olayların toplam süresine bakılabilir. Bir hikâyedeki "bütün eylemin işgal ettiği kurgusal süre"⁴⁶ öykü zamanı⁴⁷ olarak tanımlanabilir. GN'deki öykü zamanına bakılacak olursa, hikâyenin Cihan Şah'ın doğmadan kısa zaman önce başlayıp Cihan Şah'ın ölmesiyle sona erdiği görülür. Diğer bir ifadeyle, GN hikâyesi için öykü zamanı, Cihan Şah'ın doğumu ile ölümü arasında geçen süre kadardır. Yani, GN'deki

⁴³ Jahn, **age**, 95.

⁴⁴ Kıran, **age**, 222.

⁴⁵ Sazyek, **age**, 40.

⁴⁶ Jahn, **age**, 100.

⁴⁷ Ayşe ve Zeynel Kıran, öykü zamanı için "kurmaca zaman" ya da "anlatıcının öykülediklerinin zamanı" kavramını kullanmaktadır; bk. Kıran, **age**, 128. Ayrıca, Hakan Sazyek öykü zamanı yerine "iç zaman" kavramını tercih etmektedir; bk. Sazyek, **age**, 171.

öykü zamanı Cihan Şah'ın ömrü kadardır. Hikâyede Cihan Şah'ın ne kadar süre yaşadığı belirtilmediği için öykü zamanı konusunda "yetmiş sene, seksen yıl, iki ay, üç hafta" gibi kesin bir şey söylenemez. Bu başlık altındaki son kavram olan söylem zamanı⁴⁸ ise "öykünün anlatılması için belirlenen zamandır, bu da paragraflar, bölümler ile, kısacası sayfalarla ölçülür. Bazen bir paragrafla on yıl anlatılır, bazen de 150 sayfada iki gün anlatılır⁴⁹." Söylem zamanı yerine "anlatma zamanı" kavramını tercih eden Sazyek'e göre anlatıcının kimliği ve konumu değişikçe anlatma zamanı da değişir⁵⁰. *GN*'deki söylem zamanına bakılacak olursa söylem zamanının uzadığı ve kısaldığı yerlerden bahsedilebilir. Her edebî metinde olduğu gibi *GN*'de de tasvirlerin yapıldığı yerde söylem zamanı uzamaktadır. Bu tasvirler mekânlar üzerine odaklanmıştır. Hikâyede kişi tasvirlerine rastlanmaz. Söylem zamanının öykü zamanından uzun olduğu bir diğer yer ise duygu durumunun yükselişe geçmesiyle birlikte sunulan manzum parçalarıdır. Anlatıcı, kahramanların duygu durumlarının yükseldiği anlarda manzum parçaları kullanarak söylem zamanını uzatmaktadır.

2.3.2.2. Zaman Analizi: Düzen ve Süre

Bir önceki başlıkta hikâyedeki zaman kavramı öykü zamanı ve söylem zamanı minvalinde incelendi. Bu başlıkta ise hikâyenin hangi düzende anlatıldığı, hangi bölümlere ne kadar süre ayrıldığı, hangi bölümlerde metnin durakladığı ve hangi ifadelerin sıklıkla kullanıldığı incelenecek.

Düzen kavramı, metindeki zamanın nasıl düzenlendiğine verilen cevaptır. Diğer bir ifadeyle, "düzen, öykünün kronolojisinin nasıl işlediğine gönderme yapar⁵¹." Burada öncelikle sorulması gereken soru, metinde zaman sapmalarının olup olmadığıdır. *GN*, olayların kronolojik sırayla anlatıldığı bir hikâyedir. Hikâyede herhangi bir şekilde, görülen geçmiş zaman kipinden farklı bir zaman kipi kullanılmamaktadır. Anlatılan olayların hepsi kronolojik olarak, vakaların oluş sırasına göre anlatılmaktadır. Bu durum sadece bir yerde farklılık arz eder. Hikâyenin bir yerinde öykü zamanının dışına çıkılır. Bu durum "öyküdeki mutlak kronolojiden

⁴⁸ Ayşe ve Zeynel Kıran, söylem zamanı için "öyküleme zaman" kavramını kullanmaktadır; bk. Kıran, **age**, 218-219. Ayrıca, Hakan Sazyek söylem zamanı yerine "anlatma zamanı" kavramını tercih etmektedir; bk. Sazyek, **age**, 38.

⁴⁹ Kıran, **age**, 227.

⁵⁰ Sazyek, **age**, 39.

⁵¹ Jahn, **age**, 98.

sapma"⁵² olarak açıklanan anakroniğe bir örnektir. Cihan Şah, *Gevher-nigîn Kalesi*'ni ararken artık ümitsizliğe düştüğü anda Melikü't-tayr'ın hizmetinde olan kuşlardan birisi, çocukken anne babasına ait bir hatırayı anlatır. Burada, bir karakterin geçmişle ilgili hatıraları anlatıldığı için buna özel anakroni denmektedir⁵³. Şunu da belirtmek gerekir ki bu durum geriye dönüş kavramıyla da açıklanabilir⁵⁴. Geriye dönüş, esasında ileriye atlama kavramı ile birlikte anakroni yani zaman sapmasının alt başlıklarıdır. Bu açıdan, yukarıda bahsi geçen örnek olay, *GN*'de vuku bulan tek zaman sapması örneğidir. Bu örnekten yola çıkarak *GN*'de geriye dönük zaman sapması sadece bir kez gözükmemektedir denebilir.

Süre kavramı genel bir tanım ile "anlatıcının zamanı kullanma yöntemi"⁵⁵ olarak açıklanabilir. Anlatıdaki ifadelerin uzayıp kısılması açısından bakılacak olursa "süre, öykü zamanıyla söylem zamanının oranlanmasını kapsar"⁵⁶. Bu açıdan *GN*'de, öykü zamanı ile söylem zamanının sıklıkla kesiştiği görülmektedir. Bunun sebebi hikâyeye anlatılırken çok sayıda diyaloga yer verilmesidir. Bu diyaloglar, hikâyedeki öykü zamanı ile söylem zamanını eşitlemektedir. Eşzamanlı sunumlar, bir anlatıda "diyalogların çoğaldığı ya da eylemin ayrıntılı bir şekilde sunulduğu kısımlarda görülür."⁵⁷ Bundan dolayı, *GN* hikâyesinde süre açısından eşzamanlı sunumlar ortaya çıkmaktadır.

Süre ile alakalı bir diğer durum, metnin hızlanmasıdır. "Hızlandırma durumunda"⁵⁸, söz konusu bölümün söylem zamanı öykü zamanından oldukça kısadır⁵⁹. *GN*'de söylemin kısılp öykü zamanının hızlanmasını klişe zaman ifadeleri sağlar. Hikâyede kullanılan klişe zaman ifadeleri, söylem zamanını kısaltarak uzun zaman diliminin bir anda geride bırakılmasına hizmet eder. Örnek vermek gerekirse, Cihan Şah, Şemse Banu'yu aramaya çıktığında ilk önce Mürğ Şah'a uğrar. Mürğ Şah, "bir sene" beklerse eğer isteğine ulaşabileceğini söyler. Bir sene beklese de isteğine ulaşamayan Cihan Şah, bu kez Sultan Mürğ'ün yanına gider. Sultan Mürğ de kendisine "bir sene" beklemesini söyler. Fakat yine aradığına ulaşamaz. Daha sonra Melikü't-tayr'a giden Cihan Şah burada da "bir sene" bekler

⁵² age, 98.

⁵³ age, 98.

⁵⁴ age, 99.

⁵⁵ Sazyek, age, 297.

⁵⁶ Jahn, age, 98.

⁵⁷ Jahn, age, 101.

⁵⁸ Kıran, hızlandırma durumu için "eksiltile anlatım" kavramını kullanmaktadır; bk. Kıran, age, 230.

⁵⁹ Jahn, age, 101.

fakat yine sonuç hüsrandır. Hikâyede bahsi geçen süre "bir sene" olsa da klişe zaman ifadeleri kullanılarak söylem zamanı kısaltmakta öykü zamanı hızlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, üç sene gibi uzun sayılabilecek bir zaman dilimi, klişe ifadelerin kullanımıyla bir sayfada tamamlanabilmektedir.

Bir metinde süreyle alakalı başka bir durum duraklamadır. "Okur, bazen öykü hiç ilerleme göstermeden sayfalarca okuyabilir. Bu anlatım bir yavaşlamayı gösterir. Duraklama, anlatıda hiçbir olayın olmadığı, olayların akışını kesen anlatıcının yorumlarına ya da betimlemelerine yer veren bir bölümdür⁶⁰." "Duraklama esnasında, söylem zamanı betimleme ya da yorumlamayla geçer, bu durumda öykü zamanı duraklar ve fiilen bir eylem gerçekleşmez⁶¹." GN'de çok fazla tasvir olmadığı için süre açısından duraklama kavramının öne çıktığı yerler arasözlerdir. Arasözden kastımız GN'de kullanılan manzum parçalardır. Bilindiği gibi GN'de çok sayıda manzum parça kullanılmaktadır. Kahramanların duygu durumlarının yükseldiği yerde kullanılan manzum parçalar, hikâyedeki öykü zamanını duraklatıp söylem zamanını uzatmaktadır.

Bir metindeki süreyi belirlemek için bakılması gereken bir başka kavram sıklıktır. Sıklık kavramı, metindeki eylemlerin tekrarı neticesinde belirir. "Bir kere olan şeyin bir kere anlatılması tekil anlatma; bir kere olanı, birkaç kere anlatmak tekrarlanan anlatma; birçok kere olanı bir kere anlatmak ise tekrarlayanı anlatma⁶²" biçiminde tanımlanabilir. Bu tanımlar çerçevesinde GN'e bakılacak olursa tekrarlanan anlatmaya sıkça başvurulduğu görülür. Ayılıp bayılma, ayılan kişinin yüzüne gül suyu serpererek ayıltma ve cülus dağıtma gibi eylemler GN hikâyesinde sıklıkla anlatılan eylemlerdir. Tekrarlanan anlatma neticesinde metnin söylem zamanı uzamaktadır.

2.3.3. Mekân

Arapça bir kelime olan mekân, "var olmak" manasına gelen "kevn" fiilinden türemiştir. Kelimeye bu açıdan bakılacak olursa mekân için "hikâyenin var olduğu ve cereyan ettiği yer" tanımı yapılabilir. Hikâyede geçen mekânlar, gerçekte var olsa bile, bir tahkiye unsuru olması hasebiyle edebî olma vasfını haizdir. "Edebî mekân, nesnelerin ve karakterlerin yerleştirildiği ortamdır; daha net söylemek gerekirse,

⁶⁰ Kıran, *age*, 227.

⁶¹ Jahn, *age*, 102.

⁶² *age*, 102.

karakterlerin içinde yaşadığı ve hareket ettiği çevredir⁶³." Karakterlerin içinde yaşadığı ve olayların vuku bulduğu edebî mekânlar, en başta gerçek ve hayalî olmak üzere iki alt başlığa ayrılabilir. Gerçek mekânlar da kendi içerisinde iç ve dış mekânlar başlığında incelenebilir. "Deniz, orman, dağ, bahçe gibi alanlar açık uzam iken; saray, ev, mağara gibi alanlar kapalı uzamdır. Kapalı uzamların tersine açık uzamlar, kahramanlara daha rahat hareket etme şansı tanıdığı için macera romanları daha çok açık uzamın tercih edildiği anlatılardır⁶⁴." Bu açıdan bakılacak olursa, hikâyede daha çok dış mekânlar (açık uzam) kullanıldığı için *GN*, macera romanı olarak görülebilir. *GN*'de yer alan dış mekânlara (açık uzam) yamyamlar adası, maymunlar kalesi, karıncalar vadisi örnek olarak verilebilir. Bahçeler, Süleyman Peygamber'in sarayındaki odalar, Kabil'deki sarayın içi ise iç mekânlara (kapalı uzam) örnek olarak verilebilir. Gevher-nigîn Kalesi ve kuşlar diyarı (Mürg Şah, Sultan Mürg, Melikü't-tayr) ise hikâyedeki hayalî mekânlar olarak ele alınabilir. Şunu belirtmek gerekir ki Süleyman Peygamber'in sarayındaki hücreler birer iç mekândır fakat bu hücreler bahçe gibi dış mekanlara açılmaktadır. Bu örnek, mekanların "iç içe geçmiş yapılar"⁶⁵ olarak sunulduğunu göstermektedir. *GN*'deki mekânlarla ilgili dikkat çeken bir başka ayrıntı, aileye ait uzam olan ev ve bahçe gibi mekânların tasviri yapılırken özel uzam olan yatak odası gibi mekânların tasvirine yer verilmemesidir⁶⁶.

Hikâyedeki mekânları tasnif ettikten sonra edebî mekânların nasıl bir kurguyla (düzen) verildiğine bakabiliriz. "Her anlatı, belli bir biçimde, bir uzam düzenlenişi sunar, bu düzenleniş de bir anlam üretir⁶⁷." *GN* hikâyesindeki mekânlar, düzen (kurgu) açısından, Cihan Şah'ın çıktığı üç yolculuğun uğrak yeri olarak görülebilir. Bu minvalde Cihan Şah, birinci yolculuğa Kabil'den başlayıp sırasıyla şu mekânlara uğrar: Bilinmeyen bir deniz, yamyamlar adası, maymunlar kalesi, karıncalar vadisi, Yahudiler kalesi, Nehrevan şehri, Hz. Süleyman'ın sarayı ve Kabil. Birinci yolculukta Cihan Şah'ın eve dönüş macerası anlatılır. Yolculuğun sonunda Cihan Şah, Kabil'e diğer bir ifadeyle eve döner. İkinci yolculuk yine Kabil'den başlar. Cihan Şah ikinci yolculukta sırasıyla şu mekânlara uğrar: Arz-ı Rum, Halep,

⁶³ *age*, 107.

⁶⁴ Kıran, *age*, 250.

⁶⁵ İslam sanatlarının temel özelliği olan "iç içe geçme" özelliği bu çalışmanın konusu olmadığı için ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

⁶⁶ Özel ve aileye ait uzam için bk. Kıran, *age*, 251.

⁶⁷ *age*, 252.

Şam, Kuds-i Şerif, Mekke, Kâbe, Yemen, Yahudiler kalesi, Süleyman Peygamber'in sarayı, kuşlar diyarı (Mürg Şah, Sultan Mürg, Melikü't-tayr) ve Gevher-nigîn Kalesi. İkinci yolculukta Cihan Şah'ın Gevher-nigîn Kalesi'ni arama macerası anlatılır. İkinci yolculuk Cihan Şah'ın Gevher-nigîn Kalesi'ne varmasıyla sona erer. Gevher-nigîn Kalesi'nden başlayan üçüncü yolculuk en kısa olanıdır. Bu yolculukta Cihan Şah, sadece kuşlar diyarına (Mürg Şah, Sultan Mürg, Melikü't-tayr) uğrayıp Kabil'e varır. Görüldüğü gibi *GN*'deki mekânlar, esasında, Cihan Şah'ın önce Kabil'i, daha sonra Gevher-nigîn Kalesi'ni ve en sonunda yine Kabil'i ararken çıktığı yolculuklarda birer uğrak yeri olma işlevini görür. Fakat bu işlevi biraz daha açmak gerekir. "Romanda karşılaşmalar genellikle yolculuk sırasında olur. Yolculuk, rastlantısal ilişkiler için ayrıcalıklı bir uzamdır⁶⁸." Cihan Şah, Kabil'e dönüş yolunu ararken uğrak yerlerinden biri olan Süleyman Peygamber'in sarayında Şemse Banu'yu görüp ona âşık olur. Bundan sonra hikâyenin seyri tamamen değişir. Cihan Şah bu noktadan sonra Kabil'e dönmeyi değil Şemse Banu'ya ulaşmayı düşünür. Cihan Şah'ın Şemse Banu ile tanışması, yolculuk sırasında olur. Ayrıca Cihan Şah, yolculuk boyunca uğradığı mekânlarda farklı kişilerle tanışır. Yahudi aşçı, Yahudi tüccar, Mürg Şah, Sultan Mürg, Melikü't-tayr, Şehbal Şah gibi karakterlerle hep çıktığı yolculukta tanışır. Kısacası, *GN* hikâyesinde daha çok macera romanlarında tercih edilen dış mekânlar kullanılmaktadır. Ayrıca, hikâyedeki mekânlar Cihan Şah'ın çıktığı yolculukların uğrak yerleridir. Cihan Şah bu uğrak mekânlarında birçok karakterle tanışır. Bunların en önemlisi âşık olduğu Şemse Banu'dur.

2.3.4. Şahıs Kadrosu

Aşk ve macera konulu hikâyeler genellikle bir başkişinin⁶⁹ etrafında anlatılır. Bundan dolayı başkişi, hikâyedeki diğer tüm unsurlardan sıyrılıp zaman, mekân ve anlatıcı gibi metnin temel unsuru hâline gelebilir. Fakat bu durum, hikâyedeki diğer kişilerin önemini azaltmaz. Eğer hikâye, birçok kişiden oluşuyorsa yani tek kişinin hikâyesi değilse o zaman öteki kişileri de incelemek gerekir. Bu durumda *GN* hikâyesindeki şahıs kadrosunu üç gruba ayırabiliriz: başkişi, figüratif kadro ve fon figür.

⁶⁸ age, 263.

⁶⁹ Başkişi yerine "başkarakter, asıl kahraman, baş kahraman" kelimeleri de kullanılabilir. Biz çalışmamızda hikâyenin belirleyici kişisi manasında başkarakter, asıl kahraman ve baş kahraman yerine "başkişi" kelimesini tercih ediyoruz.

Macera ve aşk hikâyelerinde şahıs kadrosunun en önemli unsuru başkişidir. "Romandaki figüratif kadronun -içerik ve yapı bağlamında- merkezinde yer alan kişidir. Esasen, tarihteki ilk örneklerinden başlayarak öykülemeye dayalı bütün anlatılar, bir başkişinin ekseninde oluşturulmuştur⁷⁰." İster roman ister halk hikâyesi olsun, aşk ve macera içerikli eserlerde ister istemez, anlatının tabiatı gereği olay bir kişinin etrafında geçer. Bu açıdan bakılacak olursa başkişi, hikâye anlatılırken esasında "olayları başlatma, yayma ve bitirme" yetkisine sahiptir⁷¹. Bu açıdan *GN*'e bakılacak olursa, Cihan Şah, ava çıkıp bir ceylanın peşinden giderek öyküyü başlatan, karşılaştığı sorunları çözerek olayları bitiren, başka meseleler karşısında öykünün seyrini değiştiren bir kişi olarak hikâyenin başkişisidir. "Dolayısıyla, bir romanın barındırdığı bütün yaşantılar, olaylar, ilişkiler, çatışmalar hep başkişinin sayesinde başlar, çevresinde gelişir ve ekseninde sonuçlanır⁷²." Cihan Şah, bu manada, önce bir ceylanın peşinden giderken, daha sonra Kabil'i ararken, ardından Şemse Banu'nun yaşadığı Gevher-nigîn Kalesi'ni ararken hep olayları ve çatışmaları başlatan kişidir. Ayrıca, *GN* hikâyesindeki tüm olaylar Cihan Şah'ın etrafında gerçekleşir. Okur, hikâye boyunca, Cihan Şah'ın merkezde olduğu serüvenin peşinden gider. Bu noktada şunu belirtmek gerekir, Cihan Şah hikâyenin başında ne ise sonunda da odur. Âşık olma dışında herhangi bir dönüşüm ve değişim geçirmez. "Başkişi, içeriğin başlangıcıyla sonu arasındaki süreçte olağanın ötesine çıktığı kurmaca serüvenini yaşarken belirgin bir değişim yaşamak durumundadır. Başkişi, yaşadığı olaylar, çatışmalar karşısında psikolojik, davranışsal veya algısal dönüşümler geçirir⁷³." Cihan Şah, bu ifadelerin tam tersi özellikler gösteren, öykü boyunca aşk dışında psikolojik olarak değişmeyen bir başkişidir.

Şahıs kadrosunun ikinci grubunda figüratif kadro yer alır. Figüratif kadro, başkişiyle birlikte, öykünün ilerlemesinde katkısı olan kişiler için kullanılan bir kavramdır. "Romanın aksiyonel ve düşünsel örgüsünü yürüten kişilerin oluşturduğu bütün için kullanılan terimdir⁷⁴." *GN* hikâyesi anlatılırken Cihan Şah'ın ailesi, sevgilisi, askerleri, Kabil'e ve Gevher-nigîn Kalesi'ne ulaşması için yardım edenler, öykünün aksiyonel örgüsünü yürüten kişilerdir. Bu figüratif kadronun genişliği, olay örgüsünün çeşitlenmesini ve öykünün uzamasını sağlar. Eğer bu kadro daralırsa öykü

⁷⁰ Sazyek, *age*, 55.

⁷¹ *age*, 55.

⁷² *age*, 56.

⁷³ *age*, 56.

⁷⁴ *age*, 132.

anlatımında her manada çeşitlilik ortadan kalkar. *GN*'deki figüratif kadroda yer alan Cihan Şah'ın anne ve babası, peri kızı Şemse, Süleyman Peygamber'e hizmet eden kuşlar Mürğ Şah, Sultan Mürğ ve Melikü't-tayr, Haccac Vezir, Şemse'nin babası Şehbal Şah gibi kişiler çok farklı özelliklere sahip oldukları için öykünün her manada çeşitlenmesini ve uzamasını sağlamaktadır. "Figüratif kadro zaman, mekân ve olay ile birlikte romanın içeriğine ait dört ana öğeden biridir. Hatta, bu öğeler arasında ilk sıradadır; çünkü, romanın içeriğini oluşturan yaşantı dizisinin varlığı öncelikle figüratif kadronun mevcudiyetine bağlıdır⁷⁵." Sazyek'in de belirttiği gibi figüratif kadro, öykünün oluşabilmesi için temel öğedir. Bu temel öğe sayesinde, hem anlatılan hikâyenin unsurları çeşitlenir hem de hikâye daha hacimli bir hâl alır. Figüratif kadro olmazsa karşımıza tek kişilik bir öykü çıkar. Bu durumu iyi ya da kötü olarak değerlendirmemek gerekir. Zira tek kişinin etrafında anlatılan hikâyeler de başarılı olabilir. Fakat çeşitlilik ve uzunluk açısından tabii olarak farklı bir durum arz eder.

Şahıs kadrosu ile alakalı son kavram fon figürdür. Bundan önce başkışı ve figüratif kadrodan bahsedildi. Bu iki grupta yer alan kişilerin ortak özelliği hikâyeye doğrudan katkı sunmaktır. Fon figür ise bir tablodaki küçük ayrıntı gibi daha çok tablonun zeminini doldurmak için kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, fon figür, hikâyedeki başkışı ve figüratif kadroya yardımcı olmak için kullanılır. Ayrıca, fon figürlerin ortak özelliği bazen içlerinden birisinin öne çıkıp konuşması, çoğu zaman ise toplu şekilde hikâyeye dahil olmalarıdır. Bundan dolayı, "kurmaca içeriğin entrik ya da düşünsel yapısı üzerinde hiçbir etkisi bulunmayan kişilerdir⁷⁶." Fon figürün hikâyede etkisi olmasa da önemli işlevi vardır. Bu işlev hikâyenin daha çok okura bakan tarafıyla alakalıdır. Şöyle ki fon figür, "olaylar zincirinin geçtiği ortamın somutlaşması, bu bağlamda dekoratif altyapının canlı ve zengin bir görünüm sunması bakımından ufak da olsa bir işleve sahiptir⁷⁷." Okurun, hikâyedeki olayı zihninde canlandırması açısından, aslında fon figürün işlevi pek de "ufak" sayılmaz. Nasıl ki bir tabloda, zemine konan ufak bir nesne, mesajın iletilmesinde bir fon görevi görüyorsa hikâyede yer alan fon figür de okurun olayı zihninde canlandırması için bir fon görevi görmektedir. Eğer bu fonlar olmazsa öne çıkması istenen mesaj hiç değilse "eksik" kalacaktır. Bu minvalde şöyle bir soru sorulabilir, acaba fon figür,

⁷⁵ age, 132.

⁷⁶ age, 137.

⁷⁷ age, 137.

okurun zihninde canlanacak tasvir için nasıl bir etkiye sahiptir ya da ne derecede etkilidir? Bu bilgiler ışığında *GN* hikâyesine bakılacak olursa, fon figürün sıklıkla kullanılan bir öge olduğu görülecektir. Örnek vermek gerekirse, yamyamlar, maymunlar, karıncalar, kilisede ibadet edenler, periler, tekkede bulunanlar, saray çalışanları, Süleyman Peygamber'e hizmet eden kuşlar, askerler *GN*'de kullanılan fon figürlerdir. Bu fon figürlerin ortak özelliği bazen içlerinden birisinin öne çıkıp konuşması, çoğu zaman ise toplu şekilde hikâyeye dahil olmalarıdır. "Bu kitlesel kesim, genellikle içlerinden birinin biraz olsun öne çıkmasına gerek kalmaksızın bir insan kalabalığı şeklinde adeta silüetleşerek romana girer ve çıkar⁷⁸." Peki, bu kitlesel kesim ne zaman hikâyeye girer ve çıkar? *GN*'de fon figürlerin çoğunlukla aksiyon sahnelerinde, diğer bir ifadeyle Cihan Şah'ın çözmesi gereken sorunlar vuku bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Mesela, altıncı bölümde Cihan Şah maymunlardan firar edip karıncalar diyarına düşer. Burada karşımıza çıkan karıncalar fon figürdür. Cihan Şah bunlarla mücadele edip onları yenerek yoluna devam eder. "Fon figürlerin bir kalabalık hâlinde gündeme gelişi, genellikle aksiyona sahne olan sosyal ortamın tasviri aracılığıyla olur⁷⁹." Verilen örnekte aksiyona sahne olan sosyal ortam karıncalar ile Cihan Şah'ın mücadelesidir. Başka bir fon figür, savaş sahnesi anlatılırken bahsi geçen askerlerdir. Öte yandan, periler ve kullar da yine fon figür olarak kabul edilebilir.

GN hikâyesindeki şahıs kadrosunu farklı açıdan incelemek de mümkündür: gerçek ve efsanevi kişiler. Hikâyede yer alıp olağanüstü özellikleri olan Şemse Banu, Şehbal Şah, Mürg Şah, Sultan Mürg ve Melikü't-tayr efsanevi varlıklara örnek olarak verilebilir. Olağanüstü özellikleri olmayan diğer şahıslar ise gerçek kişilerdir. Öte yandan şahıslarla ilgili bir diğer önemli husus, *GN* hikâyesindeki şahısların bazı tipleri temsil etmesidir. Bu tipler idealize edilerek sunulur. Diğer bir ifadeyle, kişiler eyleme geçtiklerinde içinde bulundukları tipin yapması gereken eylemleri ideal şekilde yerine getirirler. Eğer aşıkça aşık tipini, askerse cesur bir asker tipini ideal şekilde yerine getirir. Örnek vermek gerekirse, Cihan Şah yeri gelince ideal bir aşık, yeri gelince tipik bir kahraman olur. Denizde kaybolduğunda, Şemse Banu'ya âşık olduğunda, Gevher-nigîn Kalesi'ni ararken ve duygu durumunu zorlayan birçok sahnede hemen ağlamaya başlar. Hâlbuki aynı Cihan Şah, yamyamları ve gulları bir nida ile dağıtır, karıncalara karşı büyük mücadele verir, Keyfal Şah'ın ordusunu

⁷⁸ age, 137.

⁷⁹ age, 137.

savaş meydanında Rüstemane tavırlarla perişan eder. Buradan yola çıkarak, Cihan Şah, hem divan şiirindeki tipik bir aşıktır hem de destan kahramanları gibi savaşçıdır denebilir. Aynı şekilde, Taymus Şah da düşmana karşı gözü kara bir komutan iken oğlu kaybolduğunda gözü yaşlı bir baba olur. Oğlunun kaybolduğunu öğrenince aklı başından gider ve ağlamaya başlar fakat Keyfal Şah'ın ordusunun üzerine tek başına gidecek kadar cesur bir komutandır. Hikâyedeki diğer şahıslar da ideal tiplerdir. Örneğin, Keyfal ve askerleri kötü rolünü yerine getiren tiplerdir, Şemse Banu zalim olan sevgili tipini temsil eder, Haccac Vezir zor durumda bile aklını kaybetmeyen tipik devlet adamıdır.

Tablo 19: GN'in Şahıs Kadrosu

ŞAHIS	TEMSİL ETTİĞİ TİP	ÖZELLİK 1	ÖZELLİK 2
Cihan Şah	Aşık ve Kahraman	Başkişi	Gerçek kişi
Taymus Şah	Baba, Sultan, Komutan	Figüratif kadro	Gerçek kişi
Cihan Şah'ın annesi	Anne	Figüratif kadro	Gerçek kişi
Şemse Banu	Maşuk ve Peri kızı	Figüratif kadro	Efsanevi kişi
Şehbal Şah	Perilerin sultanı ve Baba	Figüratif kadro	Efsanevi kişi
Peri kardeşler	İyi peri	Figüratif kadro	Efsanevi kişi
Hoca Salih	Baba	Figüratif kadro	Gerçek kişi
Zengin Yahudi	Hain	Figüratif kadro	Gerçek kişi
Mürg Şah	Sadık kuş	Figüratif kadro	Efsanevi kişi
Sultan Mürg	Sadık kuş	Figüratif kadro	Efsanevi kişi
Melikü't-tayr	Sadık kuş	Figüratif kadro	Efsanevi kişi
Keyfal Şah	Kötü sultan	Figüratif kadro	Gerçek kişi
Kakum Sansar	Kötü asker	Figüratif kadro	Gerçek kişi

Çintan	Kötü asker	Figüratif kadro	Gerçek kişi
Haccac Vezir	Makul devlet adamı	Figüratif kadro	Gerçek kişi
Aynzer	İyi asker	Figüratif kadro	Gerçek kişi
Gazanfer-i Dilaver	İyi asker	Figüratif kadro	Gerçek kişi
Horasani	İyi asker	Figüratif kadro	Gerçek kişi
Kaytafoni	İyi asker	Figüratif kadro	Gerçek kişi
Askerler	Sadık	Figüratif kadro	Gerçek kişi
Yamyamlar	Düşman, engel	Fon figür	Efsanevi kişi
Maymunlar	Dost	Fon figür	Efsanevi kişi
Karıncalar	Düşman, engel	Fon figür	Efsanevi kişi
Dervişler	Etkisiz	Fon figür	Gerçek kişi
İbadet edenler	Etkisiz	Fon figür	Gerçek kişi
Kuşlar	Etkisiz	Fon figür	Efsanevi kişi
Saray çalışanları	Etkisiz	Fon figür	Gerçek kişi

2.3.5. Motifler

Motif lügatte, herhangi bir sanat eserinin teşekkülünde sıkça tekrar eden unsur olarak tanımlanır. Bu açıdan sadece edebiyatta değil müzik, mimari, oymacılık, örgü, halı dokuma gibi diğer sanat eserlerinde de motif kavramı hem pratikte hem de teoride kullanılmaktadır. Edebiyat terimi olarak motifi, “hikâye etmenin en küçük unsuru” şeklinde tanımlamak mümkündür⁸⁰. Ayrıca, anlatı geleneğinde varlığını sürdürme gücüne sahip olan motif, masalın en küçük

⁸⁰ A. Berat Alptekin, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, 7. bs. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 295.

unsurudur⁸¹. Buna göre motif, öykülemenin, edebî eserin veya tahkiyenin en küçük unsuru olarak kabul edilebilir. En küçük unsur ifadesi, çok geniş olduğu için motifi daha ayrıntılı tanımlamak gerekir. “O hâlde motif bir tema, karakter ya da sözel bir modeldir fakat aynı zamanda ister hayvan, ister makine, döngü, müzik ya da başka bir şey olsun belli bir kavram ya da nesne sınıfına doğrudan ya da mecazi göndermeler yapan bir bağlantılar öbeği veya ailesi olabilir⁸².” Buna göre motif, belli bir kavrama göndermeler yapan, bağlantılar öbeği de olabilir. Buradan mülhem, motiflerin başka motiflerle bir araya gelerek bir öbek oluşturabileceğini söylemek mümkündür. Öte yandan, leitmotif kavramını da açıklamak gerekir. “Kurmaca içerikte düzenli ya da düzensiz aralıklarla yinelenen davranış, söz öbeği, nesne gibi öğeler için kullanılan terimdir. Bu tür tekrarların leitmotif özelliği kazanabilmesi için eserin düşünsel örgüsü içinde özel bir anlam taşıması gereği vardır⁸³.” Diğer bir ifadeyle, leitmotif sadece bir edebiyat eserindeki motifler için kullanılmaktadır. Mesela, *GN* hikâyesinde kullanılan bayılan kişinin yüzüne gül suyu serpme motifi buna bir örnektir. Herhangi bir anlatıdaki motifi, kavramsal düzene oturtabilmek için motifin hikâyedeki düşünsel örgü içinde özel bir anlam taşıması gerekir. Diğer bir ifadeyle, hikâyede tekrar eden herhangi bir unsurun motif olarak kabul görebilmesi için hikâyenin kurgusal yapısında bir karşılığı ya da anlamı olmalıdır. Kurgusal yapı ya da düşünsel örgü açısından anlam taşımayan unsurları sadece hikâyede sıkça tekrar ettiği için motif olarak kabul etmemek gerekir.

Yukarıda bahsedildiği gibi edebî gelenekte oluşup tekrar edilegelmiş davranış, söz öbeği, nesne ve kişi motif olarak kabul edilebilir⁸⁴. Bir edebiyat eserinde ya da eserlerinde, tekrar edilen davranış, söz öbeği, nesne, kişi ve konulara mükerrer unsur denebilir. Bu minvalde, mükerrer unsurlar edebî gelenekte veya bir eserde tekrar eden unsurlar olarak kabul edilmelidir. Motifi daha iyi analiz edebilmek adına bu mükerrer unsurların anlatıdaki işlevine diğer bir deyişle nasıl bir kurgusal yapıyla işlendiğine bakılabilir. Eğer motiflerin kurgusal yapısı tespit edilebilirse motiflerin vermek istediği mesaj daha iyi anlaşılabilir. Motiflerin kurgusal yapısını çözümlemek, sözel bir model olan motifin hangi bağlantılar öbeğiyle ya da nasıl bir düşünsel örgüyle oluştuğunu ortaya koyacaktır. Bu kurgusal yapıyı, bağlantılar

⁸¹ Saim Sakaoğlu, **Masal Araştırmaları**, 5. bs. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 75.

⁸² William Freedman, “Edebi Motif: Bir Tanım ve Değerlendirme”, **YEDİ**, s. 2 (2009): 64.

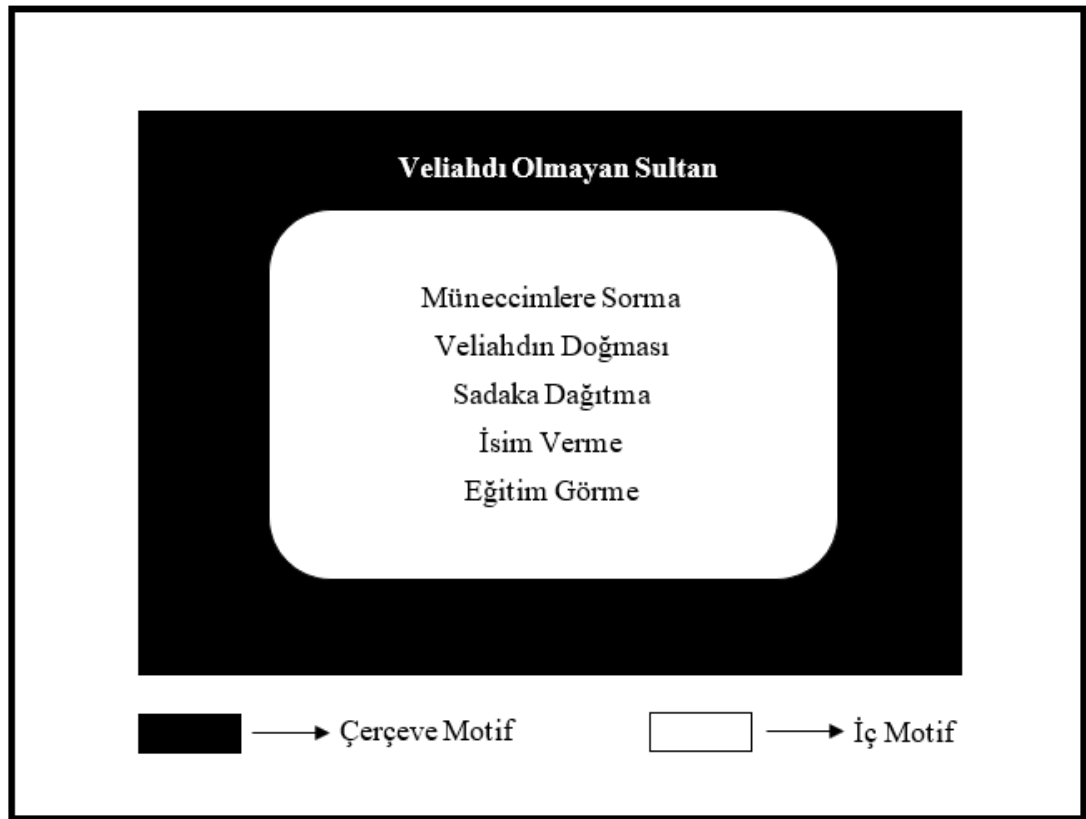
⁸³ Sazyek, **age**, 217.

⁸⁴ Motifler hakkında yapılmış bir liste için bk. Stith Thomson, **Motif-Index of Folk-Literature** (Indiana: Indiana University Press, 1960).

öbeğini veya düşünsel örgüyü çözümlemek için motifleri kendi içerisinde tasnif etmek gerekebilir. Bu çalışmada *GN*'deki motiflerin kurgusal yapısını daha iyi anlamak için çerçeve motif ve iç motif kavramları kullanılacaktır. Yukarıda, anlatıdaki mükerrer unsurlara motif denmişti. İç motif kavramı, esasında mükerrer unsurlar için kullanılabilir. İç motif, kurgusal yapı açısından çerçeve motifin güdümündedir. Çerçeve motif, edebî anlatıdaki mükerrer unsurları kapsar, onları çerçeve gibi içine alır ve bu unsurların ortaya çıkmasını yani görünmesini sağlar. Bundan dolayı, çerçeve motifin içindeki mükerrer unsurlara iç motif denebilir. Çerçeve motif, bölümdeki olayların anlatılma sebebi iken iç motif ise çerçeve motifin bir sonucu olarak beliren unsurlardır. Esasında çerçeve motif, anlatıdaki temayı, verilmek istenen mesajı ve iç motifleri belirlemektedir. Bu anlamda, iç motifi yani mükerrer unsurları belirlemek kolaydır fakat çerçeve motifi tespit etmek biraz daha emek ister.

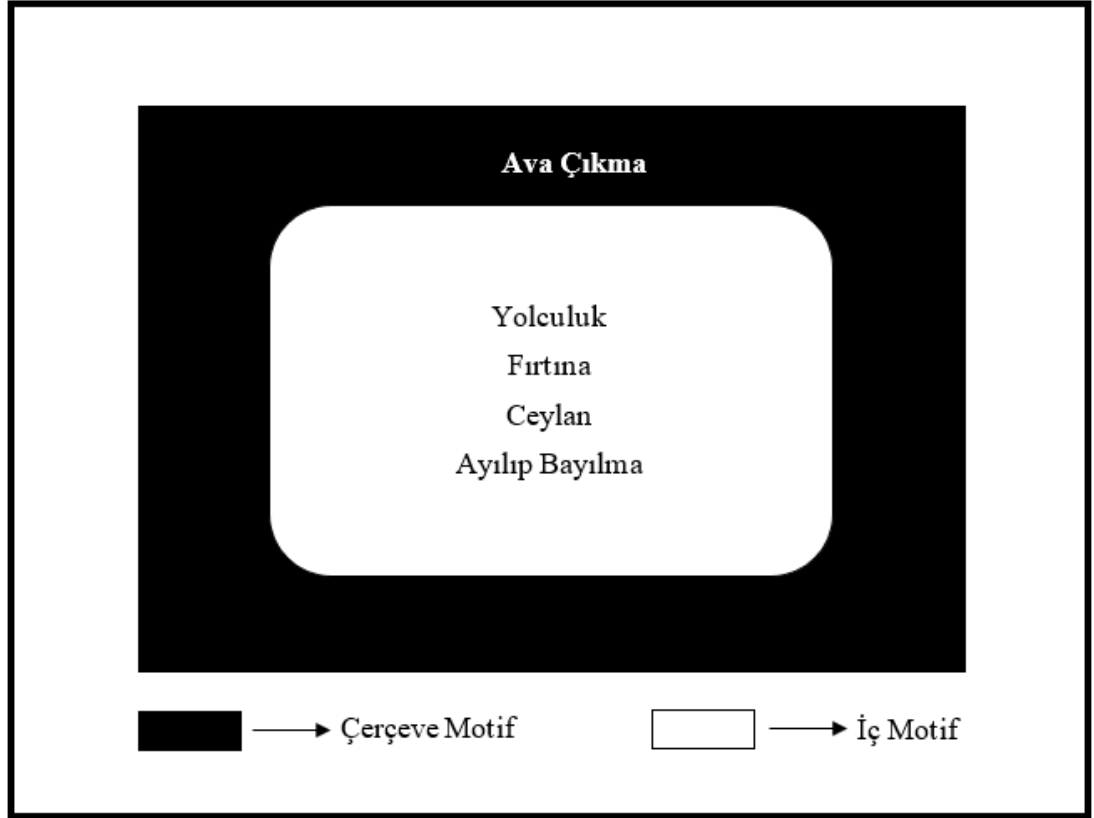
Çalışmanın bu bölümünde çerçeve motif ve iç motif kavramlarının daha iyi anlaşılması için *GN* hikâyesindeki motifler bir tablo ile sunulacaktır. Aşağıda sunulacak bu tablolar, her bölüm için müstakil olacak şekilde hazırlanmıştır. Her tablodan önce ilgili bölümde geçen çerçeve ve iç motifler dile getirilecek. Böylece, tablo öncesi okurun zihninde daha sağlıklı bir şemanın oluşması amaçlanmıştır. Tablolarda verilen çerçeve ve iç motifler, ileri sürülen kavramsal çerçeve ile alakalı olacak şekilde düzenlenmiştir. Örnek vermek gerekirse, birinci bölümün çerçeve motifi, veliahdı olmayan sultandır. Bu çerçeve motif, tabloda siyah fon üzerine tek başına yazılmıştır. Veliahdı olmayan sultan çerçeve motifinin sebep olduğu iç motifler ise hikâyede oluş sırasına göre yukarıdan aşağıya doğru yazılmıştır. Veliahdı olmayan sultan yani Şah Taymus, nasıl çocuk sahibi olacağını müneccimlere sorar. Bundan dolayı, masal, destan ve halk anlatılarında sıkça kullanılan müneccime sorma motifi karşımıza çıkar. Daha sonra, çocuğun yani Cihan Şah'ın doğumu ayrıntıya girilmeden anlatılır. Veliaht doğumu da tıpkı müneccimlere sorma gibi sıkça kullanılan bir motiftir. Müneccimlerin tavsiyesi neticesinde çocuk sahibi olan Şah Taymus, bundan sonra, veliahdı için sadaka dağıtır, ona isim verir ve eğitim görmesi için hocalar tutar. Bunlar yukarıda da bahsedildiği gibi divan edebiyatı, masal, destan ve halk anlatılarında sıkça kullanılan motiflerdir. Bu motifleri biz tablolarda yukarıda açıkladığımız şekilde vermeye çalıştık. Böylece, çerçeve ve iç motifin görsel olarak da ifade edilmesini amaçladık.

GN'de yer alan motiflere, her bölüm ayrı ayrı ele alınarak, eserdeki kurgusal yapının daha iyi çözümlenmesini sağlayacak çerçeve motif ve iç motif kavramları ile bakılabilir. Bu minvalde, birinci bölümdeki çerçeve motif, veliahdı olmayan sultandır. Bu motif, Taymus Şah'ın, veliaht sahibi olmak için arayışa çıkmasına sebep olur. Ardından bu çerçeve motifin sebep olduğu müneccimlere sorma, veliahdın doğması, sadaka dağıtma, isim verme ve eğitim görme motifleri yani iç motifler sıralanır. Olayların vuku bulmasında etkili olan çocuğu olmayan sultan bu bölümdeki çerçeve motiftir. Çünkü iç motiflerin ortaya çıkma sebebi sultanın veliaht edinme çabasıdır. Aşağıdaki şekil, birinci bölümün motif yapısını göstermektedir.

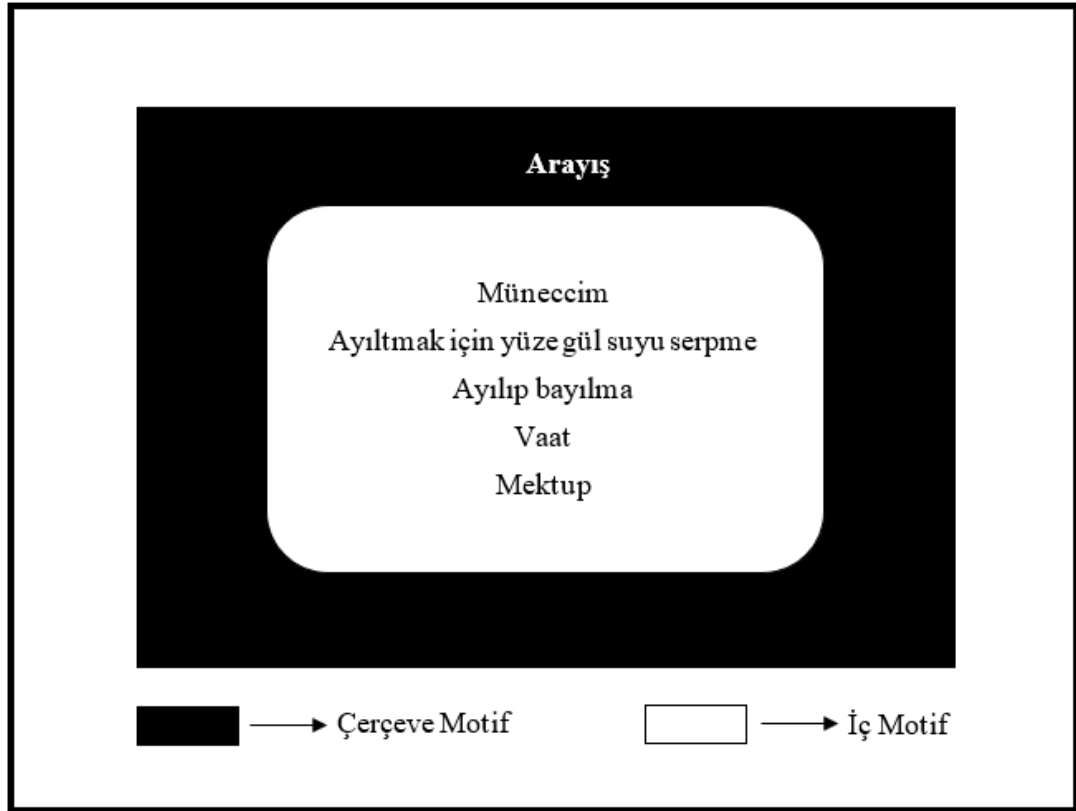
Şekil 1: Birinci Bölümün Motif Yapısı

İkinci bölümdeki çerçeve motif ava çıkmadır. Şehzade Cihan Şah, her zaman olduğu gibi yine bir gün ava çıkar. Avda bir ceylan görüp onu ok ile yaralar fakat ceylan kaçmayı başarır. Bunun neticesinde Cihan Şah ceylanın peşi sıra gider. Bu bölümdeki iç motifler yolculuk, fırtına, ceylan ve ayılıp bayılmadır. Şehzade Cihan Şah, bu bölümde ava çıkıp bir ceylanın peşindeyken denizde kaybolur. Çerçeve motif dediğimiz ava çıkmanın sebep olduğu olaylar neticesinde yolculuk, fırtına, ceylan ve ayılıp bayılma gibi iç motifler tahkiyede öne çıkan unsurlar olarak belirir. Aşağıdaki şekil, ikinci bölümün motif yapısını göstermektedir.

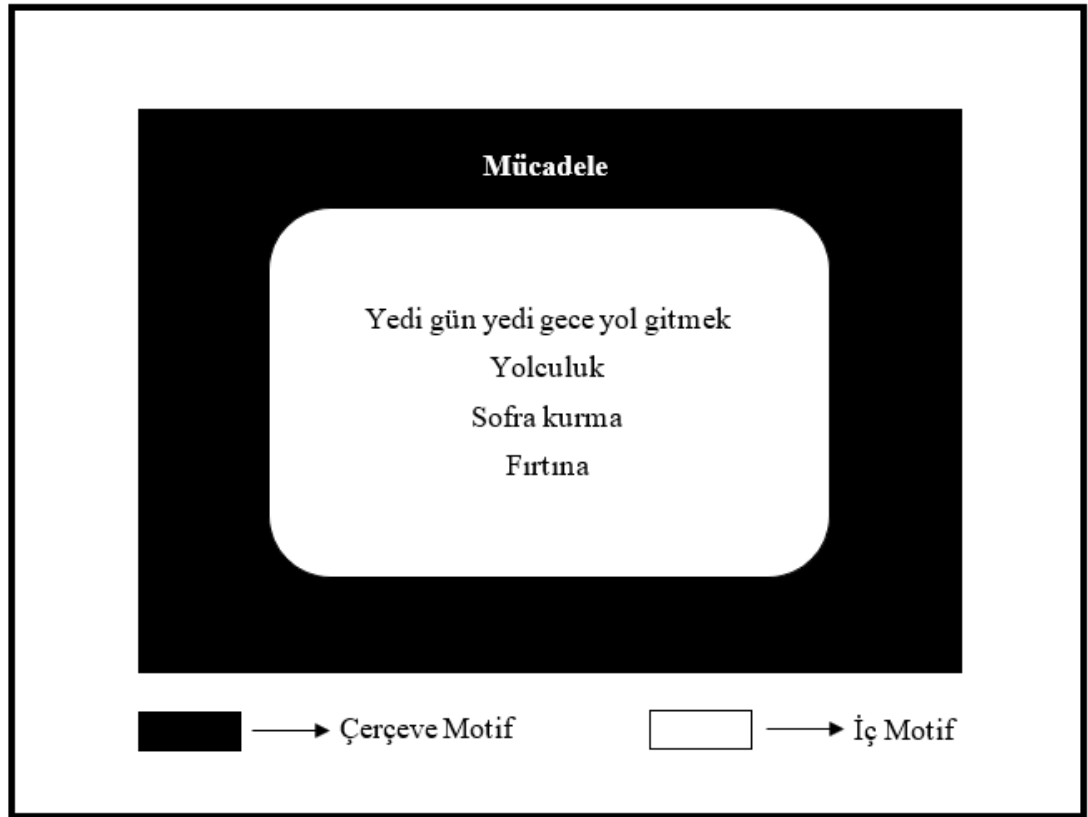
Şekil 2: İkinci Bölümün Motif Yapısı

Üçüncü bölümdeki çerçeve motif arayıştır. Şah Taymus'un, denizde kaybolan veliahdı Cihan Şah'ı aramasına odaklanan bölümde, müneccim, ayıltmak için yüze gül suyu serpmeye, ayılıp bayılma, vaat, mektup gibi iç motifler kullanılmaktadır. Bu bölümde Şah Taymus, kaybolan oğlunu arar. Bu arayış bölümün çerçevesini temsil eder. Okuyucu bu bölümde Şah Taymus'un arayışına odaklanır. Bu arayış esnasında müneccim, vaat ve mektup gibi iç motifler belirir. Tekrar etmek gerekirse çerçeve motif olan arayışın neticesinde müneccime danışma, yüze gül suyu serpmeye ve mektup gibi iç motifler hikâyede karşımıza çıkar. Aşağıdaki şekil, üçüncü bölümün motif yapısını göstermektedir.

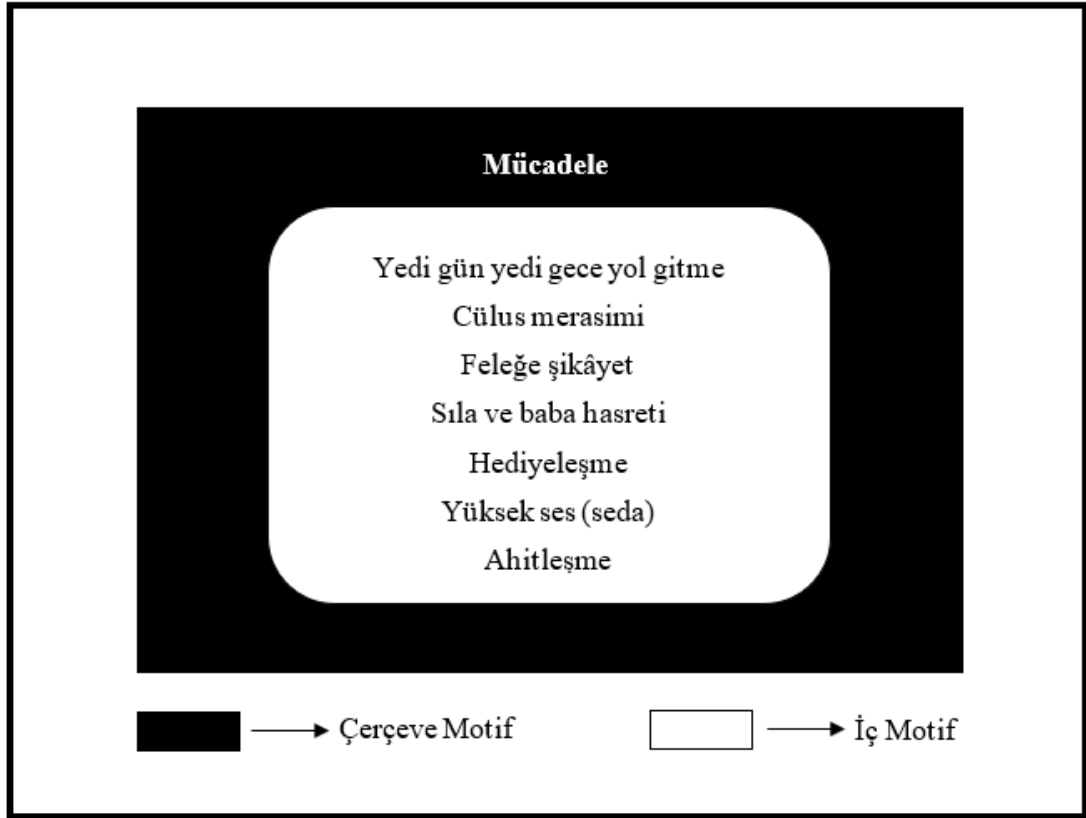
Şekil 3: Üçüncü Bölümün Motif Yapısı

Cihan Şah'ın yamyamlar adasında başına gelenlerin anlatıldığı dördüncü bölümdeki çerçeve motif mücadeledir. Cihan Şah yamyamlar adasında askerleriyle birlikte hayatta kalmak için büyük bir mücadele verir. Bu mücadele çerçeve motif olarak diğer olaylara müsebbip olur. Mücadele çerçeve motifinin içinde yedi gün yedi gece yol gitmek yani yolculuk, sofrta kurma ve fırtına gibi iç motifler yer almaktadır. Bu iç motiflerin ortaya çıkması mücadele çerçeve motifi sayesinde. Aşağıdaki şekil, dördüncü bölümün motif yapısını göstermektedir.

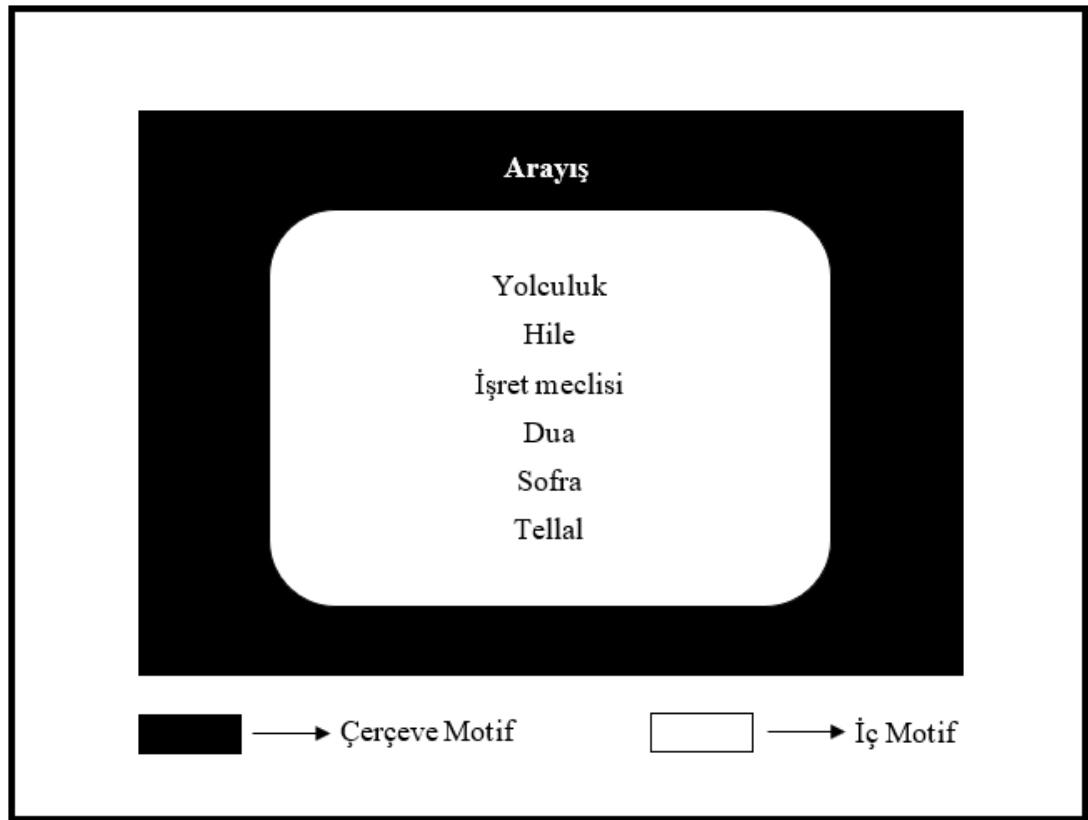
Şekil 4: Dördüncü Bölümün Motif Yapısı

Beşinci bölümde maymunlar kalesine düşen Cihan Şah, maymunlara destek olmak için maymunların düşmanı olan gullarla savaşır. Mücadelenin çerçeve motif olduğu bu bölümde yedi gün yedi gece yol gitme, cülus merasimi, feleğe şikâyet, sıra ve baba hasreti, hediye verme, yüksek ses (seda) ve ahitleşme gibi iç motifler kullanılmaktadır. Bu bölümdeki cülus merasimi, feleğe şikâyet ve hediyeleşme gibi iç motifler, Cihan Şah'ın verdiği mücadele neticesinde orta çıkar. Eğer Cihan Şah'ın mücadelesi olmasa idi ya da mücadele etmek zorunda kalmasa idi iç motiflerin bir anlamı olmayacaktı. Aşağıdaki şekil, beşinci bölümün motif yapısını göstermektedir.

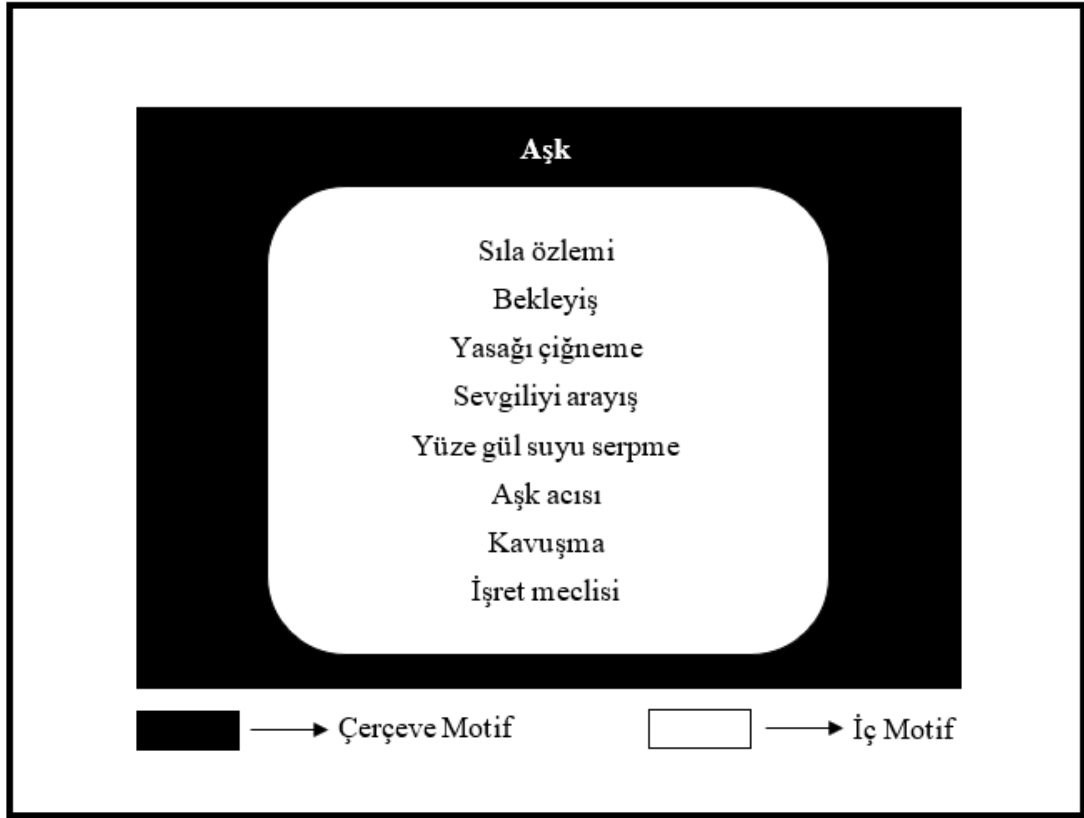
Şekil 5: Beşinci Bölümün Motif Yapısı

Maymunlar kalesinden kaçıp memleketi Kabil'e dönmek isteyen Cihan Şah'ın yolculuğunun anlatıldığı altıncı bölümdeki çerçeve motif arayıştır. Bu arayış çerçeve motifi yolculuk, hile, işret meclisi, dua, sofrası ve tellal gibi iç motiflerin ortaya çıkarmaktadır. Cihan Şah bu bölümde Kabil'i ararken bir yolculuğa çıkar, bu yolculukta hileye başvurur, işret meclisi kurup maymunları uyutur. Kısacası Cihan Şah'ın arayışı karşımıza bazı iç motifleri çıkarır. Aşağıdaki şekil, altıncı bölümün motif yapısını göstermektedir.

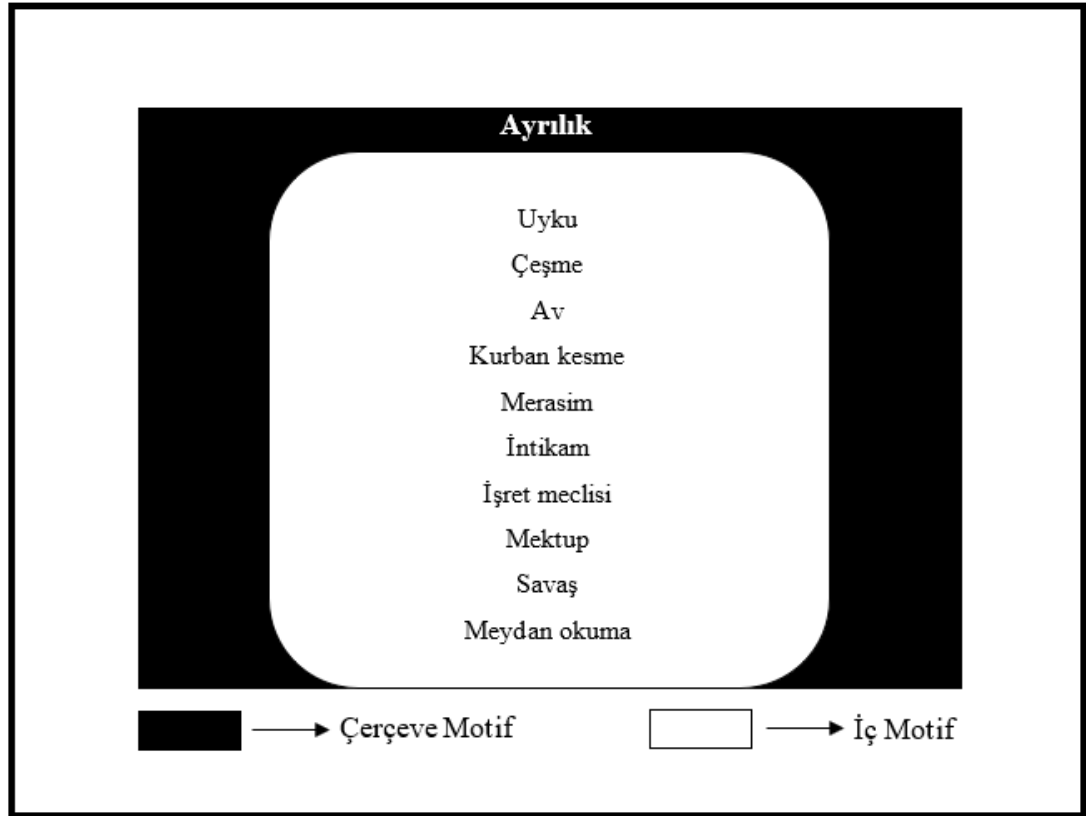
Şekil 6: Altıncı Bölümün Motif Yapısı

Yedinci bölüm Cihan Şah'ın Kabil'i aramasıyla başlar fakat bu arayışta Cihan Şah, Şemse Banu'ya âşık olur. Bundan dolayı, bu bölümdeki çerçeve motif aşktır. Bu bölümde anlatıcı diğer olaylara da sebep olacak aşka odaklanır. Bunda dolayı aşk, çerçeve motiftir. Aşkla beraber sevgiliyi arayış, yasağı çiğneme, aşk acısı gibi iç motifler belirir. Bu bölümdeki iç motifler ise sıla özlemi, bekleyiş, yasağı çiğneme, sevgiliyi arayış, yüze gül suyu serpme, aşk acısı, kavuşma ve işret meclisidir. Bu iç motiflerin ortaya çıkma sebebi çerçeve motif olarak kabul ettiğimiz aşktır. Aşağıdaki şekil, yedinci bölümün motif yapısını göstermektedir.

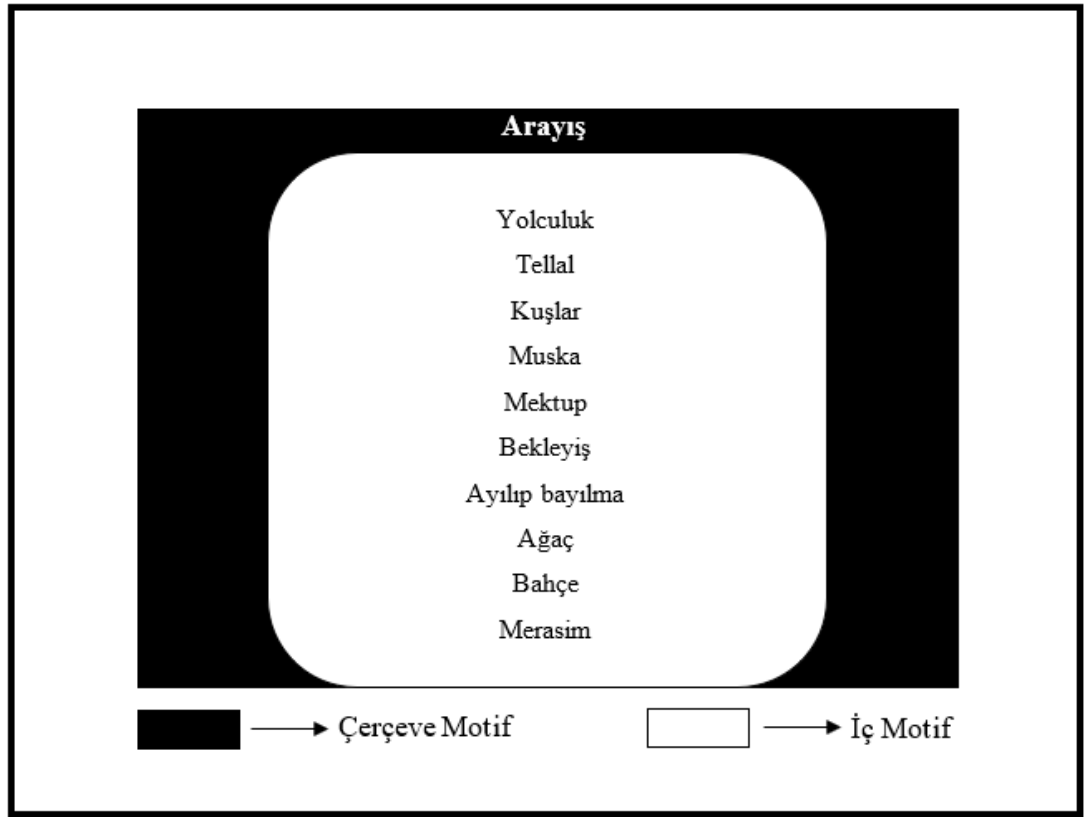
Şekil 7: Yedinci Bölümün Motif Yapısı

Birçok olayın vuku bulduğu sekizinci bölümde ayrılık çerçeve motif olarak belirir. Bu bölümde Cihan Şah ile Şemse Banu, Kabil'e gelip evlenirler. Düğünden sonra Şemse Banu, peri gömleğini bulup GN'e kaçar ve böylece ayrılık gerçekleşir. Bu ayrılık bölümdeki diğer olaylar için bir fitil olur adeta. Cihan Şah bu ayrılık hasretinden dolayı anne babasından ve doğup büyüdüğü Kabil'den ayrılır. Yani ayrılık, bu bölümdeki müsebbip diğer bir ifadeyle olayları başlatan çerçeve motiftir. Bu bölümdeki iç motifler uyku, çeşme, av, kurban kesme, merasim, intikam, işret meclisi, mektup, savaş ve meydan okuma. Aşağıdaki şekil, sekizinci bölümün motif yapısını göstermektedir.

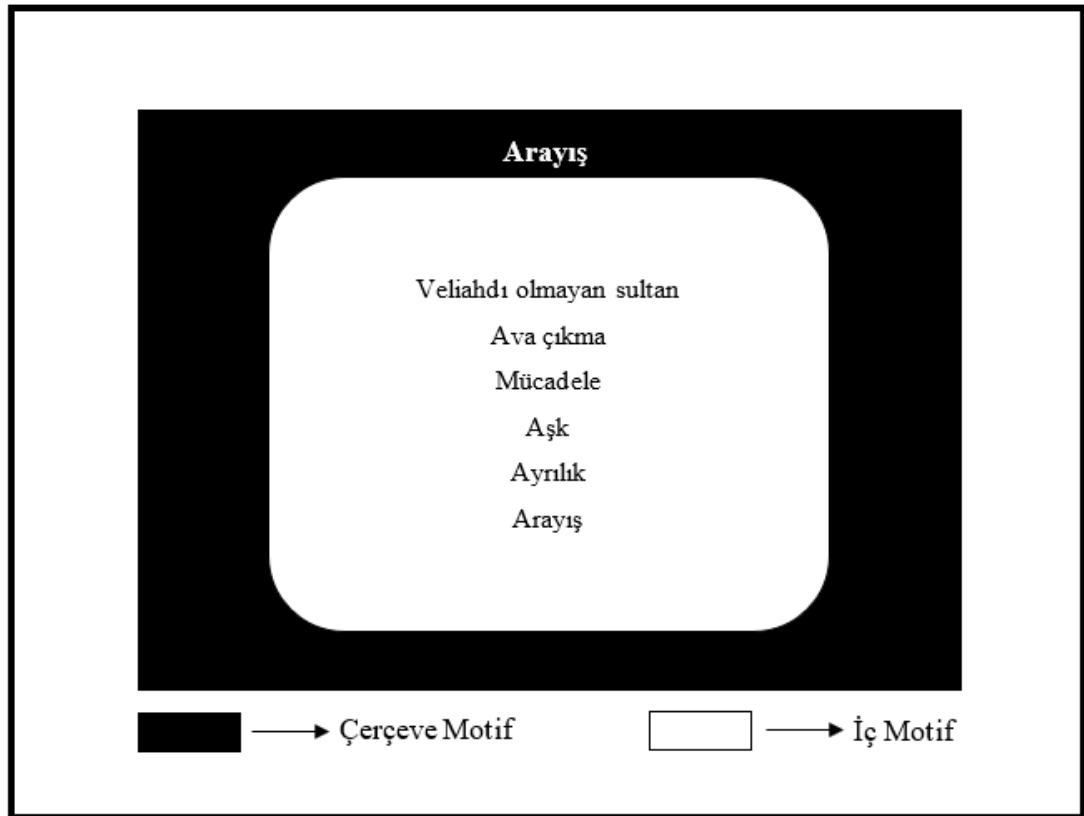
Şekil 8: Sekizinci Bölümün Motif Yapısı

Hikâyenin en uzun bölümü olan dokuzuncu bölümdeki çerçeve motif arayıştır. Bu bölümde Cihan Şah, Şemse Banu'nun düğün gecesi kaçıp gittiği periler diyarındaki Gevher-nigîn Kalesi'ni arar. Bu uzun arayış boyunca hikâyede birçok iç motif yer alır. Yolculuk, tellal, kuşlar, muska, mektup, bekleyiş, ayılıp bayılma, ağaç, olağanüstü varlıklar, bahçe ve merasim bu bölümdeki iç motifler olarak belirir. Aşağıdaki şekil, dokuzuncu bölümün motif yapısını göstermektedir.

Şekil 9: Dokuzuncu Bölümün Motif Yapısı

GN'deki motiflerin işleyişine bakıldığında her bölümde bir tane çerçeve motif ve bu çerçeve motifin sebep olduğu iç motiflerin olduğu görülür. Hikâyede anlatılan iç motifler çerçeve motifin güdümündedir. Diğer bir ifadeyle, çerçeve motif, iç motiflerin ortaya çıkma sebebidir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki *GN* hikâyesinin genelinde Cihan Şah'ın arayışı anlatılmaktadır. Cihan Şah, hikâyede önce Kabil'i, ardından Şemse Banu'yu bulmak için onun yaşadığı Gevher-nigîn Kalesi'ni arar. Bundan dolayı, *GN*'in teması, arayıştır. Arayış teması hikâyenin çerçeve motifi olarak kabul edilebilir. Bu çerçeve motifin içerisinde ise veliahdı olmayan sultan, ava çıkma, mücadele, aşk, ayrılık ve arayış iç motifler yer alır. Hikâye bir tabloya benzetilirse genel çerçeveyi belirlediği için arayış kavramı öykünün çerçeve motif olarak kabul edilebilir. Arayış motifinin ön plana çıkması için verilen mükerrer unsurları ise iç motif olarak görülebilir. Aşağıdaki şekil, *GN* hikâyesinin motif yapısını göstermektedir.

Şekil 10: *GN*'in Motif Yapısı

2.4. Üslup Özellikleri

Arapça bir kelime olan üslup, lügatte, bir şeyin yapılma biçimi olarak tanımlanır. Edebiyat açısından üslup, kişinin duygu ve düşüncesini dile getirme biçimi ve dili kullanma şekli olarak görülebilir⁸⁵. Üslup kelimesi yerine sebk sözcüğü de kullanılır. Sebk, lügatte gümüşü kalıba sokmak anlamına gelir⁸⁶. Üslup, sanatçıya, döneme ya da esere ait söyleyiş özelliği, sanatçının dili kullanma biçimi, eserin bütününde öne çıkan söyleyiş tarzı olarak tanımlanabilir. Fahir İz, eski Türk edebiyatı metinlerinde kullanılan üslupları sade, orta ve süslü nesir kavramları ile açıklamaktadır⁸⁷. Fakat bu tasnife bilimsel olmadığı ve göreceli olduğu konusunda eleştiriler yapılmıştır⁸⁸. Ayrıca, bu tasnifteki üslup adları da eleştirilmiştir. "Bu üslup adları, âli hariç, eserlerde kullanılan dilin, kelime ve tamlamaların anlaşılabilirliği esas alınarak belirlenmiştir. Halbuki sadeliğin ve süslülüğün dil ve kelimelerle ilgili bir yanı olduğu gibi anlatımla ilgili bir yanı daha bulunmaktadır⁸⁹." Peki bir eserdeki üslup nasıl belirlenmeli, nelere dikkat edilmelidir? Öncelikle şunu söylemek gerekir, herhangi bir eserin tamamına hâkim olmuş bir üsluptan bahsedilemez. Diğer bir ifadeyle, tek bir söyleyiş tarzının bir eserin tamamına sirayet etmesi mümkün gözükmemektedir. Her eserde mutlaka değişik söyleyiş biçimleri bulunur. Mesela, herhangi bir eski Türk edebiyatı eserinde sultanla ilgili bölümde kullanılan dil süslü iken diğer bölümlerdeki dil sade olabilir⁹⁰. Diğer bir ifadeyle, "bir edebî eser, baştan sona aynı dil ve üslup özellikleri ile kaleme alınmamış olabilir⁹¹". Bu duruma *GN*'de Sultan Ahmed'e sunulan kaside ile tahkiye bölümünde kullanılan dil örnek olarak verilebilir. Sultan Ahmed'e sunulan kasidede süslü bir söyleyiş varken tahkiye kısımlarında ise daha sade bir söyleyiş vardır. Hatta bu durum tahkiye içerisinde bile farklılık göstermektedir. Şöyle ki olay aktarımı yapılırken kullanılan dil ile mekân tasvirleri ve cülus merasiminde kullanılan dilin de birbirinden farklıdır. Sultan Ahmed için yazılan kasideye dönecek olursak eğer esasında tür ve biçim de üslubu değiştirebilir. Diğer bir ifadeyle, "kelime seçiminden imaj kullanımına kadar birçok

⁸⁵ İsmail Durmuş, "Üslûp", **TDVİA**, c. 42 (İstanbul: İSAM, 2012): 383.

⁸⁶ İsmail Babacan, **Klasik Türk Şiirinin Sonbaharı: Sebk-i Hindî** (Ankara: Akçağ, 2012), 17.

⁸⁷ Fahir İz, **Eski Türk Edebiyatında Nesir** (Ankara: Akçağ, 2014), 5.

⁸⁸ Aksoyak, **age**, 62.

⁸⁹ Menderes Coşkun, "Üslup Çalışmaları Üzerine", **Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler**, haz. Hatice Aynur ve diğ. (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2010): 73.

⁹⁰ Hakan Karateke, "Osmanlı Nesrinin Cumhuriyet Devrinde Algılanışı", **Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler**, haz. Hatice Aynur ve diğ. (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2010): 52.

⁹¹ Aksoyak, **age**, 62.

alandan⁹²" farklılık göze çarpar. Kasidede kullanılan dil ile hikâyede veya mesnevide kullanılan dil çok farklıdır. Bu durum temel sebebi esasında tür ve biçimle birlikte değişen kelime seçimleri ve sanatlı söyleyiş tarzıdır. O zaman "bir eserin üslubunun sadeliği veya süslülüğüyle ilgili olarak hüküm vermeden önce bu hükmün dayandığı ölçütlerin (kriterlerin) ortaya konulması gerekir."⁹³ Tahkiye teknikleri, arasözler, tasvirler, tamlamalar, atasözleri, deyimler ve iktibaslar bu ölçütlerdendir. Bundan dolayı, bir eserin üslubu hakkında genelleme yapmak yerine bu ölçütleri belirleyip onlar üzerine değerlendirme yapmak, nerede ve nasıl kullanıldıklarını ortaya koymak daha makul bir yaklaşımdır. Öte yandan, üslup çalışmalarında belli bir sorun ortaya koyup sorunu çözmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır. "Üsluptan yazara, yazardan üsluba ulaşma hedefi" bu duruma örnek verilebilir⁹⁴. Mesela, hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız Alî'nin *GN* isimli eserinden yola çıkarak karşılaştığımız farklı bir eserin Alî'ye ait olup olmadığını söyleyebiliriz. Bu noktada, Osmanlı sahasında kaleme alınmış tahkiye esaslı mensur eserlerin üslubu üzerine yeterli sayı ve nitelikte çalışma yapılmadığını söylemek yerinde olacaktır. Bu durum, tahkiye esaslı metinlerin üslup açısından incelenmesinde yöntem sorununu doğurmaktadır. Bundan dolayı, belirli bir yöntem kullanarak *GN* hikâyesinin üslubunu belirlemek mümkün gözükmediği için burada söylenecekler tahlilden ziyade tespitte dayanmaktadır. Bu minvalde, *GN*'deki üslubu belirlemek için anlatı tekniklerinin kullanımı, dil ve söyleyiş özellikleri, tasvir, diyalog, manzum parçaların kullanımı ve söz sanatları gibi üslubun bileşenleri olarak gördüğümüz unsurlar incelenecektir.

2.4.1. Tahkiye Unsurları

2.4.1.1. Olay Aktarımı

GN'in önemli özelliklerinden biri, hikâyedeki olayların anlatıcı tarafından tarafsız şekilde olduğu gibi anlatılmasıdır. Anlatıcı, hikâyede vuku bulan olaylara kendi yorumunu katmaz, gördüklerini doğrudan, fotoğraf çeker gibi anlatır. Bundan mütevellit, olay aktarımında anlatıcının yorumu söz konusu değildir. Şunu da belirtmek gerekir, anlatıcı geçmişte vuku bulmuş olayları görülen geçmiş zaman kipiyle anlatır. Çok az da olsa belirli geçmiş zaman kipini kullanır. Aşağıdaki pasaj anlatıcının olayları nasıl anlattığını göstermektedir:

⁹² Karateke, *age*, 52.

⁹³ Coşkun, *age*, 73.

⁹⁴ *age*, 75.

Āhūdur kaçarak sāhil-i deryāya erişüp cān havliyle mānend-i māhī kendüsün deryāya şaldı ve başın alup şināverlik ederek birkaç mīl yerde bir cezīre var idi. Ol cezīreye gitdi. Hezār miḥnetle gūṭa-ẖār-ı helāk olarak kenāra yētdi. Şeh-zāde leb-i deryāda ‘inān-keşide olup āhūnuṭ temāşāsına bakardı. Gördi ki selāmetle cezīreye çıkup selāmet-nişin-i sāhil-i necāt oldı⁹⁵.

Anlatıcı olay aktarımı yaparken hikâyedeki kişilerin ağzından çıkan sözleri "deyip, diyerek, dediğinde" gibi kelimeleri kullanarak doğrudan aktarır. Bu cümleler kişiler arasında karşılıklı konuşma biçiminde gerçekleşmediği için söz konusu cümleleri olay aktarımı olarak kabul etmek gerekir. Diğer bir ifadeyle, bu cümleler, hem olay akışını değiştirmez hem de kişiler arasında karşılıklı konuşmaya yani diyaloga dönüşmez. Aşağıda bu cümlelere örnekler verilmiştir:

Beşinci def a da Ṭaymūs Şāh’uṭ begleri ve pehlivānları zemīn-būs edüp dediler ki “Şāhā! Bu kāfire niçün memleketimizi çignediriz? Bizlere destūr vēr varalım. Keyfāl-i bed-fi‘ālīṭ taḥtını başına yıkup damar-ı bed-tebārını ‘ālemden keselim.” dediklerinde Şāh Ṭaymūs’uṭ āyīne-i ḳalb-i mihr-incilāsı merḥamete rāğīb ve şefḳate ṭālīb olmağılā eyitdi: “Bilürem ey dilirān-ı şadāḳat-şi‘ārılarım! Eliñizden gelir. Lākin ister ise kāfir olsun sefk-i dimā etmek eyü ma‘nā degildir. Ben ol kāfir u ḳālīmī ḥazret-i Mevlā’ya ḥavāle eyledim. Elbette yaramaz, belāsını bulur.” deyüp ferzend-i ‘azizi Cihān Şāh’uṭ ḡamını çeküp dergāh-ı bī-niyāzdan selāmet ile rücū’ın ve maḳşūdına vuşūlini niyāza başladı⁹⁶.

Bu örnekte de görüldüğü gibi anlatıcı, hikâyedeki kişilerin sözlerini hiçbir değişiklik yapmadan, olduğu gibi aktarır. Kişilerin sözlerini aktarırken "deyip, eyitti, dediğinde, dediler" gibi kelimeler kullanmaktadır. Bu çalışmada biz, kişilerin sözlerini çift tırnak içerisinde aktardık. Bu sayede, anlatıcının ifadeleri ile kişilerin sözleri birbirinden ayrılmış oldu.

2.4.1.2. Tasvirler

Tasvir lügatte bir şeyi yazı ile göz önünde canlanacak şekilde anlatma, resmetme manasına gelmektedir. Klasik belagat kitaplarında edebî sanatlar başlığında tasvire yer verilmez. Modern dönemde yazılmış eserlerde ise tasvir, bir

⁹⁵ Ali, *age*, vr. 9b.

⁹⁶ *age*, vr. 50a.

metnin muhatabına sunduğu genel resim şeklinde tanımlanmaktadır⁹⁷. *GN* hikâyesinde daha çok mekân tasvirleri yapılmaktadır. Bu tasvirler, hikâyedeki dilin ağırlaştığı nadir yerlerdir. Süleyman Peygamber'in sarayı, saraydaki gizli odalar, bahçeler, kaleler ve şehirler hikâyede ayrıntılı olarak tasvir edilen mekânlardır. Cihan Şah'ın Süleyman Peygamber'in sarayını gezerken yapılan tasvirler buna örnektir:

Cihân Şâh bu ‘acâyibâtı dahı mülâhaza kılup bânîsine âferîn okuyup bir hücre dahı açup gördi ki bir dīvân-hâne-i ‘âlî şahın-ı sâha-i pehnâsı eşkâl-i gün-â-gün ile mâlî cin ü ins şekillerin düzmüşler. Envâ‘ cevâhir-i pür-enver ile zeyn eylemişler. Kimi altundan ve kimi sîm-i hâmdan ve kimi tûtyâdan ve fûlâddan ve her biri öyle müzeyyendir ki bakdıķca âdemi hîre-çeşm eder. Cümlesi tertîb üzre oturmuş ve bu hâlķıñ bir cānibinde ‘afārît şekillerin düzmüşler. ‘Acebe heykel-i ehremenler kiminiñ depesinde boynuzları var. Kimi şîr-ser kimi peleng-ser ve kiminiñ başı öküz başına ve kiminiñ başı ayu başına beñzer ve kiminiñ pençeleri yırtıcı canavarlara beñzer⁹⁸.

GN'de tasvirlerin yapıldığı bir başka yer savaş sahnesidir. Şah Taymus'un, Keyfal ile Kabil'de yaptığı savaş ayrıntılarıyla anlatılır. Savaş anlatılırken bir yandan da askerler ve savaş anında yaşananlar tasvir edilir. Bu tasvirler sayesinde hem savaşın heyecanı hissedilir hem de o anda yaşananlar zihinde kolayca canlandırılabilir. Savaş sahnesinin tasvirlerle anlatıldığı bölüm aşağıda yer almaktadır:

Hemân ‘Aynzer, bu ahvâli göricek derûnında gevher-i şecâ‘at berķ urup ‘alem dibinden ra‘d-ı felek gibi na‘ra urup rahşını sürüp erişdi ve aslâ söyletmeyüp hemân başını kesdi ve kemâl-i ğažabından tevaķķuf eyleyüp neheng deryâya talar gibi ol ‘asker-i bî-şümâra girüp kılc urmağa başladı. Dört Hind ‘askeri bunun üstüne hücum eylediler. Ol dil-âver ise şîr-i ğarrân gibi bunları fenâya vèrmede idi. Taymûs Şâh, ‘Aynzer’iñ himmet-i bülend ve merdâneligin göricek kendüsi dahı âlât-ı rezme ğarķ olup bir esb-i cihân-peymâya süvâr oldu ve destine şemşîr-i merg-te’şîr alup ve kol şalup ‘askerine “Yürüyün!” dëyü işâret eyledi. Kendüsi muķaddeme-i ceyş olup düşmen ‘askerine uğradı⁹⁹.

⁹⁷ Çoşkun, *age*, 343.

⁹⁸ *age*, vr. 27b-28a.

⁹⁹ *age*, vr. 49b.

Öte yandan kişilerin görünüşüne ve psikolojisine yönelik tasvirlerle pek rastlanmamaktadır. Bu noktada, Cihan Şah'ın Şemse Banu'ya âşık olduğu zaman tasvir edilen ruh hâline değinmek gerekir. Tasvir edilen bu ruh hâli ve psikoloji, daha çok edebî gelenekteki âşığın psikolojisidir: yeme içmeden kesilir, benzi sararıp solar, sevgilinin mekânını ararken diyar diyar gezer. Aşağıdaki örnek Cihan Şah'ın Şemse Banu'yu ararken içinde bulunduğu ruh hâlini ve tipik âşık tipini tasvir etmektedir:

“Kuds-i şerîf mübârek makâmdır ve anda seyyâhlar çokdur. Şâyed bir haber aluram.” dëyü “Kandesün Kuds-i şerîf?” dëyüp çekilüp gitdi ve yine uslûb-ı sâbık üzere her menzilde istifsâr-ı kûy-ı dildâr éderdi ve ağlayarak bu beyti okurdu. **Beyt:**

"Felek ayırdı beni cevri ile cânânımdan

Hâzer étmez mi ‘aceb nâle vü efgânımdan"

dëyerek her menzile konardı. Seyyâh dervîşler ve sâ’ir nâsdan Gevher-nigîn kal‘asını tefak্কud éderdi. Aşlâ bir âdem râst gelmedi ki “Ben gördüm.” ve yâhod “Tevârihlerde nâmını işitdim.” dëyü cevâb vërür. Belki Gevher-nigîn nâmını işitdiklerinde “Gevher-nigîn ne nesnedir?” dëyü şeh-zâdeden haқıқatin su’âl éderlerdi. Bî-çâre Cihân Şâh, gül gibi giribânın çâk ve bülbül gibi âh u feryâd ve nâme-i âteşnâk édererek bu beytleri okurdu. **Beyt:**

"Beni sūzân éden berķ-i fiğânım çarķa kâr étmez

Şeb [ü] rûz étdüğim feryâd-ı kec-te ‘şîrden feryâd

Bize her rûz lâ-büd bir cefâ-yı nev olur rûzî

Dil-i erbâb-ı ‘aşķa nâziş-i takđîrden feryâd

Hezârân va‘d éder incâza geldikde zuhûr étmez

Baņa tıflâne vaz‘ eyler bu çarķ-ı pîrden feryâd"¹⁰⁰

Aynı durum, Cihan Şah kaybolduğı zaman anne ve babasının psikolojisinde, maşuk olan Şemse Banu'nun tavırlarında da gözükmektedir. Bu psikolojik tasvirlerin ortak özelliğı, hikâye kişilerinin temsil ettikleri tiplere uygun davranmalarıdır. Osmanlı okurunun edebî gelenekten aşına olduğı bu psikolojik durumlar tasvir edildiğı için GN hikâyesi daha kolay anlaşılmalıdır.

¹⁰⁰ age, vr. 51a-51b.

2.4.1.3. Diyaloglar

GN hikâyesindeki bir diğer tahkiye unsuru diyaloglardır. Daha önce de bahsedildiği gibi *GN*, Cihan Şah'ın önce Kabil'i daha sonra da Şemse Banu'nun yaşadığı Gevher-nigîn Kalesi'ni aradığı bir hikâyedir. Cihan Şah bu arayışlar esnasında yeni kişilerle tanışıp onlarla karşılıklı konuşur. Yani yeni kişilerle diyaloga girip onlarla sohbet eder. Bu sohbet ve konuşmalar, diyaloglar şeklinde verilir. Bilindiği gibi kişilerin karşılıklı konuşmalarının diyaloglar şeklinde verilmesi hem eseri monotonluktan kurtarmakta hem de hikâyedeki kişilerin duygu ve düşüncelerinin doğrudan aktarılmasını sağlamaktadır¹⁰¹. Aşağıda diyalogların da bulunduğu pasaj bu minvalde güzel bir örnektir:

Mürğ Şāh'ın ayağına şarıldı ve “Bu derde dermān u çāre olur ise yine senden olur.” dēyüp ağlamakdan bī-hūş oldu. Mürğ Şāh, şeh-zādenin bu hāletini müşāhede ēdüp ol dağı ağlayarak şeh-zādenin yüzüne gül-āb serpüp ‘aqlın başına gētürdi. Şeh-zāde ise keşret-i cerāhatdan dermānde kalmış idi. Başını dizi üstüne alup dēdi ki “Şāhā! Ben saña dēmedim mi tā evlādın vücūda gelmeyince pīrāheni cānın gibi hıfz eyle, şağın çaldırırsın. Gördün mi başına yine ne belā geldi?” dēyüp Cihān Şāh'ı dōšekler üstüne yaturup vücūdunda olan cerāhatları gül-āb ile yaykıyup merhem-i Süleymānī bağladı ve öñüne ta‘ām getürüp ahvālin bir hoşça tefakḳud eyleyüp “Şemse Bānū’nun mekānın kande idüğün haber aldın mı?” dēyüp su’āl eyledi. Şeh-zāde dağı Gevher-nigîn ahvālin beyān eyleyicek Mürğ Şāh eyitdi “Ey şeh-zāde! Bu kadar zamān Süleymān ‘a.m ile tamām rub‘-ı meskūnı ve memālik-i cinnistānı gezdim. Gevher-nigîn'i ne gördüm ve ne işitdim. Bu ne isimdir? Var ise verā-yı Kāf'da olmak gerekdir.” dēyüp müteḥayyir oldu. Şeh-zāde, Mürğ Şāh'a şarılup dēr idi ki “Ey pīr-i sa‘ādet-müşīr! Mürüvvet eyle baña. Dermān u muvāşalat-ı cānāne senden olur amān.” dēyüp¹⁰² ...

Bu pasajda anlatıcı, hikâyedeki kişilerin karşılıklı konuşmalarını diyalog şeklinde vermektedir. Bu diyalogları tahlil ettiğimizde kişilerin tamamen hikâyedeki ilgili olay hakkında konuştuklarını, ilgili olayın dışında başka bir şeyden bahsetmediklerini ve herhangi farklı bir konu hakkında eleştiri yapmadıklarını söyleyebiliriz. Farklı eserlerdeki diyaloglarda kişiler, ilgili konunun dışına çıkabilmekte ve dönem eleştiri yapabilmekteler. Burada aksi bir durumun olması *GN*'de kullanılan arasözlere bağlanabilir. Bilindiği gibi arasözler hikâyedeki akışın

¹⁰¹ Ali Emre Özyıldırım, *Keçeci-zāde İzzet Molla ve Mihnet-Keşân* (Harvard: Harvard University, 2007), 71.

¹⁰² Alī, *age*, vr. 54b.

bozulduğu, ana konunun dışına çıkıldığı yerlerdir. Anlatıcı eğer konunun dışına çıkmak isterse bunu arasözlerle yapabildiği için *GN*'de diyaloglar tamamen olay akışı içinde bırakılmıştır.

2.4.2. Manzum Parçaların Kullanımı

GN hikâyesinin üslup unsurlarından bir diğeri, eserde yer verilen manzum parçalardır. *GN* hikâyesinde çok sayıda manzum parça kullanılmıştır. Bu durum *GN* hikâyesine özgü değildir. "Hikâyelerde manzume kullanımı yaygındır. Mensur anlatım esas olmakla birlikte yazarlar, aralara manzum metinler serpiştirmeyi ihmal etmezler. Manzumeler genellikle mısra, beyit veya beyitlerdir¹⁰³." Eski Türk edebiyatındaki hikâyelerde sıkça başvurulman manzum parçalar görüş bildirmek, açıklama yapmak, nasihat etmek, duygu durumunu göstermek, bir düşünceyi savunmak gibi amaçlar için kullanılmaktadır. "Onların esas işlevi, duygusallığın had safhaya ulaştığı, kalemin durduğu yerde yazarın heyecan derinliğini okuyucuya hissettirebilmektir¹⁰⁴." Bu manzum parçaları ikiye ayırabiliriz. Birincisi, hikâyedeki kişilerin ağzından söylenen manzum parçalar; ikincisi ise anlatıcı tarafından söylenen manzum parçalar. Kişilere ait manzum parçalar hikâye anlatımına aittir. Bundan dolayı, eserden çıkartıldığında hikâyenin anlatımı sekteye uğrar ve akış bozulur. Fakat anlatıcı tarafından söylenenler, metinden çıkartıldığında hikâyenin akışında herhangi bir değişiklik olmaz.

2.4.2.1. Kişilere Ait Manzum Parçalar

Öncelikle *GN* hikâyesindeki kişilere ait manzum parça örneklerine bakacak olursak, bunlar genellikle kişinin içinde bulunduğu durumu ve ruh hâlini açıklamak için söylenmektedir. Bunların çoğunluğu, aşk, ayrılık ve gurbet acısını en derin şekilde yaşayan Cihan Şah'a aittir. Diğer yandan, evlat hasreti ve acısı yaşayan Şah Taymus da manzum parçalara sıkça başvurur. Mesela, Şah Taymus evladı olmadığı için gözyaşları dökerken şu beyitleri okur:

Nêdeyim şahn-ı çemen seyrini cânânım yok

Bir yanımcı şalınur serv-i hırāmânım yok (vr. 6a)

¹⁰³ Hasan Kavruk, "Klasik Türk Nesir Geleneğinde Tahkiye Dili", **Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler**, haz. Hatice Aynur ve diğ. (İstanbul: Turkuaz, 2010): 182.

¹⁰⁴ **age**, 183.

Şehzade Cihan Şah, Şemse Banu'ya âşık olduğunda Mürğ Şah'a içinde bulunduğu duygu durumunu şu beyitle anlatır:

Ne gelse nûş éder mestānesi mey-ḥāne-i ‘aşkıñ
Eger bâde eger ḥūn-ı ciger peymāne peymāne (vr. 33a)

Aynı şekilde, aşk hâlini ifade etmeye devam eden Cihan Şah şu kıtayı okur:

Beni men‘ eyleme zāhid yūri cānānımdan
Göz göre ayrılayım mı varayım cānımdan
Ḥastayım yār benim derdime dermānımdır
El-meded öldüm ayırma beni dermānımdan (vr. 33b)

Cihan Şah, Şemse Banu'yu ararken içinde bulunduğu ruh halini anlatmak için aşağıdaki beyitleri okur:

Yāra ‘azm étdüm vücūdum ḥāḳ-i dergāh étmege
İstemem sāyem bile bu yolda hem-rāh étmege (vr. 47b)
...
Çeşmimden uçdı cevriñle ḥ‘āb-ı rāḫatım
Tā‘līm éden cefāyı saña rāḫat olmasun (vr. 50b)
...
Şabā ağyārdan pinhān ğamım dildāra izḫār ét
Ḥabersiz yārimi ḥāl-i ḥarābımdan ḥaberdār ét (vr. 50b)
...
Varırsan ey şabā ol zūlf-i şeb-gūna selām eyle
Düşerse hem dil-i maḥzūn-ı Mecnūn'a selām eyle (vr. 52b)

2.4.2.2. Anlatıcıya Ait Manzum Parçalar: Arasöz

Anlatıcı tarafından söylenen manzum parçalara bakacak olursak, bunlar metinden çıkartıldığında hikâyenin akışında bir değişiklik olmaz. Bu "şiiirler konunun akışını fazla etkilemez. Aradan çekilip çıkarılsalar bile anlatımda bir kesiklik ve eksiklik olmaz¹⁰⁵." Bundan dolayı, anlatıcı tarafından söylenen manzum parçalar, hikâyede arasöz görevi üstlenmektedir. Arasöz (istitrad) terimi ilk kez Ebu Temmam tarafından ileri sürülmüştür¹⁰⁶. Kimi sözlüklerde ana konudan ayrılma şeklinde tanımlanan arasöz, eserin üslubunu doğrudan etkileyen önemli bir anlatı tekniğidir¹⁰⁷. Bu açıdan bakıldığında, manzum parçaların GN'in üslubunu doğrudan etkilediği söylenebilir. Arasöz kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki karşılığı istitratır. İstitrattır lüğatte asıl konudan uzaklaşmak, konuyu değiştirmek, bir düşünceden başka bir düşünceye geçmek gibi manalara gelmektedir¹⁰⁸. Değişik sebeplerden mütevellit metinlerde kullanılan şiir, atasözü, deyim, hikâyeye ve alıntılar istitratır örneğidir. Bunlar asıl konudan uzaklaşmak gibi gözükse de aslında konunun daha iyi anlaşılması için bilerek kullanılmıştır. Bundan dolayı istitratır, "bir konuyu daha iyi anlatabilmek için söz içinde başka bir söz, cümle veya anlatıya yer vermek" şeklinde tanımlanabilir¹⁰⁹. Arasöz, "asıl konunun dışında olup yeri gelmişken söylenen söz, bir konudan bir başka konuya geçmek" şeklinde de tanımlanabilir¹¹⁰. Bu tanımlardan yola çıkarak, farklı sebeplerden ötürü (anlaşılmaq, öğüt vermek, açıklama yapmak vb.) esas konuyu bölerek kullanılan şiir, deyim, atasözü, kıssa, alıntı ve epigraflar arasöz olarak kabul edilebilir. Arasöz, hem metinlerde hem de metinlerin icrası esnasında farklı amaçlar için kullanılabilir. Bu açıdan arasöz, üç başlıkta incelebilir: açıklayıcı ve öğretici arasöz; görüş, yorum ve eleştiriyle ilgili arasöz; şahsi serzeniş ve itirafı dile getiren arasöz¹¹¹. Arasözün, "üslup özelliği olarak konu değiştirmek, asıl konudan uzaklaşmak, fikirden fikre geçmek, parantez açmak gibi işlevleri vardır¹¹²." GN'de genellikle, anlatıcı tarafından, kişinin içinde bulunduğu duruma uygun arasöz

¹⁰⁵ Kavruk, **age**, 183.

¹⁰⁶ Durmuş, "İstitrattır", 401.

¹⁰⁷ Kemal Sılay, "Osmanlı Tarihinde Arasöz Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi", **Türkoloji Dergisi**, s. 9, (1991): 153-162.

¹⁰⁸ Durmuş, "İstitrattır", 403.

¹⁰⁹ Çetin Derdiyok, "Nesirde İstitradi Anlatım", **Klasik Edebiyatımızın Dili**, haz. Mustafa İsen (Ankara: AKM, 2017): 411.

¹¹⁰ Emine Seymen, "Sehî Bey ve Latifi Tezkirelerinde İstitradi", (Yüksek Lisans Tezi, ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 8.

¹¹¹ İlhan Başgöz, "Sözlü Anlatımda Ara Söz: Türk Hikâyeye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi", **Millî Folklor**, c. 13, s. 50 (2001): 86.

¹¹² Seymen, **age**, 8.

kullanılmaktadır¹¹³. Anlatı esnasındaki durumu en iyi açıklayan manzum parça arasöz olarak kullanılır¹¹⁴. Bu arasözler, bazen beyit bazen kıta bazen de bir mısradır. Bu arasözlerin büyük çoğunluğu başka şairlere ait şiirlerdir; küçük bir kısmı ise müellife aittir. Diğer bir ifadeyle, *GN*'de bazen arayış esnasında bazen savaş yapılırken bazen de mücadele edilirken kişilerin içinde bulunduğu durumu açıklamak üzere anlatıcı tarafından arasözlere yer verilir. Genellikle arasözlerden sonra kullanılan "mefhūmunca, manṭūḫunca, maẓmūnunca" gibi kelimelerden bu arasözlerin anlatıcıya ait olduğu anlaşılmaktadır. Mesela, Cihan Şah avdayken anlatıcı, şu beyti kullanır:

Sākī getür şarābı ki şavt-ı hezārdan

Āvāz-ı nūş-ā-nūş [u] pey-ā-pey şinīdedir (vr. 9a)

Anlatıcı, Cihan Şah'ın havuzda Şemse Banu'yu görüp onun güzelliğine kapılmasını ve şehzadenin içine düştüğü şaşkınlık hâlini şu beyitle aktarır:

Sīne bī-miṣl ü bedel ʿārız ü gerdān da güzel

ʿAybı ancaḫ ḫatı nāzıkdir o nāzende güzel (vr. 31a)

Zifaf gecesi Cihan Şah, Şemse Banu'ya bakıp ona hayran olunca anlatıcı, şehzadenin şaşkınlığını dile getirmek için aşağıdaki beyti verir.

Nice medh ʿetsün o şūḫı dil-i hoş dem ne dēsün

Miṣli yoḫ beṇzedecek ḫüsni müselleme ne dēsün (vr. 43b)

Şah Taymus'un Keyfal'a karşı verdiği mücadelede anlatıcı, hem askerin hem de Şah Taymus'un kararlılığını daha etkili anlatmak için arasöz olarak şu beyte başvurur:

Şemşīr gibi rüy-ı zemīne ṭaraf ṭaraf

¹¹³ Arasöz hakkında yapılan farklı çalışmalar için bk. Gürol Pehlivan, **age**; Hilal Nayir, **Kūnhū'l-ahbār'ın Tezkire Kismında İstitrād**, (Yüksek Lisans Tezi, ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).

¹¹⁴ Burada önemli bir mevzu belirlemektedir. Mesela, metinde hile ile ilgili bir konu varsa hile kelimesinin geçtiği ya da yakın anlamlı kelimelerin yer aldığı beyitler arasöz olarak metinde yer almaktadır. Bu da "Acaba Osmanlı sahasındaki şairlerin elinde, kelime ve konuların yazılı olduğu indeksler mi vardı?" sorusunu akla getirmektedir. Zira hikâyede kullanılan arasözler, hem duygu durumunu hem de normal durumu açıklayacak şekilde çağrışım yapacak kelimeler seçilerek verilmektedir.

Şaldı demür kuşaklı cihān pehlivānları

(vr. 48a)

Cihan Şah av için ceylanın peşinden giderken herkesin ümitsizliğe düştüğü anda anlatıcı tarafından şu beyit dile getirilir:

Nā-ümīd olma dilā düşdün ise baħr-i ğama

Seyl-i emvāc-ı felāket geçer inşā'allāh

(vr. 10a)

Cihan Şah ve adamları, yamyamlar adasına düştüğü vakit bir adam görürler. Adama Kabil şehrinin nereye düştüğünü sorduklarında adam kuş gibi ötmeye başlar. Bu durum üzerine aşağıdaki arasöz dile getirilir:

Eyleseñ tūṭiye ta' līm-i edā-yı kelimāt

Sözi insān olur ammā özi insān olmaz

(vr. 14b)

Cihan Şah, yamyamlarla savaşırken bir hileye başvurması gerektiğini düşünür. Tam da bu sırada bu durumu açıklamak için şu beyit okunur:

Şecā' at resmini şanman ki ancak hūn-feşānlıkdır

Sipāhīler içinde hīle hem bir pehlivānlıkdır

(vr. 15a)

Yukarıda açıklandığı gibi GN'de çok sayıda manzum parça kullanılmıştır. Bu manzum parçalar iki başlıkta incelenebilir. Birincisi hikâyedeki kişinin ağzından çıkan manzumlar; ikincisi ise anlatıcı tarafından söylenen manzum parçalar. Anlatıcı tarafından söylenen manzum parçalar, arasöz olarak görülebilir. Manzum parçalar hikâyede farklı amaçlarla kullanılmakla beraber genellikle iki işlevi yerine getirmektedir: kişilerin içinde bulunduğu durumu açıklamak ve duygu durumunu ifade etmek.

2.4.3. Dil ve Söyleyiş Özellikleri

GN'deki dil ve söyleyiş özelliklerini doğru bir şekilde değerlendirebilmek için öncelikle söz konusu eserin tahkiye esaslı mensur bir hikâye olduğunu dile getirmek gerekir. Bu temel özellik hikâyenin dil ve söyleyişini etkilemektedir. GN'deki

öncelikli amaç hikâyenin okur tarafından kolay anlaşılmasıdır. Söz sanatları kullanılırken de yine hikâyenin daha kolay anlaşılması hedeflenmiştir. Farklı tür ve biçimlerdeki eserlerde yazarlar, kolay anlaşılma için konuşma diline ve halk ağzına, deyim ve atasözlerine sıkça başvurmuşlardır. Bu durum GN'de pek gözükmemektedir. GN'de daha çok diyaloglara ve olay aktarımına önem verildiği için tahkiye esnasında konuşma diline ve halk ağzına, deyim ve atasözlerine pek rastlanmaz. GN daha çok seci, teşbih ve telmih gibi söz sanatlarının öne çıktığı dil ve söyleyiş özelliklerini haiz bir hikâyedir. Bu söz sanatları, öykünün daha kolay anlaşılmasını sağladığı için GN hikâyesinin sade bir üslupla kaleme alındığı söylenebilir.

GN hikâyesi tahkiye esaslı mensur bir eser olduğu için ilk önce seci konusunu ele almak yerinde olacaktır. "Bir metinde en az iki ibare (fasıla) sonundaki kelimelerin son seslerinin benzeşmesiyle oluşan ahenk sanatına seci denir¹¹⁵." Tamlamalar birer ibare olarak kabul edilirse, tamlama gruplarındaki ses benzerliği hikâyedeki secilerin belirlediği yerlerdir. Ayrıca seci, "sözlük manası güvercin ve kumruların nağmelerini tekrarlayarak ötüşmeleri demektir. Edebiyatta ise nesirde kafiye yapmak anlamına gelir¹¹⁶." GN'deki kafiye, daha çok tamlamalar ile sağlanır. Tamlamalar ses benzerliği olan kelime ve yapılarla oluşturulmuştur. Diğer bir ifadeyle, GN hikâyesinde, kafiye tesis etmek ve metinde ahenk oluşturmak için tamlamalar kullanılmıştır. Bundan dolayı, hikâyede secilerin öne çıktığı yerler tamlamalardır. Hikâyedeki olay aktarımı, konuşma ve diyaloglarda secili yapıların kullanıldığını söylemek zordur. Hikâyede tamlamaların kullanımıyla ortaya çıkan secilere aşağıdaki cümleler örnek olarak verilebilir:

... Pîr-i münîr dağı **ihtirâm-ı bî-nihâye ve iltiyâm-ı bilâ-gâye** ile Cihân Şâh'ın selâmın alup ve dehşetinden engüşt ber-dehân êdüp parmağın ısırdı¹¹⁷...

... Silkinüp yine birer **âfet-i cân ve nâdire-i devrân** duhterler oldılar¹¹⁸...

... İki ay dağı yine ol şahrâ-yı pür-tef ü tâbda **bî-tüşe vü âb ve bî-râhat u h'âb** şitâb etmekde bî-dermân kalmağıla¹¹⁹...

¹¹⁵ Coşkun, *Sözün Büyüsü: Edebî Sanatlar*, 237.

¹¹⁶ İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar* (İstanbul: MEB, 1992), 119.

¹¹⁷ Ali, *age*, vr. 25b.

¹¹⁸ *age*, vr. 35b

İkinci olarak teşbih sanatına değinmek gerekir. "Bir kavramın herhangi bir özellik bakımından kendisinden daha üstün veya daha meşhur başka bir kavrama benzetilmesine teşbih denir¹²⁰." Teşbih, sanatçının hissettiği heyecanı ve ruh hâlini okuyucuda daha iyi canlandırabilmek için aralarında benzerlik ilişkisi bulunan iki varlıktan zayıf olanı güçlü olana benzetme sanatıdır¹²¹. *GN*'de kullanılan teşbihlerin orijinal olduğu söylenemez. Daha çok şiir dilinde yerleşmiş gül, afitab, mah, mihrab, köle, peri ve Mecnun gibi kelimeler teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır. Osmanlı okuru bu teşbihlere şiir dilinden aşina olduğu için hikâye daha kolay anlaşılmalıdır.

GN'de sıkça başvurulanan diğer sanat telmihidir. "Telmih, lügatte parıl parıl parlatmak manasına gelir. Edebiyatta ise temsil yolu ile bilinen bir kıssaya, meşhur bir fıkraya, yaygın bir nükteye, tarihî bir hadiseye, ilmî bir bahse işaret etmek demektir¹²²." Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki "ifade içinde tarihî, dinî, menkıbevi, ilmî, edebî veya kültürel bir olay veya bilginin tamamını çağrıştıracak bir kelime kullanmaya telmih adı verilir¹²³." Bu minvalde *GN*'de sıkça kullanılan telmih unsuru sayılabilecek edebî, tarihî ve dinî kelimeler şunlardır: Leyla ve Mecnun, Ferhad ile Şirin, Kerem ile Aslı, Azra ile Vamık, Hz. Yusuf, Hz. İsa, Cem, Rüstem. Telmih sayesinde parlatılıp edebiyat okurunun zihninde yer eden bu kelimeler, hikâyedeki mesajın daha kolay anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu kolay anlaşılma durumu, ister istemez metnin üslubunu da sadeleştirmektedir.

Toparlayacak olursak *GN*'in tahkiye bölümünün genelinde dil ve söyleyiş açısından hikâyenin anlaşılır olması için sade bir üslubun hâkim olduğu söylenebilir. Yukarıda bahsedildiği gibi seci, teşbih ve telmih gibi edebî sanatlara başvurulurken esas gaye, metnin dilini süslemek değil hikâyeyi anlaşılır kılmaktır. Ayrıca şunu da söylemek gerekir, tamlama ve cümlelerin kısa olması, sanatlı söyleyişe az yer verilmesi ve kelimelerin çoğunlukla gerçek manada kullanılması hikâyenin kolay anlaşılmasını sağlamaktadır.

¹¹⁹ *age*, vr. 60a.

¹²⁰ Coşkun, *age*, 43.

¹²¹ Kocakaplan, *age*, 161.

¹²² M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989), 267.

¹²³ Coşkun, *age*, 135.

2.5. Benzer Metinlerle Mukayese

Bu başlık altında *GN*, *Camasbname*'deki *Cihan Şah Destanı* ve *Cihan Şah ile Şemsiyye* hikâyesi mukayese edilecektir. Bu mukayese, üç eserin basit düzeyde ne gibi benzer ve farklı yanları olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Diğer iki eseri *GN* hikâyesi gibi ele almak çalışmanın amaç ve kapsamını aşmaktadır. Bundan dolayı, mukayese başlığı altında biçim, anlatıcı, zaman, mekân ve şahıs kadrosu mevzularında önemli görülen benzer ve farklı durumlar dile getirilecektir. Şunu da belirtmek gerekir ki söylem zamanı, zaman analizi ve motif yapısındaki benzer ve farklı durumlar bu çalışmanın amaç ve kapsamını aştığı için bu konulardaki tespit ve tahlillere yer verilmemiştir.

2.5.1. *Camasbname*'deki *Cihan Şah Destanı* ile Mukayese

Daha önce de değinildiği gibi *GN*'in aslı, *Camasbname*'de yer alan "Şah Maran ve Cihan Şah Destanı" başlıklı hikâyedir. Buna rağmen iki eser arasında öncelikle biçim açısından fark vardır. *Camasbname* manzum bir eser iken *GN* mensur bir eserdir. İçerik açısından *GN*'de yer alan bölümler, bu bölümlerde yaşanan olaylar ve şahıs kadrosundaki kişiler *Camasbname* ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Küçük farklılıklar olmakla birlikte hikâyenin kurgusu, olayların yaşandığı mekânlar, bölümlerin başlangıç ve bitişleri iki eserde de benzer özellikler göstermektedir. İki eserin sonu kurgu açısından farklı şekilde bitmektedir. *GN* tüm kişilerin ölümüyle biterken *Camasbname*'deki hikâye Şemse'nin ölümüyle biter. Ayrıca, *GN*'de Keyfal ve ordusu Cihan Şah tarafından yok edilip ülkesi harap edilirken *Camasbname*'de ise savaşta yenilen Keyfal, Müslüman olmayı kabul edip ölümden kurtulur ve itaat etme koşuluyla yine kendi tahtına oturur. Anlatıcı konusunda iki eser arasında önemli bir fark vardır. *GN* hikâyesi, üçüncü tekil şahsın gözünden hâkim bakış açısıyla anlatılır. *Camasbname*'de ise farklı bir anlatıcı vardır. Cihan Şah kendi başından geçenleri sanki olaylara hiç dahil olmamış gibi anlatır¹²⁴. Diğer bir ifadeyle, *Camasbname*'de Cihan Şah kendi başından geçen olayları hâkim bakış açısıyla anlatır. İki eseri zaman açısından karşılaştırmak gerekirse iki eser de geçmişteki olayları anlatır. Bundan dolayı, iki eserde de aynı zaman kipi yani görülen geçmiş zaman kullanılır. Öykü zamanı açısından iki eser de Cihan Şah'ın doğumu için vuku bulan olaylarla başlar. Fakat *GN*'de öykü zamanı mutlu son

¹²⁴ Hikâyede üçüncü tekil anlatıcıdan birinci tekil anlatıcıya geçilen yerler vardır; bk. 2896. beyit.

neticesinde hikâyedeki tüm kişilerin ölümü ile sona ererken *Camasbname*'deki hikâyeye ise Şemse'nin ölümüyle son bulur. Öte yandan, iki eser de gerçek, hayali, açık ve kapalı mekânlar konusunda benzer özellikleri haizdir. Mesela, her iki eserde de olayların başladığı yer gerçek mekân olan Kabil ve kapalı mekân olan Kabil'deki Şah Taymus'un sarayıdır. Diğer yandan, bahçe, Süleyman peygamberin sarayı, Gevher-nigîn Kalesi, Şam, Bağdat, Kâbe, Mekke, Kudüs, yamyamlar ve karıncalar adası, Yahudiler kalesi gibi mekânlar her iki eserde de yer almaktadır. Şahıs kadrosu açısından iki eser kimi farkları haizdir. İki eserde de başkişi Cihan Şah'dır. İki eserde de Cihan Şah aynı şekilde Şemse Banu'ya âşık olup ona ulaşmak için maceraya atılır. *GN*'de Şah Taymus Horasan'dan gelen bir tüccar olan Hoca Salih'in kızı ile evlenirken *Camasbname*'de ise Horasan sultanı Behrevar Şah'ın kızıyla evlenir. İki eserde de figüratif kadro neredeyse aynıdır: Vezirler, kuşlar, Mürg Şah, Sultan Mürg, Şah Taymus, Keyfal Şah gibi. Ayrıca, yamyamlar, maymunlar, karıncalar, periler gibi fon figürler iki eserde de aynı şekilde yer almaktadır. Motif açısından da iki eserin benzer özellikleri haiz olduğu söylenebilir. Ava çıkma, veliaht sorunu, çeşme, uyku, akli başına gelme, yolculuk gibi motifler her iki eserde de yer almaktadır.

2.5.2. *Cihan Şah ile Şemsiyye Hikâyesi ile Mukayese*

Cihan Şah ile Şemsiyye hikâyesi biçim açısından *GN* gibi mensur bir eserdir. İki eserde de çok sayıda manzum parça yer almaktadır. Bundan mütevellit, iki eserin de manzum-mensur karışık yapıda kaleme alındığı söylenebilir. Ayrıca, iki eserde de çok sayıda arasöze yer verilmiştir. Bundan dolayı, söz konusu eserler üslup açısından benzer özellikler göstermektedir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki *Cihan Şah ile Şemsiyye* hikâyesinde halk edebiyatı ürünlerinde kullanılan kalıp ifadelere sıkça yer verilmiştir¹²⁵. Buna mukabil, *GN* hikâyesinde halk edebiyatındaki kalıp ifadelere çok az yer verilmiştir. Bu durum, üslup açısından iki eser arasında küçük de olsa fark oluşmasına sebep olmaktadır. Anlatıcı meselesine değinilecek olursa iki eser arasında büyük benzerlik olduğu söylenebilir. İki eserde de olaylar, üçüncü tekil şahsın gözünden ve hâkim bakış açısına sahip Tanrısal bir anlatıcı tarafından anlatılır. İki eserde de anlatıcı tarafsızdır, olayları olduğu gibi anlatır. Lakin *Cihan Şah ile Şemsiyye* hikâyesinde farklı bir durum vardır. Tıpkı *Camasbname*'de olduğu gibi *Şemsiyye* hikâyesinde de Cihan Şah bazen anlatıcı konumundadır. Cihan Şah'ın kahraman bakış açısı ile olayları anlattığı yerlerde anlatıcı, birinci tekil şahıstır.

¹²⁵ Daşdemir, *age*, 16.

Hikâyenin diğer yerlerinde ise tıpkı *GN*'de olduğu gibi olaylara müdahil olmayan, tarafsız ve Tanrısal bir anlatıcı vardır. Öte yandan, her iki eserde de zaman belirsizdir. Zaman kipi olarak iki eserde de görülen geçmiş zaman kullanılmıştır. Öykü zamanı açısından ufak farklılık mevcuttur. Şöyle ki *GN* hikâyesi Kâbil şehrinde veliaht sahibi olmak isteyen Taymus Şah'ın sarayında başlar. *Şemsiyye* hikâyesi ise Cihan Şah'ın, Şemsiyye'nin mezarında ağlarken Belkıya (Bulkıya) ile karşılaşması neticesinde başından geçenleri anlatması ile başlar. *Şemsiyye* hikâyesi Şemsiyye'nin trajik ölümü neticesinde biterken *GN* hikâyesi ise Cihan Şah ile Şemse Banu'nun birbirine kavuşup bir ömür mutlu yaşayıp ölmesi neticesinde son bulur. Diğer bir ifade ile *GN* hikâyesi mutlu sonla biterken Şemsiyye hikâyesi trajik bir şekilde kötü bir sonla biter. İki esere mekân açısından bakılacak olursa, çok küçük farkların olduğu görülecektir. Şemsiyye hikâyesindeki Belh şehri, Kûh'ı Semendûn Dağı, Râs-ı Tayrân iklimi, İsfendiyac Dağı, Zûlaraf iklimi, Kuh-ı Elmas Dağı, Rasiciye iklimi, Kuh-ı Billur Dağı gibi mekânlar *GN*'de yer almaz. Öte yandan Kâbil, Gevher-nigin Kalesi, Hz. Süleyman'ın sarayı, Kâbe, Mekke, Kudüs gibi mekânlar her iki eserde de yer alır. Şahıs kadrosu açısından her iki eserde de aynı kişiler yer alır fakat bazı kişilerin isimleri farklılık göstermektedir. İki eserde de hikâyenin başkişisi (kahraman) Cihan Şah'tır. *GN*'de Şemse Banu varken diğer eserde Şemsiyye yer alır. Şemse Banu'nun babası Horasanlı bir tüccar olan Hoca Salih iken Şemsiyye'nin babası Belh şehrinde hüküm süren Bihrûz Şah'tır. Her iki eserde de Taymus Şah'ın başveziri Uccac isimli şahıstır. *GN*'de yer almayan Şahi Can Zengi, Şemsiyye hikâyesinde Cihan Şah'ı yetiştiren önemli bir komutandır. *GN*'de Şemse Banu'nun kardeşlerinin isimleri zikredilmez fakat Şemsiyye hikâyesinde Dilşad ve Kamer'in isimleri zikredilir. *GN*'de Mürğ Şah'ın abisi Sultan Mürğ iken Şemsiyye'de aynı kişi Şehbaz olarak yer alır. *GN*'de Cihan Şah'a yardım edip onu Gevher-nigîn Kalesi'ne götüren kuşun adı yer almazken Şemsiyye'de bu kuşun adı Mürğ Ezencal olarak zikredilir. Ayrıca, *GN*'de yer almayan bir keşiş, Şemsiyye hikâyesinde Cihan Şah'ın Gevher-nigîn Kalesi'ni bulmasında Mürğ Ezencal'dan sonra yardımcı olur. Son olarak motif konusuna değinilecek olursa *GN*'de olduğu gibi aynı tür motiflerin Şemsiyye hikâyesinde de yer aldığı söylenebilir.

3. METİN

3.1. Metnin Kurulmasında İzlenen Yol

GN hikâyesi genellikle eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini taşımaktadır. Fakat eser 1704'te yazıldığı için kimi durumlarda günümüz dil ve imla özelliklerini göstermektedir. Bundan dolayı, Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerine sadık kalmanın doğru olmayacağı düşünülmüştür. Bu düşünceden hareketle eğer bir ses metinde gösterilmişse biz de bunu çevriyazıda gösterdik. Eğer ses gösterilmemişse bu durumda ses uyumuna uygun olan şekli çevriyazıda verdik. Bu özelliklerden yola çıkarak metnin çevriyazısında izlediğimiz yol aşağıdaki gibidir.

- Peltek harfler kimi zaman düz harfle yazılmıştır. Mesela güzār ve ser-güzeşt kelimelerindeki peltek “z” harfleri bazen düz “z” ile yazılmıştır. Ayrıca, bazı kelimelerin noktaları yazılmamıştır. Mesela “taht” kelimesi “taht”, “rüz” kelimesi “rür”, “meşgöl” kelimesi “mesgöl” şeklinde yazılmıştır. Bu gibi kelimeler, metinde yazıldığı gibi değil olması gerektiği şekilde yazılmıştır.
- Belirtme hâl eki kimi zaman hemzeyle gösterilmektedir. Böyle durumlarda, kaynaştırma harfi olan “y” sesi kelime içerisinde (y) biçiminde gösterilmiştir. Belirtme hâl eki “şeh-zāde(y)i” ve “kıt’a(y)ı” gibi yazılmıştır.
- Kimi kelimeler bazen yanlış yazılmıştır. Mesela “hîç, hiçbir ve pîç” kelimeleri yazılırken “y” harfi bazen yazılmamıştır. Benzer şekilde êtdürüp kelimesindeki “r” harfinin yazılmadığı görülmektedir. Bu gibi durumlarda metne müdahale edilerek “y” sesi metinde gösterilmiştir.
- Bazı kelimeler farklı şekillerde yazılmıştır. Mesela kış kelimesi yazılırken bazen “y” harfinin yazılmadığı, “uyku” kelimesinin kimi zaman “uyhu” biçiminde yazıldığı, tekke kelimesinin tekye şeklinde yazıldığı görülmektedir.
- Bazı kelimeler günümüz imlasından farklı yazılmıştır. Mesela bugün “yıkamak” şeklinde yazdığımız kelime “yaykıyup” olarak, “baş ucuna” biçimince yazılan sözcük “başı avcına” şeklinde yazılmıştır.

- Zarf-fiil ekleri yuvarlak ünlü ile yazılmıştır. Mesela “gel-üp, dèy-üp, ol-up” gibi.
- Bazı arkaik kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Mesela “dibelek, yaranmış, sekek” gibi.
- Atıf vavı bazen yazılmış bazen yazılmamıştır. Diğer bir ifadeyle, atıf vavının yazımında birlik söz konusu değildir.
- Metinde okuyamadığımız kelimeler [?] ile gösterilmiştir.
- Metin içerisinde tarafımızdan yapılan ekleme ve değiştirmeler [] şeklinde köşeli parantezle gösterilmiştir.
- Metindeki varak numaraları “1a, 1b, 2a, 2b” şeklinde, kalın ve 14 puntoyla verilmiştir. Ayrıca, metnin daha kolay okunması için satır numaraları yazılmamıştır.
- Metinde geçen ve tespit edebildiğimiz manzum parçaların hangi şaire ait olduğu dipnotlarda gösterilmiştir.
- Metinde geçen manzum parçaların vezinleri beyitlerin başında, eğik ve köşeli parantezle verilmiştir.
- Metin içerisinde 14, 15 ve 16. yüzyıllara ait çok sayıda manzum parça bulunmaktadır. Bu manzum parçalardaki iyelik ekleri eski Anadolu Türkçesine uygun olacak şekilde düz ünlü ile yazılmıştır.
- Okumayı kolaylaştırmak için Arapça ve Farsça alıntılarının çevriyazısı yapılmış, eğik biçimde yazılmış ve dipnotta Türkçe manası verilmiştir.
- Metinde geçen özel isimler büyük harfle yazılmıştır.
- Zarf-fiil eki olan “-up/-üp” metinde “b” ile yazılmasına rağmen yaygın kullanıma uygun olarak “p” ile yazılmıştır.
- Türkçe kelimelerde geçen “kapalı e” sesi “è” biçiminde yazılmıştır. Ayrıca, Türkçe eklerin yazımında çoğunlukla büyük ünlü uyumu gözetilmiştir.
- “Vav-ı ma’dule” işareti “˘” şeklinde yazılmıştır.
- Arapça ve Farsça kelime, ek ve tamlamaların yazımında İsmail Ünver’in “evriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” başlıklı makalesi esas alınmıştır¹²⁶.

¹²⁶ İsmail Ünver, “evriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, **Türkoloji Dergisi**, c.11, s.1 (1993): 51-89.

3.2. Çevriyazı Alfabeti

Metnin çevriyazıya aktarılmasında aşağıdaki alfabe kullanılmıştır.

ء	‘	ش	Ş, ş
أ, إ	A, a, Ā, ā, E, e	ص	S, s
ب	B, b, p	ض	Ẓ, ẓ, Ḍ, ḍ
پ	P, p	ط	Ṭ, ṭ
ت	T, t	ظ	Ẓ, ẓ
ث	Ṣ, ṣ	ع	‘
ج	C, c	غ	Ġ, ġ
چ	Ç, ç	ف	F, f
ح	H, h	ق	K, k
ج	H, h	ك	K, k, g, ŋ
د	D, d	ل	L, l
ذ	Ẓ, ẓ	م	M, m
ر	R, r	ن	N, n
ز	Z, z	و	V, v, O, o, ū
ژ	J, j	ه	H, h, e, a
س	S, s	ی	Y, y, ı, i, ī

3.3. Metnin Çevriyazısı

[1b] Kıt‘a-i münâcât be-dergâh-ı Kâdî'l-hâcât

[Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün]

Pây başdım tarîk-i inşāya

Şıgınuş faẓl-ı luṭf-ı Mevlā'ya

Eyle āsān o rāhı yā Allāh

Baḡa luṭf-ı be-faẓl-ı bismillāh

Bismillāhirrahmanirrahīm

*El-ḥamdü'lillāhi'lleẓi lem-yetteḥiz veleden ve lem-yekun lehu şerîkun fi'l-mülki*¹²⁷.

Sipās-ı bî-kıyās ol ḥālîk-ı cinn ü inse olsun kim şems-i feyzi ile gülşen-i ‘ālem pür-ziyā olup ve *ce‘alnā'n-nehāra ma‘āşen*¹²⁸ medlûli üzere zümre-i āferîde bî-renc ü ta‘ab ta‘ayyüş etsün için āyîne-i sipihri mücellā etmiş. **Beyt:**

[Fā‘ilâtün Fā‘ilâtün Fā‘ilâtün Fā‘ilün]

Ey kemāl-i ḡudretün nefhinde ‘ālem bir nefes

Vey celāl-i ‘izzetün baḡrinde dünyā keff-i ḡas¹²⁹

ol pâdişāh-ı bî-zevāl ḡazret-i Ḥudā-yı müte‘āl āfitāb-ı ‘ālem-tābı şāh-ı encüm édüp taşarrufāt-ı perveriş-i eşyāya ḡudret ü ḡaşşıyyet vèrmekle cev̄v-i zerrātı kâ'ināta serfirāz u ‘ālî-maḡām eyledüḡi gibi rûy-ı zemīnde daḡı ḡāḡān-ı kām-kār ve selāṭin-i felek-iḡtidārı ḡall [ü] ‘aḡd-ı umûr-ı dīn ü devlet ve niẓām-ı ḡāl-i mülk ü millet édüp *yā Dāvūdu ce‘alnāke ḡalîfeten fi'l-arẓi fā'ḡküm beyne'n-nās bi'l-ḡaḡḡı*¹³⁰ ‘unvānıyla zümre-i mülûkuḡ ruḡyelerin silsile-i ‘adālete çeküp sâ'ir nāsdan imtiyāz ile zıll-ı

¹²⁷ **Kur'an**, Furkan (25)/2: “Evlat edinmeyen, mülkünde ortaḡı olmayan Allah’a hamd olsun.”

¹²⁸ **Kur'an**, Neb'e (78)/11: “Gündüzü de çalışıp kazanmak için fırsat kıldık.”

¹²⁹ Şeyhî, **Divan**, haz. Halit Biltekin (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2018), 16.

¹³⁰ **Kur'an**, Sad (38)/26: “Ey Dāvūd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet.”

zalil-i ‘ināyetlerin āfāka sāye-güster eylemekle fuḳarāyı kenef-i satvetlerinde āsüde-
hāl eylemiş. **Beyt:**

[*Müfte‘ilün Fā‘ilün Müfte‘ilün Fā‘ilün*]

Hikmet-i maḥżest eger luṭf-i cihān-āferīn

Hāş koned bende-i maşlahat-ı ‘ām-rā¹³¹

Ve şalavāt-ı bī-nihāyet ol maḥzar-ı nevāziş-i *levlāk*¹³² bā‘iş-i āferīniş-i eflāk şāh-ı
taht-ı risālet ḥazret-i Muḥammedü’l-Muştafā *men-lehū’l-‘azze ve’ş-şerref ‘aleyhi
efḍalü’t-taḥiyyeti ve’t-tuḥef*¹³³ ḥazretlerine olsun kim ḥil‘at-ı nübüvvet ile düş-ı
risālet-ber-düşları mülebbes olduğda cümleten ümem-i māzīyyenin āyınlerin mensūḥ
édüp tā dem-i kıyāmete dek ḳār-ḥāne-i ‘ālemde bāzār-ı şerī‘ atı [2a] revāc üzere olup
cümle umūr anıḡ yed-i taşarrufuna tefvīz ve teslīm olmuş. **Nazm:**

[*Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün*]

Ḳılındı rüz-ı ezel cilve-i cemāliḡe ḡāş

Ḳalem-rev-i dü serā yā Muḥammed-i ‘Arabī

Küşād-yāfte-i tıḡ-ı berḳ-i ḡüsnüḡdür

Der-i serāy-ı recā yā Muḥammed-i ‘Arabī¹³⁴

manṭūḳunca iki cihānıḡ şāhı ve felek-i nübüvvetiḡ mihr ü māhı olmaḡıla zulmet-i
küfri izāle édüp nūr-ı İslām ile ‘ālemi münevver eylemiş. **Ḳıṭ‘a:**

[*Mef‘ülü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün*]

*Rūḡī fedāke*¹³⁵ ey şanemi ebṭaḡī-laḳab

¹³¹ Umumun faydası için kulunu haslardan kılması, cihanı yaratanın lutfu ve hikmetidir.

¹³² “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” sözünün eski metinlerdeki kısa şeklidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Yılmaz, **Kültürümüzde Ayetler ve Hadisler** (İstanbul: Kesit Yayınları, 2013), 456.

¹³³ En yüce selam ve hediyeler şeref ve izzet sahibi.

¹³⁴ Menderes Coşkun, “Ottoman pilgrimage narratives and Nābī’s *Tuḡfetü’l-harameyn*” (Doktora Tezi, The University of Durham, 1999), 441.

¹³⁵ “Fedake ebi ve ümmi ya Rasulullah.” cümlesinin kısa şeklidir. “Anam babam sana feda olsun ya Resûlullah.” anlamına gelmektedir.

Hürşid-i meh-şikâf şeh-i hâşimî-neseb

Bi'n'est der-zamân-ı zuhûr-ı nübüvvet

Âşüb-ı Türk şûr-ı 'Acem fitne-i 'Arab¹³⁶

Kıt'a li-muḥarriri'l-fakîr der-na' t-ı fahr-i mevcûdât 'a.m

[Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa]

Ey bâ' iş olan zâtı bu maşnû' âta

Şâhid saña *levlâke*¹³⁷ yeter işbâta

İkrâr ile taşdıķ ile imân getürdüm

Hakk'ın saña vahy eylediği âyâta

Ve dürüd-ı rahmet-ķarîn çehâr-yâr-ı güzîn ve şahâbe-i sa' âdet-âyîn üzerlerine olsun kim i' lâ-yı kelimetu'llâh için *innallâheşterâ mine'l-mü'minîne enfüsehum ve emvâlehum bi enne lehumu'l-cennete yukâtilüne fî sebîlillâh*¹³⁸ sūduna mazḥar olmak için tarîķ-i İslâm'da müceddid ve mücâhid olup baş u cânların fedâ kılp süfehâ-yı kavm-i küffârın ' inâdları terakkî bulup vesâvis-i şeyâtîn ile nefis-i emmâre takâzâsına tufeyl olduklarında inkâr-ı nübüvvet-i Muhammedî ve i' râz-ı şer' -i ḥatîr-i Aḥmedî êtdiklerinde muḥarebeler vâķi' olduķca **beyt**:

[Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün]

Bir şey midir ölmek meger 'uşşâķ yanında

Toprak başına düşmeyenin kellesi ḥâke

mefhûmunca *hel min-mübâriz*¹³⁹ dèyüp meydân-ı mücâhedede dest-i sâķi-i ecelden zevķ ü şevķ ile cām-ı şehâdet[i] nüş êdüp 'alem-efrâz-ı 'âlem-i 'ulvî oldılar

¹³⁶ Canım sana fedadır ey ebtahî lakablı sanem. Ey Ay'ı yaran güneş, ey Haşimî soylu padişah. Nübüvvetinin zuhuru esnasında Türk'ün kargaşası, Fars'ın fesatlığı ve Arap'ın fitnesi durdu.

¹³⁷ "Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." sözünün eski metinlerdeki kısa şeklidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Yılmaz, **age**, 456.

¹³⁸ **Kur'ân**, Tevbe (9)/111: "Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek için satın almıştır."

¹³⁹ Savaş başlamadan önce teke tek savaşmak için düşmana söylenen meydan okuma sözleri. Türkçeye şöyle çevrilebilir: Karşıma çıkacak bir yiğit var mı?

*riḍvānu'llāhu te'ālā 'aleyhim ecma'in*¹⁴⁰. 'Ale'l-ḥuşuş ḥavza-i ḥimāyesinde müreffehü'l-bāl ve āsūde-ḥāl olduğumuz pādişāh-ı İslām ḥazretlerinin pā-ber-cāy-ı erīke-i şevket ü imtidād ferr-i şavvet ü irtifā' neyyir-i ḥaşmeti du'āsı cümleten ümmet-i Muḥammed üzerine vācib olup lisān-ı şıdkımızdan hemvāre da' vāt-ı icābet-ḫarīni nā-güriz olması ehemmi-i mehām ve etemm-i merām olmağın zebān-ı 'aczi niyāz-ı nā-maḥşūr ile vaşf-ı şāhīde [2b] bāḫte etmek mā-fi'z-żamīrim olmağıla kemāl-i ḥulūş üzere şāhid-i gül-rüy-ı niyāz-ı mālīde-i dergāh-ı felek-cāh ya'nī ḥāk-pāy-ı ḥazret-i şāh-ı cihān-penāh ederek bu kıt'a-i dil-āvīz-i 'özü-ḥāh olmak üzere irād olundu. **Kıt'a:**

[Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün]

Seniñ gibi baña iḥsānı çok bir pādişāh olmaz

Benim gibi saña bir bende-i bī-iştibāh olmaz

Günāh etdügüme ḫalma ḫapundan sürme ben ḥāki

Bilürsün ey şeh-i mülk-i kerem ḫul bī-günāh olmaz

Zirā öyle bir şāh-ı 'aẓimü's-şānı lisāna getürüp vaşf-ı pākini beyān etmege bir zebān lāzımdır ki her fende kāmīl ü mümtāz olup süḫan yerine şādef-i dehenden dürr ü gevher nişār eyleye. **Naẓm:**

[Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün]

Cihānıñ şāh-ı 'adl-āyīn [u] Ḳāf-ı devlet 'anḫāsı

Ḥudānıñ zıll-i luṭfı 'ālemin sultān-ı vālāsı

Sipihriñ 'ālī-cāhı ya'nī mülk-i ma' delet şāhı

Şehān üftāde-i rāhı Cem ü Hūşeng lālāsı

Cihānıñ şāh-ı mümtāzı 'aṭā-baḫş-ı ser-efrāzı

¹⁴⁰ Allah onların hepsinden razı olsun.

Zamānıñ bā' iş-i emni zemīniñ hūkm-fermāsı

Şehinşāh-ı zafer-tev'em şeh-i ma' mūre-i 'ālem

Cenāb-ı Hān Aḥmed 'ālemiñ Cemşid [ü] Dārāsı

Sikender gibi baḥr ü berde cārī hūkm-i şemşirī

Süleymān gibi ins ü cinne nāfız emr-i tuğrāsı

Kırım ḥānı Mısır sultānı ol ḥāḳān-ı devrānıñ

Bir iki bende-i fermān-pezir-i pāy-ber-cāsı

Revādır maṭbaḥ-ı bezlinde hīzüm-keş ola Kāvūs

Sezā Cemşid olursa ger sebīl-i cūd[ı] saḳḳāsı

Ya' nī sultān ibnü's-sultān es-sultān Aḥmed Hān ibnü's-sultān Meḥemmed Hān *lā-zālet şümüsü şevketehi ṭālī'aten min-meṭālī'ü'd-devlet ve'l-iclāl*¹⁴¹ **li-muḥarririhī'l-fakīr der sitāyış-i ḥazret-i pādişāh-ı İslām ḥullede mülūkiyyetehu ilā-yevmi'l-kıyām**

[*Fe' ilātün Meṭā' ilün Fe' ilün*]

Gele ey ḥāme-i ḥuceste-beyān

Ḳadriñ et 'arşa-i hünerde 'ayān

Bülbül ol gūne gūne nağmeler et

Gülşen-i ma' rifet şafāsına git

Bu ḥuşūşā bahār mevsimidir

Seyr-i geşt ü güzār mevsimidir

¹⁴¹ Devlet ve iclal matlaından doğan sultanın gücünün güneşleri zeval bulmasını.

Ne durursun Һamūş [u] lāl gibi

Söyle tūṭī-i hoş-maḳāl gibi

ŞafҺa-i kāğıdı édüp tezhīb

Dil-nişīn bir Һaşīde ét tertīb

Gül-i nazmıñ laṭīf ü tāze ola

Tā ki Һalk içre iştiҺār bula

Degül ammā ‘ abeş o nazm-ı münīf

Eyle bir şāh-ı Cem-şiyem ta‘ rīf

Ya‘ nī şāhinşeh-i felek-evreng

[3a] Olamaz bende-i kemīne Peşeng

Pāyede pestdir aṇa eflāk

Zīr-i pādır o şāha semk [ü] simāk

Һān AҺmed şeh-i Sikender-taht

‘ Āḳil ü ‘ ādil-i hümāyūn-baht

Görmedi mişlini anıñ devrān

Devr eder gerçi oldu bunca zamān

Yok nazīri ciҺān içinde anıñ

Belki kevn ü mekân içinde anıñ

Öyle bir pâdişâh-ı devrânı

Öyle şâh-ı sipihr-‘ unvânı

Görmedi dide-i felek ašlā

Göremez min-ba‘ d dañı ıat‘ ā

Ëtse ol pâdişâh-ı devlet [ü] dîn

Nāzım-ı kârgâh-ı şer‘ -i mübîn

Qahr-ı küffârı ıaşd édüp niyyet

Dîn-i İslāma eyleyüp himmet

Ḥavf ile pür olup derûn-ı ‘ adû

Ḥāk-pāyına ferş ederler rû

Tiğ çekse eger o şîr-i veğā

Ser-i ā‘ dāya teng olur dünyā

Ëtse ḥalvet o şâh-ı kişver-gîr

Revnaq-efzā-yı bezm-i şer‘ -i ḥaṭîr

Perdedâr-ı ḥarem olup gerdûn

Qurar üstine çetr-i bûkalemûn

Meh ü mihrini pāsbān eyler

Sipeh-i necmi dīdebān eyler

Ëtse gül-geşt o şāh-ı Cem-‘ aẓamet

Neyyir-i  ar -ı devlet ü şevket

Yüz sür p  āk-i rāhına  ur  d

Kesb  der ol şerefle  adr-i ced d

R y-ı dery dan  tse ‘azm-i sefer

‘Aẓametle o m h-ı devr-i  amer

 andal ile piy deler y ridir

Mevc-i dery yı  avf ile arıdır

Her h nerde m sellem   m mt z

P di  h n i inde ser-efr z

‘A l-ı k l t fl-ı mekteb-i h neri

Nola teş ir  derse ba r [u] beri

Bir  ulına eger  derse ‘a  

Ol  eh-i k m-ba   k n-ı se  

‘ mri oldukca fa rı y d  tmez

 ayrı bir b ba istin d  tmez

Ḥaḳ te‘ālā o şāh-ı zī-şānı

Ya‘nī kim pādişāh-ı devrānı

Ède āsīb-i dehr-i dūndan emīn

Ḥürmet-i Muştafā için āmīn

Düşmenin ḥor [u] ser-nigūn ètsün

Ḳılıç altında hem zebūn ètsün

Neyyir-i şevketi olup rūşen

Ḳalb-i pāki sürūr ile ola şen

Yā İlāhī bi-ḥaḳḳ-ı nūr-ı resūl

Ḥürmet-i ḥānedān-ı āl-i Betūl

Taḥt-ı şevketde kām-yāb eyle

Ḥasenātını bī-ḥesāb eyle

Egerçi zebān-ı mu‘ciz-beyān edā-yı ḥaḳ-güzār-ı şükrāne olmağçün her ne kadar deryā-yı fikretten cidd ü sa‘y ile şināverlik èdüp cevāhir-i zevāhir-i ‘irfāndan dāmen dāmen kenāra çeküp nişār-ı sāḥa-i medḥ-i şāh-ı cihān-penāhī ètse yine deryādan ḳatre [3b] ve ḥürşidden bir zerre ‘ayān èdemez. Böyle olunca hemān ‘aciz ü niyāz ile tazarru‘ èderek ‘afv-ı küstāḥī ricā eylemesi evlādur. **Ḳıṭ‘a:**

[Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn]

Ey kemāl-i keremiñ ḳıṭ‘ası ‘ummān-ı kerem

Bā-vücūd ebr-i kefiñde dolu bārān-ı kerem

ul gnh tse nola  afv-ı ehinh knı

Dutalım iki elim knda imi knı kerem¹⁴²

B -ı telif-i kitb-ı mkn-nikb ve sebep-i tanf-i k-ı mteb be-tevfikl-Vehhb

B -ı tarr-i raam byle vki oldı ki ilkt-ı dem zhr bulduda drr-i girn-mye-i irfnla tc-ı rislet ibtihcı mzeyyen olmaıla zbde-i malk olup sir ferdeden eref-i imtiyzla tekrm ve *lead kerremn ben deme*¹⁴³ unvnıyla kmet-i nzı muanven olmaıla sebep-i ulm-ı ett ile vkf-ı esrr-ı Hd oldudur. nki byle [4a] olduda biz daı slle-i demden olup evktımız m-hlaa lehimize arf eylemekle gevher-i kbiliyyet midr kesb-i marifet dp beyt:

[Feiltn Mefiln Feiln]

erefi marifetdir insnı

Farı yok chil ile ayvnı

mazmnıdır trım olmaıla himmet-i hm-pervz ve ende-i nkte-trz bir vech ile rev grmediler ki azz-i k-ı cehletde mlde olmalıı bedrea-i hidyet-i feyz-i hd reh-numn olup inn-azmeti semt-i glzr-ı marifete atf eyleyp elden geldii kadar tail-i hner eylemege ihtimm dp eker evktım tettebbu-ı ktb ile gzr ederdi. Yine detim zere bir rz-ı firz bazı ktb  resilden mesele-mz olurdu. Keret-i meliden dern-ı gm-mena futr reh-yb olmaıla defi kdret tmek in selefde vuu y ulan ikyt-ı grbe ve ser-gzet-i acbeler mtlaa eylemek fikr-i nihdım olup ol dem dil-i uk gibi irzesi pre pre olmu ve gnce-i at-ı ransı itibrsız yerlerde srnmekle bozulup olmu bir kitb-ı mkn tedrik eyledim. Dernunda bazı klar mnderi amm endn dil-niin degil. Bu slb ile hemn rabetsiz vara-gerdn olur iken bir hid-i ran arz-ı ceml eyledi. Amm niktdan teh sde Trk-

¹⁴² Ahmed Paa, **Divan**, haz. A. Nihad Tarlan (İstanbul: MEB, 1966), 60-62.

¹⁴³ **Kur'an**, İra (17)/70: "And olsun biz insanoluna an, eref ve nmetler verdik..."

‘ibāret olduğundan libās-ı isti‘ārātdan ‘ārī olduğuna kesel ‘ārīz olup ammā gönülüm ol maḥbūbuñ edāsından ḥazz eylemekle hemān ol maḥalde dest-i meşşāṭa-i himmet ol şāhid-i zībāyı muṭallā étmege miyān-bend-i kemer-i ‘azīmet olup ḥired-i ḥurdedān daḥı i‘ānet-i himmet ederek baña ḥiṭāb édüp dédiler ki “Evvelā bilürüz ki seniñ gencīne-i diliñde metā‘-ı ma‘rifet bulunur. **Beyt:**

[*Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün*]

Kerem kıl kesme sāķī iltifātın bī-nevālardan

Eliñden geldüğü ḥayrı dirīğ étme gedālardan¹⁴⁴

manṭūkunca himmete endāze olmaz. İsti‘dāduñ kadar bu yetīm-i perīşāna libās vèrüp ḥilye-i cemālını muḥallā étseñ bir çerāğın olurdı. Egerçi bu maḥbūbuñ ḥüsn-i Ḥudā-dādı derece-i kemālde; ammā diḥkānīler yedine düşmüş bāz gibi perīşān-ḥāl olup endām-ı sa‘ādet-[4b]fercāmı zīnetden mu‘arrā olmağıla dīde-i i‘tibārdan düşmüş ve ser-i sa‘ādet-efserine nuḥūset üşmüş. Eger ki bu bābda himmetiñ der-kār eylesen ümıddir ki bu nāzende maḥbūbu’l-ḳulūb olurdı ve seniñ sebebiñ ile velvele-ārā olup şöhret bulurdı. **Beyt:**

[*Ahreb*]

Zīrā ki libās-ı şīvesi vāfırdır

Bir giydigini bir daḥı giymezi yarım

mefhūmunca ḥilḳatiñ nazarı şūrete olup ebnā-yı zamān ḥuşūşā libāsa baḳarlar. Elbette bu ḥuşūşda bezl-i maḳdūr eylemek gerekdir¹⁴⁵. Zīrā bir ḥūbda her ne deñlü ḥüsn ü leṭāfet ve tāb-ı ṭarāvet olsa beden-i pāki elbise-i fāḥireden tehī olunca ol ḳadar göze görünmez; ammā cāme-i mütenevvi‘a ile ṭāvūs-ı cennet gibi pūr-zīb olsa ḥüsn-i dīger bulup **beyt:**

[*Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün*]

‘İzār-ı pākini bir ḳat ‘araḳda derletse

Çiçek şuyı gibi hem tāze hem mükerrer olur

¹⁴⁴ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, haz. Kenan Akyüz ve diğ. (Ankara: İş Bankası, 1958), 339.

¹⁴⁵ gerekdir: metinde, gereksin.

maẓmūnunca zīnet ü āraişde başka ħāl vardır.” dēyüp vāfir güft ü gūdan şonra ben daĥı ‘aql-ı ‘ākile cevāb-ı bā-şavāb vērüp dēdim ki “Seniñ mū-şikāf fikr-i daķıķıñ rāstdır ve fi’l-vāķi’ dēdügün gibi **beyt**:

[*Mefā’ ilün Mefā’ ilün Mefā’ ilün Mefā’ ilün*]

Olur ğayr-ı mükerrer ħüsn peydā bağ-ı rüyunda

Bir iki cām içüp olduķda cānā ruĥlarıñ gül gül

böyle ammā bende ol miķdār ĳudret [ü] istiṭā’ at-i ma’ rifet yokdur ki bu gūne aĥvāle şūret vērüp netice-pezir edem ve aşlā sözümde rabṭ yok. Belki bā’ iş-i rüsvāyi ola.” dēdügümde benim bu maķūle behānelerim gūş edince hemān redd-i cevāb edüp dēdi ki “Bu gūne taşavvurāt-ı bāṭıla ile neşv [ü] nemā bulacaķ kārdañ ĳalma. **Beyt**:

[*Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilün*]

Bī-sütün[1] del de göster zūr-ı bāzū-yı ğamı

Tā ki kārıñ kār-i bī-encām-ı Ferĥād olmasun

Bu bābda eliñden geldügi ĳadar sa’y eyle hem bu sebeb ile ‘ālemde bir yādigār eşeriñ ĳalur ve nāmıñ daĥı belki efvāh içinde şöhret bulur. Ĥuşūşā perverde-i ĥarem-sarāy-ı sulṭānī dūrretü’t-tāc iklil-i ĥāķānī¹⁴⁶ zīnet-i taĥt-ı ‘Oşmānī Sulṭān Aĥmed Ĥān *ĥalledallāhu şevketehu ilā-intihā’i’d-devrān*¹⁴⁷ ĥazretinün dergāh-ı felek-medārı erbāb-ı niyāzdan i’tizār-ı ĳuşūr eden pūr-cürm [ü] ĥaṭā ĳullar içün meftūĥdur. Ma’ zeretiñ ĳabul olup her ne ĳadar ‘uyūbuñ daĥı **[5a]** var ise dāmen-i ĥümāyūnunda mestūr olur. Zīrā öyle bir pādişāh-ı kām-kārdır ki cevānib-i erba’ası ma’ mūr ve ‘adl ü inşāf ile efvāh-ı nāsda meşhūr olup aşlā bir ĥüner yokdur ki kemāli ile zāt-ı ĥümāyūnunda münderic olmaya ve bu şāh-beyt-i ĳaşıde-i ‘ālemde bir müşkil mu’ ammā yokdur ki anı fetĥ edüp yol bulmaya. Ol şehryār-ı cihāndārıñ südde-i sipihr-iķtidārına ‘arz ile ümīdvārım ki naẓar-ı ‘āṭıfet ile manẓūr-ı dīde-i dūr-bīn-i daķıķa-şināsı olup dībāce-i ĥümāyūnı nām u şān-ı mülūkiyyet ‘unvānıyla tertīb olduğundan raĳbet buyura.” Fi’l-ĥaķıķa endişe-i şavāb-endişıñ bu muķaddimesin gūş

¹⁴⁶ ĥāķānī: metinde, ĥāķānī.

¹⁴⁷ Allah onun ĥükümdarlıĳını ebedī kılsın.

édince nazār-ı dikkāt ile bakup gördüm ki sözi yerinde. Bu huşûşda tekāsül édüp böyle bir yādigār-ı ‘arūs-ı zībā haclegāh-ı pādīşāha lāyık iken dihkānī-şıfat nemed-pūş qala. ‘Ale’l-huşûş mādde-i hikāye gevher-nigīn ola. Böyle gevher-nigīn ancak pādīşāhıma maḥşûş bir yādigār olmağın tekrār ol nigīni pīşkeş-i şāhīye erzānī olsun içün mīnā-yı zer-kār-ı güftārla tezhīb édüp pādīşāhımın nām-ı şerīfini yazdım ve sikke-i hünerimi mermerde kazdım. Zīrā bu kühen-sāl taqvīm-i felekin aḥkāmından istiḥrāc olunan budur ki mā-teḳaddemden beri şu‘arā-yı nükteverān ve münşīyān-ı hoş-beyān ba‘zı kaşīdeler ve ba‘zı hoş-āyende hikāyeler tarz-ı āḥer ile bir qalıba ifrāğ édüp kimi şāḥiḥ vāḳi‘ olmuş ve kimi tefatṭun étmek içün mecāzen ḥayālāt ile bu kadar şuğrā vü kübrā kurup netice-pezīr étdiklerinde **beyt**:

[Me‘ülü Fā‘ilātü Meḥā‘ilü Fā‘ilün]

Étmez kibāra mā-melekin şarf éden zarar

Yerden sipihr şeb-nem alursa vērür maṭar¹⁴⁸

mefhūmunca ḥāk-i pāy-ı mülūka ihdā édüp in‘ām u iḥsān-ı pādīşāhānelerine mazḥar düşüp ḥalk arasında iltifāt-ı hümāyūnlarıyla ser-firāz olmağıla zamānesi pādīşāhlarının ve kendülerinin bu tengnā-yı ḥarāb-ābādda nāmları bāḳī qalup mazḥar-ı du‘ā-yı ḥayr olmağ içün perverde-i kân-ı derūnları olan gevherleri ki mezād-ı ḥūn-ı dil ile perveriş étmışlerdir; dükkānçe-i ma‘rifetde tezhīb-i kafes édüp çār-şüy-ı **[5b]** kābiliyyetde bāzāra vèrmekle tā pādīşāhlarına vuşul bulınca gūşiş éderler imiş. Nitekim bu nazmı bir ḥayr-ḥāh-ı devlet şāir-i nāmdār buyurmuşdur. **Nazm**:

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

Zıkr-i bāḳīye sebeb ne tīgdir ne ḥāmedir

Anđıran Maḥmūd ile Firdevsī’yi Şeh-nāme’dır

‘İzzet ü iḳbāl ü cāh elden gider nāmuḡ qalur

Māl u mülke rağbeti ḳo rağbet ey şeh nāmadır

¹⁴⁸ Nābī, **Divan**, haz. Ali Fuat Bilkan, 2. bs. (Ankara: Akçağ, 2011), 1230.

Huṣṣā bu hikāye ṣaḥīḥ ola ve ben daḥı perverde-i sarāy-ı behišt-‘unvān olup **li-muḥarriri’l-fakīr der ta‘rīf-i ism-i ḥod:**

[Meḥ‘ülü Fā‘ilātü Meḥā‘ilü Fā‘ilün]

Āyine-i sipihri eden mehle müncelī

Ėtmiş benim de ismimi kudret ile ‘Alī

ismim ‘Alī olduḡı gibi enderūn-ı hümāyūnda ḥāne-i kīlār-ı ḥāṣṣa ḥuddāmından olup maḳāmım daḥı ‘ālī olmaḡıla ṣevketlü pādiṣāhımın nān u nemek ve iḥsān u mürüvvetleriyle neṣv ü nemā bulup ḥidmet-i pādiṣāhī ile ser-firāz olduḡumdan mā-‘adā ḥān-ı ‘irfāndan nevāle-çin-i ma‘rifet olup kemālden ḥiṣṣe alam. Elbette bu gūne tuḥfe ile pādiṣāhıma ḥidmet-güzār-ı ṣūkrāne-i ni‘met olmak elzem olmaḡın bu risāle-i dil-keṣiṅ nām u ṣerīfini **Gevher-nigīn** tesmiye eyledim. Ümīdim budur ki liḥāza-i naẓar-ı hümāyūnları olduḡda dil-pesend buyurmalarıyla külāh-ı gūṣe-i mübāḥāt-ı iftiḥārım ser-zede-i felekü’l-eḫlāk olmaḡa himmet buyurmaları mütevaḳḳı‘ dir. **Ḳıṭ‘a li-muḥarririhi’l-fakīr der-sitāyiṣ-i pādiṣāh-ı İslām:**

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

Māh-ı evc-i ‘azamet ḥazret-i sultān Aḥmed

Ki odur düde-i ḥayr-ı ḥalef-i ‘Oṣmānī

Nāẓım-ı kār-geh-i kevn [ü] mekān ḥān bin ḥān

Dürretü’t-tāc-ı ser-firāz-ı ser-i ḥāḳānī

Ėḡāz-ı dāstān-ı ṣeh-zāde-i nīk-baḫt Cihān Ṣāh ve velādet ez-‘ırḳ-ı pāk-i Ṣāh Ṭaymūs ve ser-güzeṣt-i av der-cihān-ı ḥarāb-ābād

Dest-i meṣṣāṭa-i ḥayāl kilḳ-i Mānī-firīb ile ‘arūs-ı kelāmı bu gūne zīnet-sāz ve münṣī-i endiṣe-i ṣirīn-maḳāl ṭab‘-ı i‘cāz-firīb ile ebrū-yı ṣāhid-i peyāmı bu nev‘ ile vesme-ṭırāz eylemiş ki zamān-ı ḳadimde Kābil nām bir ṣehr-i mu‘azzam ve mānend-i ḳal‘a-i ḳal‘ī-renk-i felek bir ḥiṣār-ı üstüvār var idi ki burc [u] bārūsı sipihre ber-āber ve binā-yı ‘ālisi eyvān-ı Keyvān’a hem-ser olup ḡāyet-i istiḫkāmından **[6a]** nāṣī

derünunda olan halk feleke kelek ve simurğa sekek dëyüp kelle ve bedenleri ser-â-ser
 âlât-ı cenk dolmuş ve erbâb-ı seyf bahâdırlar ile ol hışn-ı metin pür olmuş. Eger
 ‘anķā olsa icâzetsiz havâlîsinden uçmağa ruķşat-ı pervâz vërmezler ve bād-ı şabâya
 esüp şavurmağla yol vërüp kapuların açmayınca geçürmezler idi. Ve ol diyâr-ı
 celîlü’l-i‘tibârın bir şâh-ı felek-pâye ve bir pâdişâh-ı hümâ-sâyesi var idi ki ism-i
 şerîfi Taymûs olup şerî‘at-ı hâzret-i İbrâhîm ‘a.m üzere olmağla zıll-i zâlîl-i
 ‘adâletin hıttâ-ı kişveri üzere sâye-güster eyleyüp kuvvet-i mâliyye ve kudret-i
 ‘askeriyye ile etrâf u eknâfda olan şehryârlardan bâc [u] harâc alup ol pâdişâh-ı
 ercümend bu ‘âlem-i dünyâda niçe zamân kâm-rânlık ve heft iklimi istiklâlen
 fermân-rânlık edüp hemvâre zevķ-i tarab üzere zindegânîlik ederdî. Lâkin gûlzâr-ı
 devlet ü iķbâlinde ve çemenzâr-ı şevket ü iclâlînde veliyy-i ‘ahdi olur bir gonçe-i dil-
 pesend ya‘nî bir ferzend-i ercümendi olmaduğundan dâ‘imâ dil-teng olup umûr-ı
 saltanatı ve taht u tâc-ı şevketi ‘âlem-i beķâyâ irtihâlden sonra bî-gâneler taşarrufuna
 girür dëyü nâmûs u neng çeküp hadîķa-i derûnuna nihâl-i ğam dikerdi. Ve bu beyt ile
 âheng edüp ârzû-yı ferzend ile dîdelerinden eşķ-i dem-â-dem dökerdi. **Beyt:**

[Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün]

"Nédeyim şahın-ı çemen seyrini cânânım yok

Bir yanımca şalınur serv-i hırāmânım yok

Bir gevher-i şâhvâra dest-res bulam.” deyü çok kân delmiş idi ve “Bir dürr-i âbdârı
 ser-tâc-ı ser-i i‘tibâr edem.” deyü niçe şadef-i pâkîzeden kâm almış idi. Ammâ
 kudret-i Hudâ ile birisinden sûdmend olmayup nâ-çâr gerden-i rızâyı teslîm-i ķaza
 edüp bu kıt‘anın mażmûnı ile ‘âmil ü mütesellî olup otururdi. **Kıt‘a:**

[Mefâ‘ilün Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün]

Hemîşe nâfiz olur hükm-i ser-nüvişt-i ķazâ

Dême ki tâlib olan sa‘yda ķuşûr eyler

Nihâde kıl ser-i teslîmi levh-i takdire

Muķadderât-ı ilâhî gelür zuhûr eyler

Bu üslub üzere gâh ‘âlem ü gâh elemde ‘ömr-güzâr idi. Ammâ ol hüsrev-i bülend-âhterin [6b] âsitân-ı hümâyûnı maḡarr-ı ‘ulemâ ve maḡden-i fuḡalâ vü ḡükemâ idi. Bir gün ol ḡürşid-i evc-i celâlet taḡt-ı ‘âlisin vücûd-ı şerîfiyle rûşen êdüp sâ’ir cümle vüzerâ vü ḡükemâsı sitâreler gibi pâye-i evreng-i şâḡiyi mûnevver eyleyüp her biri maḡâm-ı ḡidmetde mânend-i şemḡ-i îstâde olduklarında ol pâdişâh-ı ‘âlî-câḡ zebâne-i şemḡ gibi yanup yakılarak zebân çeküp ḡuzûr-ı ‘âlisinde olan cemm-i ḡâfire ḡiḡâb êdüp dâdi ki “Her birinîz niḡe dürlü faḡl-ı maḡrifet ile mûmtâz ve bunca kemâl-i fiḡnat ile fâḡıl-ı ḡannâz olasız. Lâyık mıdır ki baḡa iḡtizâ-yı ‘ilminîz ile bir dermân êtmeyüp ben böyle ḡasta-dil ḡalam ve hedef-i siḡâm-i miḡnet olam. Ḥâzret-i Ḥüdâvend-i cihân ecelden mâ-dûn olan eşyâya dermân-ı ḡulḡ eylemiştir. Cenâb-ı Bârî ḡakîmdir. Her ḡuşûşda bir ‘illet ve her umûrda bir ḡikmet nihân eylemiştir. Elḡamdüli’llâḡi te‘âlâ benim ḡıyâsım böyledir ki her birinîz ḡuvvet-i ‘ilmiyye ile aḡvâl-i felekiyyâtı taḡrîḡen maḡlûm êdinüp verâ-i perdeden bir kâr daḡı vuzûḡ vuzûḡ bulmadın. Sizlere meftûḡdur elbette bu bâbda maḡan cümleḡiz mûbâlaḡa ḡösterüp iḡlîm-i ḡünerde yed-i ḡulânızı ‘arz êdüp ellerinîze ḡalem alup reml êdüp ḡurḡa atup bu mûşkil muḡammânın ḡüşâyîşî ḡanḡı ḡarafdandır. Baḡa bir şâfi cevâb vèrmek gereksiz.” dâdikde bunlar daḡı “Semḡan ve ḡâaten.” dâyü iḡmâl-i fiḡr ile ḡarekât-ı devr-i feleki ‘ilm-i raşad ve intikâlât-ı nücûmı zîc-i uşḡurlâb ile teşḡîş ḡılıp ḡâlî’in dutdılar ve ḡurḡa-i reml atup taḡta üzerine on altı ḡâne remlî tamâm êdüp pes reml ḡumu üzere merḡûm olan eşḡâl ü rûsûmdan maḡlûmları olup bu kez pâdişâḡa duḡâ êdüp dâdiler, “Şâḡa! Himmet-i ‘aliyyeḡiz berekâtıyla eflâk-ı cev-be-cev cüst ü cû êtdik ve bu ḡikmet-i ḡâmiḡânın ḡavırına yêtdik. Eḡer bu ‘âlemde ḡüsn ile mûmtâz olan duḡterleri alup izdivâc vâḡiḡ olsa anlardan bir fâ’ide olmaz. Lâkin fûlân ḡün saḡâdet ile şayd u şikâre ‘azîmet buyuruḡ. Râst ḡarşudan bir kârbân gelecektir. Ol bâzargânların içinde Ḥâce Şâliḡ nâm bir bâzargânın serv-ḡad ü lâle-ḡad zülfi [7a] şebîke-i şayyâd müḡḡânları nîşter-i faşşâd ḡüsn-i dil-ârâsı reşḡ-i ḡal’at-ı ḡavrâ-yı behîşt bir pâkîze-sirişt beslemesi vardır. Bu ḡülzâr-ı cihâna ‘adîli gelmiş degildir. Eḡer anı hem-ser-i mihrbân ve yâr-ı cihân êdinür iseḡiz ‘ilm-i nücûmun iḡtizâsı budur ki cenâb-ı Feyyâz-ı lem-yezel ol şadef-i ‘işmetden pâdişâḡımıza bir dürr-i şâḡvâr bir ferzend-i kâmkâr ‘aḡâ êdecektir ki veliyy-i ‘ahḡınîz olur.” Pâdişâḡ daḡı beşâret-i ferzend ile ârzûmend olup bu beyt ile tesellî-i ḡamîr-i pâk êderdi. **Beyt:**

[Mefâ’ilün Fe’ilâtün Mefâ’ilün Fe’ilün]

Bu şâm-ı tîre-i ḡasret êrer mi encâma

Cemāliñ ey ruḥ-ı ḥūrşīd gösterir mi Ḥudā

Pādişāh-ı kām-rān ya‘nī Ṭaymūs-ı Şāh-ı ‘ālī-şān vüzerā vü ḥükemāsının ‘ilm-i nücūm ile istiḥrāc étdikleri gün ferr ü iclāl ile ‘azīmet-i şikār édüp çep ü rāst-ı devrān [7b] ve eṭrāfı seyrān éderken nā-gāh mezbūr bāzargānlar nümāyān oldı. Şāh-ı nīk-baḥt karşı adam gönderüp merķūm Ḥ‘āce-i Şālīḥ’i ḥuzūr-ı ḥümāyūnuna da‘vet ve cānāneyi almağa bezl-i himmet édüp ol ḥ‘āceden ḥüsn-i rızāsıyla duḡteri aldı. **Beyt:**

[Me‘ülü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün]

Rām eyledim niyāz ile ol şivekārımı

Şeh-bāz-ı deşt-i himmetim aldım şikārımı

mefhūmunca mesrūr cānib-i şehre ‘avdet ve derūnı pür-meserret sarāyına revāne olup hemān ol gece cānāneyi ser-vaḡtine maḡrem édüp **beyt:**

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

Sīneye çekdim yine cānım gibi cānānımı

Hāle-i āḡūşa aldım ben meh-i tābānımı

dèyerek ol pādişāh taḡt-ı taşarrufda kām-rānlıḡlar eyledi. Dād u sited tamām mertebe-i kemālin bulduḡda hemān ol şeb o māh-pāre şeh-zāde-i ḥūrşīd-medār ḡāmile ḡalup tamām-ı meh ü sāl ḡesābıyla müddet-i ḡamli tamāmında Ḥaḡ sübhānehu ve te‘ālā ol pādişāha vāriş-i memleketi olur bir şeh-zāde-i civān-baḡt iḡşān eyledi ki ṭal‘at-ı ḥümāyūnı reşk-i āfitāb cebhe-i tābnākı ḡüyyiā māh-tāb; bu beytiñ mefhūmunuñ mā-şadaḡı **li-muḡarririhi:**

[Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Sipihr-i ḡüsnde bir māh-pāre oldı be-dīd

Fürūḡ-ı mihr-i ruḡı reşk-i revnaḡ-ı ḥūrşīd

Şāh Ṭaymūs ol ferzend-i dil-ārā ve ol şāhid-i zībānıñ nihān-ḡāne-i iḡlīm-i raḡimden mināşşa-i zuḡūra gelüp ṭal‘at-ı ferḡundesı cilve-riz-i dīde-i şuhūd olup ḡuşūşā esbāb-

ı hüsni ü leṭāfet-i kemāl ile mükemmel olduğundan sürür-ı bî-endāze ve şevk ü zevk-i tāze kesb edüp fuḳarā vü zü‘ efāya iḥsānlar ve rızā-yı Hakk için kurbānlar zebḥ eyleyüp bu nazm-ı dil-keş ile sürüd ederdi. **Beyt:**

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

Alnıñ ü kaşın yüzün görse münecim dēr idi

İnne şemsen fî-hilālin tahte bedrin kad bedā¹⁴⁹

Tekrār münecimleri da‘ vet edüp şeh-zādeniñ ṭālî‘ in yoḳlatdı. Hükemā daḥı hükm-i sitāre ile intikāl edüp dēdiler ki, “Şāhā! Bu şeh-zāde-i ercümendiñ felekde göreceğın ne kimse görmüş ve ne görecekdir ve bādîye-i belāya düşüp mübtelā olacağı miḥnetleri ne bir ferd çekmiş ve ne çekecekdir. **Mısrā‘:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

Kişiniñ başına gurbet diyārında neler gelmez

mefhūmunca baḥr ü [8a] berr ü huşk u terde mānend-i pergār basîṭ-i zemîni devvār olup ‘ömrünüñ ibtidāsı ḡam [u] endūh ile geçer ve ḥarābāt-ı belāda dest-i sākî-i ḳazādan kāse kāse zehr-i elem içēr; ammā ‘ākıbet meded-kārî-i feyz-i Hudā bedreḳa-i ṭarîḳ-i iḳbāl olup ins ü cinne pādîşāh ve evc-i salṭanatında mihr ü māh olmaḳ görinür.” dēyüp her ne kim istiḥrāc ētdiler Ṭaymūs Şāh’a ḥaber vērdiler. Şāh daḥı bu ḥaberdan nev‘ emmā pūr-elem ammā ferzendiniñ dīdārıyla ḥürrem **beyt:**

[Me‘ulü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün]

Fermān-ı Hakk’a cān iledir inḳiyādımız

Hükm-i ḳazāya zerrece yoḳdur ‘inādımız¹⁵⁰

medlūlince āḥiri sa‘ādetle kām-revā olacağından ve ins ü cinniñ aḥvālleri bu şeh-zādeniñ fermān-ı ḳazā-cereyānıyla niḳām u intizām bulacağından kināye ism-i şerîf ve nām-ı münîfini Cihān Şāh tesmiye edüp cān ile terbiyesine meşḡul oldu. Cihān Şāh altı yedi yaşına girince üstād ‘ālim ve dānā ḥāceler ta‘yîn eyledi. Şeh-zāde

¹⁴⁹ Hilalin içinden, dolunayın altından bir güneş doğdu.

¹⁵⁰ Bâkî, **Dıvan**, haz. Sabahattin Küçük (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 161.

müddet-i alilde ‘ulūm-ı keřire ile ārāste ve ma‘ārif-i gūn-ā-gūn ile pīrāste olup bir dereceye ērdi ki kendisi ile baıř ēder ‘ālim az bulunurdu ve günden güne māder-i eyyām perveriřiyle ya‘nī sinīn [ū] řuhūr murūruyla ol āfitāb sipihr-i řevketde bir hūsn ü cemāl ve bir hadd-i hāl, bir yāl [ū] bāl āřikāre oldu ki ‘ālem meftūnı ve niçe ‘āıl mecnūnı olup bu nazm-ı dil-pesend ile gūyende-i medı olurlardı. **Beyt:**

[Fe‘ilātūn Fe‘ilātūn Fe‘ilātūn Fe‘ilūn]

Deheni hātemine kim nazar ētdiyse dēdi

Hūblu mūlkine var ise Sūleymān sensin

Tamām řeh-zāde on dōrt yařına girince pederi aymūs řāh, řeh-zāde(y)i veliyy-i ‘ahdı ēdūp ‘azīm sūr-ı hūmāyunlar ve niçe dūrlū hōnlar çekūp ekābir ü eřrāf u a‘yān-ı eřrāfı da‘vet eyleyūp Cihān řāh’ı tat-ı salanata cūlūs ētdürūp řāh-ı cihān eyledi. Cūmle vūzerā vū vūkelāsı bī‘at ēdūp mūbārek-bād zemzemesi řahn-ı zemīn ü āsumāna oldı. **Beyt:**

[Mūtefā‘ilūn Fa‘ulūn Mūtefā‘ilūn Fa‘ulūn]

İřidūp peyām-ı vařlın ğam-ı bīm-i hicre dūřdūk

Daı imedin řerābı elemindeyūz hūmārın

mefhūmunca aymūs řāh, řeh-zādeni mufāraatı havfıyla mānend-i bīd-i lerzān ve “Bu azā ‘acabā āyīne-i devrāndan ne zemān rū-nūmā olur?” dēyū **[8b]** her ān hirāsān idi. Lākin eř-řadaatū teruddū’l-belāe ve tūzidū’l-‘ōmre¹⁵¹ hadīs-i řerīfini mazmūnı üzere řadaa siper-i belā olur recāsıyla erbāb-ı istiādan ‘ubbād u zūhhād firāvān iřsānlar eyleyūp memleket-i Kābil’de olan fuarā ğanī ve erbāb-ı ğınā sīm ü zerden mūstaġnī oldu. “Bu tedbīr ile tadīri def‘ ēdem ve řeh-zādeni bařına gelecek azāyı ref‘ ēdem.” ıyās eyledi ammā cenāb-ı Hā zevi’l-‘uūlū ‘alını selb ēdūp elbette azāsını imzā ēder. **Li-muarririhi:**

[Mefā‘ilūn Mefā‘ilūn Mefā‘ilūn Mefā‘ilūn]

Kemān-ı kīneden ey dil felek tīr-i azā atsa

Hāzer eyle eger fūlād olursā da gūzār eyler

¹⁵¹ “Sadaka, belayı savar, ömrü uzatır.” bk. Yılmaz, **age**, 594.

Şeh-zāde Cihān Şāh iktizā-yı şebāb ile şayd u şikāra rāgıb olup bir naḥcīr-i pūr-tezvīri kıovarak ğurbete düşüp dürlü dürlü kazālara mübtelā olduğıdır

Rāvī-i peyām-ı melālet böyle hikāyet ve rivāyet eder ki şeh-zāde-i nīk-fercām ya' nī Cihān Şāh be-nām silāḥ-şorluk semtine raġbet edüp az müddetde ol fenni daḥı taḥşīl ve kemāl ile tekmīl edüp bir mertebeye yetişdi ki kıavs-i kıuzah eline girse çeküp iki pāre ederdi ve nīze-i cān-sitānı ile felekiñ çenberinden külāḥ-ı Keyvān'ı kıapardı. Tiġ çeküp şaldıkca öġüne eger ḥā'il gelmese zemīni götüren gāvıñ kellesini bedeninden cüdā edüp toḅ gibi ğaltān etmek muḳarrer idi. **Beyt:**

[Fe' ilātün Mefā' ilün Fe' ilün]

Çeşm-i cānāna ğamze-zen dērler

Laḳabına ciger delen dērler

mefhūmunca şeh-zādede ol mertebe heybet ü şalābet zāḥir oldu ki rüz-ı neberd Rüstemler ḥamlesinden ser kıurtaramayup ḥışm ile nazar etse Nerīmanlar nerm ve kıāḥirler kıahr olup kıahramānlar Pizen gibi çāḥ-ı kıa' r-ı zemīne girerler idi. Muḥaşşal-ı kelām dilir ü bahādırlıkda bir mertebe nām u şān vèrdi ki etrāfda olan pādişāḥlar tiġıñıñ kıorkusundan ditreşür oldılar. Ammā şeh-zādeniñ ṭab' -ı şerīfi inüp binmege ve şayd u şikāre temāşā-yı deşt ü kūhsāra ṭālib ü rāġıb olup her ğün bir şaydgāḥa divān ve iklīminiñ cevānib-i erba' asın temāşā içün revān olup gezerdi ve cennet mişāl bağ u bağçelerde şarāb u kebāb ve çeng [ü] rebāb [9a] ile ' ays u nūşlar ederdi. Felekiñ ḥīlesin ğörmemiş ve rüzġarıñ ğerm ü serdi başına sitem ṭabancasın urmuş; dā'imā güller gibi ḥürrem ü ğüşāde ve bülbüller gibi zevḳ [ü] şafāda olup **beyt:**

[Me' ūlū Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün]

Sāḳī ğetür şarābı ki şavt-ı hezārdan

Āvāz-ı nūş-a-nūş [u] pey-ā-pey şinidedir

manṭūkıñca bir dem şürb-i müdāmdan ḥālī olmayup zāmīr-i mihr-tenvīri nūr-ı neşāṭla mālī idi. Bir ğün yine Cihān Şāh, māḥ gibi şehirden şikāra kııkup kendü etbā' ı ile nışf-ı nehāra dek ğüne ğüne āḥū ve sā'ir şayda kıābil şikārlar kıayd edüp tamām

maḥall-i ‘avdet şeh-zādeniñ öñüne bir āhū çehān ve şaştdan ḥalāş bulmuş tîr gibi perrān olup cānib-i şahrāya bād gibi vezān oldu. Şeh-zāde daḥı ardınca revān olup gāh nāvek-i dil-düz-ı merg-te ’şîr ve gāh şemşîr ile **beyt**:

[Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

"Şikārgāhına ‘aşkıñ dili revān êtdim

Ya şayd ola ya şayyād her-çi bād-ā-bād"

dēyüp ol naḥçîri qovup gitmede ‘asker daḥı şāhlarının bu mertebe iḳdāmın görüp ol āhūnuñ ardına düşüp ol kadar sa’y u diḳḳat ve bezl-i himmet şarf êdegördiler. Olmadı bir çāre ve imkān êdüp rām êdemediler. ‘Āḳıbet keşret ile şitābdan nāşî atları ḥareketden ḳalmağıla bölük bölük dökilüp ḳaldılar. Şeh-zāde beş on nefer ḡulām ile iḳdām u ihtimām êdüp āhūnuñ ‘aḳabinden êrişdiler. Ecel gibi yolını bağlayup hemān şeh-zāde ḡazabla tîr-keşinden bir ḥadeng-i zehre-şikāf çıkarup ardınca pertāb êdüp āhūyı mecrūḥ eyledi. Ammā zaḥmı mühlik olmamağıla cān ḳurtarmāḳ sevdāsıyla evvelkiden ziyāde sür‘at ile segirdüp gitmege başladı. Şeh-zāde daḥı “Āhūyı zaḥımdār eyledim. Şimdi yıkılır, şimdi yıkılır.” dēyü kemendin eline alup ve atın deḡiştürüp tekrāren bir raḡş-ı şabā-reftāra süvār olup cān u göñülde dereler ve depeler aşup at boynuna ḳop giderdi. Şeh-zādeniñ ḡulāmlarından atına dayanan **[9b]** on nefer ḡulām bir de şeh-zāde, ḡayret ile sürüp āhūnuñ izin gözederek ḳovmağı başladı ve gitdikce āhū, bunlardan ırāḳlaşup bunlar ise ardınca gitmede. **[Metnin burasında boşluk var.]** Āhūdur ḳaçarak sāḥil-i deryāya êrişüp cān ḥavliyle mānend-i māḥî kendüsün deryāya şaldı ve başın alup şināverlik êderek birḳaç mîl yêrde bir cezîre var idi. Ol cezîreye gitdi. Hezār miḥnetle ḡūṭa-ḡār-ı helāk olarak kenāra yêtdi. Şeh-zāde leb-i deryāda ‘inān-keşide olup āhūnuñ temāşāsına bāḳardı. Gördi ki selāmetle cezîreye çıkup selāmet-nişin-i sāḥil-i necāt oldu. Ammā şeh-zādeniñ **[10a]** derūnını nār-ı ḡayret yakup dēdi ki “Bu ḥayvān iken ihtimām êdüp deryāyı geçdi ve çeşmesār-ı ‘āfiyetden şerbet-i zindeḡānî içdi. İnşāf mıdır ki biz oḳlanmış şikārımız elimizden ḳaçurup bu kāra bir çāre êdemeyüp ırāḳdan taḥassür ile bakup ḳalmāḳ elbette her ne vech ile olursa cezîreye varmağı iḳdām êtmek lâzımdır.” dēyü taşavvūr êderek bu beyti der-ḡāṭır êdindi:

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

Nā-ümīd olma dilā düşdün ise baħr-i ğama

Seyl-i emvāc-ı felāket geçer inşā'allāh

dëyüp yanında olan ħidmetkār-lara fermān eyledi ki “Eṭrāfı cüst ü cū edin. Şāyed bir şandal yāħod bir piyāde-i āmāde bulasız ve menzil-i maḳşūda vesile olasız. Elbette bu āhūyı, ben bend ü fitrākime der-kemend etmelüyüm. Bundan sonra baňa ‘avdet muḥāldir, meger āhū-yı remide rām ola.” dedikde ğulāmlar eṭrāfa dağılup ibrām [u] ihtimām ile arayarak bir şandal buldılar; cümle ālātı mükemmel şeh-zādenin ħuzūruna getürdiler. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Şabāya hem-reh olup kūy-ı yār[a] dek gideriz

Hevā-yı vuşlat ile çaḳ kenāra dek gideriz

mefhūmunca yedi ğulām bir de şeh-zāde şandala süvār olup cezāreye doğru sürüp kenāra çıkdılar ve āhūyı der-kemend edüp yıkdılar ve yine ‘avdet edüp revāne oldılar. Ammā üç ğulām şeh-zādenin raḥşı yanında ḳalmış idi. Cihān Şāh’ın bu mertebede ħırşını müşāhede edüp dediler ki “Bu ‘alāmet ḥayr degüldür.” Huşūşā şeh-zāde deryā aḥvālin bilmez birkaç ‘acemī ğulām ile gemiye girüp gitdi. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Gehī ḥilāf-ı rızā gāh sāzkāra döner

Bu āsiyāb-ı felek şanma bir ḳarāra döner¹⁵²

mefhūmunca deryā aḥvāli ber-ḳarār degil. Bir miḳdār rūzgār çıkacak olur ise deryāyı temevvüce getürür ve bunları öñüne ḳatup semt-i ḥilāfa götürür. Kenār daḥı ıraḳ ve gemide olanlar bir alāy aḥmaḳ “Nice olur ḥāl!” derlerdi. Eṣnā-yı kelāmda hevā gāyet mülāyim ve deryā mütelāṭim olmayup sākin idi. **Beyt:**

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

Ṭalḡalık ḳalmadı limān emāndır şimdi

¹⁵² İsmail Belig, **age**, 408.

Rūzgār-ı sitemiñ dādını alsun eyyām

mefhūmunca [10b] ašlā rūzgārdan eṣer yoķ ve rūy-i deryā āyīne gibi šāf ve mücellā zerre ķadar keder yoķ idi. Bunlar daķı sözlerin tamām ve ḥatm-i kelām eylemeden anı gördiler ki reng-ā-reng bulutlar peydā oldu ve rīḥ-i ‘aķīm gibi ṣedīd rūzgārlar eṣūp yağmurlar yağmağa bařladı. Gūyiyā kıyāmet ķopdı. Deryā cūř u ḥurūřa gelūp ķa‘rından ķaynamağa bařladı ve řandal mānend-i gehvāre řalınup oynamağa bařladı. Bir mertebe teraķķī buldı ki ‘ālemi źulmet ķaplayup göz gözi görmez oldu. Deryā kenārında olan gulāmlar bu ‘alāmeti mülāḥaźa ķılıp kıyāmet ķopdı zann eyleyūp ‘aķıl dā‘iresinden ķıkup yüzleri üzere düşūp bī-ḥūř oldılar. Bī-ķāre řeh-zāde gördi ki iř iřden geķdi ve emvāc-ı belā bařdan ařdı. Var ķuvvetlerin bāźūya getūrūp ol ķadar sa‘y ētdiler ki sefineyi ķevirūp geldikleri cānibe gideler; bir ṭarīķ ile mümkün olmadı. Rūzgār gitdikce artup mevcler tağlar gibi saķf-ı semāya peyveste olmağıla herkes cān u bařı ķorķusuna düşdi. Bī-ķāre Cihān Šāh, ḥayātdan nevmīd olup dīde-i terinden eřķ gevhherlerin rīzān ve ḥavf ile giryān olup ḥasb-i ḥāl ēdūp bu nazmı oķurdı. **Nazm:**

[*Mef‘ūlü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün*]

Bir fülk-i şeş cihetde gönül ķār-mīḥ olup

řaldı muḥīṭ-i ḥayrete mellāḥ-ı emr-i *kūn*

Mevc-i ḥavādiř ile helāk ētdi ‘āķıbet

Bir baḥr-i pūr-ḥaṭarda ki yoķ aḡa ķa‘r [u] būn

Deryā-dil ol cihānda ki bu rūzgārdır

*Cerri’r-riyāḥ leyse kemā teřtehī’s-sūfün*¹⁵³

nā-ķār ķalup dest-i niyāzı ber-dāřte-i dergāḥ-ı ķāre-sāz ēdūp “*Yā mucībū’l-mużṭarrīn*”¹⁵⁴ dēyerek tazarru‘ u zārī ētmege bařladı. ‘Āķıbet cānlarından el yuyup vücūdların varṭa-i helāke ķodılar. Ṭurfetü’l-‘aynda ḥāsse-i bařar ḥiss ēdemedūgi

¹⁵³ Rūzgārların esmesi gemilerin isteğine göre değildir.

¹⁵⁴ Ey zorda kalmışların dualarına karşılık veren.

cezireleri aşup giderlerdi. Nā-çār şandalı kendü hāline koyup göz yaşın dökerek bu kıt‘ a(y)ı okurdu. **Kıt‘ a:**

[Fā‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Çünkü êtdiñ ġarīķ-i baħr-i sitem

Zevraķım çek kenār-ı yāra çıkar

Beni ey rūzgār-ı dūn bārī

Bir ġarīb āšinā diyāra çıkar

[11a] Şiddet-i deryā bunların derūnlarına ġāyet havf birağup eṭrāfa nażar eylemege ṭāķatleri qalmayup cümlesi yüzleri üzere düşüp bī-hūş olup yatdılar. Rūzgār ise bunları ol kadar götürür idi ki bir vech ile ta‘bīr olunmaz. Bunlar bu hāl üzere gird-āb-ı belāya düşüp ve mevcāsā cezireler aşup bī-‘aķl-ı hūş ve vālih [ü] medhūş gitmekte.

Nazm li-muħarririhī’l-faķīr berāy-ı du‘ā-yı ħażret-i pādişāh-ı İslām dāme mülkehu:

[Fā‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Pādişāhā cenāb-ı ħażret-i Ḥaķ

Ḥayy u қayyūm u қādir-i muṭlaķ

Zāt-ı pāķiñ ède belādan emīn

Ola her ħāliñe zāhīr ü mu‘īn

Durduğunca cihān var olasın

Taħt-ı şāhīde kām-kār olasın

Fülk-i āmāliñi cenāb-ı Ḥudā

Êtmeye ġūṭa-ğord-ı mevc-i fenā

Şiddet-i rûzgâr görmeyesin

Baħr-i gird-âb-ı hemme  rmeyesin

G l-i ma ş du   la t ze v  ter

 evketi  na lı da ı b r- ver

Ola d 'im mur di   zre hev 

Sa a lu f eyleye hem  e  ud 

   h  aym s ferzendi fir k yla     fte-    olup  alebinde sa'y-ı b -f 'ide eyledi i ma alli bey ndır

Deh n-ı dev t-ı fir at-bey n ve zeb n-ı kilik-i n v sende-i hicr n ma la' -ı n z u    h-
beyt-i niy z ma  a' ını     fe-i bey za  ek p bu vech ile  ik yet ve bu   ret ile
riv yet  der ki dery  ken rında olan   l mların     lları ba larına geldi. G zlerin
a up e r fa nezz re  aldılar. G rdiler ki da ı dery n n mevcleri tesk n bulmam   ve
r zg r n es p  avurması temk n bulup hev  m l yim olmam  . Amm  r y-ı dery da
ne se ine var ne  eh-z de. Ba larına      a up s neleri     ve d deleri nemn  k
b db n-ı fery dı c nib-i  ehr-i K bil'e a up n le v      d p "*V -veylet h*."¹⁵⁵
deyerek  aym s    h'a geldiler ve  eh-z deni  a v lini taf  il  zere bildirdiler.
 aym s    h, bu pey m-ı c n-k hdan  g  h olıca  derd ile der n-ı dilden bir medd-i
    ek p b -    ve m nend-i mest-i   r b med    olup kend den gitdi ve bir zam n
d v neler gibi    l n   yi'  tdi. [11b] E r fında olan n dem ,    n n y zine   l- b
serp p    l n ba ına get rdiler ve c mle bir a ızdan p di  hlarına teselliyet v rmek
i  n bu beyti o udılar. **Beyt:**

[Mef 'il n Mef 'il n Mef 'il n Mef 'il n]

"Nola burc-ı sa'  detden su     tdiyse bir kevkeb

Cih na fer v ren  ur  id-i devlet t bd r olsun"

¹⁵⁵ Eyvahlar olsun.

dèyicek ʦaymūs Ṣāh, dīde-i ğam-dīdesinden yaṣ yerine ʦanlar döküp eyitdi **mıṣrā'** :

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

"Neyleyüm cān u cihānı baña dildār gerek"

dèyüp kemāl-i farṭ-ı meveddetden hīre-ser olup nāle vü efgān eylemege āġāz èdicek vüzerā vü vükelāsı yanına cem' olup eyitdiler: “Ṣāhā! Cenāb-ı Bārī bu muṣībetde efendimize yārī olup ṣabr u ṣekīb iḥsān eyleye. Feryād u enīniñ zerre ʦadar fā'idesi yok. Belki mazarratı çokdur. Hāḳ sübhānehu ve te'ālā vücūd-ı hümayūnuñu 'ālemde ṣaġ eylesün. Niçün beyhūde nāle vü feryād èdersin? Bunun ʦāresi budur ki bu derde dermān bulmaġa dıġkat ve ol dürr-i ṣāhvārı ʦa' r-ı deryāda ise de der-kenār eylemege himmet lāzımdır.” dèyüp pādīṣāhiñ ṭab'-ı ṣerīfine muvāfiḳ ve tesellī-i zāmīr-i pāki olmaġa lāyık sözler söyleyüp niçe tedbīrlər eylediler. ʦaymūs Ṣāh ise **beyt**:

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

Yine sevdā-zede-i zülf-i siyehkār oldum

Yine bir olmayacak derde giriftār oldum

dèyü Cihān Ṣāh'ıñ firāḳı ile vālih ü şeydā olup mecnūnāsā cünūn-ı hicrān ile **beyt**:

[Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün]

Su'āl eyler ṣabādan būy-ı zülf-i 'anber-āmiziñ

O Mecnūn'dur göñül söyler gezer yābāne yābāne

ġā'ibāne ṣeh-zādeye ḥiṭāblar èdüp dēr idi ki “Ey ārām-ı dil ü cānım ve ey rāḥat-ı sīne-i sūzānım. Ey nūr-ı dīde-i giryānım. Hāl-i ṣerīfiñ nicedür? 'Acabā sefineñ pārelenüp bir ṭaḥta-pāre ile mevc-zen-i ṣitāb olup rüy-ı deryāda mısın? Yoḥsa rüzġār seni diyār-be-diyār atup bādiye-i hevlnāk-i ġurbetde ser ü pā-bürehne ve ḥarāret-i ġurbet ile teṣne-dil ve ġürisne pister ü bālīniñ ḥār u ḥāre olup ṭaṣ yaṣdanup ṭopraḳ mı örtünürsün? Sincāb [u] semmūr ile nāz u na'ime mu'tād olan **[12a]** vücūd-ı nāz-perveriñ 'üryān ʦalup ṭāb-ı āfitāb ile yanup yaḳılıp kūh-ı ṣaḥrāda ṣitābda mısın? Eyā

enīs-i ğam-ĥārıñ ve celīs-i hevādārıñ var mıdır? Yoĥsa kemāl-i vahşet ü dehşetden mekânıñ beġal-i seng yāĥod ġār-ı tār ve pāsbanıñ gencāsā mār mıdır? **Nazm:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

Kimiñ kāsānesine şaldı pertev rüy-ı rahşānıñ

Kimiñ bezmin münevver êtdi āyā mäh-ı tābānıñ

Kime olduñ ġalaţ-endāz-ı ġisū söyle ketm êtme

Benim gibi daĥı vāfir midir ĥâtır-perişānıñ

Yoĥsa şarşar-ı devrān ģasd-ı cānıñ êdüp sefineyi yelken altına alup ġarĥ mı olduñ? Yūnus gibi maĥāmıñ şikem-i ĥūt olup ‘aceb ne ġüne miĥnet ile bülbul-i rūĥıñ āşiyān-ı tenden pervāz eyledi?” dēyüp kemāl-i taĥayyüründen nālesi āfāĥa dolup bu nazmı oĥurdi: **Nazm:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Şehā dūr olalı senden işim āh u fiġān oldu

Cemālıñ görmeyelden çeşmimiñ seyli revān oldu

Seniñ kārıñ hemişe ġayrılarla şöĥbet ü ülfet

Benim ĥasretle ĥālim künc-i miĥnetde yaman oldu"

Ve bir taraftan daĥı māder-i mihrbānı ġirībān-ı taĥammülüne çāklar bıraġup pederinden ziyāde mātem êdüp ĥırāşide-rüy ve jülīde-müy Taymūs Şāh ile ma‘an şeh-zādeniñ deryāya düşüp gitdiġi yere geldiler. Gördiler ki aşlā Cihān Şāh’dan eşer ve ne taraftadır bir ĥaber yoĥ. Tekrār āh u enin êtmege başladılar. Taymūs Şāh ve māderi olan mäh, bu nazm ile nāle-i cān-kāh êderlerdi. **Nazm:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Görünmez niçe demdir çeşm-i mekkārım ne ‘ālemde

Göñül derd ü elemde bilmezem yārim ne ‘ālemde

Hırāmānī hırāmānī gezer mi şahn-ı gülşende

‘ Aceb ol serv-ķaddim lāle-ruhsārım ne ‘ ālemde"

dēyüp birkaç gün leb-i deryāda hayme ve ħargāhlar ķurup Cihān Şāh’ın ħemiye girdiği yolda durup şeh-zādenin revān olduğı cezīreye bākdıkca gözlerinden yaş yerine ķan akıdırlardı ve bu beytleri okurlardı. **Naẓm:**

[*Mef’ūlū Mefā’ilū Mefā’ilū Fe’ūlūn*]

"Bīmār göziñ ħastasıyam ħ’āb gerekmez

Cüllāb lebiñ teşnesiyim āb gerekmez

Ĥüsnün ħüneşi mihr ü mehi yerlere ķaldı

[12b] Dēñ mihre dağı toğmaya meh-tāb gerekmez"

Gördiler ki böyle durmağıla olmaz ve ihmāl ile iş şüret bulmaz. Hemān ol ħarafda olan gemileri cem’ edüp otuz altı pāre ķadırğa bulundu. Her birinin re’islerin çağırıp māl-ı firāvān ve ni’met-i bī-pāyan vērüp “Her kim ferzend-i ‘azīzim Cihān Şāh’ı bulup getürür ise Allāh ile ‘ahdim olsun vezīr edeyim ve āĥiret oğlum olsun.” dēyü va’ dler eyledi. Anlar dağı ħurūr-ı beşeriyet ile germiyyet ħāşıl edüp dēdiler “Şāhā! Deryā-yı dil-i bī-ğıllıñı küdüret-i ħamdan şāf ve gevher-i zāmīr-i şerīfini mānend-i şeb-čerāğ şeffāf dut ki mālımız ve cānımız uğur-ı ħümāyūnuñda fedā olsun. Eger şeh-zāde-i civān-baĥt iķlīm-i ‘ademi taĥt etmeyüp ħarķ olmadı ise cezīre-be-cezīre gezüp ve rūzgār gibi deryāda esüp elbette ol dürr-i yetimi der-kenār edüp ħuzūr-ı şerīfini getürürüz ve ħasreti ħasrete yētürürüz.” dēyüp lāflar urdılar. “*Velā teķūlenne li-şeyin innī fā’ilūn zālike ħaden illā en yeşā Allāhū*”¹⁵⁶ naẓm-ı şerīfinin mefĥūmundan ħāfil olup ħiç birisi nām-ı Ĥudā’yı yād edüp inşā’ allāh dēdiler. **Beyt:**

[*Fā’ilātūn Fā’ilātūn Fā’ilātūn Fā’ilūn*]

Pek de maħrūr olma kim mey-ħāne-i iķbālde

¹⁵⁶ **Kur’an**, Kehf (18)/23-24: “Hiçbir şey için ‘Allah izin verirse.’ demeden ‘Ben bunu yarın yapacağım.’ deme!”

Biz hezārān mest-i mağrūrūn ħumārın görmüşüz¹⁵⁷

manṭūķundan bī-ħaber olmağıla Şāh Ṭaymūs kemāl-i dehşetinde[n] ‘aqlına ħiffet gelmekle bolay ki, “Ĥaķ te‘ālā, āb-ı dīde-i giryānıma ve tāb-ı sīne-i sūzānıma merħamet kılop ferzend-i dīl-ārāmımı ve ‘ālemde varımı şıḥḥat ü ‘āfiyet ile baņa mülākāt éde.” demeyüp ol dağı ism-i Yezdān-ı pāki anmadan hemān mellāḥların “Buluruz.” dēyü urduķları lāfa firīfte olup ğurūrundan bu beyti okudı. **Beyt:**

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

"Yüz sürer dāmānıña ki bir gün Züleyḥā-yı ümīd

Sen hemān ey Yūsuf-ı dīl Mısr-ı istiğnāda ol"

dēyüp göñlün eglerdi ve sâ‘ir eṭrāfda olan mülūka iştiyāk-nāmeler perākende édüp “Ferzend-i ‘azīzim Cihān Şāh, nişāne-i tīr-i każā olmağıla gird-bād-ı ħavādişāt-ı sipihr-i ğaddār ile **[13a]** hem-reh-i nesīm olup deryāda ğā‘ib oldı. Eger şavb-ı sa‘ādetiñize varur ise cānib-i şenā-kāra firistāde buyurmañız ile ħuķūķ-ı qadīme-i külliyye(y)i ri‘āyet édüp bā‘iṣ-i müşeyyed-i dostı olup bizi maḥcūb-ı luṭf-ı firāvānıñız ve memnūn u minnetdār-ı iḥsānıñız édersiz. Taḥt-ı taşarrufumda olan iskele ve limanlar ve sâ‘ir kara ve kūh u şaḥrālarda tecessüs olunmadıķ yer qalmadı. Ammā ol Yūsuf-ı gül-pīrehenden rāyiḥa-ı vuşlat istişmām olunup ḥayāt u memātından bir ħaber almaķ müyesser olmadı. **Beyt:**

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

Cāna beñzer dil-beriñ bilmem maķāmı qandadır

Kim bilür ‘ālemde ‘anķā āşiyānı qandadır.”

dēyüp nāme(y)i tamām édüp elçiler ile eṭrāfa gönderdi. Bu üslūb üzere baḥr u ber ve ħuşk u terde insān olan vādileri tek ü pū édüp şeh-zādeniñ cān gibi aḥvālinden bir nişān ‘ayān olmayup ‘āķıbet me‘yūs Şāh Ṭaymūs’a geldiler. **Mısrā‘:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

¹⁵⁷ Nābî, age, 696.

Dolandık rub‘ -ı meskûnı hemân mülk-i ‘adem kaldı

mefhûmunca “Deryâda sefineler gezdüğü yerleri ve cümle cezîreleri aradık.” **Mısrâ‘** :

[*Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün*]

Hilâl-i ‘îd-i bayramı ne görmüş var ne dutmuş var

manţûkunca “Şeh-zâdeden bir haber ve kıanda olduğundan bir eşer bulmadık.” dëyüp elçiler cevâb vërdiler. Taymûs Şâh bu kerre dibekek ayakdan düşüp kâmeti bâr-ı ğam-ı firâkdan kemân ve leyl ü nehâr kârı figân olup bu beyt ile nâle éderdi. **Beyt**:

[*Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün*]

"Baña bād-ı şabâ ol serv-i gül-ruĥdan haber vërmez

Açılmaz ğonçe-i baĥtım ümîdim naĥli ber vërmez¹⁵⁸"

dëyüp başına ĥâk saçup mânend-i şeb siyâh renkli câme-i mâtem giyüp ağlar ve ĥasret-i ferzend ile cân u ciger daĥlardı ve bu kıt‘a-i dil-âvîzi yana yana ĥasb-i ĥâl olmak üzere okurdu. **Kıt‘a**:

[*Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fa‘ûl*]

"Ëtmezsem eger lisân ile ‘arz-ı niyâz

Ol mest-i ğurûrum olmasun ‘arbede-sâz

Her şeb dilime ĥayâlini göndersün

Görsün nic’olur temevvüc-i lücce-i râz

Ne çâre kârımız teslîm-i kazâ ve kazâyâ rızâ vërmekdür.” dëyüp tekrâren müneccimleri da‘ vet édüp şeh-zâdeniĥ ĥayât u memâtından ĥabîr olmak için [13b] haber tefahĥus eyledi. Anlar daĥı reml eylediler ve aĥvâle muţţali‘ olup dëdiler: “Şâhâ! Müjdeler olsun. Cihân Şâh-ı ‘âlî-câh ĥâlâ sâĥil-i şıĥĥatde ve evreng-i selâmetdedir. Ammâ yakîn budur ki ĥaylî zamân diyâr-ı ğurbetde gezüp bu taraflara

¹⁵⁸ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, 241.

gelmez ve kıanda olduğun Mevlā'dan ğayrı kimse bilmez. Hālā talebinde olup mürğ-i ıapıde gibi ıztırābıñ ve beyhūde pıç ü tābıñ fā'idesi yokdur. Hemān çekilen derd ü meşakķat 'abeş olur. Fermān pādışāhımıñdır." dēyüp ħāmūş oldılar. Taymūs Şāh, felekiñ bu ğüne ħaylī kār u ğaddārılığından kemālī ile dil-ğir olup sipihre serzenişler ederek bu beyti okurđı. **Beyt:**

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

"Şişe-i hicr olsa yerim nola mānend-i gül-āb

Ey felek bir tāze ter gülden çıkardıñ sen beni¹⁵⁹"

Ammā yine beşāret-i mülākāt-ı ferzend ile bir miķdār hoş olup göñlüni eglerdi ve bu beyti okurđı. **Beyt:**

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

"Ğāh şem'-i encümen geh ğāh verd-i gülşen ol

Kanda olursañ ol ey şūĥ-ı cihānım gülşen ol"

ve bu aĥvālī māderine tebşir edüp eyitdi: "Ey hem-ser-i mihrbān ve ey yār-ı cān! Ma'lūmuñ oldu ki nūr-ı dīdemiz içün ne mertebe sa'y eyledim, müfid olmadı. Çāresi budur ki firāķa şabr u iştiyākla cānımıza cebr edüp ümīdvār-ı vişāl olalım. Ĥatırını ğamdan müberrā dut ki 'ilmü'l-yaķın ma'lūmum olmuşdur ki inşā'allāhu te'ālā meyve-i bāğ-ı zindeġānımız selāmet ile gelür." Māderi daĥı bu peyāmdan güller gibi ĥürrem olup bu beyti okudı. **Beyt:**

[Me' ulü Fā' ilātü Me' ilü Fā' ilün]

"Dilden kesilmez āh ile ser-rişte-i ümīd

Vèrmem şafā-yı vuşlata ben inıizāрімı"

Birķaç ğün daĥı deryā kenārında oturup andan maķarr-ı salıanatları olan şehir-i Kābil'e revāne olup bu beyti okurlardı. **Beyt:**

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

¹⁵⁹ Zātı, **Divan**, haz. Orhan Kurtoğlu, (Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 325.

"Alup āgūş-ı merāma yārı rām etmek de güç

Şām-ı ğamda yārsız ‘azm-i merām etmek de güç¹⁶⁰"

Şeh-zāde Cihān Şāh deryāda merdüm-ħorlar cezāresine düşüp cenk etdigidir

Deryāger-i baħr-i firāk ve nāħudā-yı ħulzüm-i iştıyāk keşt-i endişeye bu güne bādbān açup [14a] ‘ummān-ı belāya Cihān Şāh’ın sefine-i ħikāyesin böyle yürütmüş ki şeh-zāde-i civān-baħt kendüsi ile olan yedi nefer ğulāmın ‘aķılları gitmiş ve istilā-yı seyl-i felāket anları bī-hūş edüp ğarķ-ı baħr-i iġmā etmiş idi. Yedi gün yedi ğece müte‘ākiben bunları rüzgār sürmekle rub‘-ı meskūndan çıkarup muħiṭ vādilerine düşürmüş idi. Sekizinci gün hevā açılıp furtına teskīn olmuş, deryā limanlık bulmuş idi. Şeh-zāde ve ħulların ‘aķılları başlarına geldi. Baķup gördiler ki eflāka ser çekmiş bir kūh-ı bülendiñ dāmenine gelmişler. Şükr-i Yezdān eyleyüp şandalı ħaraya çekdiler ve kendüler taşraya çıkdılar. Yüzlerin topraĝa sürüp cānlarına ħayāt-ı nev erdi. “Artık zamān-ı ğam encām buldı. Buradan ārzū-yı vaṭan ederüz ve ne ħadar meşakķat çeker isek de çeküp pāy-ı taleb ile ħaṭ‘-ı beyābān edüp ħaradan vilāyetimiz Kābil’e giderüz.” dēyüp neşāt ile birķaç adam ilerü vardılar. Gördiler ki bir zībā nehir ol kūh-ı pūr-şükūhuñ altından ħaynayup çıkar ve āb-ı ħayāt gibi zūlmetden ħalāş olup bir ħarafa aķar. Bir mertebe pāk u lezīz ki *enhārun min-‘aselin muşaffādan*¹⁶¹ nişān vērür. Ol mezbūr āhūyı kebāb edüp yēdiler ve ol āb-ı ħoş-güvārdan **beyt**:

[Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Meded öldük ħumārdan bize mey

Ve mine’l-māi külli şey’in ħay¹⁶²

mefhūmunca iķbālleri olduĝı ħadar içdiler. Bir miķdār oturupistirāħatden sonra şeh-zāde buyurdı ki “Böyle oturmak ile olmaz. Kalkın varalım eṭrāfı arayalım. Bolay ki bir ādem bulup burası neredir bir ħaber alup ve şehir-i Kābil ne ħadar menzildir bilüp revāne olalım.” dēyüp şeh-zāde-i ħūrşid-ṭal‘at ol yedi nefer ğulām ile ħulle-i kūha giderken anı gördiler ki ħarşularında bir ādem тұrur; ammā cümle eşvābı berg-i

¹⁶⁰ Sâbit, **Divan**, haz. Turgut Karacan (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1991), 373.

¹⁶¹ **Kur’an**, Muhammed (47)/15: “... ırmaqları baldan süzme...”

¹⁶² **Kur’an**, Enbiya (21)/30: “Her şeyi sudan yarattık.”

sebzden. Bunlar bu hâli temâşâ edüp bakdılar. “Kıyâfeti benî âdem ammâ libâsı hilâf-ı ‘âlemdür. Hele ne kadar ise [14b] yine âdemdir.” deyüp derdlerine dermân olur zann eylediler ve herife âgâz edüp dediler ki “Bir bölük sitem-dide ve rûzgârda germ ü serd-keşide garîbü’ d-diyâriz. Bu vilâyet kangı iklimdir ve pâdişâhı kimdir ve şeh-i Kâbil bu makâma kaç menzildir? Bize bir haber ver. Saña şeh-zâde in‘âm eyler.” deyicek hemân herîf bunların sözün istimâ‘ edüp kuş gibi ötüp bir iken iki oldılar ve tağ cānibine çekilüp gitdiler. **Beyt:**

[Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn]

Eylesen tūṭiye ta‘līm-i edā-yı kelimāt

Sözi insān olur ammā özi insān olmaz¹⁶³

mefhūmunca “Bu ne güne âdemdir ki söz anlamaz kuş gibi öter. Elbette bunların bir kūyı vardır. Anı bulup varalım ve lisān-ı hāl ile yalvaralım. Belki bir cevāb aluruz.” deyü müşāvere ederken anı gördiler ki tağ cānibinden bir gürlüdi peydā olup dürlü dürlü aşvāt-ı nā-mülāyim zāhir olmağa başladı. Şeh-zâde yine āh edüp dedi ki “Āyā yine ne muşibet verā-yı perdeden zuhūr buldı. Zīrā bu ‘alāmet hayra benzemez.” **Beyt:**

[Fe‘ilātūn Fe‘ilātūn Fe‘ilātūn Fe‘ilūn]

Derd ü gam bezmine kaddim gibi bir çeng olmaz

Nāylar nālelerim sâzına āheng olmaz

Kangı gündür o ki seng-i sitemiñ cevrenden

Günbet-i çarḥ-ı felek başımıza teng olmaz¹⁶⁴

deyüp dururken bir bölük nīm-tenler gelüp hücūm eylediler. Anların ‘aḫabinden seyl-i ‘aḫīm gibi gürūh gürūh gelmekde hadd u ḥesābı yok karıncadan çok. Şeh-zâde bunları görince derūnına muḥkem ḥavf tārī olup gērū şandal cānibine revāne oldu. Nīm-tenlerdir bunları göricek na‘reler urup şeh-zâdeniñ ve kullarınıñ üstüne kelb-i

¹⁶³ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, 482.

¹⁶⁴ Bâkî, **age**, 166.

‘aķūr gibi sürüp üşdiler ve her biri öyle çāpükdür kim yaranmış ‘Arab atları yetişmez. Cihān Şāh, bu aĥvāl-i tebāhı müşāhede edecek derūnunda olan şecā‘ at gevheri berķ urup ğulāmları ile ellerine tiĝ-ı ābdār ve tīr-i cān-şikār alup dilīrāne cenge ve dār-gīr ü āhenge başlayup bir faşl-ı Rüstemāne neberd édüp [15a] çok nīm-tenlerin başına dünyāyı teng eylediler. Gitdikce nīm-tenler ziyāde olmaĝıla takvīyet bulup hücūm eylediler ve her biri birer ķantār taş pertāb ederler ve urduĝı yeri tozadup taşā rāst gelse āteşler saçılır. Bu minvāl üzere ĝayret-i cengi ederken o nīm-tenler ceng-i maĝlūba ederek ķazā ile birer taş urup şeh-zādenin iki nefer ğulāmın şehīd eylediler. Şeh-zāde mülāhaza kıldı ki bunlar ile muķāvemet ķābil degildir.

Beyt:

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Şecā‘ at resmini şanmaņ ki ancak ĥūn-feşānlıķdur

Sipāhīler içinde ĥīle hem bir pehlivānlıķdur¹⁶⁵"

dēyüp uşul ile ĝāh dōĝuşup ĝāh kaçarak ĝüc ile gemiye girüp denize alarĝa olup revāne olunca hemān ol nīm-tenlerden birkaç ĥarām-zādelər erişüp ikisi bir yere gelüp bütün olup yüzerek gemiye gelüp yetişdiler ve ķavrayup gemiyi gider iken darben alıķodılar. Hemān şeh-zāde-i dilīr mānend-i şīr şıçrayup dal şemşīr oldu ve sefineye yapışdıķları ellerin çalup beden-i nā-pāklerinden cūdā édüp deryāya revāne oldılar. Anı gördiler ki ol şehīd olan ğulāmları pāre pāre édüp yēdiler ve şeh-zāde-i civān-baĥtuņ ardınca taşlar pertāb etmeĝe başladılar. Taşları birer mīl yere gelüp yetişürdi. Şeh-zāde bu ĥāle ĥayrān olup bu beyti ĥasb-i ĥāl olmaķ üzere okurdu. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Fe‘ilatün Mefailün Feilün]

"Kenār seyrin edenler ne bilsün ey dil-i zār

Bu ĝarķaĝāhda āzār-ı rūzgār nedir"

Yine fülk-i āmālleri gibi gemilerin engine düşürüp muvāfiķ rūzgār ile çekilüp gidüp bu nazmı ĝüyende olurdu. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

¹⁶⁵ Fuzûlî, **Hadikadü's-sü'eda**, haz. Şeyma Güngör (Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlıĝı, 1987), 360.

"Şalup dil fülkini 'ummāna kıldım varımı ber-bād

Muḥālif rüzgār olursa olsun her-çi bād-ā-bād"

dëyüp bu minvāl üzere ikindiye dek muvāfık rüzgārla gidüp tamām vaqt-i 'aşrda yine kıyāmetden 'alāmetler zāhir olup muḥālif rüzgārlar esüp cihānı zulmet kaplayup evvelki gibi furtına kopdı. Yine feryād u figāna başlayup şeh-zāde Cihān Şāh bu beyti okumağa başladı. **[15b] Beyt:**

[Me'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün]

"Sāhil-nişin-i kām olana söyle ey şabā

Gir-dāb-ı baḥr-i ḥayrete düşdi sefinemiz"

dëyüp yüzleri üzere düşüp bī-hūş oldılar.

Şeh-zāde Cihān Şāh nīm-tenlerden kurtulup rüzgār ile maymūnlar ḳal'asına düşdügidir¹⁶⁶

Yine üslub-ı sābık üzere yedi gün yedi gece rüzgār esüp sekizinci gün hevā açıldı. Gözlerin açup gördiler ki qarşularında bir beyāz ḥişār mānend-i nehār tābdār u āşikār oldu. Bunlar ise gürisne vü teşnelikten bī-şabr u qarār olup tāb [u] tüvānları ḳalmamış idi. **Beyt:**

[Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün]

"Āh topını eger böyle atarsam dā'im

Bulurın ḳal'a-i vaşla zafer inşā'allāh"

dëyüp hemān gemilerin sürüp kenāre çıkdılar ve görüp baḳdılar ki bir ḥişār-ı dil-keş**[16a]**dir dīvārı envā'-ı şuver ile münakḳaş. Üstād bu ḳal'a(y)ı aḳ mermerden yapup ol ḳadar mahāret 'arz etmiş ve hüner şarf edüp şöyle maṭbū' yapmış. Her cānibi zībā ve dürlü dürlü renklerle muṭallā. Hiç bir yerde ḳuşūrı yok. Nāzıra nazar

¹⁶⁶ Bu başlık altındaki ilk cümlelerin bir kısmı, metinde başlığın üstünde yer almaktadır. Biz cümle bütünlüğünü sağlamak için yukarı sehven yazıldığını düşündüğümüz ifadeleri bu başlığın altına aldık.

eyledikce hayret-efzā olur. Bilā-tevaḳḳufin şeh-zāde, beş nefer gūlām ile ḥişāra doğrulup gıtdiler. Tamām şehre yētdiler. Gördiler ki şehriñ kapuları gūşāde ve çār-sū vū bāzārları yērlü yerinde āmāde ve dükkānları gūn-ā-gūn nuḳl-i şirin ve pūr-bāde.

Beyt:

[*Mef'ülü Fā'ilātün Mef'ülü Fā'ilātün*]

Esbāb-ı bezm-i işret āmāde oldu ancak

Baḥt el vērürse şöḥbet teşrīf-i yāre ḳaldı

mefhūmunca cümle me'kūlāt u meşrūbāt māl-ā-māl ve sā'ir ḳazzāz u bezzāz ve bezzāzistānı buḳalemūn-ı perniyān ve dībāce-i āl ammā bir ḡarīb ḥāl ki aşlā bir ferd yok. Şehriñ içi metā' u māl ile mālī lākin insāndan ḥālī. Şeh-zāde bu aḥvāle hayretde ḳalup ve derūnını dürlü dürlü vesvese alup “‘ Aceb bu ne ḥāl ve ne ṭurfe ḡayāldır ki şehriñ bāzārları açık, āyā ḥalkı ne ṭarafā gıtdiler? Elbette bunda da bir başḳa sır olmaḳ gerek ve şehir ḥalkını bulmaḳ gerek.” dēyüp ḥāne-be-ḥāne sarāy-be-sarāy gezüp “*leyse fi'd-dāri ḡayrunā deyyār*”¹⁶⁷ mefhūmunca ādem degil bir uçar siñek yok. Bu üslūb üzere girerken bir sarāy-ı cennet-nişān ve bir eyvān-ı felek-‘unvāna ērdiler ki sāḥa-ı şaḥn-ı ‘ālisi ruḥām-ı ergūvānī-fām ile ferş olup şeddādī şuffeler yapmışlar ve ol şuffeleriñ üzerine sīm ü zerden yer yer kürsī vū şandaliler ḳurmuşlar ve rāst ol şuffeleriñ ortasında bir şāḥāne taḥt-i ‘ālī ḳurulmuş, elmās u cevāhir ile bezenmiş ve zer-beft ü ser-ā-ser ḳālīçeler ile döşenmiş lākin taḥt şaḥibi yok. Eṭrāfında envā' -ı meclis müretteb ki bezm-i Cem'iñ revnaḳın şikest eyler. Şeh-zādeniñ ve gūlāmlarıñ iştiḥāları kemālinde olmaḡıla vāfir yēyüp içdiler. Tamām mertebe sīr olup şarāb-ı nābıñ [16b] keyfi başā çıḳdıḳda şeh-zāde sa' ādet ile ol taḥta cūlūs buyurup “*Şerefü'l-mekān bi'l-mekān*.”¹⁶⁸ medlūlünce şeh-zādeniñ fūrūḡ-ı cemāli şa' şa' asıyla ol taḥt nūr u fer bulup Cihān Şāḥ bī-tekellūf ḳarār ēdüp oturdı. Gūlāmları ḳarşusunda el bağlayup durdılar ve du' ā vū şenā ēderek yüzlerin yēre ḳoyup dēdiler: **Ḳıṭ'a:**

[*Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün*]

“Ser-efrāz ol sarāy-ı ‘ālem içre gūn gibi dā'im

¹⁶⁷ "Evde (evrende) ev sahibinden (Allah'tan) başkası yoktur." bk. Yılmaz, **age**, 459.

¹⁶⁸ Bir yerin şerefi orada oturandan gelir.

Münevver kılsun iqbālın bu nüh firûze eyvânı

Żiyâ-baḥş ol rikâbın şu'lesinden mâh u ḥurşide

Semend-i baḥtın êtsün dâ'imâ 'âlemde cevlanı¹⁶⁹

Ey bezm-i şevketin şem'i! Cenâb-ı Bârî 'inâyet ü yârî kılp 'an-ḡarîbi'z-zamân sitâre-i ṭâlî'-i bülendin ḥurşid-i raḥşân gibi burc-ı sa'âdetden ṭulû' u tâbân olup yine taḥt-ı Kâbil'e varup şevket ile kâm-rânlık ve sa'âdet ile fermân-rânlık etmek müyesser eyleye." dëyü muşâḥabet êderken anı gördiler ki ḡapudan ve pençereden ol ḡadar maymûn geldi ki ḡadd ü pâyânı yok. Şeh-zâde, maymûnları görünce yine muḡkem ḡavfa düşüp **beyt**:

[Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün]

"Ṭâlî'ümden şöyle me'yûsum ki êtmem i'tibâr

Kevkeb-i baḥtım girîbânımdan eylerse zuhûr"

dëyüp feleke nefrîn êdüp dër idi ki "Ey sipîhr-i ḡaddâr! Bu ne sitemkârlıḡdır ki baḡa eylersin. Devr-i Âdem'den berü baḡa olan zûlm kime olmuşdur? Taḥt-ı şevketde pâdişâh-ı 'âlem iken ḡazîz-i ḡâk-i ḡâḡârete düşürüp ḡâḡ deryâda gird-âb-ı helâka uğradup ḡûṭa-ḡor-ı belâ eylediḡ. Mevc gibi tundan tûna atup merdüm-ḡor nîm-tenler cezîresine düşürdün. 'Bîḡ belâ ile ḡalâş olup selâmet buldum.' dër iken bir bölük maymûnlar içine düşürdün." dëyüp bu beyti okudı. **Beyt**:

[Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün]

"Vêrür dest-i 'adûya ḡuşe-i dâmânını yârın

Nesin aldık elinden biz 'aceb bu çarḡ-ı ḡaddârın"

dëyüp tîr ü şemşîre el urdı ve ceng içün ḡazîr olıcaḡ maymûnlar êrişüp şeh-zâdenin ḡuzûrunda yüz sürüp pây-ı taḡtı bûs eyleyüp lisân-ı ḡâl ile bu kıṭ'a(y)ı ḡüyende oldılar. [17a] **Kıṭ'a**:

¹⁶⁹ Bâkî, age, 15.

[Ahreb]

Gördüm leb-i mey-gününu meftûn oldum

mecnûn gibi

Almış mey-i ‘aşkıñ beni bilmem noldum

mağmûn gibi

Zülfün beni ey şüh mu‘allağ etdi

mānend şebek

Zencîr-i gamıñ boynuma geçmiş buldum

maymûn gibi

dèyerek maḳām-ı ‘ubūdiyetde ser-fürü ve her birisi me’kûlât u meşrûbât için cüst ü cū édüp kimi ta‘ām ve kimi şu ihzâr eylediler. Şeh-zāde bu aḥvāle ta‘accub édüp kullarına dèdi ki “Ne ‘aceb bu maymûnlar bize bir zarar işābet ètdirmek için ḥilḳatleri olan derrendeliklerin zuhûra getürmeyüp belki izhâr-ı meveddet eylerler.” dèyüp söyleşürken maymûnlar taşra çıkup “Ḳoyunlar ve sâ’ir zaḥîre vü bâde getürüp ta‘ām pişürüp tenāvül eyleñ.” dèyü işāret eylediler. Bunlar daḡı pāk ta‘āmlar pişürdiler ve yèyüp içüp hoş-dil oldılar. Şeh-zāde eyitdi “Bir zamān insān pâdişāhı idik. Bir zamān daḡı ḡayvānlar şāhı olup maymûnlara ḡükm èdelim. Görelim Ḥudā ne gösterir. **Beyt:**

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

Bu cihāndur çoğ olur kim ḳul olur dīve perī

Dem olur kim meliki bende èder Ehremen’e”

dèyüp derd ü elemiñi def‘ ètmek için bezm-i şarāb ve ḡam-ı gerdiş-i devrāndan el yumak için ‘ālem-i āb eylemege mey-i nāb taleb édüp bu beyti okudı. **Beyt:**

[Meḥ‘ülü Meḡā‘ilü Meḡā‘ilü Fe‘ülün]

"Nāşih sözüne isteyen elbette ilācı

Mey nūş èdegörsün ki başar acıyı acı¹⁷⁰"

mefhūmunca şafāda olup birkaç eyyām hūzūr eylediler. Ammā her gāh pederi Taymūs Şāh hātırına gelüp āh èderdi ve bu kıt‘ a(y)ı müterennim olurdu. **Ƙıţ‘ a:**

[*Mefā‘ ilün Fā‘ ilātün Mefā‘ ilün Fe‘ ilün*]

"Miyān-ı lücce-i firķatde ķaldı keştī-i dil

Bu rūzgār ise çekmez kenāre neyleyelim

Şafā-yı mevsim-i gül devr-i cām imiş dutalım

Göñül şikeste ciger pāre pāre neyleyelim"

Ammā maymūnlar ise şeh-zāde ve etbā‘ına ol mertebe ri‘āyet ü ziyāfetler tertīb etmekde ki benī ādem ķādir degil. Tamām ziyāfet-i kemāl bulduķda maymūnlar, diyārlarında doķunmuş aķ ķumāşlar getürdiler ki gözler görmüş degil. Şeh-zāde ile ķulların endāmına münāsib derzi maymūnlar getürüp esbāblar ve zībā bezden gömlekler biçüp dikdördiler ve ince [17b] Ƙandehārī dülbendler getürüp her birisine ihdā‘ eyleyüp “Başınıza şarın.” dèyü lisān-ı hāl ile işāret eylediler. Şeh-zāde bunların idrākine ta‘accüb èdüp taķsīnler èderdi. **[Metnin burasında boşluk var.]** Bir gün yine maymūnlar cümle gidüp şehir hālī ķaldı. Bir zamāndan sonra gördiler ki maymūnlar altı dane raķş-ı şabā-sür‘at[i], mücevher-zīn ü rikāb u raķt ile egerleyüp getürdiler ve şeh-zādeye “Süvār olun.” dèyü işāret eylediler. Ammā ol ķadar çok maymūnlar gelmişler ki hadd ü pāyānı yok ve her birisi ellerine balık kemüğünden yapılmış tīg şeklinde birer ālet-i [18a] hārb alup lisān-ı hāl ile “Düşmenimiz varur, anlar ile cenk ètmege giderüz. Bize imdād èdiñ.” dèyü işāret èdüp yüzlerin Cihān Şāh’ın ķudūm-ı sa‘ādet-lüzūmuna sürdiler. Şeh-zāde daķı **beyt:**

[*Mef‘ ülü Mefā‘ ilü Mefā‘ ilü Fe‘ ülün*]

Gün başına bir hıl‘at-ı zībā vèrür ammā

Dāmānını alūde-i hūn-ı ciger eyler¹⁷¹

¹⁷⁰ Necātī Beg, **Divan**, haz. Ali Nihad Tarlan (İstanbul: MEB, 1963), 436.

maẓmūnun der-ḥāṭır ʔdūp dēdi ki “Zāhirā biz ſimdi bunların ḥicābları ve minnetleri altında ſermende-i iḥsānlarıyuz. Lāyık olan budur ki bunların her umūrunda diḳḳat ʔdūp her ne teklīf ʔderler ise ḳabūl ve iltizām ʔtmekle icrā ʔtmekdir ve her ne ṭarafa iſāret ʔderler ise gitmekdir. Zirā bunlar bize ḥayvānlığı ile insāniyet eyleyūp mülūkāne ziyāfetler ve ḥidmetler eylediler. Biz insānlığımız ile nā-dānlık eylemek mürüvvetden dūr ve beſeriyyet iḳtizāsından mehcūrdur.” dēyū kendülerini tīr ü ſemſīr ve sâ’ir ālāt-ı ḥarb ile müretteb ʔdūp ſeh-zāde bir heybet ü ſalābet baḒladı ki dīvler yüzüne baḒsa ḥavflarından zehreleri ḳāk olurdu. ſeh-zāde bir sa’ d sâ’atde sa’ādet ile raḥſ-ı cihān-peymāya sūvār olup Rüstemāne cünbiſler ʔdererek bu beyti oḒkurdı. **Beyt:**

[Meḑ’ülü Meḑā’ilü Meḑā’ilü Fe’ülün]

"Bir ceng ʔdelim yār iḳün aḒyār ile fevrī

Ya ben anı ya ol beni ya taḥt ola ya baḥt

Heman ferr ü iclāl ile maymūnlara gidelim.” dēyū iſāret eyledi. Maymūnlardır reh-nümālık ʔdūp gitdiler. Bir zamāndan ſonra bir kūh-ı bülende ʔrdiler. Hezār meſaḳḳat ile geḩūp bu üslūp üzere kūh u ſaḥrālar geḩerek bir ‘aẓīm kūh-ı pūr-ſūkūha ʔrdiler ki ḳullesi āsumān-peyvest olup semeki simāke ber-ā-ber olmuş dıraḥtları müntehā vü dil-keſ ve dürlü dürlü mīveler ile memlū vü mūnaḳḳaſ gūyā ki bāḒ-ı İrem’dür. Cūybārları dört eṭrāfa cārī ve bülbülleri ‘aſıḳ-ı bī-ſabr u ḳarār gibi feryād u zārī ʔder ammā her bir dıraḥtıñ dibinde bir Ḓül-i beyābānī oturur. Her ḳaçan otursalar bir ṭıfl-ı ſaḒīr-i ſīr-ḩāre gibi görinürler. ḳaçan ḳıyām ʔdūp yüriseler her biri bir müntehā dıraḥt-ı [18b] kebīr gibi görinūp ḳāmetleri birer mīl-i menāra ve dest [ü] pālari ḩenāra beñzer. Hemān maymūnlar bunları göricek bī-iḩtiyār na’ralar urup Ḓulların üzerine sürūp cenge baſlayup ḩaſmāne birbirlerine ḩarb urduḒlarından kūh-ı bülend lerzeyeye gelürdi. İki ṭarafdan telef olan cānların ḩesābı yok. ḩazān yaprağı gibi birbirlerin zemīne dökūp ‘ālemi baſlarına teng ʔderler. Gitdikce bunlar ceng meyinden mest olup iki bölük ḩayvānların aſvāt-ı nā-mülāyim ile na’re-i ſehimnāklerinin ſedāsından ve ālāt-ı ḩarblerinin birbirine ḩarb urduḒca kütürdi vü ſamātasından kūh u deſt ferseng ferseng dolup ‘ālem velveleye ve kūh [u] deſt

¹⁷¹ Nef’i, **age**, 55.

zelzeleye geldi. Ol güllariñ dahı ellerinde birer hancer-mişāl dikenden āletleri var. Ammā gāyet de muḥālif; her kime ursalar sinetin çāk ve menzilin ḥāk ēderler. Şeh-zāde sa‘ādet ile ‘inān-keşide olup bu dār-gir [ü] ceng-i merg-te’siri temāşā kılop bunlariñ birbiriyle ölüm eri olup ḥaşmāne cenglerine te‘accüb ēderken gördi ki güllar gālib gelüp maymūnlariñ alayların bozup cem‘iyyetlerin dağıdıp bölük bölük önlerine kıtup kırarlar. Maymūnlariñ ḥālī tebāh olup gāyet zebūn olmuşlar. Tamām maymūn ‘askeri şikest bulacaḳ maḥalde şeh-zāde-i diliriñ yūreginde şecā‘at cevheri berḳ urup bahādırlıḳ tamarları depreşdi. Durduḡı yērdēn ra‘d-ı felek gibi bir na‘re-i cān-sitān öyle ḥaykırdı kim ol vādiler dürlü dürlü şadālar vērüp bir zamān ol taḡ gümlēdi. İki bölük ḥayvānlar bu na‘re-i sehimnākı işidine şaşup kılop dört taraflarına baḳışmaḡa başladılar. Hemān şeh-zāde altındaki raḥşı sürüp kızā vü kıader gibi ērişüp gül tā’ifesine bir doḳunuş doḳundı kim başlarına kıyāmetler kıopardı. Gulāmlar dahı şeh-zādeniñ ‘aḳabinden na‘reler urup yūriyince hemān güllar [19a] şeh-zādeniñ na‘resinden ḥavfa düşüp ādem avāzın işitdikleri gibi bir vech ile kıarāra mecālleri kıalmayup firār eylediler. Maymūnlar bu aḥvālī göriceḳ yeniden cān bulup şirāne vü dilirāne ceng ēdüp gülları kııraraḳ ardlarına düşüp vāfir yēr kıaçurduḡlarından şonra dönüp ol mīveligi zabt eylediler ve şeh-zādeniñ ḥuzūr-ı ‘ālisine gelüp yüzlerin ferş-i rāh ēdüp bir mertebe sürūrla oyunlar oynayup temāşalar seyr ētdürdiler ki beşeriñ ‘aḳlı ḥayrān olur. Hemān oynayı oynayı Cihān Şāh’ı bir şahrāya getürdiler ki mer‘āları imiş. Devr-i evvelde Süleymān ‘a.m. zamānında dīvler şehri idi ve ol şahrā-yı pehnāniñ ortasında aḳ mermerden bir ‘amūd dikmişler. Maymūnlar şeh-zāde(y)i ol ‘amūduñ dibine getürdiler ve lisān-ı ḥāl ile “Bunda ḥat yazılmışdır. Oḳuyun.” dēyü şeh-zādeye işāret eylediler. Cihān Şāh-ı pūr-hūner nazar ēdüp gördi ki ol ‘amūduñ üzerine üstādlar ḥatṭ-ı dil-ber gibi dil-nişin birkaç satır yazmışlar ve elmās kıalem ile müverriḡ-i kār-dānān tāriḡ ü yādigār kıalsun dēyü sikke-i şāhāne gibi aḥvālī mermerde kıazmışlar. Şeh-zāde, bir mīḳdār mütāla‘adan şonra oḳudı. Demiş ki “Ey zamānla bu diyāra kıadem başan felek-zede vü bī-çāre. Čünki rūzgār-ı kec-reftār ve sipihr-i ḥilekār-ı ḡaddār seni vaṭanıñdan āvāre ēdüp hezār mīḡnet ü meşakḳat ile mānend-i pergār diyār-be-diyār devvār ētdü[r]üp ‘āḳıbet bu kıal‘a-i vaḡşet-ābāda getüre. Ma‘lūmuñ olsun kim ben ḥazret-i Dāvūd oḡlı Süleymān ‘aleyhi’s-selām idim ki nigīn-i ism-i a‘zam-ḳarīn-i şevket-rehīnime ins ü cin fermān-ber ve cümle vuḡuş u tıyūr pīşegāh-ı nübūvvet-penāhımda bende-i kemter olup Kıāf’dan Kıāf’a ḥükm-i cihān-muṭā‘ım revāne vü serir-i ḥaşmet ü ‘azametim pūşt-i

rūzgār üzere bütün bu ‘āleme vezān olurdu. Bu mekân-ı ferāh-fezā, āb u hevā cihetinden ṭab‘-ı şerīfime [19b] hoş-nümā olmağıla bu ḳal‘a(y)ı bu arada dīvlere yaptırdım ve bunda daḫı durmayup bu ḳal‘a(y)ı dīvlere maḳām édüp ma‘lūmum oldu ki dīvlerden sonra bu ḳal‘aya maymūnlar mutaşarrıf olacaḳdır. Tılsım bünyād édüp bu ‘amūdı yaptırdım ve bu yazuyı yazdırdım. Bu diyār-ı maymūna her kim ṭālī‘-i nā-meymūn ile gelür ise bir daḫı gitmek ārzūsın göñlünden iḥrāc eyleyüp vaṭanına varmaḳ peyvend-i ‘alāḳasın kessin. Zīrā bundan ötesi dīv [ü] ḡül diyārıdır. Benī ādem varmaḳ muḫāldür. Varduğı ḥālde daḫı cān ḳurtarmaḳ bir ḥ‘āb-ı ḥayāldir ve bir ṭarafı daḫı rīgistān u beriyyedir. Aşlā otdan ve şudan eşer yokdur. Ḳırḳ yılda insān vilāyetine varılmaz. Böyle ṭarīḳden ise reh-berde-i rāh, rāh-ı selāmet olmaḳ māl-ı ḥūlyā gibi olmaz bitmez bir fīkr-i bāṭıldır ve bir ṭarafı deryā-yı muḫītdir. Nice gird-āblar vardır. Eger ‘ömrün mellāhlık ile geḳse varup bir vech ile gird-āblardan geḳüp sāḫil-i selāmete ḳadem başamazsın ve bir yolu Yemen diyārında Nehrevān nām bir şehre ḳarībdır. Lākin atlar ḳadar ḳarıncalar vardır. Anlar ādeme yol vērmezler ve şıḫḫat ile ol diyāra geḳürmezler. Zinhār maymūnların terkin urmadan ḫāzer eyle. Bu maymūnlar cümlesi, senin ḳullarıdır, saḡa zararları yokdur. Eger bunların pādişāhları ādem olur ise memleketlerin ḫıfḫ u ḫirāset [ve] ol mīve-ḫāne(y)i ḡüllardan alup şiyānet ederler. Pādişāhları insān olmaz ise maymūnların ḫālī tebāh olur ve maymūnların ādeme muḫabbeti bu cihetdendir. İmdi bu ‘ālemde murād nīk ü bed bir zindeḡānī vü ta‘ayyüşdür. Sen daḫı bu maymūnların iḫtilāṭını iḫtiyār eyle ve bāḳī eyyāmını bunlar ile geḳür.” Şeh-zāde bu ḫaṭṭı okuyup āh eyledi ve ağlayarak bu ḳıṭ‘a(y)ı okudu. **Ḳıṭ‘a:**

[Meṭ‘ülü Meṭā‘ilü Meṭā‘ilün Fa‘ (Ahreb)]

"Ālūde-i zaḫm-ı elem oldum şimdi

Āmāc-ı ḫadeng-i sitem oldum şimdi

Bir şemme beyān eyleyem aḫvālimden

Ġam ḡam dēyerek ‘ayn-ı ḡam oldum şimdi"

dēyüp ḫāzret-i [20a] Süleymān’uñ rūḫ-ı şerīfine du‘ālar édüp dār u diyārından nevmīd ve dīdār-ı peder [ü] māderinden me‘yūs olup nā-ḳār ol ḳal‘a-i vaḫṣet-ābādda

ķarār eylemege niyyet ve maymūnlar ile hem-şoĥbet olmaĥa ‘azīmet ēdūp kemāl-i rikķat-i ķalb ile maĥmūm u maĥzūn bu beyt-i belāĥat-meşĥūnı okurđı. **Beyt:**

[Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn]

"Biz ki ceyb-i ĥırķaya ķekdik¹⁷² seri şimden ĥerū

Başına ķalsun felek zıll-ı Hūmā-yı devletin¹⁷³"

Maymūnlardır Cihān Şāh’ıñ rikāb-ı kām-yābına yapışup yüz sürerek şehir cānibine ‘avdet ēdūp taĥtına cūlūs ētdirdiler ve ĥūlları mūnhezim eylediklerine ĥürrem-dil olmalarıyla bir mertebe donanmalar eylediler ki ta‘bīr olunmaz. Bu minvāl üzere şeh-zāde-i bā-iclāl hezār endūh u melāl ile dōrt beş sene maymūnlar ile ūlfet ve aĥvāllerinde diķķat ēdūp eṭrāf u eknāfda olan ĥūllardan bir ferdi ķomayup verā-yı Kāf’a dek sürūp daĥıtdı.

Şeh-zāde Cihān Şāh bā-intibāh maymūnlardan firār ēdūp ķarıncalara düşūp anlar ile daĥı cenk ēdereķ hezār miĥnet ile Yahūdīler ķal‘ası olan şehir-i Nehrevān’a varduĥıdır

Ammā keşret-i iķāmetden nāşī Cihān Şāh’ıñ āyīne-i derūnına jeng-i kūdürēt ‘ārız olup re‘y-i sedīd ve fıkr-i daķıķ ēdūp ĥāṭır-ı şerīfine ilhām-ı feyz-i Rabbānī ile mūlhem-i ĥayb bu ĥüne ilķā eyledi ki ķarıncalarıñ rūy-ı zemīnde istīlāsı yaz ĥünidir. Kış zamānı olıķaķ her birisi meskenlerine ĥirūp mestūr olurlar. “Ol zamānı iķdām-ı tām ile kemer-i ĥayreti meyan-ı himmete ķuşanup manend-i Tatar ılĥar ile ķarıncalar vādīsın aşup ĥıṭṭa-i ķişver-i Yemen olan şehir-i Nehverān’a düşelim. Andan daĥı ķaṭ‘-ı menāzil ve şedd-i merāḥil ēdūp Yemen pādīşāhına varalum ki pederim Ṭaymūs Şāh’ıñ dostıdır. Bize vesīle-i merām olup şehir-i Kābil’e ĥōndere.” dēyūp tamām bu fıkr üzerine ķarār [20b] vērūp kış zamānı olıķaķ Cihān Şāh maymūnlara buyurđı ki “Çūnķi beni kendūñūze pādīşāh ve memleketiñize şāh ittiĥāz eylediñiz. Murādım budur ki cūmle iķlīmīñizi ķalem-rev-i teşĥīrime alup ve memleketiñ ne miķdār idūĥin bilūp şemşīr-i zafer-me‘şerim ile anlarıñ daĥı üzerinden ‘adūları var ise perīşān ēdūp sāye-i ‘adāletimde āsūde-ĥāl olsunlar ve du‘ā-yı ferr u şevketime iştiĥāl

¹⁷² ķekdik: metinde, ĥeçdik.

¹⁷³ Kaya Bilge, “XVII. Yūzyıl Divān Şairi Mantıkī Ahmet Efendi ve Divāñesi” (Yūksēk Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), 135.

göstersünler. Yalnız tahtgâhımız olan şehri muhâfaza eylemegle olmaz. Etrâfda olanlar şerr-i ‘adûdan âsûdelik bulmaz. Bu kâra ihtimâm lâzımdır.” deyüp bu güne durûğ-âmîz-i kelimât ile rişte-i tezvîre tâb vèrüp sâde-dil bir bölük hayvânları firîfte eyledi. **Beyt:**

[Me‘ûlû Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtü Fe‘ûlün]

Na‘îm-i vaşlıma sîr eylerim seni dèrsin

Senin dürûğuña sîrem yeter piyâz baña

mefhûmunca maymûnlara ol kadar piyâz doğradı ki cümlesi şeh-zâdeniñ bu himmetinden hürrem olup tâzî rahşlar tedârik edüp getürdiler. Cihân Şâh, gulâmlar ile süvâr olup revâne oldılar. Nice dürlü temâşâlar ile vilâyetlerin seyr edüp diyârlarınıñ ser-haddine geldiler. Tamâm-ı hıttâ-i kişverlerinde kufl-ı bilâdları bir hişâr-ı hürrem var idi. Ol hişâr intihâ-yı memâlikleri olup andan ötesi qarıncalar vâdîsi idi. Maymûnlar, şeh-zâdeyi ol hişârda ziyâfete meşgûl olup ol mertebe nüzûl-ı ni‘met getürürler idi ki vaşf olunmaz birkaç gün ol kal‘ada Cihân Şâh, sa‘âdet ile ‘ayş [u] nûş edüp tamâm-ı zevk kemâlin buldukda şeh-zâde hufyeten gulâmların çağırıp dèdi ki “İşte ‘ayş [u] nûş encâm bulup maḥall-i ‘avdetdir. Mûrlar vâdîsine geldik. Benimle ber-â-berce vücûduñuzu gir-dâb-ı belâya şalup ölüm eri olup mûrların içine uğrar mısız? Yoksa bu arada maymûnların içinde kalup selâmet ihtiyâr eder misiz? **Beyt:**

[Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün]

Çıkmadın dest-i taşarrufdan ‘inân-ı ihtiyâr

Fikr edüp mihnetde tedbîr-i necât etmek gerek

mefhûmunca mülâhaza ediñ kendüñüze enfa‘ olan [21a] kangısı ise anıñla ‘amel eyleyiñiz. Benim sebebimle tekrâren başıñızı belâya uğratmañ ḥatırım hoşdur. Bu huşûşda size rencide olmam. Zîrâ benim zamîrimden geçen budur ki eger libâs-ı hayât-ı müste‘ârım biñ pâre olur ise daḥı menzil-i maḫşûda ‘azîmet eyleyüp **beyt:**

[Meḫâ‘ilün Fe‘ûlün Meḫâ‘ilün Fe‘ûlün]

Ḳomam piyâle-i şahbâ-yı himmeti elden

Ya āfitāb ya berg-i ḥazān-ı tāk olurum

mefhūmunca ya cānımı bu yolda bezl ederim yāḥod selāmet ile Ka‘be-i murāda yüz sürüp giderim.” dēdikde ḡulāmlar şeh-zādeden bu peyām-ı ciger-sūzı istimā‘ edicek feryād u fiḡānla rikāb-ı hümāyununa yüzlerin sürüp dēdiler ki “Ey āfitāb-ı ṭālī‘ miz şeh-zāde! Bu ne aşıl ḥaber-i tebāhdır ki bu kullarınıza söylersiz. Öyle mi kıyās edersiz ki? Mādām ki cānımız tende olduğca mufāraḳatıñ iḥtiyār edüp bir ölmekden ötüri efendimizi terk ederüz. **Beyt:**

[Me‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fe‘ül]

Her zerre-i ḥāk-i ḳadem-i ḥazretiḡe

Cānım da fedā ten de fedā ben de fedā¹⁷⁴

mefhūmunca eger yüz biḡ cānımız olsa ḥāk-i pāyında cümlesi fedā olsun. Bizim bu ‘ālemde lezzet-i zindegānımız efendim[iz] ile dir. Efendimiz gitdikden sonra dünyā bize ḥarām olsun. Bizim hemişe taṣavvurumuz budur ki pādişāhımızıñ uğur-ı hümāyūnunda naḳd-i cānımız şarf edüp efendimizi selāmete çıkaravuz. Öyle degildir ki efendimizi vādī-i helāka şalup biz ‘āfiyetde ḳalayuz. **Ḳıṭ‘a:**

[Me‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fā‘ilün]

Biz ibtidā-yı ḥilḳat-i āḡāz-ı ‘ömrden

Nezr[e] nişār eylemişüz naḳd-i cānımız

Mümkün degil mülāzemetiñden mufāraḳat

Tā şafḥa-i vücūdda vardır nişānımız."

dēyüp ṭarīḳ-i vefāda şebāt gösterdiler. Cihān Şāh, bunlarıñ vefādārılıḳların ve cān-sipārılıḳların görüp dēdi ki “Çünki böyledir bu kāra ḥile ile bir çāre eylemek gerekdir. **Mıṣrā‘:**

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

¹⁷⁴ Fatma Sabiha Kutlar, "Sādī ve Divançesi", **Türkoloji Dergisi**, c. 16, s. 2 (2003): 219.

‘Ākıl étmez āteş ile ma‘ reke

mefhūmuyla ‘āmil olup kolaylık durur iken zor ile iş işlemek haţādır. Maymūnlar bizim cānla ħarīdār u talebkārlarımızdır. Bunlar bize yol vèrmezler ve kendülerin tenhā bıraķduĖumuza revā görmezler. Bunlara tedbīr budur ki [21b] hemān cūmlisini da‘vet édüp dèyelim ki “Bizimle bir meclisde hem-peymāne olup ‘ayş u ‘işret édelim. Ammā şol şartla kim sākī-i meclis bizim tarafımızdan olsun. Siziñle ‘ayş u nūşumuz germiyyet bulsun.” dèyüp “Anları tóluya dutup tólú urmuş gibi serilüp yatınca ibrāmıla kadem sürelim.” dèyüp bu kavl üzere maymūnları çağırıp bu muķaddemeyi ibrāz édicek cūmlesi iţā‘at édüp şarāb içmege meşĖül oldılar. Maymūnlar “Yeter, tamām!” dèdikce şeh-zāde “İçüñ.” dèyü işāret éderdi. Ol ħadde vardılar ki şarāb cūmlesiniñ āfetlerin alup **beyt**:

[Fe‘ilātūn Fe‘ilātūn Fe‘ilūn]

Étdi şeş-ĥāne kadehlerden nūş

Aldı altıyı ol āfet bir ĥoş

Bunlar daĥı altıyı alup mest ü evĖārı kılup yatdılar. Şeh-zāde bunları bu ĥâlde müşāhede édicek **beyt**:

[Me‘ülü Me‘ilū Me‘ilū Fe‘ilūn]

Fırşātları fevt étme ki te’ĥīr ĥarecdir

Şiddetlere şabr eyle ki miftāĥ-ı ferecdir

maẓmūnun der-kār édüp hemān fırşatı ġanīmet bilüp rahşlarına süvār oldılar. Ol Ėece şubĥ olunca firār eylediler. Çünki şubĥ oldu, maymūnlar gördiler ki şeh-zāde kaçmış. Ardlarına düşüp kıvmağa başladılar. Öyle zamānına kārīb yaklaşıp feryādıları işidilmege başladı. Bunlardır maymūnların yetişmesinden ĥavf édüp daĥı ziyāde sür‘atle gitmege başladılar. Tamām öyle zamānı olduķda bir ‘azīm şahrāya érmişdiler ki yēr yēr maĖāralar var ve her maĖāranıñ öğünde birer pūşte yığılmış. Şeh-zāde, “‘Aceb bu maĖāralar nedir? Bunları böyle beriyyede kim vaż‘ éttdi? Bundan murād ne ola?” dèyüp söyleşüp giderken bir sehl mesāfe kıldı ki ol mūrılar

vādîsin geçüp bir nehr-i cārî var idi. Aña yêtişüp cān kırtaralar. Hemān maymūnlar êrişüp bir mertebe gülüvv êdüp bir geliş geldiler ki zehreler çāk olur. Şeh-zāde bî-çāre “Nice olur hāl ğayet müşkil oldı.” dēyüp te’essüfde iken meger ol mağāralar mūrların ħārgāhı imiş. Karıncalar daħı mağāralarından çıkup her biri bir ‘Arab atına beñzer. Anlar daħı tarafından hücūm êdüp bu eşnāda iki nefer ğulāmın altından rahşları ürküp ğulāmlar ser-nigūn oldılar. Maymūnlardır bunları [22a] tapup cenk êderek ğerū ‘avdet eylediler. Cihān Şāh üç nefer ğulām ile ikindi vaķtı olunca ħarb u kıtāl eyledi. İkinci olunca yine ħarıncalar mağāralarına ğirüp bu üslūb üzere şeh-zāde üç nefer ğulāmı ile maġmūm u maħzūn Rabbū’l-‘ālemīnden ħalāslik içün du‘ā êderek ve yoldaşların açıyarak giderdi. Ol şahrālarda yabān kıyunları şikār êdüp yerlerdi ve niçe kıhlar geğerler idi ki dıraġtları cümle şandal [u] ‘ūd idi. Anları seyr êdüp ve daħı hezār dürlü ‘acāyib ü ğarāyib temāşā êderek giderdi. Nā-ġāh bir şahrāya daħı êrişdiler ki ħaddı ğörünmez yine evvelki gibi mağāralar var. Şeh-zāde mağāraları ğörünce āh eyledi. Yine ħarıncalar hücūm êdüp ġāh cenk ve ġāh ğüriz üç ay daħı bu minvāl üzere derd ü meşakķat çeküp ‘ākıbet üç ğulāmını daħı ħarıncalar helāk êdüp şeh-zāde bî’l-ferd yalnız kıaldı ve Nehrevān şehrinden berūde bir şū var idi ki mānend-i āb-ı ħayāt cārî idi. Cihān Şāh, cān kırkusuyla mānend-i māhî rahşla kendüsin şuya pertāb êdüp öte tarafa geçdi. Şükr-i Yezdān êdüp rahşından indi. Eşvābını şıkup öte cānibe¹⁷⁵ nazar êdüp ğördi ki ğulāmın birisini henüz ħarıncalar üşüp rahşı ile yerler. Meger ol ğulāmın rahşıyla şeh-zādenin rahşının ünsiyyeti var imiş. ħarıncalar ğulāmın rahşına hücūm êdince bî-çāre rahş cān acısıyla ħaykırdı. Şeh-zādenin rahşı ol şadāyı işidüp hemān kendüsin şuya atup öte cānibe geçdi. Rahşın yanına varunca aña daħı üşüp amān vermeyüp yêdiler. Şeh-zāde-i nāmdār ğördi ki ħarıncalar berū tarafa geçmezler. Secde-i şükr êdüp dil ü cānı meserretle tıldı. Ġüyā ħayāt-ı nev buldı ve bildi kim Süleymān ‘a.m mīlinde taħrīr ü işāret olunan ħıttā-i şehr-i Nehrevān budur ve bu şudan ħarınca geçmezler; tılsım eylemişler. Hemān ol şudan elin yüzün yaykıayup aħşam daħı ħarīb olmaġıla bu kıadar müddet ħāb u rāħat ğörmüş idi. Ol ġeçe şū kenārında yatupistirāħat eyledi. [22b] Êrtesi şabāħ çün tāvus-ı zerrīn-per ya‘nī āfitāb-ı enver, bāġ-ı sipihrde cilveger oldı. Şeh-zāde-i pūr-kemāl ya‘nī Cihān Şāh-ı şāħib-iclāl, ferr ü iķbāl ile “Şehr-i Nehrevān!” dēyüp eser yêller gibi revāne olup ğitdi. Müddet-i kıalilde bir nehr-i çārīnin kenārına yêtdi. ğördi kim ol şū öyle sür‘at ü şiddetle cereyān olur ki ādem

¹⁷⁵ cānibe: metinde, ħānibe.

baķamaz ve fili  parlayup g t r r. Bir miķd r Şuya baķup g zin iliŐtirdi. Ba  dehu mur d eyledi kim kend sin Şuya atup g h  ıķup g h batup her ne h l ile olur ise  te  arafa g z r eyleye. Yine der nuna h vf   r z olup  y ne h l ile “Ge ebil rem sefine daķı yok. A v lim ne   aceb m kedder olup yolum Őarpdan Őarpa d Ődi?” d y  fikr  der iken anı g rdi kim  arŐu  arafdan bir a  cuh d gel p ge er. Bunlar Şeh-z deyi g ricek hem n Őuyun ken rına gel p  aķırdılar ki “Hay yigit! Kend yi Şuya urma. Bir vech ile ge emezsin. Eger m h   adar daķı Őin verlik bilirseŐ sel met bulamazsin. Seni bu Şu,  parlayup hel k  der. L kin yarın sebt g nidir. Bu Şu, tenezz l bulur bu ge e. Şabr  d p Őab h  s n lık ile ge esin.” d y p gitdiler. Şeh-z de daķı n -  r Şabr eyley p ol ge e daķı Şu ken rında yatdı.   nki Őab h olup h rŐ d-i m nevver,   leme z net   fer v r p k se-i gerd n  p r-zer eyledi; Şeh-z de na ar  d p g rdi ki Şu, bir mertebe tenezz l bulmuş ki d ze  ıķmaz. Hem n ayakların s ır p ol Őuy  ge di. Bir miķd r gid p g rdi ki  arŐudan bir  al a-i muŐanna  n m y n oldu ki burc [u] b r s  efl ke ber- -ber ve  ulleleri Keyv n a ser  ekmiŐ. Hem n Şeh-z de serv-i  z de gibi  em n olarak h Ő ra  oĝr lup i er  girdi. G rdi ki c mle h l k  Yah d . Şeh-z deniŐ tam m mertebe g risneligi olup iŐtih s  g lib      ma r ĝ b idi ve kend sinde v fir altun a  esi var idi. Hem n  oĝr lup bir aŐ ı d kk nına girdi ve mur dı  zre    m y y p bir miķd r a  e v rdi. A  esin almadılar. D diler kim, “Bu bizim diy rımızın [23a] a  esi degildir. Bunda ge mez.” d y  kend  h s blarınca aldılar ve “ andan gel rs n?” d y  su  l eylediler. Cih n Ő h daķı K bil diy rından olup bunlarıŐ Şehrine gelince her ne kim başına geldi ve ne bel lara girift r olduĝun ma la ından t  ma  a ına varınca bey n eyledi. C h d lar bu ser-g zeŐte ta  accup  d p d diler ki “Daķı    mr m zde senden ĝayrı bir kimseden bu vil yetlerin ismini iŐitmedik.  anda  aldı ki g rm Ő. Amm   arınca lar v d sin bil r z. Anda   d u Şandal vardır ve bizler senede bir a  def a ĝ yet m mt z yarar atlar ile sefer  der z ve v fir  oyunlar p reley p m rlarıŐ ma  aralarına bıraĝuruz. Anlar ol  oyunları  Ő p y mege meŐĝ l iken biz varup ol  aĝdan mur dımızca Şandal u   d alup ger  vil yetimize  avdet  der z ve K bil  anĝı memleketd r bilmeziz. L kin    ayda anca  var lur. B zerg nları senede bir kerre gel rler. Met   alup giderler. Şabr ile v kti gel p K bil b zerg nları geldikde ma  an vil yeti e gides n. Eger elem  ekmey p bize irtik b  d p h dmet eylersen bizim b zerg nlarımız Yemen e gider. Bizimle bile gidesin.” d diler. B -  re Şeh-z de   lemd  p diŐ h-   z de iken   bd-  meml k gibi ol aŐ ı Yah d  ye h dmetk r

oldı. Bir gün Cihān Şāh, dükkānda ğam u endūh ile āh vāh éderken çārsūda bir dellāl nidā étmege başladı. “Kimdür ol merd-i dilīr ki öyle zamānı olınca bir hīdmete biñ altun ve bir kıız ala.” dēyicek şeh-zāde dēdi ki “Öyle zamānına degin olan hīdmete biñ altun ve bir duñter almak zehī kār-ı sūdmend her çi bād-ā-bād bu kadar derd ü belā çekdim biri de bu olsun. Öyleye dek ne derd çekersem de taħammül éderim.” dēyüp hemān dellālī çağırup “Bu hīdmet her ne ise ben qabūl ve iltizām eyledim.” dēdi. Dellāl dañı Cihān Şāh’ı yanına alup bir Yahūdī’niñ menziline iletđi. Yahūdī, şeh-zādeye ta‘zīm ü tekrīmler édüp ol gece qoynuna bir duñter-i perī-peyker qoydı. Şeh-zāde ol gece şarılup “Bir günde beglik beglikdir.” dēyü [23b] şubħa dek şafāsından encüm-şümār-ı zevk ü şevk oldı. **Beyt:**

[Fā‘ilātün Mefā‘ilü Fā‘ilātün Fa‘lün]

Ne ‘aceb tiz gezer zevk u sürür eyyāmı

Olmadın nışf-ı nehārı erişür aħşama

mefhūmunca şabāh olup Yahūdī iki dāne raħş egerledı. Birine Yahūdī ve birine şeh-zāde süvār olup gitdiler. Nā-gāh bir kūh-ı bülendiñ dāmenine érdiler kim qullesi saķf-ı āsumāna hem-ser olmuş ve ‘ulüvv-i menziletde bulmuş. Hemān Yahūdī, atından inüp başub raħşını boğazladı ve qarnın yarub şeh-zādeye hīṭāb étđi ki “Ey yigit! Benim saña hīdmetim ve senden mūraca‘at u minnetim budur ki bu atıñ qarnına giresiñ ve bir miqđār uyħuya varasın. Her ne vāqı‘a kim görürsün bī-dār olduqda baña i‘lām édesin. Bundan benim bir murādım ve bir gizlü fikr-i nihādım vardır.” dēyüp rüy-ı tazarru‘ zemīn-i niyāza ferş eyledi. Şeh-zāde-i rüşen-zamīr ise şāf dil ve Yahūdī’niñ hīlesinden ğāfil hemān ol raħş-ı mezḃūħuñ¹⁷⁶ qarnına girdi. Yahūdī, şeh-zādeyi bu hālde göricek atıñ qarnını muħkem dikdi ve kendüsi şeyṭān gibi ka‘r-ı zemīne girüp gizlenüp açmazdan seyre başladı. Cihān Şāh’dır bir müddet meks¹⁷⁷ édüp nā-gāh bir ğıjğırdı peydā oldı. Şeh-zāde *lā ḥavle ve lā kuvvete illā bi’llāh*¹⁷⁸ ‘aceb yine ne belādır ki şüret bulup bize müteveccih oldı. Ḥayr-‘alāmete beñzemez.” dēyüp tūrurken atıñ qarnı içine bir pençe erişđi ve ol lāşe ḥareket édüp ber-hevā olmağa başladı. Şeh-zāde kemāl-i ḥayretinden bir sehm-nāk na‘ra öyle çıkardı ki ol kūh, şadā ile pūr olup lāşe ḥareketden qaldı. Meger ol ğıjıldı bir ‘uqāb-ı

¹⁷⁶ mezḃūħuñ: metinde, mezḃūħuñ.

¹⁷⁷ meks: metinde, meks.

¹⁷⁸ "Her türlü kuvvet ve kudret Allah’tadır." bk. Yılmaz, **age**, 406.

pür-‘ iķāb idi ki ķazā gibi ķanadını açup ve belā-yı mübrem gibi süzilüp şeh-zādeyi ve lāşeyi ķapup pervāz ēderdi. Anıszdan Cihān Şāh’ın na‘ re-i cān-sitānın gūş ēdince şaşup pervāzdan ķalup şeh-zādeyi bir ķayanın üzerinde çengālından bıraķdı. Hemān şeh-zāde hancerin çıkarup atın ķarnını yarup āfitābvār [24a] ol zulmetden taşra çıkup gördi ki başı üstünde bir kūh-pāre kuş dönüp tırur. Hemān şeh-zāde bir miķdār alarģa olıcaķ ol mürģ-i kebīr, lāşeyi ķapup āşiyānesi tarafına pervāz eyledi. Şeh-zāde aşıģa nazar ēdüp gördi ki Yahūdī gezer; hayķırup eyitdi, “Ey hīlekār-ı la‘ īn, cuhūd-i bī-dīn! Beni bunda çıkarmadan ğaraşın nedir? Ben saňa ne ziyān eyledim ki benim cānıma ķaşd eylediň? Beni böyle bir vādīye bıraķdın.” dēdikde Yahūdī eyitdi, “Ey yigit! Saňa zerre ķadar hıyānetim yokdur. Lākin hālā durduğun yerde elmās ve sā’ir cevāhir seng-rīze gibi yatur. Bir vāfir taş aşıģı bıraķ öte cānibe bir ince yolu vardır. Oradan itersin.” dēyü niyāza başladı. Şeh-zāde dağı “Oldı olacaķ.” dēyüp cevāhirden ol ķadar bıraķdı ki Yahūdī şād-merg olayazdı. Yahūdī-i mel‘ ūn hemān hegbesin pür ēdüp revāne oldı. Bī-çāre Cihān Şāh, feryād ēderdi ki “Ey bī-raħm kāfir! Beni bu vādī-i helāka bıraģup ķande gidersin? Şabr ét. Ol rāhı bulup ber-ā-ber gidelim.” dēyü. Gördi aşlā Cühūd muķayyed olmayup çıkup gitdi. Bī-çāre şeh-zāde aģlamaģa başlayup dört etrāfa yol bulmaķ için revān olurdu. Beş gün beş gece şeh-zāde-i felek-zede, ārām u h‘āb ētmeyüp bir tarīķ-i necāt arardı. Aşlā şahrā-yı selāmete memerr olur bir yol bulamayup baħt-ı nā-mūsā‘ idine nefrīn vērerek ‘āfiyet çeşmesārından el yudı ve cānını ol taģda seng-i helāka ķoyup dergāh-ı hāzret-i çāre-sāza cān [u] gönülden ber-dāşte-i dest-i niyāz ēdüp tazarru‘ u zārī ēdererek du‘ā eyleyüp bu kıt‘a(y)ı okurdu: **Ķıt‘a:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Kilid-i kufl-ı ümmidim ķoma destinde maħlūķın

İlāhī kendü dest-i kudretiñle feth-i bāb eyle

Varup bir bāba mensüb oldı herkes ey gönül sen de

Der-i devlet-me‘ āb-ı lutf-ı Hāķķ'a intisāb eyle"

‘Āķıbet şeh-zādeniñ nāvek-i du‘āsı, hedef-i icābete vuşul olup ve nesīm-i münācātı gülşen-i isticābetde gül-i maķşūd bitirüp [24b] altıncı gün nālān u ser-gerdān etrāfa

devān ve hayretle cānib-i erba‘ aya nigerān üzere iken bir yol gördi ve lākin geldiği tarafa değil semt-i hilāf ve öyle şarpdur ki beytiñ maẓmūnunun mā-şadaķı **beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

Miyānından haber şorsañ [ki] iķlīm-i melāḥatda

Ötesi kūh-ı billūra çıkar bir ince beldir bu

maẓmūnunca ol rāḥ öyle bir şarpdır ki aña müteveccih olan ādem evvelā cān u başından geçüp serdengeçdilik ile gidebilir. Bir zamān şeh-zāde, bī-çāre ser-i rāḥda durup yol gibi boynunu burup deryā-yı fikrete taldı ve derūnını teşvīş ü ḥavf aldı. Cān ise ‘azīz hem lezīz fīkr edüp dedi ki “Eger ben bu tağda kalursam da aç ve şusuz ölürüm. Yā Allāḥ dēyüp bu yola revāne olurum yā budur ki bir selāmet tarafına vāşıl olurum yāḥod bir uçurumdan yuvarlanup helāk olurum.” dēyüp mütevekkilen ‘alā’llāḥ hemān göz qarardup **beyt:**

[Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

"Bize luṭfuñdan eyle fethü’l-bāb

Kerem ét yā müfettiḥü’l-ebvāb"

dēyerek ol rāḥ-ı ḥaṭarnāke ḳadem başıp biñ dürlü belā ile ol nāz-perver vücūd-ı şerīfin ḳayalar nişter-i ḥaccām gibi rīz[e] rīze ederek ḳāmet-i nāzı cereyān-ı ḥūn-ābeden cāme-i gül-reng peydā edüp ḥayātdan vücūdunda bir ramaḳ ḳalmış ve cānını helāke şalmış idi.

Şeh-zāde Cihān Şāḥ bezmgāḥ-ı ḥazret-i Süleymān ‘a.m olan ḥadıķa-i behişt-nümā [ve] ravza-i feraḥ-fezā [ve] Gülşen-i Feyz’e erüp ol kāḥ-ı Süleymānī’niñ ḥāfızı olan Mürğ Şāḥ nām bir pīr perīye buluşıp derdine dermān ararken bir perī duḥterine ‘āşık olup istilā-yı ‘aşḳ ile divāne olduğıdır

Nā-gāḥ bāğ-ı dil-keş ve bir sarāy-ı münakḳaşa erdi ki nesīm-i dil-güşāsı nefes-i ‘īśī gibi mürdeler iḥyā eder, enhār-ı cennet gibi ırmağları her cānibe aķar ve gülleri taraf taraf güşāde ve bülbülleri feryāda āğāz ve tūṭileri bülbüllere dem-sāz olmuş, dıraḥt-ı

mīve-dārları fevākihāt ile ʔolu, ʃeftālūları leb-i dil-ber gibi hem ʔatlu hem ʃulu; bu beytiñ mā-ʃadaķı [25a] beyt:

[Fā' ilātūn Fā' ilātūn Fā' ilātūn Fā' ilūn]

Ādeme cān baḡʃ eder cānān ʃıfat ʃeftālūsı

Cevher-i cāndan yaratmış gūyiyā Cān-āferīn

Ayvaları ʃehre-i 'āʃıķ gibi ʃararup kemālın bulmuş, enārları la' l gibi kırmızı dāneler ile ʔolmuş, elmaları 'izār-ı dil-ber gibi kızarmış ve sā'ir envā' ʃükūfeler açılıp lāleleriñ üstüne incü gibi jāleler ʃačilup ḡoy-kerde maḡbūblara dönmüş, nergisleri imā-yı 'iʃret eder, benefʃeler bir ʔarafda gerden-ʃiken ʃaķlı sūnbūlleri tāb-zen bir temāʃadır ki *mā lā- 'aynūn re 'et ve lā-ūznūn semī' at*¹⁷⁹ beyt:

[Fe' ilātūn Fe' ilātūn Fe' ilātūn Fe' ilūn]

Rūḡ-baḡʃ oldu Mesīḡā-ʃıfat enfās-ı bahār

Açdılar dīdelerin ḡāb-ı 'ademden ezhār

Yine ferrāʃ-ı ʃabā ʃaḡn-ı ribāt-ı ʃemene

Geldi bir ķāfile ķondurdu yūki cūmle bahār¹⁸⁰

mefhūmunca ol bāḡʃeniñ luṭf u nūmāyiʃi *ūnzur ilā āṣāri raḡmeti' l-lāḡ keyfe yuḡyi' l-arz ba' de mevtiḡā*¹⁸¹ nazm-ı ʃerīfinden niʃān vērūr ve rindān-ı zevķ-āʃinālara o ḡadīķāniñ seyr ü ʃafāsı kemāl-i neʃāṭdan āvāre-i dār u diyār édüp ʃūrīdelik getürür ve rāst ol ḡülʃen-i ra' nāniñ ortasında zībā bir kāḡ-ı dil-ḡüşā binā etmişler ki ṭāķ-ı sipihr-i muķarnasa naķʃ-ı dil-cūy-ı zer-endūdı dāḡ-zen olup bir ḡıʃtı zer-i ʃāf ve bir ḡıʃtı sīm-i ʃeffāf ṭāķ-ı revāķ-ı berrāķı mānend-i ʃubḡ-ı tābdār ki bārgāḡ-ı Kīsrā'nuñ revnaķın ʃikest ve İrem-i ʃeddād'ıñ ķadr-i bülend[in] pest édüp ʃa' ʃa' ası ile eṭrāf-ı bāḡ müʃa' ʃa' pes Cihān ʃāḡ-ı encūm-sipāḡ ol ḡülʃen-i dil-keʃin nezzāresinde bir

¹⁷⁹ “(Allah sevdiği kuluna) gözün görmediği kulağın duymadığı nimetleri (öbür dünyada verecektir).” bk. Yılmaz, *age*, 402.

¹⁸⁰ Bâkî, *age*, 30.

¹⁸¹ **Kur'an**, Rum (30)/50: “Allah'ın rahmetinin eserlerine bak. Ölümünden sonra nasıl diriltiyor.”

zamān hayrān olup cān u dili ravzasında nihāl-i sürūr şüküfte oldu ve cān-ı za‘īfine müjde-i rāḥat ve peyām-ı meserret geldi. **Beyt:**

[Meḥ’ülü Fā’ilātü Meḥā’ilü Fā’ilün]

Çonduḳ o naḥl-ı ‘iṣve-berin bağ-ı kūyına

Bülbül mişāl menzilizimiz tāz[e] güldedir

Hemān ‘andelibāsā kuşca cānın āşiyān-sāz-ı gülbün-i şafā etmek için bī-tekellūf ol sarāyın içine girdi. Gözi bir pīr-i rūşen-zamīre dūḫār oldu ki seccāde-i ‘ibādete müteveccih oturmuş ve miḥrāb gibi ḳāmeti rukū‘dan dāl olup mübārek cemālinin nūrı **[25b]** eṣer-i zühd ü taḳvādan mihr-i cihān-tāb gibi ol serāya āb u tāb vemiş. Hemān şeh-zāde ilerü varup ol pīr-i kerāmet-müşīre ta‘zīm-i tām ve tevḳīr-i tamām ile ḳad-ḥamīde ḳılup selām vērdi. Pīr-i münīr daḥı iḥtirām-ı bī-nihāye ve iltiyām-ı bilā-gāye ile Cihān Şāh’ın selāmın alup ve dehşetinden engüşt ber-dehān édüp parmağın ışırdı **[Metnin burasında boşluk var.]** ve ḥitāb-ı müsteṭāb édüp dēdi ki “Ey civān-ı müstmend, v’ey āvāre-i derdmend! ‘Acebā seni bu diyāra ne aşıl rüzgār atdı ve felek-i ḥoḳḳa-bāz seni bu vādilerde olan ḥūn-rīz ḳavme ne lu‘b ile şatdı. İns misin cin misin? Ne cūr’et ile bu ṭarafa düşdüñ ve ne yürekle bunca mehlek ü muḥāṭara derbendleri aşdıñ? Bu yerlerde **[26a]** mürğ-i ṭayrān ve sā’ir ḥayvān seyrān édüp belki rüzgār ile vezān eylemege ḳādir degüldir. Ben ḥazret-i Süleymān ‘a.m devrinden bu zamāna gelince bunda beklerim. Bu gülşene senden ḡayrı ne benī ādem ve ne dīv [ü] cinn ü perī ḳadem başmışdır. Sen burayı ḳandan geldin ve bu kehf-i emānı nice bulduñ? Benim māderim ādem ve pederim perīdir. Süleymān ‘a.m ile diyār-be-diyār geşt ü güzār édüp gezmedüğim memleket ve görmedüğim vilāyet ḳalmadı. Nice dürli ‘acāyib ü ḡarāyib mülāḥaza ḳıldım ve bunca nevādirāt-ı ṭılsimāt u müşkilāta mu‘cize-i Süleymānī berekātıyla muṭṭalī‘ oldum. ‘Āḳıbet bu güzār-ı cinān-‘unvānın āb u hevāsı laṭīf ve ḥāk u giyāhı kīmyā gibi şerīf ü nazīf olmaḡıla zamīr-i nübüvvet-penāh-ı Süleymānī’ye ḥoş gelüp bu bağ-ı behişt-intimāyı ve bu ḳasr-ı dil-güşāyı binā étdürüp bundan daḥı ḡitmek lāzım gelince ḥazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selāmuñ ibrām u ilḥāḥ u tazarru‘ ile dāmen-i şerīfine yüzüm sürüp minnet eyledim. **Beyt:**

[Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilün]

Destimi kessen alur dāmen-i lufun da elim

Dāmeni kessen alur elimde lufun dāmeni¹⁸²

mefhūmunı irād edüp bu serāy-ı zībānı muāfızı olmaı istid‘ā eyledim. azret-i Süleymān daı du‘ā edüp bu aşrı ıfzı[nı] baa sipāri eyledi ve azret-i Süleymān’ın du‘ası berekātıyla her gün ta‘ām u şarābım āzır¹⁸³ ayaıma gelür ve bizim bu ‘ālemden ‘ubāya irtihālımız azā sebebiyle olur, ayri şeyle olmaz. Lākin bu maāmda muīm olduum asebiyle azādan beriyüz. azret-i far-i cihān abīb-i Raman emīn-i vahy-i Qur‘ān peygamber-i ins ü cān Muammedü’l-Mutaa azretlerinin nübüvvetin bekleyüp kelime-i şehādet getürüp cān u gönöl den şeref-i İslām’la nık-encām olmaa muteraşsıdız. Andan sonra rūhumuzı udā emriyle abz ederler. *Eynemā tekūnū yudrikkumu’l-mevtu vele v kuntum fī burūcin müşeyyede tin*¹⁸⁴ āyet-i kerīme[si]ni mefhūmunun mā-şadaına mazar düşerüz.” deyince şeh-zāde daı kendünün başına gelen avāl i cümle tarīr eyledi. Ol pīr-i rūşen-zamīr Cihān Şāh’ın ser-encāmın [26b] gūş edince dehşet tasīl eyleyüp “Pādişāh-zāde olduunuz mechūlūm olmaıla ta‘zīmde taşīr vāı‘ oldu. Ma‘zūr ola.” deyüp tevīr-i tevfir ile ayaa durup itirām-ı tām ederek şeh-zādenin önüne düşüp arem-serāya götürdi ve mā-azarı ta‘ām izār edüp tenāvül eylediler. Bira gün istirāatdan sonra Mür Şāh ya‘nī ol pīr-i bā-intibā şeh-zādeyi tarīk-i seyr-i sülūk edüp Süleymān ‘a.m binā eyledüi köşkün ücrelerin temāşā etdürmee başladı. Her bir ücrede ol adar yādıār-ı bī-şümār ve cevher-i tābdār var ki lisān ile ta‘bīr olunmaz. Ammā bir ücreni temāşāsından men‘ edüp dürlü dürlü bahāneler ile va‘de-i ümmūn vērüp def‘ eyledi. *En-nāsu arişun ‘alā mā-mūni‘a*¹⁸⁵ mışdāınca şeh-zādenin derūnında ol ücre-i mesdūdu seyri arzūsı tezāyüd bulup ammā **beyt**:

[*Mef‘ūlü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün*]

Gördükce düşmemek seni mümkün mü pāyına

Küstāī-i muabbet ile şermnāünem

¹⁸² Ahmed Paa, **age**, 349.

¹⁸³ āzır: metinde, āzır.

¹⁸⁴ **Kur’an**, Nisā (4)/78: “Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar; salam kalelerde olsanız bile!”

¹⁸⁵ İnsan yasaklandığı şeylere karşı çok hırslıdır.

medlülünce Mürğ Şāh'dan ol hücre seyrini ibrām eylemege hicāb eyledi ve Cihān Şāh bu serāyları ve āyīn-i mülūkāneyi göricek kendünün Kābil şehrine pādişāh olup şevketin yād eyleyüp āh eyledi. **Beyt:**

[Meʿülü Mefā'ilün Meʿülü Mefā'ilün]

Ġurbetde gözüm yaşı yaz yağmuruna beñzer

Bir lahza diñer diñmez başlar [yine] yağmaya

mefhūmunca nergis-i mestānesinden sirişk tökerdi. Şeh-zādeniñ giryesini pīr, müşāhede edicek mülāyemet ü mülātefet ile zemīn-i ħidmet[i] būs edüp bu nazm ile güyende olup **beyt:**

[Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün]

Āfitāb-ı tal' atıñ hergiz zevāle ermesün

Māh-ı tībānsın Ĥudā eksikligiñ göstermesün

dédi ki “Pādişāha! Niçün zamīr-i pākini ve mir'āt-ı derūn-ı tābnākiñi āzürde edüp ağlarsın. Elḥamdüli'llāhi te'ālā ni' met firāvān ve sā'ir eşyā bī-pāyān, çemenler sebz ü dil-keş, cūybārlar revān ve nesimler vezān ve maḳām-ı şerīfün ḫazret-i Süleymān teferrücgāhı ola. Böyle iken niçün gonçe gibi dil-teng olasın. Bu ḫadīka-i cennet-**[27a]**esās hemān kendü bāğçe[ı] ve nişimen-i iḫtişāşıñdır. Tekellüf ber-ṭaraf zevk ü şevk ile şafāda. Ol birkaç gün bu gülşen-i sürūr-ābādda te'ḫīr buyur. Bugün yarın mün'aḳid olan kāriñ inşā'allāhu te'ālā güşāyiş ü murād-ı ḫatırın ḫāşıl olur. Sene-i cedīde ḳarībdır ve benim ḫükmümde 'anḳā-mişāl mücessem ü mu'azzam ḳuşlar vardır. Her sene gelüp beni ziyāret ederler. Birkaç gün ḫidmetimde olup yine āşiyānelerine giderler. Anlar geldikde ḫasb-i ḫālīñ ifāde edüp memleketiñi su'āl edeyim. Eger bilür var ise sa'ādetle seni taḫtgāhıña irsāl ederim.” dēyüp Cihān Şāh'ı bu ḫaber-i meserret-eşeriñ istimā'ından bülbül gibi pür-gülgül edüp bu beyti okurdu. **Beyt:**

[Meʿülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün]

Vecdī taḫammül eyle sipihriñ cefāsına

dâyerek Kâbil'e varmış kadar mesrûr olup gönli zevk ü şevkle doldı. “‘ Aceb sene-i cedîde ne zamân gelür?” dëyü nigerân idi. Bir gün Mürğ Şâh hânde-zenân şeh-zâde-i ‘âlîşânın huzûruna gelüp müjde vërdi ki “Şâhâ! Âgâh ol kim yarın benim zir-i hükûmetimde olan kuşlar gelür. Seni Yezdân-ı pâke emânet eyledim. İnşâ'allâhu te‘âlâ bir iki güne dek hayr haberler ile gelürem. Eger vahdetden gülzâr-ı zamîriñe hümûm u gumûm rah-yâb olur ise bu miftâhları alup hücreleri seyrân eyle. Ol kadar eşkâl-i ğarîbe vü rüsûm-ı ‘acîbe temâşâ edersin kim ‘ömrün oldukça taşra gitmek arzûsın eylemezsin. Eger gürisne olup ta‘âma iqbâlin olur ise şol karşıda olan hücreyi güşâde kılup üç kerre rûh-ı pür-fütûh-ı hâzret-i Süleymân’a şalavât getür. Cānib-i Hâk’dan feth-i bâb olup tab‘-ı şerîfin diledigi ta‘âmları müheyyâ bulursun.” dëyüp şeh-zâdeyi selâmlayup bir tarafa gitdi. Şeh-zâdedir miftâhları alup hücrenin birisini açup içeri girdi. Gördi ki cihānda olan hayvānâtı zer ü simden kimi perende kimi çerende ve ba‘zısı [27b] şayd içün çeng ü çengālin tîz ve ba‘zısı ol derrendelerden gürîz şeklin taşvîr ü tılsım eylemişler ve jîve ile ol kalıbların mücevveflerin pür édüp her kadem atup yürüdükce jîvenin eserinden ol şüretler zî-rûh gibi müteharrik olur ki insānın temâşāya kudreti kalmayup hayrân olur ve ol hayvānların gözlerini birer güne gevherden yapmışlar ki güyâ zindedir. Şeh-zâde, üstādına tahsîn édüp bir hücre dağı açdı. Derûnına dāhil olup gördi ki envā‘ dırahtlar[1] şan‘at ile muşanna‘ olmağ üzre yapmışlar. Ol dırahtlar dağı sim ü zerden, yaprakları zebercedden, mîveleri dırahtlarına münāsebet la‘l [ü] yāķût u elmās ve bahārları dürr-i nābdan sünbülleri mā’î yāķût, gülleri şeb-çerāğdan ve ol yādigār dırahtların şāhlarında şakı altundan doğanlar gözleri firūzeden ve ağızlarında simden kebüterler, gözleri mercān u ‘aķîkden ve sâ’ir tuyûr-ı gün-ā-gün mücevvef taşvîr olunup misk ü ‘anber ile memlû rûzgār esdikce her biri bir maķāmda uşûl üzere nağmeler eder ve bād ol misk ü ‘anberin rāyihasın etrāfa neşr édüp dimāğlar büyündan mu‘atţar ve te’şîrinden haki mu‘anber olmuş bir temâşâdır ki *lem yuhlak mişlühā fi’l-bilāddan*¹⁸⁷ numûne. Cihān Şāh bu ‘acāyibâtı dağı mülāhaza kılup bānîsine āferîn okuyup bir hücre dağı açup gördi ki bir dīvān-hāne-i ‘ālî şāhn-ı sāha-i pehnāsı eşkāl-i gün-ā-gün ile mālî cin ü ins şekillerin düzmüşler. Envā‘ cevāhir-i

¹⁸⁶ Vecdî, 80. bk. Ahmet Mermer, **XVII. Yüzyıl Divan Şairi Vecdi ve Divançesi** (Ankara: MEB, 2002).

¹⁸⁷ **Kur’an**, Fecr (89)/8: “Şehirler içinde benzeri kurulmamıştı.”

pür-enver ile zeyn eylemişler. Kimi altundan ve kimi sîm-i hâmdan ve kimi tütüyâdan ve fûlâddan ve her biri öyle müzeyyendir ki bağıdıka âdemi hîre-çeşm eder. Cümlesi tertîb üzre oturmuş ve bu halkın bir cânibinde ‘afârîr şekillerin düzmüşler. ‘Acebe heykel-i ehremenler kiminiñ [28a] depesinde boynuzları var. Kimi şîr-ser kimi peleng-ser ve kiminiñ başı öküz başına ve kiminiñ başı ayu başına beñzer ve kiminiñ pençeleri yırtıcı canavarlara beñzer. Her biriniñ omuzunda küh-pâre birer ‘amûd-ı girân kabîhü’l-manzar kâmetleri bir mîle ve ba‘ zısının hortumı var file beñzer. Üstâd bunları bir tarzla taşvîr eylemişler ki âdemiñ zehresi çâk olup ‘aklı gider ve bunların orta yerinde bir tâht-ı şâhî binâ eylemişler. Sîm-i hâmdan ve tahtın direkleri her biri bir güne gevherden küngüreleri zer-i hâlîş ve bir mertebe mücevher ki âfîtab gibi etrâfa pertev ü ziyâ şalmış ve ol tahtın üzerinde bir pâdişâh-ı pîr-i rüşen-dil, başında mülûkâne muraşsa‘ iklîl ve öğünde bir zenbîl egninde sîm-i hâmdan beyâz şûf şeklinde dîbâce-i sultânî ve meyânında kemer-i keyânî boynunda yâkût-ı aħmerden bir levh asmışlar ve ol levhin üzerinde birkaç satır yazı yazmışlar ve lisân-ı Süryânice târîh kızmışlar. Güyâ ol pîr-i mübârek zinde olup zenbîl örür zann olunur ve ol tahtın etrâfında bu kadar hâdem, haşem altun ve gümüş libâslar geyüp katender-kat el kavuşup durmuşlar ve sâ’ir vüzerâ vü hükemâ şandalyeler üzere oturmuşlar. Bir müretteb dîvândır ve bir ‘azamet ü şevket ü ‘unvândır ki hezâr İskender ol dîvânda bir bende-i çâker olamaz. *Rabbi igfir li ve hibbi li mülken lâ-yembağî li eħadin min-ba‘ dî inneke ente’l-vehhab*¹⁸⁸ mażmûn-ı sa‘ âdet-meşhûnunun mâ-şadakına mażhar düşmüş şeh-zâde, bir müddet ol dîvânda olan âyîn ü erkâna şarf-ı dikkat edüp hâzret-i Süleymân’ın mâlik olduğı şevketden ve ol cem‘iyyetde olan dîvlerin cesâmet ü heykellerinden dehşet hâşıl edüp bir zamân dört tarafına hayretle bakup durdı. Ba‘ dehu ol levh-i şerîfde olan hatt-ı münîfe nazar edüp gördi ki ol levhada merķûm [28b] olan suţûrda müverrah böyle târîh yazup altun hâll ile nişân etmiş ki [Metnin burasında boşlık var.] “Ey şadme-i rûzgâr ve hîle-i sipihr-i ğaddâr ile bu diyâra düşüp ser-gerdân olan bî-çâre! Bilesin kim ben Süleymân-ı Dâvûd âleyhi’s-selâmım. Cenâb-ı hâzret-i Fa‘ ‘âl li-mâ-yürîd¹⁸⁹ beni şeref-i risâlet ile mümtâz ve tâc-ı pür-ibtihâc-ı nübüvvet ile ser-firâz kılup [29a] başa bir hâtem-i kerâmet eyledi ki ol nigîn-i devlet-rehinde ism-i a‘ zâam mersûm olmağıla ins ü cin ve dîv [ü] perî [ve] vuħuş u tıyûr u bâd zîr-i nigîn-i risâletimde maħķûm olup Kâf-bâ-

¹⁸⁸ Kur’an, Sad (38)/35: “Beni bağışla; benden sonra hiç kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlanlık ver bana. Sonsuz lutufkâr yalnız sensin, sen!”

¹⁸⁹ Kur’an, Buruç (85)/16: “Dilediğini mutlaka yapandır.”

Ḳāf tā māhdan māhīye dek sulṭān-ı fermān-rān ve serīr-i salṭanatım rūzgār ile vezān olup bir aylık yolu bir günde seyrān ederdim ve her ne cānibe kim zāmīr-efgen teveccūh olsam aṣlā deryā vü cibāl hā'il olmayup **mıṣrā'** :

[*Meṣ'ulü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün*]

Eflāk[1] sedd-i rāh édügün gūş eder miyüz

mefhūmunca her kanda istesem gidüp menzil-i maḳṣūda yéterdim. Bir gün yine serīr-i 'aẓametim ile bāda süvār olup eṭrāf-ı 'ālemi seyrān ederken yolum bu ṭarafa düşüp āb [u] hevāsı göñlüme hoş gelmekle bu sarāyı yapırdım. Bundan daḡı riḡlet édüp semt-i digere gitdim ve ḡazret-i Resūl-i faḡr-i mevcūdāt, bā' iş āferīnīş-i kā'ināt, gülbün-i gülzār-ı ḡalīl, şemere-i şecere-i İsmā'il, nūr-ı ḡandīl-i ta'ẓīm ü tebcīl, maḡbūb-ı Ḥudā-yi celīl, maḡrem-i ḡarem-i *ḡābe ḡavseyn*¹⁹⁰ cedd-i sıbṭeyn Muḡammedü'l-Muṣṭafā ḡazretlerinin medḡ-i şerīfin işidüp ümmeti olmaḡa du'ā eyledim. Ammā ol āfitāb-ı evc-i nübüvvetiñ maşrıḡ-ı risāletden ṭulū'ı zamānı ırāḡdır. Anıñ cemālini görmek saḡa müyesser degildir. Lākin etbā'ıñdan birisine vaşıyyet eyle Ḥaḡ te'ālā anı devr-i Muḡammed'e yėtişdüre. Seniñ selāmını ḡazret-i Muḡammed'e tebliḡ édüp ümmetinden olduḡuñ peyāmını ergusre dēyü ilḡām-ı Rabbānī ve vaḡy-i Yezdānī olıcak ḡalā bu gülsitān-ı ra'nānıñ ḡāfızı olan Mürḡ Şāh rikāb-ı hümayūnuma yüz sürüp bu ḡidmet kendüye sermāye-i sa'ādet olmasun. İltimās edicek ben daḡı dergāh-ı Bī-niyāz'dan ricā eyledim. Ḥaḡ te'ālā du'āmı kabūl édüp bu devlet-i 'uẓmā Mürḡ Şāh'a müyesser oldu. 'Aḡıbet *küllü nefsin zā'ıḡatü'l-mevt*¹⁹¹ peymānesinden şerbet-i mevti nūş ve aḡvāl-i 'ālemi ferāmūş eyledim. **Beyt:**

[*Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün*]

[29b] Bu bez[m]-i 'ālem-ārānıñ geḡüp cām-ı şafāsından

Çevirdim yüzümi āyīne-i 'ālem-nümāsından

mefhūmunca bu ḡadar ṭumṭurāḡ u ḡaşmeti ve bunca saṭvet ü 'aẓameti bāda vērüp taḡarrüb-i civār-ı Ḥālīḡ étmek içün 'ālemin pādişāhlıḡından dest-efşān olup etek düşürdüm. Sen daḡı benim ḡasb-i ḡalimde mütenebbih olup gözün ḡafleti terk ile

¹⁹⁰ **Kur'an**, Necm (53)/9: "... iki yay aralıḡı kadar..."

¹⁹¹ **Ku'an**, Ankebut (29)/57: "Her can ölümü tadacaktır..."

cihân pâdişâhlığına dil bağlayup birkaç gün devr-i felek murâdıncâ medâr êtdigine firîfte olma. Devlet-i dünyâ-yı nâ-pâyidâr serâb gibi bir nîst-i hest-nümâdır. **Beyt:**

[Fe‘ilâtûn Mefâ‘ilün Fe‘ilün]

Bûy-ı gül zaḥm-ı ḥâra degmez imiş

Bâde zevkî ḥumâra degmez imiş

maẓmûnun der-ḥâtır êt. Bu ‘âlem-i fenâ-encâmda her kim ki şûret-i ḥılķat ile cılve-rîz-i dîde-i şuhûd olur elbette mürûr-ı eyyâmla fenâ bulur. ‘Âkil olan serî‘ü’z-zevâl-i devlet-i pür-intikâle raġbet êtmez ve tarîķ-i ḥilâfa gitmez. Elbette herkese çûnki güzergâh-ı fenâdan geçmek muķarrerdîr saḡa daḡı nevbetle tecerru‘-ı şahbâ-yı ecel êtmek muḡaķķaķdır. **Beyt:**

[Fe‘ilâtûn Fe‘ilâtûn Fe‘ilâtûn Fe‘ilün]

Şerbet-i mergi vërür saḡa ṭabîb-i gerdûn

Fenn-i ḡikmetde olursaḡ da eger Eflâṭûn

‘Âkil budur ki ‘ömrini hevâ vü hevesle geçürmeyüp ṭâ‘ât u ‘ibâdet eyleye. Zîrâ bir daḡı âdem dünyâyâ gelmez ki evķâtını şarf-ı ‘ibâdet eyleye. **Beyt:**

[Me‘ûlû Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün]

Âdem bu bezm-i devr-i dil-ârâyâ bir gelür

Bil ķadr-i ‘ömrünü ķişi dünyâyâ bir gelür

meḡhûmunca ‘ömr, bir gevherdir ki bir kerre ele girer; eger ķıymetini bilüp maḡalline bezl êderse ‘âķıbet sūd-mend olur yoḡsa şûr u şeġabla telef êderse ḡüsrân u nedâmet çeküp peşimân olur. Bu levḡ-i şerîfe naẓar êdüp bunda olan cevâhir-i pendî hemyân-ı derûnuḡa iddiḡâr êdesün ve tarîķ-i râsta gidesün.” **Ḳıṭ‘a:**

[Fe‘ilâtûn Fe‘ilâtûn Fe‘ilün]

Ḥâl-i mevtâyâ bakup êtdiḡ mi

Ṭaşdan şûret-i ma‘nâyı tırâş

Fırsat-ı t̤ā' atı fevt êtdüğüne

Dögünür her biri alur iki taş

[30a] Pes, Cihân Şāh, levhâda olan neşāyiḥden müte'essir olup ve diyār-ı Kābil'e varmağa vesîle-i merām olmağ için ḥazret-i Muḥammed 'alehi's-selāmı şefi' götürüp ol ḥücreyi daḥı ḳapayup taşra çıkdı. Cümle ḥücreleri tamām gezmiş idi. Bir ḥücre ḳaldı ki anı Mürğ Şāh, şeh-zādeyi girmeden men' êdüp rızā vèrmemiş idi. Şeh-zādeniḡ derūnına ol ḥücre temāşāsı te'sir eyleyüp ve miftāḥlar içinde ol ḥücreniḡ daḥı miftāḥın bulup ḳapusınıḡ dibine geldi. Bir miḳdār fikr êdüp "Mürğ Şāh baḡa bu ḳapuyı niçün açma dèdi. Elbette bunda bir ḥikmet vardır. Bunca belā vü meşāḳḳat çekdim. Biri de bu olsun." dèyüp ḳapuyı açdı. İçerü girüp gördi ki bir bāğçedir kim gözler görmüş degil. Bāğ-ı Şeddād bunıḡ yanında bir ḥārzār maḳûlesidir. Āğāze-i bûlbûli ḥûş-rübā, etrāf etrāf açılmış gül-ğonçe-i ra' nā ki ādemiḡ dimāğı mu' atṭar olur ve ol bāğçeniḡ ortasında şāfi cevherden mürekkeb ü müretteb bir köşk binā eylemişler ki cümle cihân şāḥları bir yere gelüp mālîk oldukları emvāl ü ḥazā'inlerini ḥarç eyleseler bütûn ol köşki yapmak degil bir dīvārını yapmağa ḳādir olmazlar. Hemān şeh-zāde ol köşküḡ üzerine çıkdı ve eyitdi "Acabā Mürğ Şāh'ıḡ beni böyle bir dil-keş bāğçeyi men' eylesesiniḡ vechi nedir?" dèyüp baḳup gördi ki ol köşküḡ aşağı tarafından altun bir ḥavuz binā eylemişler. İçinden bir şu aḳup gelür ki leṭāfetde āb-ı ḥayātdan elṭaf ve pāk u berrāk āyine gibi küdüreti yok ve ol ḥavuzıḡ kenārında gülbünler diküp gülistānlık eylemişler. Güller açılmış, bûlbûller feryādda, bir temāşādır ki insāniḡ şafādan ' aḳlı gider. **Beyt:**

[Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün]

Êrişdi mevsim-i gül seyr-i gülsitān êdegör

Geçürme fırsatı gel 'ayş-ı cāvidān êdegör

mefhūmunca şeh-zāde, kemāl-i neşāṭla ol gülzār-ı ra' nāyı sū-be-sū geşt êdüp [30b] öyle zamānı olduḳda gelüp ol köşk üzerinde dībā bālîne tekye ḳırup bir miḳdār uyḡuya vardı. Bir zamān mürür êtmedin bir ḳanad şadāsı istimā' êdüp gözin açdı. Baḳup gördi ki evc-i hevādan üç dāne kebüter-i müşkīn-bāl süzilüp ol gülleriḡ

üzerine kondılar ve silkinüp birer dâne hürî-peyker melek-manzar duhter-i pākîze kızlar olup serv-i āzād gibi çemān olarak **beyt**:

[Meʿūlü Fāʿilātü Meʿāʿilü Fāʿilün]

Güyā ki bāğda sıra ıalğır nesīmle

Serv-i revānımın yine dāmānı çādedir

mefhūmunca bir miqdār seyr edüp gezdiler. Tamām köşke yakın geldikleri gibi büyük ıarındaşları eyitdi, “Bunda benī ādem rāyihası var.” Ortancası eyitdi “Eger ādem ıoıusu var ise köşkedir.” dedi. Küçükleri ki cümlesinden maıhbūb u müsteşnā idi; eyitdi ki “Siz dīvāne mi olduıuz? Bunda ıazret-i Süleymān zamānından berū ādem gelmemiştir.” deyü hezār ʿişveler ile ıarındaşlarını firifte edüp arzūlarından döndürdi. **Beyt**:

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Oldı bir tıflıı kemend-i ʿaşkına cānlar esir

Ėamzesinden ıan ıamar ağızında ammā bŷy-ı şir¹⁹²

maızmūnunca faıır şeh-zāde, şahrā-yı ğurbette sipihr-i bī-dāddan cevı ü cefā ğörüp dād-ıāh u tazallūm-künān iken ve ʿaşı nāmını efvāhdan daıı işitmeyüp cān [u] dili ol endişeden berī iken **beyt**:

[Meʿāʿilün Meʿāʿilün Feʿūlün]

Belānıı birine eyler iken āh

Belāyı iki yerden vėrdi Allāh

mefhūmunca küçük kıza cān u ğöıŷlden ʿāşıı olup ol ʿAzrā-ʿizāra Vāmıı olmağıla āh edüp bu beyti oıadı. **Beyt**:

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Ėāh kim derd-i derūnum kışşası gelmez dile

¹⁹² Bākî, **age**, 140.

Uğradım fâriğ gezerken bir devāsız müşkile

déyüp bî-hûş oldu ve yıkılıp ayakdan düşdi. Tekrâr gözin açup bir dahı bakınca dibelek rişte-i ‘ aşka řāb vèrüp bu beyti okudu. **Beyt:**

[*Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün*]

Baņa āzādelik bî-ķaydlik bir ķayd olur gördüm

Varup bir serv-i āzāda ķul oldum iķtiyārımla

[31a] déyüp vālih ü ģayrān ve biņ cān ile üftāde-i ģāh-ı zekānı ve ol Leylî-ruģsārıñ Mecnūn-ı bî-ser ü sāmānı olup bir gūşede leb-i dil-ber gibi pinhān olup bunları temāşāya başladı. Kızlardır bir miķdār cilve vü şoģbet eyledikden şoņra yap yap şoyunmaģa başlayup **beyt:**

[*Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün*]

Dem-i vişālde dün ıztırābdan ģāyet

Şoyınca gömlegini bulmadım tumāniyyet¹⁹³

mefhūmunca hezār nāz u na‘īm ile ķibāllerinden ‘uryān olup donlarını bile çıkardılar. Gūyā bu beytiñ mā-sadaķıdır. **Beyt:**

[*Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün*]

Sīne bî-mişl ü bedel ‘āriż ü gerdan da güzel

‘Aybı ancak ķatı nāzıkdir o nāzende güzel

manţūķunca sīne-i sīmīnlerinin leřāfeti ziynet-i bāğ olup mānend-i şeb-ķerāğ ten-i billūrīnleri ol eřrāfı muşā‘şā‘ édüp bunlar mā’i fūtalar dutunup **beyt:**

[*Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün*]

Nīlgūn fūtaya şardı beden-i ‘uryānın

¹⁹³ Sâbit, **age**, 368.

Şan benefşe içine düşdi muķaşşer bādām

mefhūmunuñ mā-şadaķına mazhar olup kızlar havużuñ içine mişāl-i māhī atılıp birbirlerini şuya baturup bir mertebe mülā‘abeye başladılar ki takrīr ü ta‘bīr olunmaz. Her biri hūsn ile mümtāz cemāl-i bā-kemālleri revnaķ-şiken-i mihr ü māh, bī-çāre Cihān Şāh’ıñ ‘aşķ ile hālī tebāh olup **beyt**:

[Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Yakup vücūdumı pervāneveş tebāh ederim

O şem‘-i havşala-sūzı görünce āh ederim

mażmūnunca elif ķaddi dāl ve ol Şīrīn-lebiñ ‘aşķıyla Ferhād meşābesin bulup hücūm-ı ‘aşķ ile vücūdı hilāl ve za‘f-ı şekīb ile bir hayāl olup hasb-i hāl olmak üzere bu beyti okudı. **Beyt**:

[Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

O ķadd ü hadde o zülfeyn ‘aceb güzel düşmüş

Nihāl tāze vü gül tāze reng ü bū tāze

Şeh-zāde ol duğtere bakdıķca ‘aşķ u şevķi hezār hezār teraķķī bulmağıla göñülde vedd ü muħabbeti tazelenüp gāh ‘aķlı gelüp gāh giderdi. **Beyt**:

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

Dane-i hāline baķ cennet-i ruħsārında

Nice şabr eylesün Allāh’ı seversen ādem

medlūlünce Cihān Şāh-ı bī-çāreniñ ārām **[31b]** u ķarārı ber-bād ve ķarı feryād olup **beyt**:

[Mef‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fe‘ülün]

Yağmā edicek ‘aķl u dil [ü] cānı güzeller

Göñlüm saña düşdi benim ey rūḥ-ı muşavver

medlûli üzere gönlün ol hümâ-yı bülend-pervâzın çengâl-i ‘aşkına kapdurup biñ cân ile üftâd u dil-dâdesi bunu okudı. **Beyt:**

[Me‘ülü Me‘â‘ilü Me‘â‘ilü Fe‘ülün]

‘Uşşâkıñı paylaştıdı demlerde güzeller

Ben pâyınja düşdüm seniñ ey rûh-ı muşavver

[Metnin burasında boşluk var.] Kızlar ise şeh-zâdeden gâfil oynayup birbirine nâz u niyâz u zevkler édüp aḥşama karîb ol âfitâb-peyker perîler havuẗdan çıkup ol gülbünleriñ yanına geldiler ve libâsların geyüp yine birer kebûter şekline tahvîl édüp cānib-i āsumāna [32a] pervâz étdiler ve ḥāne-i sa‘âdet-āşiyāneleri tarafına uçup gitdiler; gūyâ ki şems idiler gurûbâ girdiler. **Beyt:**

[Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün]

Dostlar hiç gördünüz mü cān bedenden gittigin

Hele ben gözümle gördüm işte cānımdır giden

maẗmūnunca ḥālet-i ihtizāra gelen ḥasta-i cān-ber-leb-āmede gibi dîdesin göge diküp tâ gözinden nihān olup görünmezler olunca ḥayretle bakup qaldı. Tamām kızlar kuvvet-i evhāmla müteḥayyil olan ḥayāl gibi pîş-i naẗardan gâ‘ib olduḡda bunlarıñ silsile-i mufāraḡatları şeh-zādeniñ kemend-i gerden-i cānı olup **beyt:**

[Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün]

Gitdiñ ammâ ki ḡoduñ ḥasretle cānı bile

İstemem sensiz olan şoḡbet-i yārānı bile¹⁹⁴

beytini okuyup yüzi üzere düşüp bî-hûş oldu. Bir zamān bî-‘aql yatup gözün açdı. Gördi ki zūlmet-i şām āfâkı tîre kılup baḡt-ı siyāhı gibi ‘ālem, tārîk ü tār olmuş. Āh [u] feryāda başlayup **beyt:**

¹⁹⁴ Neşâtî, **Divan**, haz. Mahmut Kaplan (İzmir: Akademi Kitabevi, 1996), 156.

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Gitme ey kāfir alup ' aql u dil [ü] cānı daḥı

Varup uḡratma belāya bir müselmānı daḥı

déyerek eṭrāf-ı bāḡ u rāḡı tokuz dolaşup aşlā ol münévver-ṭal'atlardan eşer-i zıyā
nümāyān olmayup **beyt:**

[Meḥ' ülü Fā' ilātü Meḥ' ilü Fā' ilün]

Ben ḥasta-ḥāl [ü] tıre-şeb-i firḳatim gönül

Oлмақта şem' -i meclis-i aḡyār yār ise

déyüp dīvāne gibi gāh dıraḥt u gāh senge ve gāh māh [u] gāh sitāreye ḥiṭāb édüp
anlardan bir ḥaber ve ḳande gitdiklerinden eşer bulmayup pīç ü tāb ve sūz [u] ıztırāb
ile nāleler ḳılıp ṭālī'ine şetmler édüp “Ne belādır ki baḡa aşlā cefādan ḥālī
olmazsın.” déyerek niçe niçe efsāneler ile rüzgār gibi bī-ḳarār olup gūşe-be-gūşe
fiḡānlar édüp gözyaşların dökerdi ve āh-ı ḥasret çekerti ve bu beyti okurdi. **Beyt:**

[Meḥ' ilün Fe' ilātün Meḥ' ilün Fe' ilün]

Ne bir perī ne melek gördiler saḡa beḡzer

Fiḡānım ile yaşıım yeri göḡü aradılar

' Āḳıbet istilā-yı ' aşḳ ile ' inān-ı iḥtiyārı ḳabza-i taşarrufdan çeküp yine yüzi üzere
yıkılıp bī-hūş oldu. Şabāḥa dek lā-ya' ḳıl yatdı. [32b] Çünkü şabāḥ olup ḥurşid-i
enver, gülşen-i ' āleme zıyā-güster olup şeh-zāde gözin açdı. Gördi ki yine cānāneden
eşer yok. Bir zamān müteraşşid-ı ḳudūmları olup “Belki yine bāḡa gelürler.” [déyüp]
baḳdı ki ne gelür var ne gider. Feryād u fiḡānlar éderek ol ḥavuzun kenārına geldi ve
ḳızların şoyunduḡı ve yunduḡı yere yüzün sürüp bu beytleri okudı. **Beyt:**

[Meḥ' ilün Meḥ' ilün Meḥ' ilün Meḥ' ilün]

Ne burcun māhısın pertev-perest-i ṭal' atın kimdir

Ne bezmin şem' isin pervāne-i bī-ṭāḳatın kimdir

Kimiñle leb-be-leb zānū-be-zānūsun şafâlarda

Sebûveş hem-nişiniñ cāmveş hem-şoĥbetiñ kimdir

déyerek yine lâ-ya‘ kıl olup düşdi. Bir zamāndan sonra Mürğ Şāh gelüp ol ĥücreyi açık görüp āh eyledi ve der-‘ aķab iķerü girüp gördi ki **mışrā‘** :

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

Yıkılmış kendü bir yerde yatur destâr bir yerde

mefhūmunca şeh-zādeniñ ‘aķlı yok; yüziniñ üstine düşmüş. Mürğ Şāh, bu ĥâli göricek giribānıñ çāk édüp yüzine gül-ā[b] sepdî. Cihān Şāh’ın ‘aķlı başına geldi. Gözin açup Mürğ Şāh’a nazar édicek bunı irād eyledi. **Beyt:**

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

Yine sevdā-zede-i zülf-i siyekār oldum

Yine bir olmayacak derde giriftâr oldum

déyüp āh ederek ol gördügi kızları ve ‘āşık olduĥın beyān édüp ağlamaĥa başladı. Mürğ Şāh şeh-zādeniñ başını dizine alup kemāl-i muĥabbet ü merĥametinden ber-ā-ber ağladı ve şeh-zādeye ĥitāb édüp dedi ki “Şāhā! Saņa ben bu ĥücreyi açma dēmedim mi? Ben saņa dostluk édüp naşihat eyledim. Sen benim pendimi işitmediñ ve gevher-i kelāmıma muvāfık iş etmediñ. ‘Āķıbet böyle belāya uğrayup başıña neler geldi. Bu bir derd-i ĥayret-efzādır ki dermānı ancak lutf-ı Ĥudā’ya merbūtdur. Bu sevdādan ferāĥat eyle ki ol gördüĥüñ āfetiñ kaşır-ı vişāline kemend-i āhla çıkılmaz. Bu bir ĥāb-ı ĥayāl ve emr-i muĥāldir.” déyüp bu gūne niķe naşihat eyledi. Şeh-zādeniñ ise **[33a]** dimāĥı cünün-ı ‘aşķ ile muĥtel olup aşlā kārger olmadı ve dönüp Mürğ Şāh’a eyitdi ki “Ey pīr-i sa‘ādet-müşīr! Bilürem ki baņa pend ü naşihatıñ maĥz-ı ĥayrdır. Lākin ‘aşķ bir pādīşāhdır ki bir kerre kişver-i vücūda ķadem başıķdan sonra her ne var ise ĥāret édüp ĥükmüni icrā eder. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

Deme zâhid ki terk ét sîm-ber tenler temâşâsın

Beni kim kırtarır Tañrı şataşdırmış belâlardan¹⁹⁵

mefhûmı üzere baña bu kazâ cânib-i Hâk'dan imzâ olmuştur. Bunun def'i mümkün degildir. Ey Mürğ Şâh! Eger baña derûnuñda şefkatiñ var ise ol kızlarıñ maķâmı kıandadır ve kime müntesibdir? Bedreķa-i tarîķ-i muvâşalat olup meķânların bildir.

Beyt:

[*Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*]

Rikâb-âsâ eger pâyine yüz sürmek murâdıñsa

Yolunda irtikâb eyle aşılmayı basılmayı

medlûlünce tâ ki cânım tendedir. Biñ dürlü belâları mürtekib olup kûy-ı cânâna giderem. Yâ selâmet ile menzilimi âsitâne-i sa' âdet-âşiyâne-i cânân ederem yâhod ol âfet-i cânıñ ' aşķı yolunda cân u başdan geçerem. **Beyt:**

[*Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün*]

Komam piyâle-i şahbâ-yı himmeti elden

Ya âfitâb ya berg-i hâzân-ı tāk oluram

Çâre yokdur artıķ. Ben bu yoldan yüz çevirmem. Eger hûķûķa mer'î kıılınmaķ zâmîr-i münîriñde leme'ân ise maķâm-ı dil-berden beni âgâh eyle. **Beyt:**

[*Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*]

Nigeh gül-çîn iken düzdâne gülzâr-ı cemâlinde

Giriftâr-ı ham-zülf etdi ol hâtır-şiken tutdı

maẓmûnunca beni ol ' işve-geriñ kemend-i ' aşķı öyle giriftâr etmişdir ki şabr ile ve pend-i cebr ile hâlâş olmaķ müyesser ola. Ancaķ benim derdime dermân yâ

¹⁹⁵ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, 339.

muvâşalat-ı cānān yâ terk-i cāndır. Tarîk-i ‘aşka giren ‘âşık, merdâne-i fāyık¹⁹⁶ ve ‘aşkıda şubh gibi giribān-çāk êdüp şādık gerekdir. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

Ne gelse nūş êder mestānesi mey-ḥāne-i ‘aşkıñ

Eger bâde eger ḥūn-ı ciger peymāne peymāne”

Mürğ Şāh, şeh-zādeden bu cevābları işidicek dēdi ki “Şāhā! Benim saña muḥabbetim gün gibi rüşendir. İptidā saña bu ḥücre seyrin men‘den **[33b]** seni bu belādan şakındıgumdan idi. Bilürem âteşin ne mertebe tizdir. Zîrā iptidā-yı ‘aşkıda olan sūziş ḥānumān-sūz-ı şabr u sükündür. Lākin birkaç gün ıstıbār olunsa ol âteş intifā bulur ve sende olan pîç ü tīb teskīn bulur. Bilürem sen şimdi baña bu beyti irād êdersin.

Beyt:

[Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Dēmez idüñ baña zāhid bu āh u zār nedir

Bildiñ âteş-i cān-sūz-ı intizār nedir

Ammā baña levīm êtmeniñ maḥallī degüldir. Zîrā benim daḥı vücudum mū-be-mū ‘aşkıdan ḥaberdār olup niçe def‘a âteşlere yandım. ‘Ākıbet za‘f-ı heremle cümleden uşandım. Pendimi gūş eyleyen kuşlara vardım. Şehr-i Kābil’i bilür bir kuş buldum. Seni sa‘ādetle arkasına alup Süleymān ve ebr-i hevā taḥtgāhuña iletsün. Var maḥarr-ı salṭanatında karar dutup şevketle kām-rānlık ile yazıkdır senüñ gibi bir pādīşāh-ı felek-cāhıñ vücūd-ı şerīfī telef ola. Ben ol kızların mekânın bilmem lākin perīlerdir ve senede bir kerre bu ḥavūza gelüp cilve êderler. Yine çıkup giderler. Artık bilmem seni sevdiğimden saña bunca ḥayr naşīhat eyledim. Sen bilürsün.” dēyüp ḥāmūş oldu. Şeh-zāde pīrden bu cevābları işidicek **beyt:**

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

Beni men‘ eyleme zāhid yūri cānānımdan

Göz göre ayırlayım mı varayım cānımdan

¹⁹⁶ fāyık: kayık, metin.

Hastayım yār benim derdime dermānımdır

El-meded öldüm ayırma beni dermānımdan

kıt‘ asın okuyup eyitdi “Ey pīr-i mihrbān! Baña şimdengērü ne şehir-i Kābil lāzım ne pādīşāhlık. Yār kūyunda boyumca biçilmiş kaftānımdır gedālık çünki ol kızlar senede bir kerre bu tarafa gelüp ‘arz-ı dīdār ederler. **Beyt:**

[Fā‘ ilātūn Fā‘ ilātūn Fā‘ ilātūn Fā‘ ilūn]

Şabrına ‘aşk olsun ol āvāreniñ kim yārınıñ

Yılda bir kez gül cemālin görse kâ’ildir ğarīb

maẓmūnunun mā-şadakı olup senede bir kerre bārī cemālin görmege kānī‘ oluram.” dēyüp ol havuẓun kenārında kızlarıñ oynadığı yerlere yüzün sürerek ağlayup inlemege başladı. Mürġ Şāh, şeh-zādeniñ ‘aşkıñı teraqqīde görüp **[34a]** kemāl-i merḥametden ber-ā-ber ağlayup eyitdi “Şāhā! Ne ‘aceb derde giriftār olmuşsun. Egerçi ben anları kimiñ duğterleri idüğün bilmem ve maḳāmlarından dağı ḥaberim yoğdur. Lākin bu kadar var ki eger anlar seni görmediler ise yine gelürler. Ol zamān bir gūşede cān gibi pinhān ol. Anlar geldikleri gibi yine şoyunup pīrehenlerin işbu gūlbūn üzere bırağurlar. Her kañısına ‘āşık olduñ ise anıñ pīrāhenin ḳapup şaḳla. Artık saña rām olur. Mādām ki ol pīrehen arḳasında olmaya ḳaçup gidemez ve artık dūnyāda bir ere varamaz. Zīrā perīler vilāyetinde bir şu vardır. Her perī kim evlād vūcūda getüre ol arḳasındaki pīrehene şarup ol şudan ğusl eder. Allāhu te‘ālāniñ emriyle aña rūḥ ol pīrehen olur. Mādām ki pīrehen sendedir ol āfet-i cān saña rām olur. Lākin her ne kadar niyāz eder ise zinhār ferīfte olmayup pīreheni vėrmeyesin. Tā izdivāç edüp bir evlād ḥāşıl olmayınca. Zinhār zinhār ağlayup niyāzına raḥm eylemeyesin. Şonra ḳaçurursun. Bir dağı eline girmez. ‘Ömrün olınca firāḳda ḳalursun. Başıret üzere bulun. Çāpūk depren. Eger pīreheni ḳapabilürseñ devlet senün, ḳapamazsañ zehī ḥüsrān. Bir dağı burayı da gelmezler. Aḥvāl müşkil olur. Bir sene şabr etmege muḥtācsın. Bundan ğayrı çāresin bilmem.” dēyüp yeminler edüp sākıt oldu. Cihān Şāh, bu ḥaberi gūş edicek bülbul gibi ḥurūş edüp dedi ki “Ey pīr-i müşfik! Bir sene degil biñ sene dağı āsitān-ı dil-berde iḳāmet cānıma minnetdir; çünki dīdār-ı yar yine āşikār olur. Nitekim dēmişler **beyt:**

[Mefā' ilün Fe' ilātün Mefā' ilün Fe' ilün]

Mülâzım olmayıcağ çār-sū-yı hicrāna

Metā' -ı vuslat-ı cānāna rāyegān düşmez

hemān senden ricām budur ki himmet-i hümā-rehīn ve du' ā-yı hayr-ı icabet-ķarīnī
benim ile hem-rāh edesin ki zīrā rāh-ı firāķ dūr u dırāz ve bende ise şabr u sūkūn
azdır. [34b] Ammā yine ğayret edüp tevekkül ber-Hudā kı lup müteveccih oluram.
Eger Hudā yārī kı lursa **beyt**:

[Mefā' ilün Fe' ilātün Mefā' ilün Fe' ilün]

Bu tek ye-gehde o kim bī-naşīb-i himmet imiş

Piyāle-ġir-i mey-i nā-ġüvār-ı minnet imiş"¹⁹⁷

Şāh dahı şeh-zādenī ğülend-himmet ü merdāneliĝin mülāhaza kı lup āferīn eyledi ve
dedi ki “Ey şeh-zāde! Mādām ki sende bu ħulūş-ı derūn vardır inşā'allāhu te'ālā
ümīdvārım ki ol gevhere mālīk ve şafā-yı ħalb ile vilāyetīne sālīk olursun. Hemān
benim cevāhir-i pendimi ĝüş-ı hūşuĝa mengüş eyle ve pek çāpūk depren ve şabr ile
şabırda çok ħālet ve 'ākıbetinde sa'ādet ü selāmet emr-i muķarrerdir. Nitekim
demişlerdir **kıt'a**:

[Fe' ilātün Mefā' ilün Fe' ilün]

Ķaşr-ı vaşl-ı nigāra ey 'āşık

Bir uğurdan hücūm eden yıķılur

Bir meşeldir cihān içinde bu kim

Nerdübāna ayak ayak çıkılur"

Yine sene başı ĝelüp Mürĝ Şāh, ħuşlara buluşmaĝa gidecek oldu. Cihān Şāh'ın
yanına ĝelüp eyitdi: “Şāhā! Tamām fırşatdır. Göreyim seni. Fırşatı ĝanīmet bil. Ben

¹⁹⁷ Nābī, **age**, 720.

üç güne dek gelemem. Seni Hudâ'ya sipâriş eyledim.” dëyüp hayr du‘ â ederek vedâ‘
édüp gitdi. Pes şeh-zâde hemân ol hücreyi açup köşkünü üzerine çıkıdı ve bir güşede
pinhân olup “Şimdi gelürler. Şimdi gelürler.” dëyü dîdeleri rāh-ı intizârda mânend-i
halka-i der cünbîde olup bu beyti okurdu. **Beyt:**

[Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün]

Nigeh gül-çîn-i hasret dâmenim pür-hâr-ı miñnetdir

Gel ey bülbül benimçün nâle kıl kim rûz-ı fırkatdır

dëyerek aḥşama [de]k muntazır olup aṣlâ kudümlarından bir eṣer zuhûr eylemedi.
Aḥşamdır olup bî-çâre şeh-zâde âh vâh çeküp gözine uyķular gelmezdi. **Beyt:**

[Me‘ülü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün]

Ümmîd-i ḥ‘âb ‘âşıķa olmaz ḥayâl imiş

Bî-çâre yâri düşde de görmek muḥâl imiş¹⁹⁸

mefhûmunca şabâḥa dek encüm-şümâr-ı meserret oldı. Çünki şubḥ-ı şâdıķ gülşen-i
‘âlemde fâlık olup âfâķ münevver oldı. Hemân şeh-zâde, âfitâbâsâ ol gülşene ziyâ-
bahş olup etṛâf u cevânibe [35a] nigerân olup bu beyti okurdu. **Beyt:**

[Mefâ‘ilün Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün]

"‘ Aceb bulundu vuḥûş [u] tıyûr Mecnûn’a

Hele ğamı var ise ğam-ğüsârı da var imiş"

dëyüp bir taraıdan ğam-ı tenhâyî ve bir taraıdan âfet-i cân-ı firâķ-ı dil-rübâyî şeh-
zâdeyi bî-ārām édüp ol gülşeni mânend-i bülbül arayup kıızlardan nişân bulamadı.
Derûn-ı dilden bir âh-ı serd çeküp bu beyti okudı. **Beyt:**

[Me‘ülü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün]

"Bilmem cigerde ğamzeñ oķu ķande batdı kim

Cânıma geçdi yâ anı arayı arayı"

¹⁹⁸ Şeyhülislam Yahya, **Divan**, haz. Hasan Kavruk (Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlıķı, 2017), 183.

d yerek ol b ğçenin  her g   esinde teva    f  d p c n n n  gelmesine munta   r u m ter     b idi. Bu  adar s  at m r r  d p a    k zlardan n m u ni   n n m y  n olmama  la te    r-i hicr  n ile yanup yak larak bu beytleri o urdu. **Beyt:**

[Fe il    n Fe il    n Fe il    n Fe il  n]

"Cevri buldu  ca ter      o   h-i b  d   n 

Old  efz  n elem-i   a    dil-i n     n 

Bu cef  ba  a m dır yo sa benim s     n m

Hep es r-i   a    bu m dır mu  t    ¹⁹⁹"

      bet, Cih  n     n v c  d-    r   ne ke  ret-i ge  t   g    rdan n    bir mi    r f t r   r  z olma  la sa      le yine ol k      n  zerine     p def -i mel  l  tmek i   n bir c  m-  zer-k  r    r  b-  n  b ile m  l- -m  l  d p n    eyledi. Tam  m keyfiyyet-i m  l ile       r  g  l g  l olup n  m-mest oldu  ca ne    e-i arzu-y  vi    l-i c  n  n tam  m c  y-g  r-i dil   c  n  olup gitd  kce d    r-  y  re t  lib ve   v   i g  lib olup g     b  ne c  n  neye her t  r  fdan hub  b    en nes  m ler ile s       -i der  n n  m      r pey    mlar irs  l  d p bu s    n  k u          ne beytleri o urdu. **Beyt:**

[Mef  il  n Fe il    n Mef  il  n Fe il  n]

"    n la     ta yatur c  n-  m  stemendim gel

Es r-i   a   n  b  m  r    en efendim gel

Dil-i f t    y i derd-i fir    neyledi g  r

Tenezz  l eyle gel ey serv-i ser-b  lendim gel

G  r  nce     limi     yed ter      m eyleyesin

G      le g  r beni ey      -    h-levendim gel

¹⁹⁹ Bu m sran n vezni bozuktur.

Devā-yı cān u dil olsun cān-baḥşın²⁰⁰

[35b] Gel ey ṭabīb-i devā-sāz [u] dil-pesendim gel"

Bu maḳāle ile nağme-perdāz olup bülbul gibi sūz u sāz éderken şeh-zāde-i civān-baḥtın āyine-i nazarını **beyt**:

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Baḥt uyansa ḥāba varsa dīde-i bīdārimız

Düşde bārī ğayriden tenhā düşürsek yārimız²⁰¹

mefhūmuyla perde-i ḥāb alup uyḥuya varurken ol perīlerin kanadlarının şadāsın işidüp uyandı ve cānib-i bāğa naẓar édüp gördi ki āsumāndan āyet-i raḥmet mişālī nüzül édüp ol ḥavuzun kenārına geldiler. Silkinüp yine birer āfet-i cān ve nādire-i devrān duḥterler oldılar. Şeh-zāde bunları göricek āh édüp **beyt**:

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

" İnānın çeşm-i giryān aldı dest-i ihtiyārimdan

Şavulsun baña seng-i rāh olanlar reh-güzārimdan"²⁰²

dēyüp lā-ya' kıl oldı ve der-āḳab āḳlını başına cem' édüp gözin açdı. Gördi ki ol mā'il olduğı fettānın ḥüsni, ḥüsni-i Yūsuf gibi rüz-efzūn olup cemālinde olan ān u leṭāfet bir iken biñ olmuş ve endām-ı laṭifinde esbāb-ı ḥübī vü kemāl yüz ḳat teraḳḳī bulmuş. **Beyt**:

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

Sende ey şūḥ-ı peri-çehre bu eṭvār nedir

Ḳul éder ādemi her şīve-i māder-zādın

²⁰⁰ Bu mısranın vezni bozuktur.

²⁰¹ Nef'i, **age**, 257.

²⁰² Bilge, **age**, 131.

mefhūmunca gören ādemiñ ‘aqlı gider. Bî-çāre Cihān Şāh, ol meh-i melek-sīmāyı
göricek şabr u qarārı ber-bād olup āh ēderek bu beytleri okudu. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Ne dem ol şūh ēdüp geşt-i gülistān gösterir kendin

Çemen de gül de bülbül gibi nālān gösterir kendin

Te‘ālallāh ne hūsn-i hūş-berdir kim gören ‘āşık

Mişāl-i şūret-i dīvār hayrān gösterir kendin"

dēyerek bir gūşede şaklandı. Yine ol kızlar birbirine eyitdiler ki “Bunda ādem kokuşu var; köşkde olmasun. Bizim seyrimiz eylesün. Varalım, baçalım.” dēyüp müşāvereye başladılar. Bî-çāre şeh-zāde dibekek şaklanup "Bolay ki gele milerdi, beni göre milerdi?" dēyü hezār elem ile du‘āya başladı. Bu kerre şeh-zādeniñ mā‘il olduğu küçük kız bunlara eyitdi “Siz dīvāne mi oldunuz? Böyle yerde ādem [36a] ne gezer? Hāzret-i Süleymān devrinden bu ana gelince bunda ādem gelmediği muhakkaqdır. Bundan sonra bu telāşın ma‘nāsı nedir? Dutalum ki bunda ādem var imiş; ben dururken size ne i‘tibār; alur ise beni alur. Hiç māl yanında sitāreler rahşān olur mu? Ben var iken size kim bakar?” dēdi. Anlar dağı eyitdiler “İnşā‘allāh bunda ādem vardır. Seni kıpar. Bolay ki du‘āmız kabūl olup bir ādem gelüp seni kıpaydı.” dēyüp şoyunup mālī mişāl birer birer ol havuza pertāb ēdüp oynaşmağa başladılar. **Beyt:**

[Mef‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fa‘ül]

Būs eylediler hānde-künān leblerini

Şekkerlediler birbiriniñ bādāmın

mefhūmunca birbirlerine şarılup ol kadar mülā‘abe eylediler ki bî-tāb u tüvān oldılar. *El-fālū ‘alā mā-cerā²⁰³* medlülünce ol kız kim kendüye fāl açdı idi. Hemān şeh-zāde **beyt:**

²⁰³ Geçen bir olay üzerine fal bakmak.

[Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Ne ‘azm-i gūşe-i rāḥat ne meyl-i ḥ‘āb edelim

Girince dāmen-i maḳşūd ele şitāb edelim

mışdākınca şīr-i ner gibi şıçrayup küçük kızın pīrāhenin kapup kaçdı. Ol iki kızlar pīrehenlerin gēyüp yine kebūter şūretine girüp hevāya pervāz eylediler. Küçük kız havużun içinde alup niyāz u zārī ederek hezār gūne temelluqlar düp ‘işve vū nāz ile dēdi ki “Cānım yiğit! oc başın için aḳ te‘ālā seni anaa babaa bağışlasun. asretie avuşasın. Sevdüğüne şīrīn görünesin. Pīrāhenemi vēr giyeyim. Ba‘dehu ḥāk-i pāyına yüzüm süreyim. Zīrā bedenim pīrāhene mu‘tād olmuşdur. Bir an ārām edemem.” dēyüp ‘avret lehcesi ile yalvaragördi. Mürğ Şāh’ın ta‘limi üzere şeh-zāde aqlā gūş urup niyāzını dīnlemedi. **Beyt:**

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

Güle gūş tdüremez yok yere bülbul inler

Varaḳ-ı mihr [ü] vefāyı kim our kim dīqler

mefhūmunca mühim eyleyüp anın dil-firībāne mu‘āmelesine firīfte oldı. ‘Āıbet kız nā-ār alup gördi ki müfīd olmaz. avuzdan ıkup bir tenhā yerde giyinüp uşandı.

[36b] Beyt:

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

O semen-pīrehene uymuş o fetvāyī abā

Şāh-ı ḥūbān-ı cihāndır ve ‘aleyhi’l-fetvā²⁰⁴

mefhūmunca ṭāvūs-ı cennet gibi kendüsine zīnet vērüp bir at daı güzel olup zer ü zīvere arḳ oldı. **Nazm:**

[Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Şecer-i Tūr pāy-mālındır

²⁰⁴ Sābit, **age**, 357.

Şalın ey naḥl-ı bāğ-ı ‘işve şalın

Sidre hem sāye-i nihālindir

Şalın ey naḥl-ı bāğ-ı ‘işve şalın

mefhūmunca hezār nāz ile serv-i āzād gibi çemān olarak şeh-zādeniḡ tarafına teveccūh eyledi. Cihān Şāh, cānāneniḡ kendü tarafına meyl ü iḡbālın göricek şevk ile bu beyti okudu. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Dil-i ‘uşşāk şaf şaf muntazırdır naḡd-i cān ber-kef

Nihāl-i ḡadd-i mevz[ū]nuḡ yine cilde-fürüş olsun"²⁰⁵

déyerek cānını gūyā istiḡbāle gönderdi. Tamām ol āfet-i cān eşüp duran şeh-zādeniḡ yanına geldi ve biḡ dürlü şerm ü ḡicāb ile ḡonçe gibi dehānını açup tevḡir ile selām vērdi. Şeh-zāde yerinden sıçrayup ta‘zīm ile selāmını alup bunı yanına da‘vet édüp fart-ı zevḡinden kināye bu beyti okudu. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Şalın üftādelər şaf şaf yolunda pāy-māl olsun

Libās-ı nāz u ‘işve ḡaddiḡe ḡat ḡat ḡelāl olsun"

Ol eşüp duran şeh-zāde-i ‘ālī-şāniḡ kendüye fart-ı muḡabbetin görüp ve ḡüsn-i ḡitāb ve redd-i cevābın müşāhede édicek tevḡir ü tebcil üzere feth-i kelām édüp **beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

Ne cennet ḡurısın rıdvān-ma‘āş-ı şöḡbetiḡ kimdir

Kimiḡ manzūrusun nezzāre-pāş-ı ḡal‘atıḡ kimdir

medlülünce şeh-zādeniḡ dār u diyārından ve ser-güzēşt-i ḡāl-i zārından ve düdmān-ı aşl u neseb ü tebārından istifsār eyledi. Şeh-zāde daḡı pādişāh-zāde olup mübtelā

²⁰⁵ Vecdî, **age**, 123.

olduğı derd ü miñnete ve kendüsin görüp ‘āşık olduğın ve Mürğ Şāh ta‘lîmiyle şaydına ruḥşat bulduğın tā maṭla‘ından maḳṭa‘ına varınca beyān eyledi. Kız bildi ki kendüye bu fend, Mürğ Şāh ta‘lîmiyle olmuş. Ammā yine pādīşāh-zāde eline girdüğine mesrūr olup ol perī insāniyyet ēdüp ādeme mūnis ü ünsiyyet [37a] ēderek beyt:

[*Mef‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fe‘ülün*]

Zībā yaraşur ḥil‘at-ı nāz ol boyı serve

İki ḳolumı ḳılsam aña bel ṭolaması²⁰⁶

medlülünce ḳolunı şeh-zādeniñ boynına dolayup şoḥbet-i cān ētmege başladılar.

Beyt:

[*Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün*]

"Bugün ‘uşşāḳ-ı şeydā yārsız ‘azm-i kenār ētmez

Ne bülbul ḡoncesiz gül-geşt-i bāḡ eyler ne ben sensiz"

dēyerek eṭrāf-ı bāḡı bir cānān bir de şeh-zāde ḡayrı deyyār yok. Şalunup gezüp nāz u niyāza dā’ir ḡüft ü ḡūlar ēdüp **beyt:**

[*Fā‘ilün Fā‘ilātü Fe‘ülün*]

‘Āşıkına ol dil-ber-i fāyık

Būseler vērdi cānıña lāyık

mefhūmı üzere biri birlerine şarılup iki maḥbūb-ı zamān biri māh-ı tābān biri ḥūrşīd-i raḥşān ḡüyā mihr [u] māh burc-ı sa‘dda ḳırān eyledi. Şeh-zāde zevḳ ü şevk ile bunu oḳudı. **Beyt:**

[*Mef‘ülü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün*]

"Mihr-i ruḥuñla dilde kimiñ tāze dāḡı vār

Tāb-ı çerāḡ-ı şems ü ḳamerden ferāḡı var"²⁰⁷

²⁰⁶ Bākî, age, 297.

Cihān Şāh bu kadar zamān çekdüğü hasreti yād edüp telāfi-i mā-fāt etmek için cānāneye şarılup gözlerinden eşk-i hasret dökerdi. **Beyt:**

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Bir mülāyim dil-berin vaşlı deminde bir gedā

Cānı teslim eylemiş *innā ileyhi rāci' ūn*²⁰⁸

maẓmūnunca az kaldı ki şükrāne-i vuşlat cānını kurbān edeyazdı. Bir zamān bu minvāl üzere birbirleriyle cism ü cān u derūnlarında olan sūz-ı nihāndan keşf-i rāz ve nāz u niyāz eylediler. Şeh-zāde ol perīniñ bu güne ādeme yakın olduğından **beyt:**

[Fā' ilātün Mefā' ilün Fe' ūlün]

"Dil-i bī-ihtiyāra rahm etdin

Nev-civānım kemāl-i pīr olasın"

naẓmıyla gūyende-i du'ā vü şenāsı olup cānānını kemāl-i isti'zām ile vefādārlığın medh etmeden kināye bu beyti okudı. **Beyt:**

[Mef' ūlū Mefā' ilū Mefā' ilū Fe' ūlün]

"Bu hüsñ ile insāna yakın olmasını gör

Pek az görünür böyle perī ādeme beñzer"

déyüp duñteriñ ismini su'āl ve kıavm ü kabīlesinden keşf-i hāl edicek ol dañı biñ nāz ile **beyt:**

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Beñzedürler gonceye gerçi dehāniñ ehl-i dil

Söyle cānā var mı bu tarz-ı tekellüm gönçede

²⁰⁷ Bâkî, **age**, 96.

²⁰⁸ **Kur'an**, Bakara (2)/156: "Biz O'na döneceğiz."

manṭūkunca gonçe gibi dehānın açup dēdi ki “Şāhā! Ben cāriyen perī pādīşāhlarından [37b] Şeh-bāl Şāh nām bir pādīşāh-ı felek-cāhıñ kıızıyım. İsmime Şemse Bānū dērler.” dēyüp ol köşkün üzerine çıkdılar. ‘Āyş u nūşa āğāz ve ‘āşık u ma‘şuk birbirlerine dem-sāz olup ğam-ı eyyāmı ferāmūş eylediler. Şeh-zāde her tolu başında cānāneniñ leb-i şīrīnini nuql-i bāde ēdüp memesin ‘ākīde gibi ağzına alup emdikce bu beyti okurdu. **Beyt:**

[Meḥḥ ulü Fā‘ilātü Meḥḥ ilü Fā‘ilün]

"Meyden lebiñde feyz-i meserret ziyādedir

Keyfiyyeti bir olsa da lezzet ziyādedir"

Altun zemīnli mücevher ü muraşşā‘ kadehlerden bāde-i nāb ve ‘ālem-i āb ēdüp **beyt:**

[Meḥḥ ulü Fā‘ilātü Meḥḥ ilü Fā‘ilün]

Mey[i] ayakda görüp hürmet ile aldım ele

Ne ḥarām-zāde imiş başıma çıkdı fi’l-hāl

beyti üzere keyfiyyet-i şarāb muḳtezā-yı mādde-i gevherīsi üzere ara yērden ref‘-i ḥicāb ēdüp kelleler germ olduḳda **beyt:**

[Meḥḥ ulü Fā‘ilātü Meḥḥ ilü Fā‘ilün]

Ey mest-i ‘işve derd-i nihānı bilür misin

‘Aşkıñ ne ḥālete ḳodı cāmı bilür misin

mefhūmunca birbirlerine kām-cū-yı vişāl olmak için ‘arz-ı merāma ser-āğāz ēdüp bir mertebe şoḥbet-i ḥāş ve bezm-i iḥtişāş eylediler ki felekde melekler reşk ēdüp Zühre, kemāl-i şevḳinden zemīne inüp meclislerinde rakḳāşlık étmege amāde olup bu mertebe tatlu tatlu nūş-ā-nūş-ı mey-i hoş-güvārdan ağzı şulanmak mertebesine vardı. Gıtdikce bezmiñ āb u tābı revnaḳ bulup anda olan şafā vaşfdan ḥāriç olmağıla bu beytler ile ta‘rīf olundu. **Beyt:**

[Meḥḥ ilün Meḥḥ ilün Meḥḥ ilün Meḥḥ ilün]

Dil-i çeşm-āşinā sāmān ile bigāne olmaz mı

Hemîşe mest ile ülfet eden mestâne olmaz mı

Hevâ hoş her taraf gülzâr bülbül zâr gül handân

Bu esbâb-ı cünûnı seyr eden dīvâne olmaz mı

Kenâr-ı âb u sâķî tâze vü mey köhne dil pür-şevķ

Bu bezme tövbeler nuķl [ü] vera‘ peymâne olmaz mı

Mey anda dil-ber anda cümle yārân-ı şafâ anda

Geçüp cennetden âdem sâkin-i mey-ķâne olmaz mı

Sebû zânûda sâķar elde yâr âķuş-ı vuşlatda

Bu tarz-ı ķâş ile meclis ‘aceb rindâne olmaz mı

Açılmış gül gibi pehlû ruķ âteş-tâb olup meyden

Göñül hem bülbül-i şūrîde hem pervâne olmaz mı²⁰⁹

Şeh-zâde cânâne ile bu ‘âlemde ammâ Mürķ Şâh [38a] ķuşlardan ‘avdet édüp elemde idi ki “‘Acabâ şeh-zâdeniņ aķvâli neye münker oldu. Dâmen-i maķşûdı ele getürür mi ola?” dëyü teşvîş ile sarâya gelüp hücre-i ma‘hûdı ķuşâde göriceķ cânı ķılca ķaldı. Hemân içeri girüp gördi ki Cihân Şâh ile Şemse Bânû ol köşķ üzerinde zânû-be-zânû oturup ķoçuşup öpüşüp zevķ ederler. Mürķ Şâh, şâdumân olup secde-i şükr eyledi. Ba‘dehu edeb ile gelüp zemîn-bûs édüp “Mübârek bād şâhâ! Hâķ te‘âlâ hemîşe şâhid-i âmâliņi dūş-â-dūş-ı merâm eylesün.” dëyü du‘â eyledi. Şeh-zâde daķı “Merķabâ ey pîr-i sa‘âdet-müşîr! Seniņ himmet-i şerîfîņ baķa dest-gîr oldu.” dëyüp beyt:

[Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün]

²⁰⁹ Vecdî, **age**, 141.

"Yār ile oldum leb-ā-leb şimdi dem-sāzım budur
Çeşm-i cānāndır nedīmüm maḥrem-i rāzım budur"

dēyüp ayağ üzere kalkdı ve Mürğ Şāh'a tevķir ü ta'zīmden sonra sürür u şafā ile
kendü hālını iş'ār için bu beytleri okudı. **Beyt:**

[Mefā' ilün Fe' ilātün Mefā' ilün Fe' ilün]

"Piyāle elde şafā dilde yār karşımda
Elimde 'ālem-i 'işret bahār karşımda

Değil bahār-ı gülistān kendümi bilemem
O gül-ruḥ olmasa āyīne var karşımda

Güşāde-baht o şayyād-i müşteri-dāmım
Hemīşe cilveler eyler şikār karşımda"

Ba' dehu Mürğ Şāh'ı daḥı teklif edüp oturdılar. Yine yeḡi başdan bezm-i müretteb
edüp 'ayş u 'işrete zevķ-i şöḡbete āğāz eylediler. Bu minvāl üzere gāh taşra sarayda
mülūki taht üzere **beyt:**

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

Nūr-ı çeşmim dökeyin ḥūn-ı dilim şarf edeyim
Saḡa ḥidmet edeyim başım ile cānım ile

Ālāt-ı bezmi Cem gibi tertib edüp ol āfītāb-ı evc-i melāḡat Şemse Bānū ile zevķ ü
şafā ve gāh içerü gülşende ol ma' ḥūd köşk üzere sūr u nevā **kıt'a:**

[Mef' ūlū Mefā' ilū Mefā' ilū Fe' ūlün]

'Aşķ ile cigerleri kebāb eyleyelim
Ḥūn-ābe-i çeşmimiz şarāb eyleyelim

Deryâlara düşsün ğam [u] endüh-ı cihân

Gel gel ki biraz ‘âlem-âb eyleyelim

mefhûmunca tarab u şādî üzere [38b] evkât-güzâr oldılar. Yine bir gün eşnâ-yı şohbetde şeh-zâdeniñ şehir-i Kâbil hâtırına gelüp pederi Taymûs Şâh’ın âteş-i mufârakatı hırmen-sûz-ı şekîb olup âh eyledi. Cânâne, şeh-zâdeniñ âh eyledüğün görüp eyitdi “Şâhâ! Niçün böyle süznâk âh eylediñ? **Beyt:**

[Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün]

Melûl olmak neden ey dil şarâb-ı erguvân yok mı

Seni yoḥsa şafâya sevḳ eder bir mihrbân yok mı

mefhûmunca elḥamdülil’llâh felek emriñe râm olup ve benim gibi bir serv-i dil-ârâdan kâm aldıñ. Hâlâ ‘işret eyledüğün maḳâm Süleymân taḥtgâhıdır. Cihânda âb u hevâ ile ve sâ’ir zînet ü tılâ ile ‘adîli yok ve âlât-ı bezm müretteb her dürlü şeyi çok. Bundan sonra bu âhiñ ma’nâsı nedir? Elbette bunun aşlını baña bildir. Yoḥsa benden ğayri cânânıñ ve sipihr-i emelde mâh-ı tâbânıñ ya’nî kemend-i ‘aşḳına giriftâr olduğı bir nev civânıñ var mıdır? Zîrâ bu âh tehî degildir. **Beyt:**

[Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün]

Bir gerekdir ḥâne-i dilde yaraşmaz yâr iki

‘Askeri eyler perişân olıcak ser-dâr iki"

dâyüp Cihân Şâh’ın boynuna kol şalup bu remz-i müşkilin ğüşâyişi için ibrâm eyledi. Şeh-zâde daḥı eyitdi, “Ey âfitâb-ı devletim Şemse! Bu ne ğüne sözdür ki söyleyüp beni âteşlere yaḳarsun. **Beyt:**

[Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün]

Leb-â-lebdir derûnum ‘aşḳım cânâ ḥayâliñle

İnanmazsañ girüp göñlüme seyr et ğayra yer var mı

mefhūmunca seniñ ‘aşkıñ benim vücūduma hüküm eyleyüp bu mertebe beni meşgūl eylemişdir ki mādām ki cānım tendedir benim dīvāne göñlüm sendedir. **Beyt:**

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

Ėayrı hūbāna anda yēr yokdur

Şimdi muhkem yaşağ var dilde

Hağ te‘ālā ol günü baña göstermesün kim seni terk edüp bir Ėayrı maħbūba meyl edem. Meger ecel gelüp beni senden cūdā eyleye. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

Ser-i kūyuñdan ayrılmam felek bir yaña şalmazsa

Yoluñda ölmedir kaçdım eger Hağ cānım almazsa²¹⁰

Lākin peder-i ‘ālī-şānım ve māder-i mihrbānım ve şehr-i Kābil’de olan tağt [u] tāt u ‘unvānım yādıma **[39a]** gelüp **beyt:**

[Mef‘ülü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün]

Kılsa teğallüb-i elem-i ‘aşğdan fiğān

Rencide olma ‘aşık-ı şūrīde-ğālīne

mefhūmunca bī-ihtiyār āh eyledim.” dēyüp hāmūş oldu ve bāde gibi derūnı pūr-cūş olup farğ-ı arzū vü iştiyākından nāşī ağlamağa başladı. **[Metnin burasında boşluk var.]** Şemse Bānū, bu haberi gūş edince eyitdi “Şāhā! Çünkü aħvāl böyledir. Bu bābda aşlā zamīr-i münīriñe Ėubār-ı kudūret ‘arız olmasun. İnşā'allāhu te‘ālā seni tağtgāhıñ olan şehr-i Kābil’e üç günde iletmek benim boynuma olsun.” dēyü der-‘uhde eyledi. Bundan sonra ol arada iki üç gün dağı ‘işret edüp dördüncü gün olduğda Mürğ Şāh, şeh-zādeniñ gözlerinden öpüp bağına **[39b]** bağı ve tekrāren pīrāhen aħvālını sipāriş edüp mü’ekked olmağ üzere tenbīh eyledi. Dēdi ki “Şāhā!

²¹⁰ Ehli Tayyipzāde’ye ait olan bu beyit için bk. Kınalızāde Hasan Çelebi, **Tezkiretü’ş-şuara**, haz. Aysun Sungurhan, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 221.

Zinhār, zinhār mādām ki evlādın vücūda gelmeye pīrāheni vermeyesün. Zīrā ol pīrehen ḥazret-i Süleymān'ın tılsımıyla öyle vaz' olunmuştur ki üç gün andan ırağ olsa yaşamazlar.” dedi ve elin kaldurup ḥayr du‘ā eyledi. Şemse Bānū, perī kuvvetiyle Cihān Şāh'ı arkasına alup Süleymānvār ber-hevā ‘azm-i rāh eylediler. İki gün bilā-tevaḳḳuf gidüp üçüncü gün aḥşama qarīb ḳondılar.

Şeh-zāde-i felek-cāh pederi Ṭaymūs Şāh'a mülākāt olup cānāneden nā'il-kām ve ḳām-revā-yı merām olmak ümīdiyle sūr-ı hümāyūnlar édüp şeb-i zifāf ol nā-mihrbān māh-ı perī-peykeri gerdek-ḥāneden ḳaçurup Gevher-nigīn'de bulmak için seyyāh-ı ‘ālem olup Mecnūn mişāl tağ u şahrālara düşüp serserī gezdügidir

Ol gece anda ārām édüp aḥşām olmağa geldükleri menzil neredir bilmediler. Çünkü şabāḥ oldu. Ṭāvus-ı zerrīn-per ya'nī ḥūrşid-i enver, ‘ālemi münevver eyledi. Meger kim geldikleri yer Kābil'e yakın imiş. Şeh-zāde vilāyeti göricek secde-i şükr eyledi ve şehir-i Kābil'e bir sâ'at miḳdārı yerde bir mu'teber çeşmesār var idi ki etrāfı devḫalar ile ihāta olunup mānend-i sāyebān ol çeşmenin üstüne yaprakları sāye şalmış idi. Şehr-i Kābil'in seyrāngāhı ve āyende vü revendelerin tāb-ı āfitābdan penāhı idi. Şeh-zāde cānāne ile ol çeşmesāra geldiler. Bir miḳdār oturup etrāfı teferrüc ederken ḥikmet-i Rabbānī meger ol gün Şāh Ṭaymūs şikāra ‘azīmet eylemekle bu kadar kevkebe vü debdebe birle şehirden taşra çıkup ol çeşmesāra qarīn geldikde murād eyledi ki varup ol çeşmeden şu içe. Ammā gördi ki anda bir er ve bir ‘avrat otururlar. Hemān ḳullarından birisine fermān eyledi ki “Yüri şol ādemlere ḥaber vēr ki [40a] pādīşāh geliyor. Bir miḳdār ırağ gitsünler.” dedikde hemān ol ḳul, atını sürüp şeh-zādeye toğruldu. Şeh-zāde gördi ki qarşudan alayla gelen pederidir. Aşlā mühim eylemedi. Ammā meger ilerüye gelen ḡulām, sābıḳda maḥşūş şeh-zādenin bende-i ḥālīşlerinden olmağıla yaklaşup şeh-zādeyi gördüğü gibi atından inüp ayağına düşüp lā-ya'ḳıl oldu. Cihān Şāh, yüzine şu serpüp ‘aḳlını getürdi ve eyitdi “Yüri pederime müjde-i ḳudūm-ı sa'ādet-lüzümımı tebşīr eyle.” ḡulāmdır at arkasına gelüp ta'cīlen şāh tarafına revāne oldu. Pādīşāh ḡulāmın bu güne ‘acele ile segirdüp gelmesinden renk olup “Āyā ne ola?” dērken ol ḳul daḥı pādīşāha yaklaştı²¹¹. Ammā beride Ṭaymūs Şāh'ın ravza-ı derūnında nihāl-i vedād ḥuzret bulup sīnesi sarāyında revzene-i muḥabbetler açılıp ḳalbine neşāt ḥāşıl oldu.

²¹¹ yaklaştı: yaklaşıldı, metin.

Ġulāmdır yetişüp dèdi ki “Şāhā! Müjdeler olsun ki ol çeşmesārda oturan ferzend-i sa‘ ādetmendiñ şeh-zāde Cihān Şāh ve yanındaki bir perī-peyker māhdır. Taymūs Şāh “Bre! Bu haber-i meserret-eşer rāst mı yoḥsa bir ḥāyāl midir?” dèyüp mütereddid oldu. Ġulām tekrāren du‘ ā èdüp dèdi ki “Şāhā! Hiç mutaşavver midir ki efendimiñ ḥużūr-ı hümāyūnunda yalan söylemek ḳābil ola. Pādişāhlar meclisinde dūrūġ kelām ile rişte-i tezvīre tāb vèrmek olmaz. Eger sözüm rāst olmayup ḥilāfı zuhūr èderse mışrā‘ :

[Mef‘ ūlū Mefā‘ ilū Mefā‘ ilū Fa‘ lūn]

Öldür beni ki mu‘ terifim ben günāhım

mefhūmunca beni ḳatlı eyle. Şeh-zāde ile mükāleme eyledim. ‘Pederime müjde eyle.’ dèyü beni efendime gönderdi.” dèyicek Taymūs Şāh ol ġulāmıñ aġzını dürr ü gevherle pür èdüp ve bir ḥil‘ at-ı ḥāş ilbās ètdürüp vezāret pāyesinde bir manşīb-ı ‘ālī iḥsān eyledi ve ‘acele ile at sürüp şeh-zādeden ṫarafa teveccüh èdüp cān atup gelmede. Şeh-zāde daḥı pederiniñ geldüġin göricek cān u göñülden [40b] <şeh-zāde> cebhesin ferş-i rāh èderak istiḳbāl èdüp bu beytleri okudu. **Beyt:**

[Mefā‘ ilūn Fe‘ ilātūn Mefā‘ ilūn Fe‘ ilūn]

"Göñül ki sīnede sensiz ġarīb imiş cānā

Vaṫanda ‘āşīḳa kūy-ı ḥabīb imiş cānā

Ġamıñla ġurbete şalmışdı rüzġār beni

Şükür cemāliñi gördüm naşīb imiş cānā"

dèyerek pederiniñ rikāb-ı kām-yābına şarılup yüzün gözin sürdi. Taymūs Şāh, şeh-zādeyi göricek ḳarārı ḳalmadı. Raḥşından ser-nigūn olup şeh-zādeniñ boynuna şarılup dèdi “Ey ferzend-i ercümendim! ‘Acabā bu benim vāḳı‘ am mıdır yoḥsa ḥāyālīm midir?” dèyüp bī-hūş oldu. Yüzine gül-āb efşān èdüp ‘aḳlı başına gelicek **beyt:**

[Mef‘ ūlū Fā‘ ilātū Mefā‘ ilū Fā‘ ilūn]

"Göster ruhuñda hâliñi kim maṭlabım budur

Ben bir sitâre-i sūḥteyim kevkebim budur"

déyerek Cihân Şâh'ın dîdârına ḥasret ile bakup gözyaşların dökdi ve şehre müjdeciler gidüp vâlikesine ḥaber gitdi. Şehre ḥaber vâsıl olıcaḵ her ne ḵadar a' yân u ekâbir vüzerâ vü vükelâ var ise gelüp her birisi ḵudreti miḵdârı pîş-keşler vêrüp zemîn-bûs eylediler ve şeh-zâdeniñ selâmet ile 'avdetin tebrîk édüp Ṭaymûs Şâh, Şemse Bânû'yı bağına başup gözlerinden öpdî ve şeh-zâdeden Bânû'nun aşl u nesebin istifsâr eyledi. Şeh-zâde daḵı perî sultânının duḡteri olup ve Kâbil'e gelmesine vesîle olduḡın i' lām edicek tekrâren Ṭaymûs Şâh ta' zîmen Şemse Bânû'ya nevâzişler eyleyüp "Ma' zûr olsun bilmezlik ile tevḵîrde ḵuşûr olundı kızım." dèdikde Bânû'yı Cihân [Şâh], pâdişâhın dest-i şerîfin [bûs] édüp dèdi ki "Şâhâ! Ben seniñ bir ednâ câriyeñim. Niçün böyle buyurup beni şermende edersün?" dèyü temelluḵlar eyledi. Bu eşnâda Kâbil'den şeh-zâdeniñ vâlikesi daḵı gelüp yetişdi. Ṭaymûs Şâh'ın yanında oḡlunu göricek üstüne düşüp bî-hûş oldı. Bunun daḵı yüzine gül-âb serpüp 'aqlını başına [41a] getürdiler. İki ḥasret birbirleriyle şarılup bir zamân ağlaşdılar. Şeh-zâde vâlikesine bu beyti irâd édüp okudı. **Beyt:**

[Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün]

"Devlet ü iḵbâl ü baḡt-ı kām-rânım var imiş

Kim seni bir daḵı görmekde zamânım var imiş"

dèyüp ḥâmûş oldı. Vâlikesi şeh-zâdeye su'âl eyledi kim "Ey ferzend-i dil-pesendim! Bu yanında kızım kimdir?" dèdikde hemân Ṭaymûs Şâh eyitdi "Ey hem-ser-i mihrbân! Geliniñdir ve oḡlunu bunda getürmege sebeb bu olmuşdur. Perîler pâdişâhının kıızı bir sultândır." dèyü cevâb vèrdi. Hemân şeh-zâdeniñ vâlikesi daḵı yerinden durup Bânû'nun gözlerinden öpüp "Kızım tekrîmde ḵuşûrumu ma' zûr buyur ki hem ferzend-i 'azîzimiñ telâşı ve hem cenâb-ı şerîfinle olduḡumuzdandır." dèyüp 'özürler diledi ve ol çeşmesârın etrâfını ḥalvet édüp üç gün ol yerde sûr-ı ḥümâyûnlar eyleyüp şehir-i Kâbil'e âyîn baḡladup fuḵarâya ḵurbânlar ve erbâb-ı istihḵâḵa iḥsânlar édüp Şâh Ṭaymûs, şeh-zâdeniñ ser-güzeştin su'âl eyledi. Cihân Şâh'dır badiye-i ḡurbete düşüp mübtelâ olduḡı belâları taḵrîr édüp ve 'inâyet-i Bârî

yârı olup ‘avn-i Hâk ile varṭa-i helâklardan ḥalâş bulup ve Şemşe Bânû için bir sene istîlâ-yı ‘aşkla bâğ-ı Süleymân’da âh vâh édüp ser-gerdânlığın maṭla‘ından tâ maḳṭa‘ına varınca şaḥîfe-i beyâna çekdi. Ṭaymûs Şâh ve sâ’ir ḥuẓẓâr-ı meclis istimâ‘ êtdikde engüşt-i taḥayyür ber-dehân édüp Ḥâlik’in kudretine ve daḥı şeh-zâdenin bu vaḳ‘a-ı pür-‘ibretine ḥayrân oldılar ve kemâl-i sürûrdan Şâh Ṭaymûs ve vâlidesi bu kıṭ‘a[yı] okurlardı. **Kıṭ‘a:**

[*Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fe‘ülün*]

"Bi-ḥamdi'llâh cemâl-i bâ-kemâlin

Sa‘âdetle yine tekrâr gördük

Baḳınca ruḥların âyînesine

Şafâ kesb eyledik didâr gördük"

Dördüncü gün Ṭaymûs Şâh, dellâl nidâ êtdürdi ki şehir-i Kâbil’de olan ḥalk [41b] cümle kendüler tezyîn eylesünler. Vüzerâ ve sâ’ir erbâb-ı dîvân mükemmel olmak üzere alaylar müretteb eyleyüp şeh-zâdeyi istikbâl eyleyeler ve ol çeşmesârdan tâ sarâya varınca Cihân Şâh’in atı ayağı altına dîbâ vü ser-â-serler döşenüp ve Şemse Bânû için mücevher bir koçı yanaşup Bânû ile şeh-zâdenin vâlidesi ber-â-ber süvâr oldu. [Metnin burasında boşluk var.] Şeh-zâde ile Ṭaymûs Şâh daḥı hem-‘inân ve hem-rikâb olup bu kadar vüzerâ önlerince yürüyüp eṭrâf eṭrâf ṭabl-ı beşâretler çalunup ‘âlem velvele ile pür-şadâ oldu. [42a] Ṭaymûs Şâh, her adım atdukça eṭrâfına sîm ü zer nişâr êderdi. Bir mertebe şevket ile şehir-i Kâbil’e dâḥil oldılar ki felek, bu ‘unvânı bir pâdişâhda daḥı görmeyüp ḥasedinden başı dönmege başladı. Tamâm bu ‘âzamet ü ḥaşmet ile sarâya dâḥil oldılar. Şeh-zâde için müte‘ayyin köşkler ta‘yîn olunup Bânû ile bir yerde ḳarâr eylediler. Sürûr kemâlinde bu üslûb üzere şeh-zâde, maḳarr-ı salṭanatında zevḳ u şafâ ve dil-ârâmı Şemse Bânû ile şoḥbet-i rûḥânî êtmege meşḡûl olup bu kıṭ‘anın maẓmûnunun icrâsında cerîlik édüp ol gül-ruḥun ḡülzâr-ı ḥüsninden faḳat **beyt:**

[*Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün*]

‘Îzârın gül gül olmuş büse[den] dil dâğ-dâğındır

Ḥased ol bāḡbān-ı ʿışka kim gül-çin-i bāḡındır

maẓmūnunca būse-çin olmaḡıla şeb [ü] rūz kām alurdu. **Ḳıṭʿa**:

[*Feʿilātūn Feʿilātūn Feʿilātūn Feʿilūn*]

Dile zūlfūḡ gibi bir zıll-ı ḡimāyet düşmez

Herkese sāye-i şeh-perr-i saʿ ādet düşmez

Cānı cānān ile yek-reng édegör vuşlatda

Her zamān bir yere tenhā iki ḡasret düşmez

Bu minvāl üzere birkaç zamān mürūr eyledi. Bir gün Ṭaymūs Şāh, şeh-zādeyi daʿ vet édüp dedi ki “Ey gülbün-i ḡadīka-i vücūd-ı nizārum, ʿālemde varum, nūr-ı çeşmim! Elḡamdüliʿllāhi teʿālā eyyam müsāʿid, bāzu-yı devletiḡ kuvvetde, zevk ü şevkiḡ kemālde benim zannım budur ki aşlā bir vech ile bir ḡuşuşda ḡuşūruḡ yok. Bundan sonra niçün ol kân-ı mihr-i vefādan gevher-i maḡşūd almazsın. Güzellikde yine ke-zālik sen māh o āfitāb, gel seni ol nāzenin ile hem-zād édelim. Bu ʿālemde bārī bir ḡoşca nāʿil-i merām ol. Ben daḡı āḡir ʿömrümde mesrūr olayım.” deyüp şeh-zāde ile cānāneniḡ izdivācın murād édince Cihān Şāh daḡı duʿā édüp dedi ki “Şāhā! Benim daḡı murādım bu idi ki bu ḡuşuş ḡuzūr-ı ḡümāyūnuḡda şūret bula. Anıḡ içün bu kadar eyyām teʿḡir eyledim. Fermān seniḡdir.” deyüp ḡāmūş oldu. Hemān ol sāʿat Ṭaymūs Şāh, fermān eyleyüp zīr-i ḡükümetinde [42b] her ne kadar üstād neccārlar ve mühendis miʿmārlar var ise birkaç gün içinde cemʿ édüp şeh-zāde içün bir sarāy-ı ʿālī binā étdürdi ki Ṭāḡ-ı Kisrāʿdan nişān vèrür. Ḳubbe-i nil-gün-i felek gibi muḡarnas şeddādī şuffeler bir mertebe müzeyyen sarāy binā étdürdi ki *mā-lāʿaynu reʿet*²¹² aḡa göre cümle döşemeleri zer-beft ü dībā ki gözler ḡamaşur. Sarāy tamām olduḡdan sonra şeh-zāde temāşā içün sarāya vardı ve ḡufyeten sarāyiḡ altında bir dehliz ışmarlayup ve dehliziḡ içinde mücevvef bir ruḡām direk būnyād étdürdi ve aşlā kimseniḡ ḡaberi yoḡ iken Şemse Bānūʿnuḡ pīrāhenini içine ḡoyup üzerine mermerden bir ḡapak ḡapayup kenārlarına ḡurşun aḡıdup muḡkem lehimletdi.

²¹² Hiçbir gözün görmediḡi şey.

Tamām ol sarāy-ı behişt-esās, itmāma yêtdükden sonra eṭrāfda olan pādişāhları sūr-ı hümāyūna da‘vet için muḥabbet-nāmeler perākende êdüp Ḥorāsān pādişāhı ve Mağrib pādişāhı ve Hindūstān pādişāhı ve Sīstān pādişāhı tamām bunun aḳrānı on yêdi pādişāhdır da‘vete icābet êdüp cümlesi gelüp pī[ş]-keşlerin çeküp kırk gün mütevālīyen düğün eylediler. Tamām kırk gün düğün encām bulup şeb-i zifāf olduğda Şemse Bānū’yı ārāyiş êdüp endām-ı laṭifini envā‘ cevāhir ile müzeyyen êdüp āfitābvār bir taraftan cemālīniñ ziyāsı bir taraftan cevāhirleriñ şa‘şa‘sı nāzırı ḥīre-çeşm êderdi. Perī iken melek kıyāfeti bağladı. Meşşātalardır gelüp kā‘ide-i ‘arūsī üzere ḥilye-i cemal-i bā-kemālın kıl-k-i Mānī-firīb ile ziynet êderken Bānū’nun burnuna rāyiḥa-i pīrāhen geldi. Perīdir anlara bir şey olmaz dikkat ile bakup gördi ki pīrāheni ol mücevvef direk içindedir. Ammā meşşātalar vech-i pākini yazınca şabr êdüp tamām tenhā ḳaldıkda cism-i laṭifdir elin uzadup pīrāheni alup arḳasına giydi. Aşlā mühim eylemeyüp tecāhülnden geldi. Tamām vaḳt [43a] ‘uşşāḳdan bir iki sâ‘at mürür êdince taşrada şāhlar ile şenlikler êdüp ba‘dehu şeh-zādeyi zifāfa ḳomaḳ için bu ḳadar ‘anḳā pādişāhlar ve vüzerālar iki ḳol olup taraf-ı yemīnde selāṭīn-i felek-iḳtidār ve cānib-i yesārda vüzerā-yı ‘adālet-şi‘ārılar peydā şeh-zādeniñ öñüne düşüp şem‘-i kāfūriler fūrūzān bir mertebe tekrīm ile gerdege getürdiler ki felek nazīrin görmemiş. [Metnin burasında boşluk var.] Tamām ḥarem-i sarāya vāşıl olduğda iki taraftan istiḳbāl êdüp şeh-zādeniñ başına ṭabaḳ ṭabaḳ cevāhir nişār eylediler ve ta‘zīm ile selāmlayup Cihān Şāh’ı cānāneniñ [43b] ḥalvet-ḥānesine ḳoyup kendüleri taşra gitdiler. Şeh-zāde içeri girüp cānāneye nazar êdince **beyt:**

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

Nice medh êtsün o şūḫı dil-i ḥoş-dem ne dēsün

Mişli yok beñzedecek ḥüsni müselleme ne dēsün²¹³

mefhūmunca bir ḥüsni müşāhede eyledi ki biñ cān ile dīvānesi olup bu beytleri okudı.

Beyt:

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

“İşve nuḳl-i bezm-i germ-ā-germ-i peymānıñ seniñ

Ġamze ser-mest-i nigāḥ-i çeşm-i fettānıñ seniñ

²¹³ Vecdî, **age**, 121.

Āfitābın merdümü çeşm-i mehin ebrûsıdır

Güşe-i dāmān ile gūy-ı girībānıñ seniñ"

Bir zamān rüy-ı dil-ārāsına nigāh édüp meşşālarıñ vèrdügi tezyīni görüp bu beyti irād eyledi. **Beyt:**

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

Bir iki beñ kosa meşşāta taraf-ı bīnīye

O mäh-rū güzeliñ hüsni bir iken yüz olur

manṭūkunca zīynet ü ārāyiş ile hüsni kät kät terakķi bulmuş. Tamām yanına varup niķābın vech-i pākinden ref' édince cānānıñ gözi Cihān Şāh'ın gözine rāst gelüp **beyt:**

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

Nice hayretde kıomaz ādemi ol gözler kim

Sürmesiz ola siyeh meysiz ola mestāne²¹⁴

maẓmūnunca şeh-zādeyi bir zamān hayret aldı. Ebrūsuna naẓar édüp gördi ki gūyā şehir-i hüsne mäh-ı nev ṭulū' édüp ğurre-i ğarrāya mümāşil olmış. Yāḥod bir kemāndır ki mukavves-şekl olup her baķduķca nāvek-i müjgānından sine-i 'uşşāķa tır-i cān-şikār atar. Şeh-zāde ebrū-yı cānānı medh édüp bu beyti zevķ ü şevk ile oķudı. **Beyt:**

[Me' ūlū Fā' ilātü Me' ūlū Fā' ilün]

"Ebrūnı rüyüñ üzre kıomış Şānī' -i ezel

Zirā dutarlar āteşe saķt olsa bir kemān"

²¹⁴ Azmizāde Haletī, **Divan**, haz. Bayram A. Kaya (Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlıķı, 2017), 512.

böyle dèyüp ol āfet-i devrān ašüb-ı zamān yār-ı mihrbānı Şemse Bānū’ya ifrāt-ı meveddetini beyān içün karşusunda bendeler gibi el bağlayup ‘aşıkāne sūz [u] güdāz ile bu beytleri mişāl-i bülbul-i pür-gulgul olarak okudı. **Beyt:**

[*Meʿülü Fāʿilātü Mefāʿilü Fāʿilün*]

"Telh étđi ‘ayşımız lebiñi nūş-ḡand éden

Étmiş seni ṭabīb beni derdmend éden

Āteş bıraḡdı micmere-i ḡalb-i ‘āşıkā

Ruḡsārın üzere dāne-i ḡālīñ sipend éden

[44a] ve çehre-i zibāsında sürür u şafā nişānesin görüp eyitdi “Ey ḡūrşid-i sipihr-i sa‘ādetim Şemse! Cihān Şāḡ saḡa biñ cānla ḡurbān olsun. Elḡamdülil’lāḡ mihr-i ruḡunḡa nūr-ı neşāt ruḡsende ve māḡ-ı cebīniḡde fūrūḡ-ı inbisāt tābende sende ḡāyet zevḡ ü şafā mülāḡaḡa eyledim. **Beyt:**

[*Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün*]

"Şafā-yı ḡātırım oldur seni şafāda görem

Hemīşe düşmen-i bed-ḡāḡıñı cefāda görem"

Bu beyti okuyıcak ol ‘ayyār-ı şehir-āşüb biñ nāz ile cevāb vèrdi ki “Ey şeh-zāde-i civān-baḡt! Seniñ zıll-i zālil-i ‘ināyetiḡde her murādıma dest-res buldum ve her ne ki ārzū-yı dil ü cānım idi nā’ıl oldum. Niçün güller gibi ḡülüp açılıp mesrūr olmayam? ḡuşuşā seniñ gibi bir pādişāḡ-zāde ile hem-ser oluyorum. Bende sürür nümāyān olsa ‘aceb midir? Lākin dergāḡ-ı felek medār ve ‘atabe-i sipihr-iḡtidārıḡda **beyt:**

[*Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün*]

Eger müstelzim-i iḡsān ise feryād ḡābildir

Kerem mebzül olursa ‘arz-ı isti‘dā[d] ḡābildir²¹⁵

²¹⁵ Vecdî, **age**, 77.

mazmūnunca faķīrāne bir ricām var. Eger müsā‘ade-i hūmāyūnuñ olur ise mā-fī’z-
zamīrim olan fikr-i nihādımı hāk-pāy-ı şerīfe i‘lām edeyim.” dēyüp ādāb ile zemīn-
būs eyledi. Meger mekkārenīñ murādı **beyt**:

[Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn]

Berķ-i hırmen-süz-ı dil cānım mı cānānım mıdır

Üfleyenler āteşim āhım mı dāmān mıdır

medlūlünce şeh-zādenīñ hān-mān-ı derūnın āteşlere yakmak imiş. Şeh-zāde bī-çāre
sāde-dil cānāneden kendüye bu iķbālī görünce **beyt**:

[Me‘ūlū Fā‘ilātū Me‘ūlū Fā‘ilūn]

Kaşdıñ egerçi cān [u] diliñ birisinedir

İkisi de fedā yoluña birisi nedir²¹⁶

mazmūnunca eyitdi “Ey ṭabīb-i cānım, efendim, sulṭānım! Āyā bu bendeden
tevaķķu‘ olınacak ne mādde-dir? Eger cān ise de fedā olsun. Buyur görelim.” dēdikde
Şemse Bānū eyitdi “Ey şeh-zāde-i ‘ālī-şānım! İşte seniñle zifāf etmek muķarrer oldu
ve bu şeb muvāşalat, muḥaķķaķ bundan sonra muḫāraķat muḫāl. Böyle iken lāyık mı
ben şikeste-zamīr olam? Daḫı inşāf olmadı mı? Pīrāhenimi tā-be-key nihān [44b]
ēdersin? İhşān eyle arķama giyem. Benim ḫod ma‘lūmum olmuşdur ki pīrāhen
ķandadır? Biz perīleriz. Bize bir şey ḫā’il olmaz. Ben şimdi seng-i ḫāreden yanıda
ednā mı oldum? Lākin ben pīrāheni aldım. İşte ḫālā arķamdadır. Eger cān [u]
göñüldeñ baña ‘āşık ve lāf-ı ‘aşķda şubḫ gibi şādık isen sineñi çāk ve dīdeñi nemnāk
ēdüp ḫāb-ı rāḫatı kendüñe ḫarām ve cüst ü cūyumda mānend-i nesīm bī-ārām olup
eger beni sever ve ister isen ḫal‘a-i Gevher-nigīn’e gelüp beni pederim Şeh-bāl
Şāh’dan Allāh buyruğı ile ṭaleb ēdüp alasin. Artık seniñle şöḫbetimiz tamām ve
muķārenetimiz encām buldı. **Mısra‘**:

[Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn]

Gülşen-i bağ-ı İrem'den baña yegdir vaṭanım

²¹⁶ Mustafa Erdoğan, "Kabūlī İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliğı ve Divanı (İnceleme-Tenkitli
Metin-Dizin)", (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 585.

medlülünce hālā ‘azîmet-i vaṭan-ı aṣlî eyledim. Şonra pederime daḥı cevāb vèrmek düşvār olur. Seni Hudā’ya ısmārladım.” dèyüp mānend-i ḥayāl Cihān Şāh’ın dīdesinden ġā’ib oldu. Bî-çāre şeh-zāde feryād u fiġān èderek bu beyti okudu. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Gel ey āhū-yı vaḥṣî ‘āşık-ı nā-şāddan kaçma

Şehīd-i nāvek-i ġamzen olan şayyāddan kaçma"

dèyüp derūn-ı dilden bir medd-i āh çeküp yüziniġ üstüne yıķıldı. Taşrada olan ḥüddām şeh-zādeniġ pür-derd āh-ı serdinden āġāh olup içerü girdiler. Gördiler ki **mışrā‘**:

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

Yıķılmış kendü bir yerde yatur destār bir yerde

medlülünce şeh-zāde, āġeşte-i ḥāk-i firķat olup bayılmış yatur; Şemse Bānū yok. Taşraya segirdüşüp Taymūs Şāh’ı bu aḥvāl-i cān-kāhdan āġāh eylediler. Taymūs Şāh’iġ ‘aķlı başından gidüp vālidesiyle ġirībānların çāk èdüp geldiler. Gördiler ki **beyt:**

[Mef‘ülü Mefā‘ilün Mef‘ülü Mefā‘ilün]

‘Ālemden olup fāriġ nāz uyġusına varmış

Ādem mi görür şimdi ol gözleri mestānem

mefhūmunca dünyādan ḥaberi yok bî-hüş olmuş. Anlar daḥı feryād èderek şeh-zāde üstüne düşdiler ve yüzine gül-āb saçup ‘aķlın başına getürdiler. Gözin açup “Kanı benim şem‘-i bezm-i devletim [45a] Şemse nice oldu?” dèyü ġirībānın çāk èdüp feryāda başladı. Taymūs Şāh, saçup dèdi ki “Ey nūr-ı dīde! Seniġle ma‘an ḥalvet-ḥānede kapanup kaldı. Taşrada anıġ eşeri nümāyān olmadı. Mā-beyniġizde ne aḥvāl vāķ‘i oldu. Hāl-i zārūndan baġa keşf-i esrār eyle.” dèdikde şeh-zāde daḥı pīrāhen

aḥvālin ve cānāne kendüyi Gevher-nigīn nām ḳal‘a talebinde cān u ser-fedā étmesi istid‘asında olan ḳīl ü ḳālīn beyān eyleyüp āh u nāle éderek bu ḳıṭ‘a(y)ı okudı. **Ḳıṭ‘a:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Niçün ey çarḥ-ı zālīm yāri yārinden cüdā ḳılmaḳ

Murād ehlin esīr-i dām u bī-dād-ı belā ḳılmaḳ

Çū lāzımdır cüdā ḳılmaḳ saḡa her yāri yārinden

Geçüp zaḥmet ne lāzım bir biriyle āşīnā ḳılmaḳ"

déyüp ağlamaḡa başladı. Bī-çāre Ṭaymūs Şāh, bu ḳasāvet ile dīvāne olup eṭrāf [u] eknāfa nāmeler perākende eyledi ki ḳal‘a-i Gevher-nigīn'den her kim bir ḡaber ve ḳānde olduğundan bir eşer bulup müjde getürür ise ağırınca cevāhir vèreyim." déyüp va‘dler eyledi. Şeh-zāde bu ümīd ile bir miḳdār tesliyet bulup rüz [u] şeb firāḳ-ı cānānla bülbül-i şūrīde mişāl bu ebyātı ḡasb-i ḡāl édinüp okudı. **Beyt:**

[Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Ḥadden aşdı muḡabbetiḡ şimdi

Cānıma geçdi miḡnetiḡ şimdi

Beni yandırdı firḳatiḡ şimdi

Meded ey nāzenīn firāḳıḡdan

Sūziş-i nār-ı iştīyāḳıḡdan

Ne belādır muḡabbet insāna

Yanmasun kimse nār-ı hicrāna

Geçdi sūz-ı muḡabbetiḡ cāna

Meded ey nāzenīn firāḳıḡdan

Sūziş-ı nār-ı iştīyāḳıḡdan

Ne göñül gayrı yāre mā'ildir

Ne ğamınđan ferāğa kâ'ildir

‘Āşıkā ayrılık ne müşkildir

Meded ey nāzenin firāķından

Sūziş nāz-ı iştiyākından

Çünkü bu ahvāl böyle oldu. Taymūs Şāh’a müsāferete gelen pādişāhlar maġmūm u maḥzūn vilāyetlerine gitdiler. Ammā meger Hindūstān şāhı āteş-perest-i mel‘ūn olup adına Keyfāl Şāh dērlerdi. Taymūs Şāh, ḥazret-i İbrāhīm ‘a.m şerī‘ atı üzere olmaġıla [45b] muḳaddemā mā-beynlerinde ceng vāķi‘ olup Keyfāl Şāh’ın pederini Taymūs Şāh katl édüp Keyfāl şabī olmaġıla merḥamet édüp babasının tahtını vèrüp ve seneden seneye ḥarāca kesmiş idi. Keyfāl-i bed-fi‘āl ġāyet cebbār kāfir-i ġaddār kopup çok diyāra ḥükm éderdi ve zīr-i ḥükümetinde gürbüz ve ceng-cūy pehlivānları ve ‘askeri çoġ idi. Dā’imā derūnunda Şāh Taymūs’a ‘adāvet dutup izḥārı için mutaaraşsıd-ı fırsat idi ve müsāferete geldikde mükemmel ‘asker ü pehlivānlar ile gelüp Kābil’iñ ser-ḥaddinde bırakmış idi. "Çünkü bu ahvāl böyle oldu; hemān fırsaddır." dèyüp ‘askerine ḥaber gönderdi ve Taymūs Şāh’iñ memleketini ġāret étmege başladı. Taymūs Şāh ise ġāfil oġlunun ġamı bir taraftan ser-āsime olup ḥarekete mecālî yoġ idi. Bu ahvālî daḡı Şāh Taymūs’a i‘lām eylediler. Dibelek ser-gerdānlık el vèrüp ‘askeriniñ ekşeri daḡı Gevher-nigīn tefahḡuşına revāne olmaġın hemān Ḥorāsān ve Sīstān şāhlarına feryād-nāmeler gönderdi ve Keyfāl’iñ ḥurūcın bildürüp imdād taleb eyledi ve birkaç gün içre eṭrāf-ı Kābil’de olan ḡrallardan nefir-i ‘ām édüp yüz biñ ‘asker ve pehlivān-ı pāy-tahtı olan ‘Aynzer ve sol ḡol pehlivānı [Toḡmiyāl ?] oġlı Ġaẓa[n]fer ve Ḳayṭafon ve Kūhberz, bunların mānendi yüz otuz müte‘addid dil-āver ile bir eşref sâ‘atde küffār-ı bī-dīn-i āteş-perest la‘īnler üzerine *naşrūn min-Allāhi ve fetḡūn ḡarīb*²¹⁷ zemzemesiyle livā-i ẓafer-ġüsterin *inne cūndenā lehümü’l-ġālibūr*²¹⁸ nesīmiyle açup *uḡtülü’l-müşrikīne ḡaysü vecedtü*²¹⁹ fermānına ittibā‘en ‘azīmet eylediler ve Cihān Şāh’ı da‘vet édüp dèdi ki “Ey nūr-ı dīde! İşte

²¹⁷ Kur’an, Saff (61)/13: “... Allah’tan yardım ve yakın bir fetih...”

²¹⁸ Kur’an, Sâffât (37)/173: “Şüphesiz ordularımız galip gelecektir.”

²¹⁹ Kur’an, Tevbe (9)/5: “... Allah’a ortak koşanları bulduğunuz yerde öldürün...”

aḥvāl böyle oldu. Tālī‘-i nā-sāz-kārın te‘şiri başımıza dürli dürli ‘uḳûbetler getürdi. Seniñ aḥvālın bir taraftan düşmeniñ zuhûrı bir taraftan **beyt**:

[Me‘ûlü Fā‘ilâtü Me‘â‘ilü Fā‘ilün]

Baḥtım sevâdı eyledi iḳbālîmi füzün

[46a] Hâl-i bütân mı seng-i siyâh-ı Harem miyem

meḥmûmunca tâlî‘-i siyâh tebâh-kârlıḳ édüp felek hâlâ maḳşûdumuzun ‘aksine devr eyleyüp hâl düşvâr oldu ve elbette pâdişâhlar üzerine hıfz-ı bilâd édüp nâşır-ı ‘ibâd olmaḳ lâzımdır. Zirâ ki *küllüküm rā‘in ve küllüküm mes‘ûlin ‘an-ra‘iyyetihi*²²⁰ ḥadiş-i şerîfiniñ maẓmûnı üzere rûz-ı cezâda bizden su‘âl olunur ve bu kadar bî-günâh re‘âyâ vü fuḳarâ, kâfirler ayağı altında pây-i mâl olmak lâyıḳ-ı dîn olmayup eger bu bâbda ihmâl olunur ise ḥuzûr-ı Hâḳ’da cevâb vèrmek müşkil olup mu‘âteb olmaḳ emr-i muḳarrerdir. Sen sa‘âdetle benim taḥtında ḳâ‘im-maḳâm ol. Ben varup düşmeni karşılayup ceng édeyim. Tevfîḳ-i Bârî her kime yârî olur ise devlet topını ol ḳapar.” dèyüp şeh-zâdeye bir ḥil‘at-ı sulṭânî giydirüp kendüsi düşmen tarafına revâne oldu. Şeh-zâde bî-çâre ise **beyt**:

[Fā‘ilâtün Fā‘ilâtün Fā‘ilâtün Fā‘ilün]

"Gitdi cânım âh kim cânândan ayrıldım meded

Derde düşdim dostlar dermândan ayrıldım meded

Ben nice bülbül gibi feryâd u efḡân étmeyem

Bir güneş yüzlü meh-i tâbândan ayrıldım meded"

bu beytleri okuyup derd-i firâḳ-ı cânân ile mecnûn u âvâre olup ne memleket ḥâceti ne pâdişâhlıḳ... Rûz [u] şeb etrâfa giden âdemlerden ḥaber-i meserret-eşere müterakḳib olup **beyt**:

[Me‘ûlü Fā‘ilâtü Me‘â‘ilü Fā‘ilün]

"Yakdın firâḳın âteşine ey perî beni

²²⁰ "Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz." bk. Yılmaz, **age**, 387.

Āha havāle eylemege qorqaram seni

Yazuq degil mi muntazır-ı vaşl iken ola

Bir ‘āşıkıñ ki āteş-i ḥasret nişimeni"

dèyerek dīdelerinden yaş yerine kan revān olurdu. Eṭrāfa ḥaber içün pūyān olan revendeler gelüp aşlā ne Gevher-nigīn’den eşer ve Gevher-nigīn nāmını gūş étmiş ādemden ḥaber almadılar. Lākin şeh-zād[e]niñ aḥvāl-i tebāhını ve sūziş-i ‘aşk ile āh [u] vāhını görüp bulamadık dēmege acıyup kendülerin iḥfāya çeküp kimisi de Ṭaymūs Şāh cānibine giderlerdi. Şeh-zādeniñ ise gitdikce hevā-yı ‘aşk ile [46b] cününü teraqqī bulup dīvāneler gibi kendü kendüsiyle mükāleme eyleyüp bād-ı şabāya ḥiṭāb ederek şavb-ı cānāna bu maзмūnla peygāmlar irsāl ederdi. **Beyt:**

[Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn]

"Bir ḥaber vēr ey şabā serv-i revānım kındadır

Cānımıñ ārāmı yok ārām-ı cānım kındadır

Neylediñ netdiñ felek ḥürşid-i ‘ālem-tābımı

Ol ruḥı ferḥunde-fāl-i mihrbānım kındadır"

Şeh-zāde baqıp gördi ki aşlā bir cāndan ḥaber zuhūr eylemez ve bir kimesne cānāneden ve ne mekānından eşer buldum dēyü söz söyler. Kendü kendüye dēdi ki "Böyle oturmak ile iş bitmez. Hemān ṭaleb-i cānāndan kendim maḥmil ticāret yürüdeyim; yā budur ki vāşıl olurum yāḥod yolunda cān u bāş terkin kılorum." dēyüp bunu oқudı. **Beyt:**

[Meḥ‘ülü Meḥ‘ilü Meḥ‘ilü Fa‘ülün]

"Şimden gerü yā hū seni ey şabr u taḥammül

Germiyyet-i hengāme-i firkat yenilendi"

Artık taḥammüle mecāl kalmadı. Hemān vezīriñ birini da‘vet edüp eyitdi “Şehr-i Kābil’i saña sipāriş eyledim. Bir hoşça gör gözet. Başiret üzere hareket eyle. Pederim anda düşmen ile cengde. Ben bunda zevk u āhengde olmağ bir vech ile lāyık degildir.” dedi ve yanına üç dört bin ‘asker alup Şāh Ṭaymūs’uñ ikinci vezīri Ḥaccāc ve Zevi’l-i‘Cāf vezīri dağı ber-ā-ber alup pederi tarafına bu beyti okuyarak gitdi.

Beyt:

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

"Bahtım olmuşdı müsā‘id neyleyem ammā yine

Nā-murād oldum ser ü sāmāna etdim el-vedā‘"

Bu üslub üzere dört beş gün ‘askere doğru gitdi. Tamām ‘askere qarīb gelicek şeh-zāde mülāḥaza edüp dedi ki “Ben bu ‘asker ile kande giderim. Hemān şan‘at budur ki bu gece ālāt-ı bezmi müretteb edüp vezīrleri toluya dutup mest edeyim. Tamām ortalık tenhā kaldıkda başım alup cānāneyi aramağa mübāşeret edeyim." **Beyt:**

[Me‘ülü Fā‘ilātü Me‘ülü Fā‘ilün]

Bāzū-yı baht ger pür ederse kemānımı

İster verā-yı Kāf’a qosunlar nişānımı

mefhūmunca eger verā-yı Kāf’da dağı olursa himmet-i ‘aşk ile revāne olurum.” dedi. **[47a]** Bu fikr ile aḥşam olıcağ bezm-i şāhānı kurup ‘işrete başladılar. Vezīrlere peymāneyi bir bir ardınca sürdürüp tamām mest-i ḥarāb ve ālūde-i şarāb edüp yıkılıp yatdılar. Sā‘ir etrāfda olan ḥuddāmlar şeh-zāde[ye] işāret edüp dağıldılar. Hemān gecenin bir bahşı mürūr edince eline devāt u qalem alup bu mażmūnla pederine bir firāq-nāme tahrīr eyledi ki “Ey sebab-i vücūd-ı nizārım, peder-i ‘ālī-miḳdārım! Rikāb-ı kām-yābına yüzüm sürdüğümden sonra ma‘rūz-ı ferzend-i nā-çār ve bende-i bī-şabr u qarār budur ki hücum-ı ceyş-i ‘aşk gāret-kerde-i kişver-i dil olup bir vech ile şabra mecāl ve bir yerde ārām eylemek emr-i muḥāl olmağın **beyt:**

[Me‘ülün Fe‘ilātün Me‘ülün Fe‘ilün]

Hevā-yı ‘aşka uyup kūy-ı yār[a] dek gideriz

maẓmūnunca başım fitrāke bend édüp cānānı taleb için rehi ‘aşka düşüp gitdim. Zinhār ve zinhār benim talebimde olmayasız. Mādām ki dāmen-i maḳşūdı ele getürmeyem rücū‘umdan ümīdvār olmayasız. Hemān āḫiret ḥaḳḳını ḥelāl édüp şavb-ı ferzend-i derdmendi du‘ā-yı ḥayr-ı icābet-ḳarīnden ferāmūş buyurmamaңыз iltimās olunur. Fermān pādişāhımıñdır. Zīrā benim aḥvālīm lisānla taḳrīr ve ḥāme ile taḥrīr olunmaz. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Gönül düşüp ḥam-ı gīsū-yı yāra ḳalmışdır

Netice ḥāṭırım ol yādigāra ḳalmışdır

‘Acebdir ol büte cān vèrmek isterem Sırrı

Benim işim hele Perverdgār'a ḳalmışdır²²²

meḥmūmunca ancaḳ aḥvāl-i pür-melālīm ‘allāmü’l-guyūb olan Mevlā'ya ma‘lūmdur. Eger az u çok yā ferāğata yā şabr u istiṭā‘ata tāḳatım olsa bu ḳadar tāc u taḥt u şevketi terk édüp diyār-ı ğurbetde rezālet ile şiddet ü miḥneti irtikāb eylemezdim. **Beyt:**

[Me‘ülü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün]

Her dem ḥayāl-i ‘arızı çeşm-i terimdedir

Ḳayd-i hevā-yı zülf-i siyāhı serimdedir

Ġayrın metā‘-ı vaşlı dile eylemez ḥuṭūr

‘Aḳlım benim o şūḥ-ı melek-peykerimdedir"

²²¹ Nāilî, **Divan**, haz. Haluk İpekten (Ankara: MEB, 1970), 406.

²²² Şevkiye Kazan, "Üsküdarlı Sırrı: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan'ı ve Şerhu Medhi'n-nebî" (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), 275-76.

d y p n me(y)i h tm eyledi ve Hacc c vez rinin ba ı ucına bıraktı ve hazinesinden bir m kd r la l-i  b-d r ve s  ir cev hir-i t bd r ve bin d ne altun yanına aldı ve end m-ı la ifini  l t-ı [47b] rezm ile  r y de kıllup bir ra  -ı  ab -s r ate s v r oldu ve bu beyti g yende olarak ge e i inde   askerinden  ıkup gitdi. **Beyt:**

[F  il t n F  il t n F  il t n F  il n]

"C y  dinsem  tmek istib  ad-ı deyr-i mihneti

      m bir k fir-i h sne Mu ammed  mmeti

G celer   azm  td   m ol m ha s yem havfidır

Bir  ar   ile kab l  tmez mu abbet  irketi"

Ge e ile yol iz bilmez tevekk l  bir  arafa m teveccih olup  eh-z de, n r-ı  a  ı bedra a-i  ar    d p  h  de. Yal ız ne bir y r var ne  am- ar. **Beyt:**

[Mef  il n Mef  il n Mef  il n Mef  il n]

Cih n-ı va detin bir h le koymu  un  r-ı   arı

G l  te  b lb l  te  nev-beh r  te  haz n  te ²²³

mefh munca  eh-z de s z-ı dilinin ke ret-i har retinden hem n bir yanar  te  olup yanınca bir ned mi de yo  idi ki derd-i der nundan bir m kd r ke f  d p tesell  bula. Amm  yine  ayret-i  a   ile **beyt:**

[F  il t n F  il t n F  il t n F  il n]

  libim ma l bum el v rse zeh  ba t-ı b lend

H   l olmazsa mur dım sa  yım eylerler pesend

ma m nunı der-k r  d p himmet ile a l  yal ızlı dan tevehh m eylemey p bu beyti o ud . **Beyt:**

[F  il t n F  il t n F  il t n F  il n]

²²³ N il , **age**, 506.

"Yāra ‘azm étdüm vücūdum hāk-i dergāh étmege

İstemem sāyem bile bu yolda hem-rāh étmege"

Çünkü şabāh oldu. Vezīrlar h‘ābdan bī-dār olup baqdılar ki şeh-zāde gā’ib olmuş. Vāfir arayup nām [u] nişānın bul[a]madılar. Ammā Haccāc Vezīr, şeh-zāde nāmesini buldı. Mefhūmı ma‘lūm olıcağ ‘askeri qaldurup Taymūs Şāh tarafına revāne oldu ve gelüp şāhuñ ordusına mülākī olup Taymūs Şāh’a buluşdı. Şeh-zādeniñ nāmesin vèrdi. Taymūs Şāh nāmeyi müṭāla‘a édicek girībānın çāk édüp ağlamağa başladı. Hemān Haccāc Vezīr du‘ā édüp dèdi ki: “Biñ kerre ağlasañ fā’ide étmez. Huşūşā düşmen muqābilinde böyle mātem bā’iş-i şemātet-i a‘dā olur. Ağlamanıñ vaḳti degüldir. Hālā düşmeniñ tedārikin görmek gerekdir. Ben reml étdim. İnşā’allāh yine şāh-zāde sağ u sālīm cihānıñ ins ü cinn ü ‘ifrītime hüküm édüp pādişāhıma bir maḥalde gelüp yetişür ki bā’iş-i ḥayātıñız olup niçe fā’idelerin müşāhede édüp bu rüzgārda [48a] çok zevkler sürersiz ve şeh-zāde daḥı maṭlūbuna vāşıl olur.” dèyince bir miqdār Taymūs Şāh bu beşāret ile teskīn bulup vālidesine daḥı tesliyet-nāme yazup gönderdi. Çünkü düşmen ile ceng muqarrer oldu; āteş-perestler gāyet keşretde olmağın deryā gibi cūş édüp şerāre-i nā’ire-i fesādları zebāne çeküp alaylar bağladılar. Birinden Taymūs Şāh’ıñ ‘askeri daḥı egerçi ki anlara göre deryādan kıatre idi. Lākin kuvvet-i İslām ile aşlā ḥavf eylemeyüp Yezdān-ı pākıñ vaḥdāniyyetine şıgıñup merdāne cünbişler édereki *inne Allāhe yuḥibbū’l-lezīne yuḳātilūne fī sebīlihi şaffen keennehüm bünyānün merşūş*²²⁴ nazm-ı şerīfi muḳtażāsınca şaflar bağlayup beyt:

[Meḫ‘ülü Fā‘ilātü Meḫā‘ilü Fā‘ilün]

Şemşīr gibi rüy-ı zemīne taraf taraf

Şaldı demür kuşaklı cihān pehlivānları²²⁵

mefhūmunca düşmene karşı sīnelerin siper gibi gerüp durdılar. Hemān küffār tarafından kara tağ gibi bir file süvār olmuş bir baṭṭāl Hindū na‘ra urup dèdi ki “Bu gün ol gündür ki Keyfāl Şāh’ın pederiniñ intikāmı içün Kābililer kanıyla zemīni

²²⁴ Kur’an, Saf (61)/4: “Bilin ki Allah kendi yolunda tek parça bir duvar gibi kenetlenmiş saflar hâlinde çarpışanları sever.”

²²⁵ Bâkî, age, 58.

lālezār edem.” dēyü çağırarak meydāna yürüdi. Taymūs Şāh daḥı pehlivān-ı pāy-taḥtı olan ‘Aynzer’e ḥil‘ at giydürüp “Yüri şu nābe-kārıñ kelle-i bī-devletini beden-i nā-pākiñden cüdā edüp ḥuzūr-ı hümayūnumda ḡaltān etmekle mutaraşşıd-ı iltifāt-ı şāhānem ol.” dēyü nevāzişler edince hemān ‘Aynzer mışrā‘ :

[Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn]

"Tek o şeh emr eylesün ḥāzır ḡazādan kim kaçar"

dēyerek altında olan rahş-ı kūh-peykerin şıçradup ol kāfirin yolunu bağlayup önün aldı ve ēyitdi: “Ey Zuḥal-kıyāfet! Meydāna gelüp nuḥūset aḡzını maḡāra gibi açup ne çağırır lāf urursun? Senden korḡarlar mı kıyās eylediñ? Tez yā İslām’ı kabūl eyle yāḡod başuñu keserim.” dēyüp bir na‘ra-i Allāhuekber öyle ḡaykırdı kim hemān ol Hindū-yı āteş-perest mest olup altında fili ürküp az ḡaldı kim ḡerīfi yere urayazdı. [48b] Hemān ol kāfir ḡazaba geldi ve ol gürze urup ‘Aynzer’e bir muḡkem ḡarburdı. ‘Aynzer, merdāne men‘ edüp ve ḡışımla sürüp ol kāfire bir gürz öyle ḡarpdı ki az ḡaldı filiyle kendüsin ḡurd edeyazdı. Ne ḡāl ise bīñ [v]ā[v]eylā ile men‘ eyledi. Hemān dal tiḡ olup ‘Aynzer’e birbiri ardınca dört tiḡ urdı. [Metnin burasında boşluk var.] Aşlā eşer ētdiremeyüp kemāl-i ḡazabından şu şıḡırı gibi ḡarḡara şolumaḡa başladı. Çünki nevbet ‘Aynzer’e geldi. Hemān niyāmından tiḡ-ı āteş-tābın ‘uryān edüp ḡol uzadup sīne gerüp depesine öyle bir tiḡ urdı ki demür miḡferi ve sā’ir cebe vü cevşeni ile iki pāre edüp filin bile helāk edüp ḡara ḡaḡ gibi ol ḡoca [49a] ‘aḡīm ḡövdölü ḡaba ḡāfir iki ḡarafına yıḡıldı. Taymūs Şah ‘askerinde ‘aleyke ‘avnullallāhi te‘ālā²²⁶ şadāsı āsumāna peyveste olup ḡabl-ı beşāret ḡalmaḡa başladılar. Kāfirler bu ḡarḡı ḡörüp berk-i ḡazān gibi ditreşdiler. Lākin yine ḡayret-i cāhiliyyet ile birer birer meydāna girüp ‘Aynzer elinde, kimi gürz ve kimi şemşir ile otuz beş kāfir bahādırları fenā buldı. Taymūs Şāh, kemāl-i neşātından durup oturamaz oldu. Ammā ḡaylī müddet ceng ētmegin ‘Aynzer’e merḡamet edüp şol ḡol pehlivānı ḡazanfer-i dil-āvere “Yüri, benden ‘Aynzer’e selām eyle. Erlik dil-āverlik ise ancak olur. Dönsün bir miḡdār āsāyiş eylesin. Seniñ daḡı meydānda hüneriñ ḡörmek isterim.” dēyüp aña daḡı bir ḡil‘at-ı ḡāş giydürüp ḡönderdi. ḡazanfer’dir gelüp ‘Aynzer’e fermān-ı şāḡı tebliḡ edicek ‘inān-keşide edüp döndi. Ammā ḡögsi ḡifte kūslar gibi ḡürler. Taymūs Şāh’ın ḡuzūr-ı hümayūnuna gelince üzerine dürr ü ḡevher nişār edüp

²²⁶ Allah tealanın yardımı üzerine olsun.

“Āferīn ey dilīr-i ‘ālem! Bugün bir erlik eylediñ ki Sām kadar.” dēyüp nevāht eyledi. Ġāzenfer dağı ‘Aynzer yolundan gelen kāfire amān vèrmeyüp on beş kāfir dağı ol katl eyledi. Ṭaymūs Şāh buña dağı emr-i rücū‘ irsāl édüp taḥsīn-i firāvān ile ḥil‘at giydirdi. Yine Ṭaymūs Şāh tarafından Ṭāḥūn-ı Ḥorāsānī nām bir bahādır raḥşını meydāna sürüp er taleb eyledükde meger Hind ser-ḥaddinde dīv iḳlīmī dèmekle ma‘rūf bir cezīre var idi ve ol cezīrede seg-serler sākin idi. Anların ikişer başı var idi. Biri ādem başı biri dağı kelb başı idi. Ol ḳavm-i şūmdan vāfir ‘asker Keyfāl Şāh’a imdāda gelmiş idi. Hemān anlardan Ḳākūm-ı seg-ser nām bir pelīd meydāna girüp ol dil-āveri şehīd eyledi. Anıñ ‘aḳabince üç nefer dil-āver dağı meydāna girüp ol mel‘ūnuñ elinden şerbet-i şehādet [49b] nūş eyledi. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Zülāl-i ḥancer-i bed-ḥ‘āhı sehl şanmañ kim

Ḥarāret-i dil-i aḥbābı def‘ eder ol şū²²⁷

mefhūmunca cām-ı bekādan sīr-āb oldılar. Hemān ‘Aynzer, bu aḥvālī göricek derūnında gevher-i şecā‘at berḳ urup ‘ālem dibinden ra‘d-ı felek gibi na‘ra urup raḥşını sürüp erişdi ve aşlā söyletmeyüp hemān başını kesdi ve kemāl-i ġaḫabından tevaḳḳuf eyleyüp neheng deryāya talar gibi ol ‘asker-i bī-şümāra girüp kılıc urmağa başladı. Dört Hind ‘askeri bunun üstüne hücum eylediler. Ol dil-āver ise şīr-i ġarrān gibi bunları fenāya vèrmede idi. Ṭaymūs Şāh, ‘Aynzer’iñ himmet-i bülend ve merdāneliğın göricek kendüsi dağı ālāt-ı rezme ġarḳ olup bir esb-i cihān-peymāya süvār oldı ve destine şemşīr-i merg-te’şīr alup ve ḳol şalup ‘askerine “Yürüyüñ!” dēyü işāret eyledi. Kendüsi muḳaddeme-i ceyş olup düşmen ‘askerine uğradı. Ardınca yüz biñ dil-āver pādişāhlarınıñ böyle cigerdār u hünerverliğın göricek her biri yēdi başlu ejder gibi ḫamle édüp düşmene bir doḳunuş doḳundılar ki bir laḫza içre benāt-ı na‘ş gibi perişān édüp ‘Aynzer ve Ġāzanfer ve sālir dil-āverler birbirlerine ḳafādār olup ‘aleme yētişdiler ve ‘ālem ve ‘alemdārı ikişer pāre ēdecek maḫalde aḫşam dağı ḳarīb olmağıla ḳā‘ide-i māziye üzere Keyfāl-i bed-fi‘āl ṭabl-ı ārām çaldurup dönüp ḳondılar. Aḫşam ḳaranluğı başıcaḳ Hindūların ḳarāra mecālleri ḳalmayup “Ḳandasın Hind?” dēyüp firār eylediler. Bu kadar bār u püngāh ve māl u menālleri dōkilüp ḳaldı. Şabāḫ olduḳda Şāh Ṭaymūs bakup gördi ki Keyfāl Şāh’ıñ

²²⁷ Fuzûlî, **Hadikadü’s-sü’eda**, 362.

ordusını sâmyeli çalmışa dönüp cân kırtarmak sevdâsına düşüp mâldan geçüp götürmeğe kıabil olan metâ' ların alup kaçmışlar. Bu kadar mâl u ğanâyim kıalmış kim ħesâba gelmez. Taymûs Şâh-ı 'âlî-câh ol mâlî cümle 'askerine yağma êtdürüp sa'âdetle [50a] taht-ı Kâbil'e rücû' eyledi. Bu minval üzere Keyfâl-i bed-fi'âl beş def' a 'azîm cem' iyyet êdüp Taymûs Şâh' ın üstüne geldi. Beş def' a dağı nesîm-i nuşret Şâh Taymûs cânibinden vezân êdüp ol âteş-perest la' inler mağhûr u münhezim firâr eylediler. Beşinci def' a da Taymûs Şâh' ın begleri ve pehlivânları zemîn-bûs êdüp dèdiler ki "Şâhâ! Bu kâfire niçün memleketimizi çignediriz? Bizlere destûr vèr varalım. Keyfâl-i bed-fi'âlin tahtını başına yıķup damar-ı bed-tebârını 'âlemden keselim." dèdiklerinde Şâh Taymûs' ın âyîne-i kıalb-i mihr-incilâsı merħamete râğıb ve şefkıate tâlib olmağılâ eyitdi: "Bilürem ey dilîrân-ı şadâķat-şî'ârlarım! Eliñizden gelir. Lâkin ister ise kâfir olsun sefk-i dimâ êtmek eyü ma' nâ degildir. Ben ol kâfir u zâlimi ħazret-i Mevlâ' ya ħavâle eyledim. Elbette yaramaz, belâsını bulur." dèyüp ferzend-i 'azîzi Cihân Şâh' ın ğamını çeküp dergâh-ı bî-niyâzdan selâmet ile rücû' ın ve maķşûdına vuşulini niyâza başladı.

Şeh-zâde Cihân Şâh firâķ-ı cânânla nâle vü âh êdereķ taleb-i kıal' a-i Gevher-niğîn ve ârzü-yı yâr-ı ğüzîn ile 'azm-i diyâr-ı ğurbet ve irtikâb-ı miħnet-i kürbet êdüp diyâr diyâr gezdüģidir

Râvî-i peyâm-ı firķat-irtisâm ve râh-ber-i kelâm-ı lü' lü' -intizâm şeh-zâde Cihân Şâh' ı bâdiye-i ğurbete düşürüp ser-gerdânlıģından bu ğüne reh-nümâ olmuş ki çünkü cünbüş-i çarķ-ı ħîle-sâz ve efsûngerî-i sipihr-i süfle-nüvâz ile şeh-zâdeniñ yâr u cânını yanından cüdâ êdüp şeh-zâde dağı firâķa iştıbâr ve bir vech ile ârâm u kıararı kıalmayup ğurbet irtikâbı ile re' y eylemekle ol ğeçe içinde bu kadar 'askeriñ iki ğözi arasından kaçup ayrıldıķda rûzgâr gibi şitâb ile reh-neverd olup bu beytleri okuyarak giderdi. **Beyt:**

[Mef' ülü Fâ' ilâtü Mefâ' ilü Fâ' ilün]

"Dil kūy-ı yâra biñ ğam ile rû-be-râh olur

Aĥvâlimiz bizim bu gidişlen tebâh olur

Öldüm helâķ-ı işve-i pey-der-peyiñ yeter

Ey resm-nā-şinās o daḥı gāh gāh olur

[50b]

Ol tîre-kevkebem ki ‘arūs-ı ümîdime

Meşşâta çerḥ gâliye baht-ı siyâh olur"

Böyle böyle efsâneler ile bir yerde ârām etmeyüp iki gün gidüp üçüncü gün Arz-ı Rûm’a dâhil olup bir kârbân-sarāya nüzûl eyledi ve her ne kadar tekye var ise gezüp seyyâḥ dervişler ile görüşdi ve cümlesinden su’âl eyledi. Aşlā Gevher-nigîn’in adını bilür bir âdem bulamadı. Âh vâh edüp ağlamağa başladı. **Beyt:**

[Meḥ’ülü Fā’ilātü Mefā’ilü Fā’ilün]

‘Âşık ümîd-i vaşl ile bî-tâḳat olmasun

Kālā-yı şabrı kimselerin gâret olmasun

Çeşmimden uçdı cevriñle ḥ’âb-ı rāḫatım

Ta’lîm eden cefâyı saña rāḫat olmasun

Bu kıṭ‘a(y)ı okuyarak nā-çâr yine sefer ihtiyâr edüp kemâl-i arzû vü iştiyâkından ğā’ibâne cānāna ḥitâb edüp bu beytleri yana yana okurdu. **Beyt:**

[Mefā’ilün Mefā’ilün Mefā’ilün Mefā’ilün]

"‘ Aceb ey bî-vefâ ser-mest-i cām-ı vuşlatıñ kimdir

Seniñ şevḳ-intihâ-yı bezm-i ‘ıyş [u] ‘işretiñ kimdir

Olup gâyet neşât-efrûz-ı luṭfuñ ey gül-i ra’ nâ

‘ Aceb feyz-âver-i gül-geşt-i bâğ-ı şoḫbetiñ kimdir

Beni mehcûr edelden bezmgâh-ı vuşlatıñdan âh

Civânâ i’ tiyâd-ârâ-yı resm-i ülfetiñ kimdir"

Ol aradan dağı derdine dermān bulmayıncağ Ėaleb'e giden bāzırgānlar ile yoldaş olup her menzile kim varırdı. Ėāne-be-Ėāne gezüp āyende vü revendeden Gevher-nigīn'i istifsār ēderdi. Aşlā nām u nişānın bulamayup cünün-ı ' aşk ile sevdā-zede olmağın kūy-ı cānāna vezān ēden bād ile peygāmlar gönderüp lisān-ı Ėāl ile bunu okırdı.
Beyt:

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

"Şabā ağıyardan pinhān Ėamım dildāra izhār ēt

Ėabersiz yārimi Ėāl-i Ėarābımdan Ėaberdār ēt"²²⁸

Şeh-zāde Ėat' ēderek bir Ėün Ėaleb şehrine dāĖil oldı. **Beyt:**

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

Ėalmamış Ėahpe Ėaleb köhne dil-ārālıĖdan

Dem urur bād-ı revān-bağşı MesīĖālıĖdan

mefhūmı derdime dermān bulunur ola ümīdiyle şeh-zāde, bu Ėadar cüst ü cū eyledi ki bir vech ile takrīr olunmaz. Anda dađı kūy-ı dil-berden eşer nümāyān olmayup baĖtına nefrīn ēdüp **[51a]** bu beytleri okırdı. **Beyt:**

[Mef' ülü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün]

"Bir bī-kesem ki Ėālime hem-dem bulunmadı

Zağm-ı derün-ı sīneme merhem bulunmadı

Ol değlü ētdi Ėamla ĖöĖül üns ü iĖtilāt

' Ėālemdē Ėamsız olmağā bir dem bulunmadı"

²²⁸ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, 166.

ve gāh cānāneniñ bī-vefālğın yād édüp dilinde olan āteşini şu'le-ḥīz ederek yana yana ḳaddini çeng ve nālesini maḳām-ı evcde nağme vü āheng édüp bu beytleri bād-ı şabā ile ḥāk-pāy-ı dil-bere fīristāde ederdi. **Nazm:**

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

"Ḳadr-i vaşlıñ bilmedim ğam-ḥ̣ār olur şandım seni

Ḳocmadım mūy-ı miyāniñ yār olur şandım seni

Ḥ̣āb-ı nāza vardı çeşmiñ cānıma cebr eyledim

Pāyın̄a yüz sürmedim bīdār olur şandım seni

Mest-i nāzım bilmedim ki muḳetezā-yı keyf imiş

Ġam-gūsār cān u dil her bār olur şandım seni

Añmadım dāğ üzre dāğ-ı āteş-i hicrāniñı

Merhem-i zaḥm-ı dil-i bīmār olur şandım seni"

andan daḥı feth-i bāb olmayıcaḳ cānib-i Şām'a revāne oldu. Her ḳanğı menzile kim gelürdi misāfir ü mücāvirden ḳal' a-i Gevher-nigīn'i su'āl édüp zerrece bilür yāḥod nāmı işitmiş ādeme rāst gelmeyüp ṭālī' inden dil-gīrlık gösterüp bunu okurdi. **Beyt:**

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

"Şadāsın kūh diñlerdi fiğān ètdikçe iñlerdi

Benim gibi degildi var idi ğam-ḥ̣ārı Ferhād'ıñ"

Bu minvāl üzere serseri ḳaṭ' -ı merāḥil ederdi ve her menzilde āh édüp "Ḳandesin Gevher-nigīn?" dēyüp gezerdi ve farṭ-ı hücum-ı 'aşḳdan ḥasb-i ḥāl olmaḳ üzere bu beyti okurdi. **Beyt:**

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

"Der-āğüş etmek olmaz hāleveş ol māh-sīmāyı

Ki t̄ali‘ bī-vefā dil mübtelā vü baht her-cāyī"

Bir gün Şām’a dağı dāğıl olup m̄anend-i pergār-ı devvār ve cüst-cüy-ı menzil-i cānān içün bī-ķarār oldu. Anda dağı menzil-i maķşūddan eşer bulmayup kemāl-i dehşetinden bu kıt‘a(y)ı gūyende olarak Ƙuds-i şerīfe müteveccih oldu. **Ƙıt‘a:**

[Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Şām-ı cennet-mişāl hoşca velī

Halkının şoĥbetinde ‘ālem yok

Nice rāhat olur göñül anda

Ƙutalım cennet olmuş ādem yok

“Ƙuds-i şerīf mübārek [51b] maķāmdır ve anda seyyāhlar çokdur. Şāyed bir ĥaber aluram.” dēyü “Ƙandesün Ƙuds-i şerīf?” dēyüp çekilüp gitdi ve yine uslūb-ı sābık üzere her menzilde istifsār-ı kūy-ı dildār ēderdi ve ağlayarak bu beyti okurdi. **Beyt:**

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

"Felek ayırdı beni cevır ile cānānımdan

Hāzer ētmez mi ‘aceb nāle vü efğānımdan"²²⁹

dēyerek her menzile ķonardı. Seyyāh dervişler ve sā’ir nāsdan Gevher-nigīn ķal‘asını tefakķud ēderdi. Aşlā bir ādem rāst gelmedi ki “Ben gördüm.” ve yāĥod “Tevāriĥlerde nāmını işitdim.” dēyü cevāb vērür. Belki Gevher-nigīn nāmını işitdiklerinde “Gevher-nigīn ne nesnedir?” dēyü şeh-zādeden ĥaķīķatin su’āl ēderlerdi. Bī-ķāre Cihān Şāh, gül gibi girībānın çāk ve bülbul gibi āh u feryād ve nāme-i āteşnāk ēderek bu beytleri okurdi. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Beni sūzān ēden berķ-i figānım çarĥa ķār ētmez

²²⁹ Fuzûlî, **Leyla ve Mecnun**, haz. Muhammed Nur Doğan, (İstanbul: YKY, 2000), 148.

Şeb [ü] rûz êtdüğim feryād-ı kec-te 'şirden feryād

Bize her rûz lâ-bûd bir cefâ-yı nev olur rûzî

Dil-i erbâb-ı 'aşka nâziş-i taqâdirden feryād

Hezārân va' d êder incâza geldikde zühûr êtmez

Başa tıflâne vaż' eyler bu çarh-ı pîrden feryād

Bî-çâre Cihân Şâh, enîn ü âh êderek mânend-i âb-ı arzû-yı dîdâr-ı yâr ile çehresin zemîn-i haqârete fersûde êdüp cûyveş revân olurdu. **Beyt:**

[Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün]

Nâle ney gözyaşı mey oldu ciger büryânım

Hâne-i dilde hayâliñ oldu mihmânım

mefhûmunca hem-demin âh u nâle êderek bu gûne terennümât êderdi ve aşlâ yemek içmek kaydı olmayup her ne zamân ki taḅ' ında ta' âma iḳbâl ve şarâba iştiḥâ gâlib [olup] bezmi müretteb eyledikde cānâne ḥâtırına gelüp ağlamadan yemege eli degmeyüp hemân bu beyti okurdu. **Beyt:**

[Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün]

"Devr-i meclis başa gird-âb-ı belâdır sensiz

Mey-i zehr-âb-ı sitem sâğâr-ı gerdânı bile²³⁰"

déyerek yine yola düşerdi. Böyle efsâneler ile Ḳuds-i şerîfe daḥı vardı ve gâce vü gündüz ḥ' âb-ı rāḥat görmeyüp menzil-i cānânı su 'âl êderdi. Aşlâ görmüş işitmiş yok. Anda daḥı sâğâr-ı âmâli [52a] pür olmamağıla ḥumâr-ı ḥasret ile ḥamyāze-keş-i firḳat olaraq Mekke-i mükerreme şerrefehallāhu te' ālāya 'azm êdüp **beyt:**

[Müfte' ilün Mefā' ilün Müfte' ilün Mefā' ilün]

²³⁰ Neşâtî, **age**, 156.

Şanma derinde êtdüğün nâleler eylemez eşer
Her ne du‘ â ki eyleseñ Ka‘ be’de müstecâb olur

maẓmûnınca "Ka‘ be mübârek maḳâmdır inşâ'allâhu te‘âlâ nâ’il-i merâm oluram."
dêyüp ser ü pâ bürehne bâdiye-i Hicâz'a ‘azm êdüp bu naẓmı okurdi. **Naẓm:**

[Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün]

"İntizârıñla dîde-i cânım

Çan ile doldı sevdigim sensiz

Dil-i zâr [u] ḥazîn ü nālânım

Bî-ḳarâr oldı sevdigim sensiz

Dil helâk oldı iştîyâkıñla

Cân fedâ oldı iftirâkıñla

Rûy-ı zerdım yine firâkıñla

Şararup şoldı sevdigim sensiz"

dêyerek ḳaṭ‘-ı râh êderdi. Yine evvelki her menzilde kâşâne-i dil-berden ḥaber su‘âl
eylerdi ve gâḥ cünûn-ı ‘aşḳla mânend-i Çays âvâre varduğı şehirde der ü dîvâra ḥiṭâb
êdüp **beyt:**

[Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün]

"Su‘âl eyler şabâdan bûy-ı zülf-i ‘anber-âmîziñ

O Mecnûn’dur göñül söyler gezer yâbâna yâbâna"

medlûlince kendü kendüsiyle söyleşüp gâḥ şahrâlarda şevḳden bî-hûş olup şark u
ğarbdan hûbûb êden rûzgârdan cevâb almak içün nesîmiñ öñünce ḥâk-i râh olup bu
naẓmıñ mâ-şadaḳı üzere iltimâs-ı peyâm êderdi. **Beyt:**

[Mefâ‘ilün Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün]

Gel ey nesīm-i seher zūlf-i yārdan ne haber

Gelür mi kâfile-i müşk-bārdan ne haber

Şemīm-i lūtfuna āmādedir meşām-ı ümīd

Ne gūne cünbişi var rūzgārdan ne haber²³¹

déyerek Ka‘be-i şerīfe vardı. Anda dağı ser-menzil-i cānāndan ol kadar istiḥbār eyledi ki takrīr olunmaz. Kaṭ‘ā bir haber alamayup ‘ākıbet derdine dermān olmak için Ka‘be-i şerīfin ḥalkasına dest urup ol kadar gözyaşları döküp dergāh-ı kādī’l-ḥacāta münacāt édüp dedi ki “Yā mücibü’l-muṭtarrīn! İlāhī vaḥdāniyyetin ḥaqqıçün ben ‘abd-ı ‘acizin feryādına meded-res ol. Senden dermān olmaz ise aḥvālim mükedder olur. Derūnum aḥvālini bilürsün. Zebān ile takrīre ne ḥacet? Beni dergāh-ı ulūhiyyet-[52b]penāhından maḥrūm gönderme.” déyüp bu kıṭ‘a-i niyāz-ālūdı okudı.

Beyt:

[*Mef‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fe‘ülün*]

"Cānānım ile yek dil édüp cānımı yā Rab

Yār eyle dil ü cānıma cānānımı yā Rab

Luṭf eyle şifā-ḥāne-i feyz-i keremiğden

Vér hasta dilim derdime dermānımı yā Rab"

déyüp andan dağı Yemen diyārına ‘azm eyledi. Feryād u fiğānlar édüp her mevz‘ide yine şehr-i cānāndan haber su‘āl éderdi. Aşlā yine ḥabır olmayup istilā-yı hücum-ı ‘aşkla şūrīde-ḥāl olup şabāyı muḥātab ederek bu beytleri okurdu. **Beyt:**

[*Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün*]

"Varırsañ ey şabā ol zūlf-i şeb-gūna selām eyle

Düşerse hem dil-i maḥzūn-ı Mecnūn'a selām eyle

²³¹ Nābī, **age**, 597.

Yine deşt-i cünûn hâlî degildir söyle şād olsun

Var ey feryād benden rûh-ı Mecnûn'a selâm eyle"

déyerek lahza lahza āh-ı cān-kāh édüp mānend-i tîr-i perrān kaṭ' -ı menzil ü beyābān
édüp her kıandan ki nesīm hareket eylese öñünde ğubār gibi raķķās olarak bu beyti
īrād éderdi. **Beyt:**

[Meṣ' ūlū Mefā' ilū Mefā' ilū Fe' ūlūn]

"Var mı haberin bād-ı şabā tāze gülümnden

Bir neş 'e getürdüñ mi ola baña mülümnden

Çekdiklerimi ğuşe-i hicrānda dēdiñ mi

Vērdiñ mi ' aceb yāra haber sūz-ı dilimden

Āhir Yemen'e dağı vuşul bulup cedd ü cehd ile sa'y-ı belīg éderék Gevher-nigān
haberini almağa iķdām u ihtimām édüp himmet eyledi. Aşlā bu müşkil mu' ammāyı
feth éder bir merd-i hünermende rāst gelmeyüp felekin bu mertebe imsāk édüp
bahtına müsā' de vü ruşşat vērmedüğünden gözlerinden kıanlı yaşlar akıdup bu
nazmı okurdi. **Beyt:**

[Meṣ' ūlū Fā' ilātū Mefā' ilū Fā' ilūn]

Luṭf-ı felek ki éllere ābı şarāb éder

Dil-teşne-i muḥabbete bağrı serāb éder

Ġamdan egerçi herkes alur hışşe līk çarğ

Hep baña cān-ğüdāz olanı intiḥāb éder

Ger āh édersem āhımı gerdūn-ı şivekār

Ser-maṭla' -ı sitāreye ebr-i hicāb éder

Şad āferīn şehā-yı ğalaṭ-baḥş-ı dehre kim

Āġyāra luṭfı cevri baḡa bī-ḥesāb eder

Vecdī taḥammül eyle sipihriṅ cefāsına

Bir gün olur ki eyledüğünden ḥicāb eder²³²

[53a] Cihān Şāh bā-intibāh mülāḥāza kıldı ki iptidā daḡı Mürġ Şāh'ıḡ ḡāfız olduġı Gülşen-i Feyz'e varmaġa sebep Cühūdlar ḡal'asından oldu. Yine ol ḡal'aya varup üslub-ı sâbık üzere belki ol gülzāra varup Mürġ Şāh vesīle-i merām ola ümniyesiyle Cühūdlar ḡal'asını su'āl eyledi. Dédiler kim: "Tamām ol, bundan ol şehre bir yıllık menzildir." Hemān şeh-zāde kemer-i ġayreti miyānına bend édüp bu beyti oġdı.

Beyt:

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

"Kimseler hiç mübtelā-yı ḡasret-i yār olmasun

Çeşmine her sāye-i müjġānı dīvār olmasun"

Yemen bāzırgānlarıyla 'azm-i rāh édüp yolda giderken bu sürūd ile nāleler kılırdı.

Nazm:

[Me' ūlū Me' ūlū Me' ūlū Fe' ūlün]

Dünyāyı ṭolandım ser-i kūyuḡ hevesiyle

Gel sevdigim aġlatma beni başıḡ içün gel

Bülbül gibi zārım gül-i rūyuḡ hevesiyle

Gel sevdigim aġlatma beni başıḡ içün gel

Sensiz iki gün ḡalmadı bir yerde ḡarārım

²³² Vecdī, **age**, 79-80.

Şahrâlara düşdi güzelim geşt [ü] güzārım

Peyveste olur tâ feleke nâle vü zārım

Gel sevdiğim ağlatma beni başıñ içün gel

Ķār etti dile sevdiğim ol ħancer-i āzār

Tā key sitem ‘uşşāka eyā ġamzesi ħūn-ĥ’ār

Feryāda bile ħalmadı tāb-ı dil-i bīmār

Gel sevdiğim ağlatma beni başıñ içün gel

‘Aķıbet, Cühūdlar ħal‘asına daĥı vāşıl oldu ve muĥaddemā āşināsı olan ‘aşcı Yahūdī’ye varup görüşdükden sonra üzerinde olan cevāhir-i bī-şümārı hıbe edüp serencāmın cümle ĥikāyet edüp Gevher-nigīn’den ĥaber taleb eyledi. Yahūdī daĥı ta‘ẓīm üzere ħā‘ide-i mīzbānī(y)i edā vü tetmīm eyledikten sonra te’essüf çeküp eyitdi, “Ey şāh-ı felek-cāh! Yarınki gün cum‘aertesidir. Cümle Yahūdiler kilisaya cem‘ olurlar. Ol cem‘iyetde su’āl edeyim. İnşā‘allāhu te‘ālā bir ĥaber alurum.” dēyüp şeh-zāde(y)i ziyāfete meşġul oldu. Cihān Şāh’ıñ ise dünyā nazarında degil. Her ne ĥāl ise ol gece Yahūdī’nin menzilinde mihmān olup [53b] ve gece ile te’sīr-i firāĥdan nālesin evc-i ‘Irāĥ edüp bu nazmı okurdu. **Nazm:**

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

Olmasun bāġ-ı ruĥuñ pejmürde

Şaķın ey ġonçe şaķın āhımdan

Eyleme bülbulüñi āzürde

Şaķın ey ġonçe şaķın āhımdan

Ķomadın sīnede tāb u tākāt

Ķalmadı cān u dilimde rāĥat

Nefesim oldu nesīm-i ĥasret

Şaķın ey ġonçe şaķın āhımdan

Hār-ı hicrānla deldiñ cigerim
Saña kār eylemedi nālelerim
Güşuña girmedi āh-ı seherim
Şaķın ey gonçe şaķın āhımdan

Saña cān ile olurken bende
Bendene eylemediñ bir ħande
Bu mıdır bŷy-ı ħaķıķat sende
Şaķın ey gonçe şaķın āhımdan

Çŷn şabāĥ olup Yahŷdīler āyīnleri ŷzere kilisalarında cem‘ iyyet eyledikde hemān ol
‘aşcı Yahŷdī, ayağ ŷzere ħalkŷp cŷmlesinden birer birer Gevher-nigīn āĥvālin su’āl
eyledi. Yine aślā "Ben bilŷrŷm." yāĥod "İşitdim." dēr bir ādeme rāst gelmeyŷp melŷl
u maĥzŷn şeh-zādeye gelŷp bu ħaberi beyān eyledi. Bī-çāre Cihān Şāĥ, āĥ vāĥ ēdŷp
ĥasb-i ħālī olmāk ŷzere bu beytleri oķudı. **Beyt:**

[Meᶑ ŷlŷ Meᶑā‘ilŷ Meᶑā‘ilŷ Fe‘ŷlŷn]

Feryād-ı dil-i zārıma dem-sāz mı ħaldı
Yā keşf ēdecek derdimi hem-rāz mı ħaldı

Cān naķdine ħırş ētmez isem nola ki dilde
Ġayr-ı heves-i vaşlıñ ile az mı ħaldı

dēyerek deryā-yı fikrete ħavş ēdŷp bu āĥvāle mŷteĥayyir iken yine mā-teķaddŷmde
olan dellāl nidā ētmege başladı. Şeh-zāde dellālī gŷş ēdicek ħarārı ħalmayup “İşte bu
vesīle ile yine Mŷrg Şāĥ’a mŷlākī olurum ve benim derdime dermān olursa yine
Mŷrg Şāĥ’dan olur.” dēyŷp cānına nāme-i nŷvīd-i nuşret oķundı. Hemān dellālīñ
yanına varup “Bu iş her ne ise ben iltizām ēderim.” dēdi. Dellāl daĥı şeh-zāde(y)i ol

Yahūdî'ye götürüp yine evvelki gibi biñ altunla bir düşize kâlem duhter-i melek-
peyker alup ertesi 'âdet-i ma'hûd üzere ol kûh-ı bülendîñ dâmenine vardılar ve
vâsıta-i mürğ ile kulle-i kûha çıkup Yahūdî'ye bî-ḥadd ü pâyân cevâhir nişâr eyledi
ve evvelki yolu bulup [54a] "Ḳandesün gülşen-âbâd-ı Süleymânî?" dëyüp giderken
bu nazmı okurdu. **Nazm:**

[Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün]

"Şorarsañ ḥâlimi hicriñde ey rûḥ-ı revân sensiz

Düşüp ḥâke ḥarâb oldu bu cism-i nâ-tüvân sensiz

Meleklerle mekânım rûz-ı maḥşer bâğ-ı ḥuld olsa

Cehennem ola cennet dîv ola ḥûr-i cinân sensiz

Cemâl-i bî-mişâliñ ḥaḳḳıçün ey gözlerim nûr

Görünmez firḳatiñde çeşmime kevn [ü] mekân sensiz"

dëyerek arzû-yı vaşl-ı cânân ile ol sengin yerlerde yüziniñ üstüne sürünüp hezâr
meşakkat ile Gülşen-i Feyz'e dâhil olup Mürğ Şâh ile mülâķi oldu. Ammâ bir ḥâl ile
geldi ki Cihân Şâh'ıñ vücûdunda bir sağ yeri ḳalmamış. Ümîd-i vaşl ile kendüsün
şakınmayup ve firâķ-ı cânân ile dîdesinden ḳanlar akar. Ol gül-çehre şararup şolmuş
ve ol serv-i âzâd gibi râst-ı kıyâmet ḳadd-i kemân gibi bükülüp yâ olmuş. Hemân
Mürğ Şâh'ı göricek ayağına düşmek diledi. Mürğ Şâh, yerinden şıçrayup Cihân Şâh'ı
bağrına çeküp gözlerinden öpdî ve dëdi "Ey şâh-ı bülend-aḥter! Nedir bu perîşân
peyker, nedir ḥâl-i şerîfiñ? Yine ne belâ gird-bâdına düş olduñ ki seni bu diyâr-ı
vaḥşet-âbâda şaldı?" dëdikde şeh-zâde ağlayarak bu nazm-ı ciger-kâhı ḥasb-i ḥâlî
ëdinüp okudı. **Nazm:**

[Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün]

Derd-i hicr ile yine oldum za'îf-i nâ-tüvân

Ḳudretim yok ḥâlimi bilmem nice edem beyân

Künc-i ğamda dem-be-dem yaşım nola olsa revân

Öldürür bir gün beni bu derd [ü] ğam vërmez amân

‘Aşk-ı yâr ile işim Mevlâ’ya kalmışdır hemân

Künc-i ğamda çekmedik bir derd [ü] miḥnet kalmadı

Başıma hiç gelmedik âslâ felâket kalmadı

Ġuşşadan ḥâlim mükedder cânda râḥat kalmadı

Hâşılı vallâhi gitdi şabra tâḫat kalmadı

‘Aşk-ı yâr ile işim Mevlâ’ya kalmışdır hemân

Âh [u] zârım étmedi te’sîr ol dildâra hiç

Âh kim bilmem ne ḥâlet édeyim ol yâra hiç

Merḥamet kılmaz dirîġâ ‘âşık-ı ğam-ḥ’âra hiç

Mübtelâ-yı derd-i ‘aşḫa olmaz imiş çâre hiç

‘Aşk-ı yâr ile işim Mevlâ’ya kalmışdır hemân

başına gelen aḥvâli bir bir takrîr édüp [54b] Mürġ Şâh’ın ayağına şarıldı ve “Bu derde dermân u çâre olur ise yine senden olur.” dëyüp ağlamakdan bî-hûş oldu. Mürġ Şâh, şeh-zâdenin bu ḥâletini müşâhede édüp ol daḥı ağlayarak şeh-zâdenin yüzüne gül-âb serpüp ‘aqlın başına gëtürdi. Şeh-zâde ise keşret-i cerâḥatdan dermânde kalmış idi. Başını dizi üstüne alup dëdi ki “Şâhâ! Ben saña dëmedim mi tâ evlâdın vücûda gelmeyince pîrâheni cânın gibi hıfz eyle, şaḫın çaldırırsın. Gördün mi başına yine ne belâ geldi?” dëyüp Cihân Şâh’ı döşekler üstüne yaturup vücûdunda olan cerâḥatları gül-âb ile yaykıyup merhem-i Süleymânî bağladı ve önüne ta‘âm getürüp aḥvâlin bir ḥoşça tefakḫud eyleyüp “Şemse Bânû’nuḡ mekânın ḫande idüğün ḫaber aldın mı?” dëyüp su’âl eyledi. Şeh-zâde daḥı Gevher-nigîn aḥvâlin beyân eyleyicek Mürġ Şâh eyitdi “Ey şeh-zâde! Bu ḫadar zamân Süleymân ‘a.m ile tamâm rub‘-ı meskûnı ve memâlik-i cinnistânı gezdim. Gevher-nigîn’i ne gördüm ve ne işitdim. Bu ne isimdir? Var ise verâ-yı Ḳâf’da olmak gerekdir.” dëyüp müteḫayyir oldu. Şeh-

zāde, Mürğ Şāh’a şarılup dēr idi ki “Ey pīr-i sa‘ādet-müşīr! Mürüvvet eyle baņa. Dermān u muvāşalat-ı cānāne senden olur amān.” dèyüp **beyt**:

[Mef‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fe‘ülün]

"Biz dā‘īye-i vuşlat ile hāk-i reh olduk

Ey bād-ı şabā luţf-ı mürüvvet saņa kaldı²³³

mefhūmunca her ne èdersen eyle. Bu kadar diyār-ı ba‘idden seniñ dāmen-i sa‘ādetiñe ilticā èdüp geldim ve ‘ilmü’l-yaķın bu zaķm-ı nāsūra ‘ilāc sennñ merhem-i himmetiñdedir bildim. Bāķī merħamet seniñdir. Şehr-i Kābil’de ol āfet-i cān ile aramızda mufāraķat vāķi‘ olaldan bu ana degin **beyt**:

[Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Ne cān-ı zārda rāḫat ne gözde ḫābım var

Tenimde tāb-ı elem dilde ıztırābım var

medlülünce ḫuzūr-ı rāḫata vedā‘ èdüp bir laḫza ārām dutmadım.” dèyüp ağlamağa başladı. Mürğ Şāh, şeh-zādeye eyitdi “Şāhā! Çünki bir każadır başıña geldi. Bir miķdār şabr eyle vücūduña yazıķdır.” dèyüp naşīḫat **[55a]** ètmek şadedinde olıcaķ **beyt**:

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

Gel ey nāşīḫ ḳo pendi ḫāl-i dilden bī-ḫabersin sen

Beni dīvāne ètdi ol perī bilmem ne dersin sen²³⁴

mefhūmunca dèdi “Ey peder-i müşfiķ ü mihrbānım! Benim āḫ u feryādıma ṭa‘n eyleme. Zīrā benim başıma gelen bu ‘ālemde kime vāķi‘ olmuşdur ve böyle derd-i ḫayret-efzāya bir daḫı dünyāda fülān mübtelā olmuş [mu]dur, ḳanḫı tevārīḫde vuzūḫ bulmuşdır? Baņa biñ kerre ṭa‘n ètseñ fā’idesi yokdur ve ḫālā ṭa‘n u teşnī‘iñ maḫali degüldir. Ḥaķ te‘ālā ‘uķelānıñ ‘aķlını selb èdüp elbette każāsını imzā èder. Ben mi

²³³ Nābî, **age**, 1120.

²³⁴ İsmail Avcı, "Kırımlı Abdullah Râmiz Paşa ve Divançesi", **Turkish Studies**, c. 9, s. 3 (2014), 182.

isterdim bu ahvâli böyle ola? Çâre nedir? Olacak oldu.” dëyüp bu beytleri okudı.

Beyt:

[Meʿûlü Meʿîlü Meʿîlü Feʿûlün]

"Âh étmez idik şabra dili rām édebilsek

Şabr eyler idik fırkate ārām édebilsek

Âyinemiziñ zerrece kıalmazdı ğubarı

Bir kerre mey-i vaşla dili cām édebilsek"

dëyüp feryāda başladı. Mürğ Şāh, şeh-zādeniñ hezārāsā derd-i ‘aşkla giryasını göricek cigeri pârenüp ol dahı ağlayarak eyitdi, “Egerçi ben Gevher-nigīn’i bilmem ve işitmedim. Lākin şabr eyle kuşlar gelsünler. İnşā’allāh içlerinde Gevher-nigīn’i bilür bir kuş bulurum.” dëyüp bir miqdār Cihān Şāh’a tesliyet vërdi. Bī-çāre şeh-zāde, kuşlarıñ gelmesine munṭazır olup kemāl-i sūziş-i derün ile bu beytleri okurdu.

Beyt:

[Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilātün Fā’ ilün]

"Pâyıña yüz sürmege ben hāke himmet yok mıdır

‘Āşık-ı bī-çāreye bir dem ‘ināyet yok mıdır

Öldürürsen cevır ile ben ‘āşıkı ey bī-vefā

Ḳādı olmaz mı Ḥudā yarın kıyāmet yok mıdır"

Şeh-zāde bu sürüd ile intizār üzere iken Mürğ Şāh, şeh-zādeyi birkaç zamān ta‘līm édüp kuş dilin öğretti ve bir Süleymānī ḥamā’il ihdā édüp boynuna aşdı. Tamām kuşlarıñ gelmesi vaḳtı olıcaḳ Mürğ Şāh gëlüp dëdi ki “Şāhā! Sa‘ādetle buyuruñ kuşlara varalım. Aşlā ḥavf eyleme. Mādām ki bu ḥamā’il zīver-i vücūd-ı ḥümāyūnuñdur, kuşlar emriñe rām olup ziyān édemezler.” dëyüp şeh-zādeyi kuşlara götürdi. Kuşlar [55b] şeh-zādeyi göricek hırz-ı Süleymānīniñ te’şirinden cümlesi başlar zemin-i ḥidmete fūrū-bürde édüp “Buyur ey şeh-zāde! Fermāniñ nedir?” dëyü

lisānları üzere Cihān Şāh'a du'ālar eylediler şeh-zāde dağı kuş dilin öğrenmekle bunlardan kal' a-i Gevher-nigīn haberin su 'āl eyledi. Bu kadar biñ kuşuñ içinde birisi "Ben bilürüm." dëyü cevāb vërir bir kuş bulunmadı. Şeh-zāde āh ëdüp yüziniñ üstüne yıkıldı. Tekrār 'aqlı başına gelüp ağlayarak bu beytleri okudı. **Beyt:**

[Fā' ilātūn Fā' ilātūn Fā' ilātūn Fā' ilūn]

"Nār-ı hasret cānıma şol deñlü vërdi sūz [u] tāb

Her kaçan āh eylesem dilden gelür bñy-ı kebāb

Bezm-i ğamda baña eşk ü nāle vü efgān u zār

Biri meydır biri neydir biri def biri rebāb"

ve hıtab ëdüp dëdi ki "Ey Mürġ Şāh! Amān baña bir dermān." Mürġ Şāh eyitdi "Şāhā! Ahvāl-i gördüñ. Ne yapayım? Kuşlar evc-i hevāda pervāz ëdüp bütün dünyāyı gezerken görmüşler. Ben nice vākıf olayım? Lākin benim bir büyük birāderim vardır. İsmine Sultān Mürġ dërler. Süleymān 'aleyhi's-selāma benden ziyāde hıdmet eyleyüp ve dört yüz yaş benden büyükdür ve anıñ hıdmetinde ulu kuşlar vardır. Seni aña göndereyim. Ya kendüsi ve yāhod kuşlarından birisi Gevher-nigīn'i bilüp saña vesīle-i merām ola." dëyüp eline kāğıd u kalem alup qarındaşına bir muhabbet-nāme tahrır ëdüp şeh-zādeniñ cümle ser-encām u ahvāl-i perişānını tahrır eyledi. Bu huşūşda şeh-zādeyi nā'il-i merām eylemege himmet eylesesini iltimās eyledi ve tekrāren şeh-zādeye bir bāzu-bend vërdi ki anda ism-i a'zam yazılmış ve mühr-i Süleymānī kazılmış idi. Anı dağı şeh-zāde boynuna aşup ve mektübı koynuna koydı. Mürġ Şāh'ıñ işāret ü sipārişi ile bir mürġ-i kebīriñ arkasına süvār olup Mürġ Şāh ile vedā' laşup du' ā-yı hayrın niyāz ëderecek ol kuş ile ber-hevā çekilüp gitdi. Üç gün ber-hevā gidüp [56a] gece olduġda bir küh-ı pür-şükūha nüzül ëdüp yaturlardı. Şabāh olduġda yine evc-i semāya pervāz ëdüp bu beytler okuyarak giderlerdi. **Beyt:**

[Mef' ülü Mefā' ilü Mefā' ilü Fe' ülün]

"Bir lahza nihān olsa o meh-rū nazarımdan

Bizār olurum hāşıl-ı nūr-ı başarımdan

Ben t̃ā'ir-i evc-i harem-i sūz u gūdāzım

Āteş dökilürse ne 'aceb bāl u perimden"

Dördüncü gün vaqt-i zuhrda bir şahrāya erişdiler ki ortasında bir kubbeye-i muḳarnas var. Üzerinde bir şeb-çerāğ vaz' eylemişler. Hemān ol mürğ-i kebīr ol kubbeye-i felek-seyre süzilüp kondu ve dedi ki "Şāhā! İşte Sultān Mürğ bu menzilde olur." deyüp şeh-zādeyi selāmlayup çekilüp gitdi. Şeh-zāde kubbeye doğrılup içerü girdi. Gördi ki bir pīr-i nūrānī oturup 'ibādet eder. Şeh-zāde pīre müteveccih olup selām vērdi. Pīr daḫı tevķīr ederek selāmını alup eyitdi: "Ey civān-ı civān-baḫt! Ne ḫaber ve nereden gelürsün ve saḫa bu ṭarafa kim rāh-nümā oldı?" dedikde şeh-zāde, Mürğ Şāh'ın selām-ı meserret-peyāmını tebliğ edüp muḫabbet-nāmesin 'arz eyledi. Sultān Mürğ, nāmeyi açup okudu. Bi'l-cümle mazmūn-ı nameye muṭṭali' olup şeh-zādenin ser-güzeştinden ḫabīr olıcaḫ bi'z-zarūrī ḫalbine riḫḫat 'arız olup ağladı. Ammā Gevher-nigīn ḫaberinden müteḫayyir olup dedi ki "Şāhā! Bu ḫadar müddetdir dünyāda zindegānīlik edüp gezmedigim diyār az ḫalmışdır. Gevher-nigīn'in ismini henüz senden gūş eyledim. Lākin şabr eyle benim ḫidmetimde olan ḫuşlar gelsün; su'āl edeyim. Bolay ki anların içinde bilür olaydı." deyüp şeh-zādeye i'zāz ile ziyāfet etmege mübāşeret eyledi. Bir sene beklemege ḫarār vērüp firāk-ı cānān ile bu beytleri okuyup Sultān Mürğ'den istimdād ricā ederdi. **Beyt:**

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Bende Mecnūn'dan füzūn 'āşıklık isti' dādı var

Āşık-ı şādık benem Mecnūn'ın ancaḫ adı var

Öyle bed-ḫālim ki aḫvālim görende şād olur

Her kimin kim devr-i cevrenden dil-i nā-şādı var²³⁵

[56b] Sultān Mürğ ise şeh-zādeye muḫabbet edüp böyle belāya mübtelā olduğundan esirgeyüp dēr idi ki "Ey şeh-zāde-i pāk-gevher! Ne 'aceb derde dūş ve ne ḫattāl bāde-i nā-güvār ile mest ü medhūş olmuşsun. **Beyt:**

²³⁵ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, 219.

[Mefā' ilün Fe' ilātün Mefā' ilün Fe' ilün]

Esirgemek gerek ol 'āşık-ı dil-efgārı

'Ale'l-huşûş ki bir bî-vefā ola yārı

maзмünü gūyā seniñ haqqında söylenilmiştir. Sen şeb [u] rüz, ol şem'-i dil-firüz için h'āb u rāhat görmeyüp pervāneāsā yanup yakılmadasın. 'Acabā anıñ dağı seniñ 'aşkıñdan haberi olup hiç beyniñizde nāz u niyāz oldu mı? Bu mertebe dil-dāde olup zülfüne giriftā[r] olduğundan haberi var mıdır?" dēyicek şeh-zāde āh édüp bu beyti cevāb olmak üzere irād eyledi. **Beyt:**

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

"Mihri gönlümde nihān olduğun ol māh bilür

Kimse bilmez fuķarā sırr-ı dilin şāh bilür

Şorman ol māh ile hāl-i dilimi Tañrı için

Bileli anı özüm bilmezem Allāh bilür"²³⁶

Bu minvāl üzere Cihān Şāh, rüz-şümār-ı ārzū olup Sultān Mürğ ile eglenürdi. Sene başı dağı tamām olduğda Sultān Mürğ'ün zır-i hükümetinde olan kuşlar dağı gelüp cem' oldılar. Sultān Mürğ, şeh-zādeniñ aḥvālını kuşlara ifāde édüp diğkat ile Gevher-nigīn'den haber istedi. Aşlā anlarda dağı bilür yok. Şeh-zāde bî-çāre, bahtından feryād u şekve édüp bu beytleri okudu. **Beyt:**

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

"Benim tek hiç kim zār u perīşān olmasun yā Rab

Esir-i derd-i 'aşk [u] dāğ-ı hicrān olmasun yā Rab

Dem-ā-dem cevrlerdır çekdigim bî-raḥm bütlerden

Bu kāfirler esiri bir müselmān olmasun yā Rab"²³⁷

²³⁶ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, 231.

dèyüp ağlamakdan bî-hüş olup yüziniñ üstüne düşüp ‘aklı gitdi. Sultân Mürğ, şeh-zâdeniñ bu mertebe ‘aşkını müşâhede edicek ol dañı ağlamağa başladı. Tamâm Cihân Şâh’ıñ ‘aqlıdır başına gelüp gözin açdı ve Sultân Mürğ’e rû-mâl edüp dermân istedi ve gözlerinden yaş yerine kan [57a] nişâr edüp hasb-i hâl olmak üzere bu beytleri okudu. **Beyt:**

[Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün]

"Niğâhı âfet-i dîn ğamzesi âşüb-ı dünyâdır

Bu gûne şûha dil vèrmek ‘aceb derd özge sevdâdır

Gönül âşüfte yâr âlüfte çeşm-i baht ise hufte

‘Aceb ‘âşık ‘aceb dil-ber ‘aceb olmaz temennâdır²³⁸"

Sultân Mürğ eyitdi “Şâhâ! Gördük ki istifsârda tekâsül eylemedim. Lâkin bilür yok. Ammâ benim büyük qarındaşım vardır. İsmine Melikü’t-ı tayr dèrler. Seni aña irsâl edeyim. Ümîd budur ki inşâ‘allâhu te‘âlâ andan feth-i bâb olur.” dèyüp Melikü’t-ı tayr’a muhabbet-nâme yazup şeh-zâdeniñ hâl-i pür-melâlini bi’l-cümle tahrîr eyledi ve Mürğ Şâh’ıñ dañı iltimâsın ifâde edüp kendü dañı çok niyâz eyledi. Niyâz-nâme encâm bulup şeh-zâde koynuna koydı ve bir mürğ-i kebîri da‘vet edüp şeh-zâdeyi Melikü’t-ı tayr’a götürmesini fermân eyledi. Kuş dañı ser-fürû edüp Cihân Şâh’ı arkasına aldı. Şeh-zâde, Sultân Mürğ [ile] vedâ‘laşup bu beyti okuyarak evc-i hevâya pervâz eyledi. **Beyt:**

[Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün]

"Kanda olsa ‘âşık-ı bî-çâre cânânın arar

Derd ile bîmâr olan elbette dermânın arar"²³⁹

²³⁷ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, 154.

²³⁸ Nef‘î, **age**, 172.

²³⁹ A. İrfan Aypay, "Nahîfî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Tenkitli Metni)" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992), 123.

Yine üç gün ber-hevā gidüp dördüncü gün Melikü't-ṭayr'ın menziline vâsıl olup kuş, şeh-zādeyi yere indürüp hevāya pervāz urdı. Şeh-zāde, Melikü't-ṭayr'ın şavma'asına varup gördi ki bir münevverü'l-vech pîr-i rûşen-zamîr oturur. Hemân kıdd-i ḥamîde edüp edeb üzere selām vèrdi. Sultân Mürğ'ün nâmesin öğüne koyup bu beyti okudı.

Beyt:

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

"Çehre-i zerdimde şerh-i miḥnetim merķūmdur

Zāhirimden bāṭınım keyfiyeti ma' lūmdur"

Melikü't-ṭayr, nâmeyi okuyup tamām mefhūmunı iz'ân eyledikde ayağ üzere kalkup "Merḥabā ey ferzend-i 'azîzim, şeh-zāde-i mağmūm! Ne 'aceb belāya mübtelā olmuşsun? Egerçi ben Gevher-nigîn'i bilmem. Lâkin ḥidmetimde ğāyet mu'teber kuşlar vardır. Her biri 'Ankā mişāl [57b] bu dünyāda Kāf'dan Kāf'a pervāz urup gezmişlerdir. Şabr eyle anlar gelsün. İnşā'allāh bu müşkil, āsān olur." deyüp yanına aldı. Şeh-zāde ise firāk-ı yār ile giryān olup bir dem gözünden nem eksik olmayup

beyt:

[Mef' ulü Mefā' ilün Mef' ulü Mefā' ilün]

Ġurbetde gözüm yaşı yār yağmuruna benzer

Bir lahza diğér diğmez başlar yine yağmaya

mefhūmunca gözlerinden süyül-i müte'ākibe rîzān olurdu. Melikü't-ṭayr, Cihān Şāh'ın keşret-i bükāsın göricek eyitdi "Şāh! Niçün böyle bî-şabr olursun? Sağa yazuk degil midir? Bir miķdār ārām eyle." deyü naşîḥat şa[de]dinde oldı. **Beyt:**

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Nāledendir ney gibi āvāze-i 'aşķım bülend

Nāle terkin kılmazam muṭlak kesilsem bend bend²⁴⁰

²⁴⁰ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, 187.

mefhūmunca ağlamadan ferāġat etmeyüp yine girye vü zārī edüp bu beyti okudı.

Beyt:

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

"Her gören ‘ayb etdi āb-ı dīde-i giryānımı

Eyledim taḥḳīḳ görmüş yok benim cānānımı"²⁴¹

dédi ki “Ey pīr-i sa‘ādet-müşīr! Benim derdimden āġāh degilsün. Hālā baña temkīn ile şabr eyle dēyü naşīḥat eylediginden saña bu nazm ile ta‘rīz eylemek lāzım gelür.

Beyt:

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

Sen ne anlarsın²⁴² ki sūz-ı mihnet-i ‘āşık nedir

Mesned-i rāḥatda mülk ü māl ile maġrūrsun

Ehl-i derdiñ ḫālını ‘ālemde derd ehli bilür

Sende yokdur derd ey bī-derd sen ma‘zūrsun

Eger ḫālimden ḫabīr olsañ benimle ber-ā-ber yanar yaqılırdıñ.” dēyüp bu gūne güft u gū ile sene başı ne zamān gelür dēyü müteraḳḳıb idi. Melikü’t-ṭayr ise şeh-zādeye muḥabbetinden esirgeyüp dēr idi ki “Bilürüm ey şeh-zāde! Derūnuñda olan sūz u tābuñı **beyt:**

[Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün]

Şabr kıl şabr ile maḳşūduna şabr ehli yeter

Şabr eden şabr ile ser-rişte-i maḳşūdı dutar"

Ammā şeh-zāde bu gūne efsāneleri gūş etdikce bunı okurdı. **Beyt:**

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

²⁴¹ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, 387.

²⁴² anlarsın ki: āgehsin ki, metin.

"Beste-i dām-ı ğam-ı hicrân-ı yârim neyleyim

‘Ayb kılmañ giryemi bî-ihtiyârım neyleyim"

dâyüp ab-ı çeşm-i eşk-bârı bir mertebe ruḥşat-ı cereyân-ı ḥûn-âbe bulurdu ki ta‘bır [58a] olunmaz. Sene başı olup Melikü’t-ṭayr’ın ḥidmetinde olan kuşlar geldiler. Anlar daḥı Gevher-nigîn ḥaberin su’âl eylediler. Anlarda daḥı bilür yok. Şeh-zâde âh êdüp yüziniñ üstüne düşdi. Melikü’t-ṭayr, Cihân Şâh’ın başını dizine alup ‘aqlın getürdi. Şeh-zâde gözin açup Melikü’t-ṭayr’ın ayağına düşüp eyitdi “Ey pîr-i Hızır pey! Meded-resim ol. Elbette baña bir dermân.” dâyü ağlayarak bu beytleri ḥasb-i ḥâl olmağ üzere okudı. **Beyt:**

[*Mef‘ûlû Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün*]

"Bir zerreyiz ki mihr-i dıraḥşâna êrmedik

Bir kıtreyiz ki lücce-i ‘ummâna êrmedik

Bülbül mişâl gülmesek açılmasağ nola

Bâğ-ı cihânda bir gül-i ḥandâna êrmedik

‘Ömr âḥir oldı bûs-ı lebiñ olmadı naşîb

İskenderiz ki çeşme-i ḥayvâna êrmedik

Ya‘kûb gibi ağlarısasğ nola ḥüzn ile

Mısr-ı belâda Yûsuf-ı Ken‘ân’a êrmedik

Kaldık Fûrûğî biz şeb-i ğamda firâk ile

Ḥayfâ ki rûz-ı vuşlat-ı cânâna êrmedik"

Meger bir koca kuş var idi ki sâ’ir kuşlâr ile ruḥşat-ı pervâz bulmayup gèrüden yap yap uçup gelürdi. Melikü’t-ṭayr, anı göricek ḥuzûruna da‘vet êdüp Gevher-nigîn’i

su'āl eyledi. Ol kuş eyitdi “Eger ki ben Gevher-nigîn'i bilmezim. Ammā ki dağı yavru iken bir kerre anam ve babam beş gün gâ'ib olup aślā eşerleri nümâyân olmadı. Beş günden sonra gördüm ki birer dâne fili pençelerine dağup götürdiler. Ben dağı gıybetlerinden tefak্কud edüp açlıktan ölüm mertebesine vardım. ‘Lāyık mıdır beni bırağup kendü şayd u şikârınıza meşğul olasız.’ deyüp serzenişler edince başa dediler ki ‘Ey bî-çâre! az kaldı ki yetim қalayazdın. Ne şayd u şikâr? Bizi Gevher-nigîn perileri şayd edüp kebâb etmek tedârikinde iken Hağ te'ālā ‘inâyet edüp bir tarîğ ile güc ile halâş olduk’ deyü cevâb verdiler. Pederim [58b] ve maderim ise öleli yüz seneden mütecâvizdir. Eger hayatda olsalar anlardan haber alınur.” deyüp hāmūş oldu. Hemân şeh-zâde, Gevher-nigîn nāmını gūş edince bî-hūş oldu. ‘Aklı başına geldikde ol mürge niyâz edüp dedi ki “Ey mürğ! Kerem ü mürüvvet edüp beni âşiyâneğe götür. Melekü'l-ṭayyar dağı ol mürge fermân eyledi ki “Elbette şeh-zâdeyi götür.” Hemân mürğ, şeh-zâdeyi arkasına alup Melekü'l-ṭayyar ile vedâ' laşup bunu okudı. **Beyt:**

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

"‘ Āşığa ṭa' n etmek olmaz mübtelâdır neylesün

Ādeme mihr ü muḥabbet bir belâdır neylesün

Göñli dil-berden kesilmezse ‘ aceb mi ‘ āşığın

Tā ezelden gamzesiyle āşinâdır neylesün²⁴³"

ve āşiyānesi tarafına pervâz eyledi. Şeh-zâde ber-hevâ giderken cānāneyi muḥāṭab edüp bu ‘ āşığâne beytleri okurdu. **Nazm:**

[Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün]

"İlāhî ‘ izzetün ḥağğıyçün ol servi ser-efrâz et

Kemāl-i ḥüsn ile dā'im civānân içre mümtâz et

Güzeller yüz sürüp dergāhına ‘ arz-ı niyâz et

²⁴³ Nef'i, age, 275.

O serv-i ser-firâzı pâdişâh-ı mesned-i nâz ét

Dağı tâb [u] tüvânım kalmamışdır çekmege cevrin

Esirge ben dil-efgârı o şûhuñ cevriñi az ét"

Dört beş gün evc-i hevâda bād ile hem-reh olup gēce gēce qarār [ēderlerdi] ve gündüzlerde ‘ālem-i devvār olup giderlerdi. Ammā Cihān Şāh, her laḥza ki ol āfet-i cānı yād ēderdi. Āh ēdüp kendüden giderdi ve ‘aşk ile ağlayarak bu nazmı okurdu.

Beyt:

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

"Bir dem ol dil-ber cemālinden ırağ olmak ne güc

Bir nefes cānānesiz ‘ālemde şağ olmak ne güc

Ben ġarībini kıomazlar yüz sürem dergāhına

Pādişāhıñ āsitānında yaşağ olmak ne güc"²⁴⁴

Altıncı gün āşiyānesine gelüp şeh-zādeyi indirdi. Cihān Şāh, naḡar ēdüp gördi ki bir kūh-ı bülendiñ kıullesinden bir kıayanıñ içine āşiyāne yapmış ammā ol kūh, öyle ser-bülenddir ki eflāke ser çekmiş. Bir gēce anda qarār eyledi ve kemāl-i meveddetden bu beyti okudı. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"İlāhī yār ile hep kārımız nāz [u] niyāz olsun

Beni ḡāk ile yeksān ét anı ‘ālī-cenāb eyle"

[59a] ertesi şabāḡ olıcağ beyt:

²⁴⁴ Mihrî Hâtun, **Divan**, haz. Mehmet Arslan (Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 56.

[Meʿülü Fāʿilātün Meʿülü Fāʿilātün]

Ey mürğ-i kıdsî mahrem-i rāz-ı nihānım ol

Esrār-ı ʿaşkı söyleşelim hem-zebānım ol

mefhūmunca şeh-zāde eyitdi “Ey mürğ! Luṭf édüp peder ü māderiñ ne taraftan geldiler ise baña rehberlik eyle.” dèyü niyāz eyledi. Kuş, Cihān Şāh’ı arkasına alup pederi geldiği tarafa üç gün götürüp yere indirdi ve şeh-zādeye vedāʿ édüp hevāya uçdı. Bî-çāre şeh-zādeniñ ve tenhā sitāre-i sirişkini reh-nümā édüp āh ederek bu beyti okurdu. **Beyt:**

[Meʿülü Fāʿilātü Meḡāʿilü Fāʿilün]

"Şām-ı ğamında kūyuña cān-ı zaʿīfimi

Çıldım revāne ʿāşıkā Bağdād uzak degil"

dèyerek tevekkeli bir semti dutup giderdi. Aḡşam olup yalnız berr [ü] beyābānda aḡlā ne mūnis ve ne hem-dem. Zulmet-i şeb bir taraftan tārīkī-i firāk bir cānibden arzū-yı vaşl-ı cānān bir semtten ārām u kararın alup **beyt:**

[Müʿteilün Fāʿilün Müʿteilün Fāʿilün]

"Cāzibe-i ḡusn ile cān u dili sendedir

ʿĀşık-ı bî-çāreniñ yalnız ʿaqlı degil"

dèyüp āh u nāle édüp gider ve kemāl-i arzū vü iştiyākından bu beyti sürūd ederdi. **Beyt:**

[Meḡāʿilün Feʿilātün Meḡāʿilün Feʿilün]

"Benim fūrūğ-ı kamerden ferāğatım var kim

Çerāğ-ı māh ruḡundur delil-i rāh baña"²⁴⁵

²⁴⁵ Ahmed Paşa, **age**, 126.

ve gāhice hayāl-i dil-beri āyine-i zamīrinde édüp gā'ibāne hıṭāblar éderek bu beyti irād ederdi. **Beyt:**

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

"Āşiyān-ı mürğ-i dil zülf-i perişānıñdadır

Çanda olsam ey perī göñlüm seniñ yanındadır

Çekme dāmen nāz édüp üftādelerden vehm kııl

Göklere açılmasun eller ki dāmānıñdadır"²⁴⁶

Böyle böyle sürūd ile ol bādiyeyi bī-āb, pertābda nesīmāsā şitāb édüp giderdi. Aşlā bir tarafından ne ādem ne perī ve ne hayvān nümāyān ve ne menzil-i cānāndan nām u nişān peydā olurdu. Şeh-zāde āh édüp bunu okurdu. **Beyt:**

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

"Ėlleri ser-menzil-i maķşūda ilten rūzgār

Reh-güzār-ı ārzūda sedd-i rāh olmuş baña"

Tamām iki ay ser ü pā-bürehne gitdi. Kaṭ' ā bir cānibden bāb-ı maķşūd, fetḥ olmayup şeh-zādeniñ ise ğurbet tamām mertebe cānına [59b] kār eyledi ve keşret-i şitābdan ābile-pā olup yürümege dağı dermān u tāķati kalmadığından ayağdan düşüp berr ü bey[āb]ānda oturup kaldı ve ḥasret-i iştiyāķla "Āh ey mekkāre vü ğāddāre Şemse! Saña benden ne taķşir vāķi' oldu ki kemāl-i nefrete bā' iş olup **beyt:**

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

Döndi bizden yār-ı **bed-peymāne** nêtdiñ neylediñ

Devr-uşülün kullandır cānāne nêtdiñ neylediñ

mefhūmunca benden yüz çevirüp 'āķibet böyle bādiye-i ḥün-h'ārda cān veriyorum. Ey āfet-i devrān, zālīm-i bī-amān! Āyā, rüz-ı cezāda ne cevāb verirsün? Seni

²⁴⁶ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, 209.

sevmekden ğayrı ğünāhım nedir? ‘Acabā sevmek mi ğünāhımdır yoĥsa sevmemek mi? Mezheb-i ĥübānda yoĥsa ‘ādet başķa mıdır? **Li-muĥarririhî’l-fakîr:**

[Mefā‘ilün Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün]

Seni bilür ki ĥulūş-ı derun ile severim

Melek yazar mı ‘aceb ‘aşķıñı ğünāh baña"

ve ğāh āh vāh édüp sūz-ı derūnından yana yana bu nazm-ı āteşini okurđı. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Vefāsızsın murād üzre saña mihr-i muĥabbet ğüc

Temāşā bundadır ammā bu vādiden ferāğat ğüc

Ĥikāyet bā‘ iş-i ğamdır şikāyet ‘ayn-ı mātemdir

Ne çāre neylesün ‘āşķ ĥikāyet ğüc şikāyet ğüc"

dèyüp böyle bî-tāb u tüvān ve firāk-ı cānān ile ser-gerdān ĳaldıĳına ağlayup dergāh-ı bî-niyāza bu ğüne ber-dāşte-i dest-i niyāz eyledi ki “Ey ĥālik-i ins ü cān! Kemāl-i fażl u keremiñden benim derdime bir dermān ve muvāsalat-ı cānān eyle. Maĥzūn ğöñlümi şād u ĥandān eyle.” dèyü bu beyti okudı. **Beyt:**

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

"Kimselerden bir içim su ārzū étmez ğöñül

Feyz-i Ĥaķ’dan ğayra şarf-ı āb-rū étmez ğöñül"

Yine ne ĥāl ise biñ dürlü meşakķat ile **beyt:**

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

"Bulmadı eflākı toķuz tolanup āhım seni

Ĥaĳı burcuñ kevkebisin bilmem ey māhım seni"

d yerek  azm-i r h  d p la za la za der n-ı dilden  h-ı  te n k ve gir b nın   k  d p giderdi ve bu nazmı  asb-i   l olmak  zere vird-i zeb n  derdi. **Nazm:**

[Mef  il n Mef  il n Mef  il n Mef  il n]

"Gider mi       n  am     r-ı end    ninden

       cev[r] mu  t d ola d  im n zen ninden

Dil ol perv ne-i germ- lfet [ ] s z-ı mu abbetdir

Olur bi   em  peyd  g  i  h-ı  te  ninden"

[60a] Bu minv l  zere **beyt**²⁴⁷:

[Mef  l  F  il t  Mef  il  F  il n]

"Bi  p re eylese dili  em  r-i fir at n

Her p resinde yine mu arrer mu abbet n"

d yerek  ekil p giderdi. Vah det ise  fet-i c nı olup a l  derd-i dilini iz  r  dicek bir ferd yok. Bu nazmı m   ada ı olup kend sine tesliyet v rmek i  n o urdı. **Beyt:**

[Mef  l  Mef  il n Mef  l  Mef  il n]

"   l-i dili ne y r u ne a y r ile s yle 

Fer  d-ı bel -ke  gibi kuhs r ile s yle 

Yetmez mi sa a hem-dem i-i n le-i  asret

Ne hem-nefes ol n ya ne evt r s yle 

Zulmetkede-i  amda dili  s z u g d z n

D k   ke ya  n  em -i  eb-i t r ile s yle 

G    t cerey nında olan  ıyt-ı  af y 

²⁴⁷ Ne  t , **age**, 128.

Aşlā bir ān ve bir sâ‘at qarār  tmey p m nend-i  b y zin h ke s r p rev n olurdu. Amm  hi bir  arafdan tecell -i d d r-ı y r y hod bir y r-ı m v neset- i‘ r   ik r olmayup b -  re  eh-z de fery d  derek bunu o urdu. **Nazm:**

[F ‘il t n F ‘il t n F ‘il t n F ‘il n]

"N lemiz kuhs rı i letmekde tak  ir  tmedi

 a a te ‘  ir  tdi amm  y ra te ‘  ir  tmedi

Cey -i  am-ı def‘ine  ok yalvardım amm  kim yine

Ne ‘e-i c m-ı  af  bir h sn-i tedb r  tmedi

K   a-ı derd-i dili amm  ki sen g    tmedi 

 anma kim  a a zeban-ı n le tekr r  tmedi

 ok zam ndır levh-i c n-ı p ke nak    -ı hay l

Senden  zge l le- ad bir  on e ta v r  tmedi"

 ki ay da ı yine ol   hr -y  p r-tef   t bda b -t  e v   b ve b -r  at u h  b  it b  tmekde b -derm n  alma ıla “ y  nice olur h lim?” d rken  rakdan d desi bir d ra t-ı s ye-d ra d   ar oldu. Bu  adar m ddet idi ki Cih n   h, ol   hr -y  b -p y nda d ra t degil ot bile g rmemi  idi. T b-ı  fit bdan pen h olmak i  n ancak d d-ı  h  ba ı  zere  etr-i siy h olurdu. Hem n ki ol d ra tı g rdi. C n  mesr r olup “ n   all h bir  enlige  r    r m.” d y p c n atdı ve d ra ta  ri  p hem n oturup ar asını a aca dayad  ıyl  bu  adar zam n [60b] h  b g rmemi  idi. Uy u tak      d p nergis-i  e m n n uy u aldı. Meger  al‘a-i Gevher-nig n’e yak n gelmi  idi. H kmetle Gevher-nig n per lerinden bir a  d ne peri, ol arada ber-hev  seyr n  derken g rdiler ki d ra t-ı tev    n s yesinde   yet cem lde cem l ve li  ada m h-ı

²⁴⁸ Ne    , **age**, 122.

bedre ‘adil bir maḥbûb âdem yatur ammā ḳahramân-heybet uyur. [Metnin burasında boşluk var.] Birbirlerine dèdiler ki “Allāh Allāh! Bu arada âdem neyler? Ammā bir ḳıyāfetde ki âġište-i ḥāk-i ḥûn olmuş. Ol gül gibi laṭif çehre, ayva gibi şararmış. Giribân-çāk ağlamaḳdan gözler şişmiş. **Beyt:**

[Fe‘ilātûn Fe‘ilātûn Fe‘ilātûn Fe‘ilûn]

Zahm-ı nevk-i eşer-i nāḥun-ı hicrânın ile

Şöyledir çehre-i ‘āşık ki ne göz bellü ne ḳaş

Ḥazret-i Süleymân ‘a.m devrinden bu ana gelince bunda âdem geldügi yokdur. Var ise bu, Şemse Bânû’nuñ dil-dâdesi olan şeh-zâdedir; zîrâ ḳıyāfeti ve cûmbişi cümle mülûkâne. Gel seniñle birer bülbül ḳıyāfetine girelim ve dıraḥtın üzerinde ‘āşıkâne ‘āşıkâne [61a] feryād edelim. Elbette ol bî-dâr olur. Eger derûnında eşer-i ‘aşḳ var ise ol daḥı bizimle nağme-sâz olup ‘aşḳ-ı nihânisini izhâr eyler.” dèyüp bu meşveret ile ol dıraḥta nüzûl édüp ğulgule başladılar. Cihân Şāh bunların şadāsından bîdâr olup göz açdı. Gördi ki iki bülbül rû-be-rû olup ‘āşıkâne mü’essir nağmeler édüp maḳām-ı ‘uşşāḳda terennümât ederler. Şeh-zâde bunların şadāsından pür-ḥâlet olup **beyt:**

[Fe‘ilātûn Fe‘ilātûn Fe‘ilātûn Fe‘ilûn]

"Hele ben gülşen-i kūyundan o şūḥun dūrum

Seniñ ey bülbül-i şūrîde nedir feryādın"

dèyüp şeh-zâdeniñ daḥı derûnında deryā-yı ‘aşḳı çüş édüp āḥ ederek bu nazmı oḳudı.

Li-muḥarririhi’l-fakîr:

[Mefā‘ilûn Mefā‘ilûn Mefā‘ilûn Mefā‘ilûn]

"‘ Aceb kimdir maḳām-ı ‘aşḳda üstādın ey bülbül

Ki zîrâ pek mü’essir nağme-i feryādın ey bülbül

Eger dil-gir isen gül-gonçeniñ ḥār-ı cefāsından

Var ‘arz ét ağlayub şāh-ı bahāra dādın ey bülbül

Şabādan hicre dā'ir bir haber mi eylediñ ıŝgā

Katı pejmürde zīrā peyker-i ğam-zādıñ ey bülbül

Eger ħāhişger-i vuşlat iseñ gūş eyle bu pendim

Değiştir pīr-i 'aşka yalvarup evrādıñ ey bülbül

Şeh-zāde-i dil-dāde ol bülbüllere āh ederek dem-sāzluğ edüp **beyt:**

[Me'ülü Fā'ilātü Me'ā'ilü Fā'ilün]

Étdiñ nevā-yı nāleyi bezm-i firākda

'Uşşāk-ı bī-nevā gibi evc-i 'ırākda

Sen eylediñ sefer ğamıñ ammā muķīm-i dil

Şeh göçdi yādigārı ħalupdır otakda

Gel bezme kim ħudūm-ı sa'ādet-lüzūmuğa

Göz muntazır şikeste gönül iştitiyākda

mefhūmunca nāleler ederek dēr idi ki “Ey sipihr-i melāḫatıñ neyyir-i enveri Şemse! Āyā benden cenāb-ı şerīfiñe nisbet ne taķşīrāt vāķ'ı oldı ki beni ferdālara şalup cān gibi nihān olduñ. Cemī'-i umūrda seniñ rızā-yı şerīfiñi kendü murādım ve zātıma taķdīm edüp bir laḫza ḫilāf-ı muķtezā-yı ṭab'-ı pākıñ üzere ḫareket étmedim ve hergiz ṭarīķ-i mu'āvenet dutup dil-gīr olduğuş semte gitmedim. **Beyt:**

[Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün]

Gevher-i 'aşkıñ degil ey dil-ber-i gül-pirehen

Dāğ-ı derdiñ penbelerle şaķlarım sīnemde ben

[61b] mefhūmunca şavb-ı sa‘ādetiñden bu bende tarafına her ne kim şadır oldu ise cān ile rızāmend oldum. ‘Āķıbet beni çeh-i tārīk-i firāķa bırağup āfītāb-ı rūyuñı zīr-i ebr-i hīcāb-ı nāzda mestūr eylediñ.” dēyü buña gör niçe sūz u sāz ile giryeye āgāz ēdüp bu nazmı okudı. **Beyt:**

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

"Nāz ēdüp ben bülbul-i zāra sever dērsin beni

Gel sen inşāf eyle ey gül-çehre kim sevmez seni

Hüznüme inşāf ēderdi hāzret-i Ya‘ķüb eger

Bu leţāfetle göreydi sen gül-i nāzik teni

Bilmezem ķalbiñ nedendir kim aña étmez eşer

Āh-ı dil-sūzum ki nerm eyler tōķunsa āheni

Bu tegāfül niçe bir āzār ise ancaķ olur

Ġamdan öldürdüy beni hemi zālīm inşāfıñ ķanı

Bir faşl da ol ķuşlara hīţāb ēdüp dēr idi ki “Ey mürğ-i hoş-nevālar! Āyā sizin derdiñiz nedür? Yoķsa benim gibi bir gül-çehre maķbūbdan mı cūdā düşdiñiz? Bu feryādıñ aşlı nedir? Yoķsa hemān bī-hūde pūr-gūyluķ ēdüp **beyt:**

[Me‘ūlü Me‘ā‘ilü Me‘ā‘ilü Fe‘ūlün]

Gül gülşeni terk eyledi şöķbet saña ķaldı

Bülbul yine meydān-ı muķabbet saña ķaldı²⁴⁹

mefhūmunca ortalığı tenhā bulup nāleler ēdersiz?” dēyerek tamām Cihān Şāh, bī-tāb olmağıla ağlayarak yine uyķuya vardı. Hemān perīler bildiler ki Şemse Bānū’nun ‘āşıkı olan şeh-zāde bu imiş. Birisi ol birine dēdi ki “Sen bunda ķal ve şeh-zādeyi

²⁴⁹ Nābī, **age**, 1120.

uşul ile alup Gevher-nigîn'e [götür.] Ben ilerü varup Şemse Bânü'ya ve Şeh-bâl Şâh'a müjde edeyim." dëyüp pervâz urup "Kandesin Şemse Bânü?" dëyüp gitdi ve tarfetü'l-^ç ayn içinde Bânü'ya geldi. Meger şeh-zâdeniñ dağı **beyt**:

[Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün]

Yoklasağ süziş-i pervâne-i dil-sühteyi

Yine ser-rişte varır şem^ç şeb araya çıkar

mefhūmunca âteş-i müfāraḳatı Şemse Bânü'nuñ derūnına te'sīrlər bıraḡup kendü kendüsine ser-zenişler vërüp dër idi ki "Ḥayf! Ne ^çaceb ḡaddārлық ve mekkārelik edüp öyle bir şeh-zāde-i hümāyūn-ṭal^ç atı terk eyledim? ^çAcabā anuñ ḡāl-i perişānı benim iştiyākım ile ne ḡüne olmaḡ gerekdir? Beni bir kerre [62a] görüşde kemend-i ^çaşkıma giriftār olup tāc u taḡtını fedā eylemekle bir sene Mürḡ Şâh'ıñ mülāzemetini irtikāb eyledi. Ba^ç dehu bu ḡadar zamān bir yerde ünsiyyet olundu. Ne mertebe cānına kār eylemişdir." dëyü fikr ederek ḡāyet nedāmet gelmiş idi. Def^ç -i küdüret etmek içün bir cennet-mişāl baḡçesi var idi. Anda firāḡ-ı Cihān Şâh ile baḡda **beyt**:

[Me^ç ūlū Me^ç ā' ilün Fe' ūlün]

^çĀşıkda olan ḡulūş-ı ^çaşkı

Ḥübāna düşer mi etmek inkār

mefhūmunca şeh-zâdeniñ ^çaşkına bāde-i nāb nūş edüp tāb-ı müliden ruḡları gül gül olup oturur iken nā-ḡāḡ ol perī gelüp Şemse'niñ ḡuzūrunda zemīn-būs edüp du^ç ā ederek dëdi ki "Ey gül-i nev-reste-i bāḡ-ı mecnūnī! Müjdeler olsun kim ^çaşkıñla āvāre ve firāḡla bī-çāre olan şeh-zāde, ḡulūş-ı ^çaşḡ ile keşş-i ḡadīd ḡëyüp cān u ser-fedā edüp mānend-i pergār ^çālemi devvār olaraḡ ḡālā ṭaleb-i vişāl ve iştiyāk-ı cemāliñ ile dıraḡt-ı tevfiḡe gelüp ser ü pā-büreḡne ol nāzenīn vüçüd-ı şerīf[i] bu ḡadar bādīye-i ḡün-ḡārlar ḡat^ç etmekle ābile-pā olduḡundan nāşī dıraḡt-ı tevfiḡe tekye kılılmış. Biz de eṭrāfı seyrān ederken gözümüz düçār oldu. Ḳarīne ile bildik ve birer bülbül şekline girüp ol dıraḡta indik ve ^çāşıkāne nevālara başladık. Hemān şeh-zāde bizim şadāmızı ḡüş edicek derūnunda gevhər-i ^çaşkı berḡ urup ol ḡadar aḡladı ve cān u ciger daḡlayup muḡriḡ muḡriḡ niyāz-alüde sözler söyledi ki bizi dağı zārūrī aḡladup bī-ḡarār etti. Biz iki perī idik. Ben sultānıma müjdeye geldim. Yoldaşımı

şeh-zâdeniñ yanında bırağdım. Zîrâ şeh-zâde bî-tâb olmağıla gözlerinde meyl-i h'âb var idi. Tamâm uyğuya varduğda arğasına alup Gevher-nigîn'in bağçelerine getürsün dèyü sipâriş eyledim. Belki ol dağı şimdi gelmekdedir." [62b] dèyüp hāmūş oldu. Şemse bu haberi gūş édince şeh-zâdeniñ tarîk-i 'aşğda bu gūne merdâneliginden muhabbeti bir iken biñ oldu ve ol müjdeye gelen perîye bî-nihâye in'âm eyledi. Meger şeh-zâdeniñ gelüp uyuduğı mevzi'e Şahrâ-yı Feyz ve ol dırağta Dırağt-ı Tevfîk dèrler idi. Cihân Şâh'ın yanında kalan perî, yüklenüp yap yap şeh-zâde bî-dâr olmasun dèyü uşul ile pervâz édüp Gevher-nigîn'in bağçeliğinden bir hürrem ü dil-keş-i gülzârda bir kaşr-ı mûnağğaşa indirdi. Ammâ bu haber Şeh-bâl Şâh'a dağı érüşüp tîz kıızı Şemse Bânû'yı da'vet étdi ve dèdi ki "Ey nûr-ı dîde! Üftâdeñ olan şeh-zâde ârzû-yı vaşlıñ ile cân u serden geçüp hâlâ bu tarafa gelmiş. Ne dèrsün?" dèdikde Şemse dağı 'arz-ı iştiyâk ile şeh-zâdeniñ pāk-dâmenliğini ta'rîf édüp şeh-zâdeye iğbâl gösterdi. Şeh-bâl Şâh dağı gâ'ibâne şeh-zâdeye muhabbet édüp ve "Bir 'azîmü's-şân pâdişâhın ferzendidir. Andan a'lâ elime dāmād mı girür?" dèyüp mükemmel alay tertîb étdürüp cümle vüzerâsını şeh-zâdeye istikbâle gönderdi ve "Mağşûş Cihân Şâh'a dîbâce-i şâhî ve muraşsa' tâc u kemer ve sâ'ir âlât-ı 'unvân ve bir muraşsa' u mücevher-zîn licâmlı rağş-ı şabâ-seyr dağı irsâl édüp huzûrdan iltimâs eylediler." dèyü fermân eyledi. Bu tarafda şeh-zâde uyğudan bîdâr olup gördi ki bir cennet-mişâl gülşendedir. **Beyt:**

[Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün]

Ṭonanmış verd-i rengin ile her şâh

Öter bülbülleri küstâh küstâh

mefhūmunca bir bağçedir ki gözler görmüş degil. Şeh-zâde âh édüp dèdi ki "Âyâ! Yine ayne-i sipihr-i kec-nihâd ne şüret gösterdi. Bu mağâm ne mağâmdır ve beni bunda kim getürdi. Yoğsa **beyt:**

[Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün]

Şûfî elem-i 'aşğ ile ölsek de kayırmaz

*Men mâte mine'l-ışki feğad mâte şehiden*²⁵⁰

²⁵⁰ Kim ki aşk acısıyla ölürse, şehittir.

[63a] mefhūmunca ‘aceb öldüm de cennete mi girdim? Hele kūy-ı cānān olmak ne ihtimāl?” dēyüp dōrt tarafına bakup dururdu. Meger ol bāğda kevşer-mişāl bir ırmağ ağırdı. Hemān firāk-ı cānān ile ol şuya bakup eyitdi, “Yā Şemse! Bu āb-ı revān kim Hakk’ın dīdārını görmüşdür? Ol dīdār hakkıyıçün ya seni bulam yāğod bu yolda cān [u] baş fedā kılam.” dēyüp bu beyti okudu. **Beyt:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Eger haşır olmaz isem ol kıyāmet-ğad nigārımla

Gezem mahşerde göğsüm dōgerek seng-i mezārımla"²⁵¹

dēyüp āh ēderek ağlamağa başladı ve kemāl-i hasretinden cānāna hıṭāblar ēdüp **beyt:**

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

"Gösterürseñ ölmeden [göster] dile ol sīneyi

Yohsa hasta şoñ nefesde neylesün āyīneyi"²⁵²

beytini irād ēdüp “Ey zālīm Şemse! Dağı inşāf olmadı mı?” dēyüp sūz-ı derūn ile bu nazm-ı sūznāki okudu. **Nazm**²⁵³:

[Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün]

‘Ahde vefā eylemediñ durmadıñ

Ancak olur sevdigim inşāf ise

Hālını bī-çāreleriñ şormadıñ

Ancak olur sevdigim inşāf ise

Haste-i hicrānıñı yād ētmediñ

Hātır-ı maḥzūnını şād ētmediñ

Derdine dermānı murād ētmediñ

²⁵¹ Edirneli Emrî, **Divan**, haz. M. A. Yekta Saraç (Ankara: Kūltür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 250.

²⁵² Ahmet Çelen, "**Kelīm: Hayatı, Eserleri ve Dīvānı'nın Tenkitli Metni**" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), 134.

²⁵³ Rüştü Şardağ, **Mustafa İtrî Efendi** (Ankara: Kūltür Bakanlığı, 1992), 134.

Ancağ olur sevdigim inşâf ise

Hem saña biñ cân ile kurbân olam

Hem yolıña hâk ile yeksân olam

Hem yine şâyeste-i hicrân olam

Ancağ olur sevdigim inşâf ise

‘Aşk maķâmâtını êtdikce tay

Deldi ğamıñ sînemi mânend-i ney

Ney gibi nālânıñ olam tâ-be-key

Ancağ olur sevdigim inşâf ise

Şeh-zâde bu üslûb ile girye vü zârî êderken gördi kim karşıdan bir ‘azîm velvele koptı. Ne ola dêrken bu kadar tabl u şûr-nây bir mükemmel alaydır ki gözler görmedik. Bu kadar hadem ü haşem ile bunca vüzerâ-i muhteşem doğrılup şeh-zâdeniñ üzerine geldiler ve birkaç yüz çavuş yemîn ü yesâr şaf bağlayup Cihân Şâh’ı alkışladılar. Ol vezîrler rahşlarından inüp piyâde, âdâb üzere şeh-zâdeyi istikbâl êdicek şeh-zâde dağı ayağ üzere bunlara merhabâ eyledi. Vezîrler dağı Şeh-bâl Şâh’ı selâmını tebliğ êdüp [63b] ve hediiyesün ‘arz eyleyüp vâşıl-ı kal‘ a-i Gevher-nigîn olduğı müjdesiyle Şeh-bâl Şâh’ıñ da‘vetin i‘lâm eylediler. Hemân şeh-zâde ta‘zîm üzere ol mücevher-libâs-ı şâhâneleri geyüp ve ol rahş-ı cihân-peymâyâ süvâr oldu. Cümle vüzerâ, şeh-zâdeniñ öñince piyâde yürüyüp tâ ol bâğdan sarâyâ varınca dîbâlar döşeyüp [Metnin burasında boşuk var.] kâ‘ide-i mülûki üzere öñince ‘ûd u ‘anber yakup hezâr tevķîr ü tebcîl ile sağ sola zer ü gevher nişâr êderek Şeh-bâl Şâh’ıñ sarâyına gêtürdiler. Ammâ ki Gevher-nigîn’iñ [64a] perîleri şehirde bir bir üstüne mâ-lâ-mâl olup şeh-zâdeyi temâşâ êtmekde şeh-zâde ise cevâhir u zevâhire ğark olup bir mertebe hüsn ü leţâfet bağladı ki güyâ âfitâb oldu. Bu üslûb ile sarâyâ dâhil olıcağ Şeh-bâl Şâh, şeh-zâdede bir hüsn ü cemâl-i pür-kemâl müşâhede kıldı ki ser-i sa‘âdet-efserinde sitâre-i iķbâl tâbende ve cebhe-i tâbnâkinde nûr-ı iclâl rahşende bu tâzelikte tarîķ-i ‘aşķda sâbit ü şâdık olup merdâneliginden bi’t-tab‘

muḥabbet eyleyüp hemān piyāde bu qadar erbāb-ı dīvān ile şeh-zādeye karşı yürüdi. Cihān Şāh daḡı gördi ki karşıdan bir pīr-i nūrānī başında yēdi küngürelī mücevher tāk-ı ḡāḡānī ve dūşunda dībāce-i sulṡānī ve meyānında kemer-i keyānī bu qadar vūzerā Şeh-bāl Şāh'ı göricek segirdüp kimi ḡoltuḡına kimi dāmenin dutup bu 'unvān ile kendüye karşı gelür. Şeh-zāde hemān raḡşından şıçrayup Şeh-bāl Şāh'ı ayaḡına düşmek murād eyledi. Şeh-bāl Şāh, şeh-zādeyi der-āḡuş ēdüp "Estagfiru'llāh ey şeh-zāde! Niçün böyle ēdersin? Sen daḡı pādişāh-zāde pādişāhsun ve benim ferzend-i ma'nevīmsin" dēyüp ol qadar nevāziş ü ta'zīm eyledi ki ta'bir olunmaz ve şeh-zāde ile el ele yapışup taḡtın kenārına geldiler. Şeh-zādeyi taḡtına teklīf eyledi. Cihān Şāh "Ḥāşā pādişāhim! Benim ne ḡaddimdir ki seniḡ gibi bir pādişāhın taḡtına küstaḡlık ēdüp oturmak." dēyüp vāfir mücādele eyledi. Şeh-bāl Şāh, yemīn vērüp "Mādām ki sen oturmazsın ben daḡı oturmam." dēyü yemīn eyledi. Vūzerā daḡı şeh-zādeye iḡdām ēdicek sa'ādet ile taḡtın üstüne cülūs ēyledi. Meger Şeh-bāl Şāh, ḡüddāmlarının ellerine ṡabaḡlar ile cevāhir vērmiş idi ki "Şeh-zāde taḡta oturduḡda başına nişār ēdeler." dēyü hemān ol ḡüddāmlar cevāhirleri şeh-zādeniḡ üstüne nişār ēdüp Cihān Şāh'ı alkışladılar. Şemse Bānū daḡı ṡāvūs-ı cennet gibi kendüsine zīnet [64b] vērüp bir gizlū yerden şeh-zādeye baḡup 'aşḡı biḡ biḡ teraḡḡı bulurdu. Şeh-bāl Şāh, şeh-zādeye simāt-ı şāhī ve ni'met-i nā-mütenāhī çeküp tertīb-i ziyāfet tetmīm bulduḡda ḡātırın su'al ēdüp ser-ḡüzeşt ve seyr-i kūh [u] deştinden ḡaber istiḡbār eyledi. Cihān Şāh daḡı feşāḡat u belāḡat ile semend-i kemāl ü kelāmın meydān-ı 'ibārete sürüp tā iptidādan pederinden āḡū vesīlesiyle yā hū ēdüp bādīye-i ḡurbete düşdüḡin ve nice 'āşık olup ele getürüp yine ḡaçurduḡin ve tekrār ṡalebinde 'azm-i diyār-ı ḡurbet ve irtikāb-ı şiddet-i kürbet ēdüp ne ḡüne belālar çeküp Gevher-niḡin'e geldüḡin ādāb ile 'ibārāt-ı nā-şenīde sürerek bir mertebe lezīz taḡrīr eyledi ki **beyt**:

[Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün]

Usūl-i mev'izada ba'zı naḡme ḡondurarak

Ḥabībe diḡlediyor nāle-i ḡaṡībe ḡased

Şeh-bāl Şāh, ve sā'ir a'yān şeh-zādeniḡ bu mütekellimliğine pesend ēdüp Cihān Şāh'ı ḡikāye-i ḡarībesine ve ser-ḡüzeşt-i 'acībesine ḡayrān ḡaldılar. Şeh-bāl Şāh ise şeh-zādeniḡ her aḡvāline dil-beste olup bu tāzelikde bu ḡüsn-i edā ve bu şüret-i zībā ve böyle pehlivān-ı cihān-ārā olup ādāb-ı meclis ve şāḡāne revīşini görüp biḡ cān ile

muhabbet eyledi. Huşûşâ Şemse Bânû hakkında olan ‘işmet ü perhîz-kârlığın ki Şemse Bânû gibi bir âfitâb-peykere mâlik olup zülâl-i vişâlinden sır-âb olmayup ve ‘aşkında kemâl-i şadâkatın müşâhede kılıcağ bî-ihtiyâr ayağ üzere kâlkup eyitdi, “Şâhâ! Şemse seniñ haqq-ı şarihin olmuş. Nidersiz?” deyüp erbâb-ı dîvâna hitâb eyledikde cümlesi bir uğurdan kıyâm edüp eyitdiler: “Ey pâdişâh! Yalnız bir Şemse degül biñ Şemse olsa yine ‘ivaz olmaz. Ol kadar maḥall ü müsteḥakdır ki dünyâda bundan ilerü dâmâd mı bulursun? Aşlâ tevakkuf olunmağ bile tecvîz görölmek revâ degildir.” dediklerinde Şeh-bâl Şâh, yedi iklim ḥarâcı deger bir hil‘atı fâhire-i dâmâd olmağ üzere şeh-zâdeye [65a] ilbâs eyledi. “Hemân ḥuẓẓâr-ı meclis mübarek-bâd!” deyüp du‘â vü şenâlar olunup sükkerî şerbetler içildi ve etrâfda olan cinnistân beglerine da‘vet-nâmeler perâkende edüp düğün tedârikin gördiler. Kırk gün tamâm ‘azîm şenlikler edüp Şemse Bânû ile şeh-zâdeyi bir eşref sâ‘atde ber-murâd eylediler. Bî-çâre şeh-zâde, bu kadar zamân çekdüğü miḥneti ferâmûş edüp cânâne ile şoḥbet-i cân-perver ederdi. Şeh-bâl Şâh ise şeh-zâdeye ziyâde meveddet edüp Gevher-nigîn’in mesîregâhlarında her gün bir mevzi‘-i ḥürremde ‘ayş u ‘işret ve her zamân bezm-i şâhâne kurup sûz u sâz ile Cem gibi zevk ü şoḥbet etmekde. Bu üslûb üzere bir niçe müddet zevk ederken şeh-zâdeniñ şeh-i Kâbil ḥâtırına gelüp ve pederi Taymûs Şâh’ın firâkı cânına te‘şîr eylemekle derûnundan bir âh-ı serd çeküp gözlerinden yaş geldi. Şeh-bâl Şâh, şeh-zâdeniñ bu güne girye-âmîz âhından renk alup eyitdi, “Ey nûr-ı dîde! Bu âhın aşlı nedir? Elbette baña bildirmen gereksün. Elḥamdüli’llâh te‘âlâ müzâyakañ yok ve bundan böyle her ne ki murâd-ı şerîfin olur ise fermân ile cân baş üstüne. Eger verâ-yı Kâf’da daḥı olur ise himmetiñde bezl-i mâl u cân edüp ḥâk-i pâ-yı şerîfiñe ihzâr olunur.” deyü temelluklar ile şeh-zâdeye kemâl-i ‘arz eyledikde şeh-zâde du‘â edüp dedi ki “Şâhâ! Ḥağ sübhânehu ve te‘âlâ şevket ü iclâlini ve ferr-i satvet ü ikbâlini rûz-be-rûz teraqqîde edüp cihân durduḡca var ve evreng-i salṭanatda kâm-kâr olasun. Aşlâ zamân-ı devlet pâdişâhâneñde bir şeyi ârzümend degilim. Lâkin bir pîr-i rûşen-zamîr pâdişâh pederim vardır. Bundan aḡdem firâkımla tamâm cân u cigeri yanmış idi. Tekrâr şimdi bu ḥâl vâkı‘ olup ḡaybetim zamânında benim perişân aḡvâlimden ḡasta-dil ve andan mâ‘adâ Hindûstân pâdişâhı Keyfâl-i âteş-perest ḡurûc edüp ‘azîm cenkleri var idi. Ben daḥı diyâr-ı ḡurbete düşdim. Bilmem aḡvâl nice oldu. Zannım budur ki [65b] ayağdan düşmüşdür ve benim perişânlığımdan şaşup ḡorkum budur ki düşmen ile ḡâlî mükedder olup diyâr-ı Kâbil elden gitmiştir. Zîrâ benden ḡayrı bu dünyâda veliyy-i

‘ahdı olur bir ferzendi ve gülzār-ı ‘ālemde bir naḥl-i berūmendi yokdur. Bezm-i şevketiniñ şem‘-i fūrūzendesi benim.” dēyü tekrār aḡlamaḡa başladı. Şeh-bāl Şāh, şeh-zādeniñ ser ü çeşmin būs édüp dēdi ki “Ey şeh-zāde-i civān-baḡt! Bir ān ve bir sāl at senden mufāraḡata mecālīm yokdur. Lākin çünki ḡāl böyledir. Seni daḡı ziyāret-i pederden men‘ eylemek mürüvvet degildir. Ben birkaç gün iḡtilāt ile vālih [ü] mecnūnuñ ve kemend-i muḡabbetiñe meftūnuñ oldım. Āyā pederiñ nice olmaḡ gerekdir? Ammā tedārik budur ki ben daḡı seniñ ile ber-ā-ber gidüp Ṭaymūs Şāh ile görüseyim.” dēdi. Şeh-zāde bu āḡvāle rızā vèrmeyüp dēdi ki “Şāh! Bu bende-i devlet-ḡāḡına olan mürüvvet ü meveddetiñ vāzıḡ oldu. Lākin efendimiñ gitmesine bir ṭarīḡ ile aḡlā rızā vèrmem. Pādişāḡlar maḡarr-ı salṭanatında sābit olmaḡ gerekdir.” dēyüp gitmeḡe men‘ eyledi. Ol maḡal Şemse Bānū daḡı gelüp bu ḡüft ü ḡūya çeşm ü ḡüş olmuş idi. Şeh-zāde ve pederi Şeh-bāl Şāh ikisi birden Şemse Bānū’ya sefer āḡvālin ifāde édüp şeh-zāde dēdi ki “Ey ‘aşḡı yolunda şubḡ gibi şādıḡ olup uḡur-ı şerīfine cān u başımı fedā eyledigim efendim! Benimle ma‘an sa‘ādetle şehir-i Kābil’e gidüp diyār-ı ḡurbet iḡtiyār èdersün. Yoḡsa ben bī-çāreyi nār-ı firāḡına yaḡup maḡzūn èdersün. **Beyt:**

[Mef‘ūlü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün]

Bir kerre bezm-i fırḡati seyr eyle dūrdan

Nār-ı ḡamıñla gör ne cigerler kebāb olur

meḡhūmunca benim cānım āteşlere yanmışdır. Bu bābda ne buyurursun?” dēdikde cānāne daḡı izḡār-ı muḡabbet édüp bu beytleri oḡudı. **Nazm:**

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

"Ne mümkün seyr-i bāḡ ey Yūsuf-ı gül-pīrehen sensiz

Olur ‘işret-serāy-ı ḡülsitān beytū’l-ḡazen sensiz

Eger bāḡ-ı cinān u zıll-ı ṭubā olsa sulṭānım

Gerekmez seyr-i ḡülşen sāye-i serv-i çemen sensiz

Eser bād-ı şabā ammā meşām-efrūz-ı cān olmaz

Mādām ki cānım tendedir min-ba'd cenāb-ı şerīfīnden benim için mufāraḳat muḥāldir. Ben seniñ cārīyeñim.” dēyüp ḥāmūş oldu. Şeh-bāl Şāh daḥı şeh-zādeye dēdi ki “Şāh! Seniñ ḥelālīndir. Artık benim ‘alāḳam yokdur. Ḳande götürürsen götür. Lākin ricām budur ki yine ṭarafımı ḥāṭırınızdā ferāmūş buyurmayup peyām-ı selāmetiñizi her bār irsālden ḥālī olmañ eger cā'iz görüp ṭab'-ı ḥümāyūnuña muvāfiḳ olur ise senede bir kerre perīleriñ arḳasına taḥt-ı şāhī ḳurup bu ṭarafa teşrīfiñiz ile ḡam-ḥānemi rūşen ve dil ü cānımı şen etmek mes'ülümdür.” dēdikde şeh-zāde bu ḳavle rāzı olup hemān ol sâ'at muraşşa' u mücevher bir taḥt binā etdürdi ve bī-şümār dīv ü perī 'askeri ile ol taḥtın zincirlerin nerre-dīvleriñ ve dem-keş 'ifritleriñ boynuna bağlayup Şemse Bānū'nuñ cümle cihāzını daḥı perīler yüklenüp Şemse Bānū ile Cihān Şāh mihr ü māh gibi ikisi ol taḥtın üzerinde ḳarar edüp Şeh-bāl Şāh ile vedā'laşup mānend-i ḥümā evc-i hevāya pervāz eylediler. Eṭrāflarında bu ḳadar cin ü dīv ü perī 'askeri Süleymānvār çekilüp “Ḳandesün Kābil?” dēyüp gitdiler. Yolda gelür iken Melikü't-ṭayr ve Sulṭān Mürḡ ve Mürḡ Şāh'a buluşup vedā' eyledi. Anlar şeh-zādeniñ selāmet-i ḥālīn göricek mesrūr oldılar. Şeh-zāde, şehir-i Kābil'e ḳarīb geldikde fermān edüp bu ḳadar dīv [ü] perī 'askeri ile bir müferriḥ yere inüp ḳondılar ve "Pederiniñ ḥālī neye müncer oldu?" dēyü ḥufyeten bir perī gönderdi ki varup ḥaber getüre. Rāvī-i tevārīḥ-i selef böyle naḳl etmiş ki ve nāḳil-i zerger-i kelām-ı tertīb ü tezḥīb-i meşşāṭa-i dest-i endişe ḥikāye-i Gevher-nigīn'e bu güne ihtitām vērüp engüşt-nümā-yı 'ālem etmiş ki Ṭaymūs Şāh, Keyfāl-i bed-fi'āl ile dört beş def'a ma'rekeden şonra vilāyet-i Kābil'de oturup ferzendi ḡamıyla şeb [u] rüz [66b] āh vāh edüp bu beytleri okurdu. **Nazm:**

[Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün]

"Firāḳ-ı meclisiñ ey lāle-ḥad ne müşkil imiş

Ḳarīn-i vaşla żarūrī ḥased ne müşkil imiş

Olur müşāhade-i rüyına sirişḳ niḳāb

Ṭulū'-ı mihr deminde remed ne müşkil imiş

Hezār dīde-i kevkeb nigāhbānı iken

Nevāle-i emele vaż' -i yed ne müşkil imiş"

déyerek dīdesini rāh-ı intizāra gūşāde kılup āyende vü revendeden şeh-zādeniñ aḥvālını su'āl éderdi. Aşlā "Ben rāst geldim." dēr bir ādem bulamadı. Bī-çāre Ṭaymūs Şāh, nevmīd olup muḳaddemā Ḥaccāc Vezīr'in remli beşāretiyle derūnına temkīn vērüp Ḥudā'dan selāmetle 'avdetin taleble du'ā édüp bu beytleri okurdi.

Nazm:

[Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün]

"Bilmemişdim vaşl mevḳūf-ı ğam-ı hicrān imiş

Ġonçe-i maḳşūd zīb-i gülşen-i hırmān imiş

Şāhid-i ümmīdden nevmīd idim gördüm meger

Perveriş yāb-ı verā-yı perde-i nisyān imiş"

déyüp mātem-zede otururken meger Keyfāl-i bed-fi'ālīñ derūnında kīne muzmer olup var kuvvetin bāzūya getürüp her ne ḳadar ki ḥazīne vü 'askere mālīk ise fedā eyleyüp ve eṭrāfda olan seg-ser ve sā'ir 'asker-i nā-hem-vār ve pādīşāh-ı kāfir-i ğaddārlar var ise anlardan daḥı imdād isteyüp bir mertebe cem'ıyyet eyledi ki ta'bir olunmaz. Hemān Ṭaymūs Şāh'ın ḳaşdına hücūm eyledi. Bu aḥvāl Ṭaymūs Şāh'a i' lām olundukda oğlu ğamı bir taraftan düşmen aḥvālī bir taraftan ve ḳazā-yı ilāhī ile ol sene Ṭaymūs Şāh'ın pehlivān-ı pāy-taḥṭı 'Aynzer ğāyet ḥasta ve şol ḳol pehlivānı āḫirete intikāl édüp faḳaṭ yanında Ġazanfer-i dilīr ve Kayṭafonī ve bunun emşālī otuz nefer āhen-kemer ser-verleri var idi. Çār u nā-çār tedārik görüp düşmene mūḳābil oldılar. Meydān açıldıkda Keyfāl tarafından ser-ḳaplanī olan Çintān nām bir mel'ün filini meydāna sürüp ḳara tağ gibi görilüp er taleb eyledi. Hemān [67a] Ġazanfer-i dilīr meydāna at sürüp mūḳābil olduğda aşlā vüçūd vèrmeyüp bir ḳarb-ı 'amūd ile ālūde édüp esīr eyledi. Ol kāfir beş gün pey-ender-pey meydānı dutup Ṭaymūs Şāh'ın ser-verlerinden yigirmi dāne nāmdārı esīr eyledi. Ol mel'ün bu hūnerleri eyledikce Keyfāl-i la'ın başına cevāhir nişār éderdi. Bu minvāl üzere on gün gāh

cenk-i mağlûbe gâh kâ'ide-i pehlivânî üzere birer birer şaf-ı cengî olup bir vech ile Taymûs Şâh'ın muhârebe vü mukâteleye kudreti kalmayup kal'aya girüp kapandı. Üç ay dağı kal'ada muhâşara çekdi. Bu eşnâda şeh-zâdenin gönderdiği perî gelip bu ahvâle cümle muṭṭali' olduğda hemân cân atup şeh-zâdeye geldi ve cümle ahvâlî ifâde eyledi. Şeh-zâde bu haber-i cân-kâhı gûş edecek âh edüp dîv ü perî 'askerine ceng tedârikin sipâriş eyledi ve ol sâ'at göç eyledi. Sür'atle ber-hevâ gelmede bu tarafda üç ay muhâşara çekmekden Taymûs Şâh'ın ve 'askerinin cânlarına yêtüp ve gâyet kıtlıktan buğaldılar ve cümlesi bir yere gelüp müşâvere eylediler ki “Eger bu minvâl üzere bunda da otursak açlıktan helâk olmak muḳarrerdir.” Birbiriyle helâlleşüp bir uğurdan düşmene hücum edüp cümlesi kırılmaḳ üzere kavî ü karar eylediler. “Bârî bir miḳdâr intikâm aluruz.” deyüp kal'a kapuların açdılar ve “Allâh Allâh!” deyüp tekbîr getürerek kendülerini düşmen 'askerine urdılar. Ammâ vehle-i evvelde pâydar olmayup bozuldılar. Zirâ küffâr gâyet keşretde ve pehlivânları dağı çok idi. Ceng içinde küffâr pehlivânları birbirlerine kafâdâr olup alaylar bozarak sürüp 'alem üzerine geldiler. Taymûs Şâh'a vüzerâsı ser-zenişler edüp dediler kim “Şâhâ! Rızâ vermediḳ ki bundan aḳdem düşmenin işin tamâm edüp 'âlemden 'ademe göndereydik. Meger İskender ile Kaytafan'ın ahvâlini tevârîḫde görmemişsiz ki böyle ruḫşat verdiğiz. Bu beyt anların ahvâline telmîḫdir.” deyüp bu beyti okudılar ve Taymûs Şâh'a ta'n etdiler.

[67b] *[Fâ' ilâtûn Fâ' ilâtûn Fe' ilün]*

"Buñ deminde düşmene vèren amân

Ḳaytafa gibi olusar bî-gümân"²⁵⁴

Şâh Taymûs dağı “Ne çâre olacaḳ oldu. Ta'n zamânı degül.” deyüp vücûdını âlât-ı ceng ile ârâste eyledi ve Haccâc Vezîr'i çağırup eyitdi, “İş işden geçdi. Hemân sen baş ḳurtarmaḳ sevdâsında olup bir tarafa firâr eyle. Zamânla ferzend-i 'azîzim Cihân Şâh, zuhûr edüp gelür ise benim selâmımı teblîḡ edüp düşmenin elinde ne gûne pây-mâl olduğum ifâde eyle ve emânet olsun söyle ki benim intikâmımı düşmende ḳomayup cân u baş fedâ edince sa'y eylesün.” deyüp rahşını şehîd olmaḳ niyyetiyle küffârın arasına sürüp Rüstemâne cenge başladı ve kemâl mertebe âteş-i derûnından nâşî önüne gelen kâfire amân vermeyüp nâr-ı caḫîme gönderdi. Ol maḫalde hevâdan

²⁵⁴ Ahmedî, *İskender-nâme*, haz. Yaşar Akdoğan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 298.

[Metnin burasında boşluk var.] reng-ā-reng bulutlar peydā olup dūrli dūrli ra‘d gibi şadālar işidilmege başladı. [68a] iki ‘asker şaşup “Kıyāmet mi kopardı ne ola?” dērken dīv ü perī ‘askeri yētişüp Keyfāl-i bed-fi‘ālūñ ‘asker-i nuḥūset-fercāmına bir doḡunuş doḡundılar ki bir anda başlarına kıyāmet kopardılar. Taymūs Şāh, gördi ki mehīb şadālu mināre-ḡad kūh-peyker ‘amūdlar ile bir ‘asker ērişüp Hindūlara amān vermeyüp kırarlar. Esir olan dil-āverleri ḡalāş ēdüp ellerine ālāt-ı ḡarb ve altlarına at vēriler. Taymūs Şāh “Āyā! Bu imdāda sebeb nedir?” dēyü tefekkürde iken hemān bir perī Taymūs Şāh’ı ve bir perī Ḥaccāc Vezīr’i ḡapup "Breh breh!" dērken hevāya pervāz eylediler. Taymūs Şāh ile Ḥaccāc Vezīr’in ‘aḡılları gidip bayıldılar. Perīler bunları şeh-zādeniñ taḡtına getirdiler. Şeh-zāde pederini bī-hūş göricek başını dizi üzerine alup yüzine gül-āb serḡüp ‘aḡlını başına getürdi. Taymūs Şāh gözin açup gördi ki ḡam-ı firāḡı ile āşūfte-ḡāl olduḡı ferzend-i ‘azīzi başını dizine alup gül-āb ile oḡuşdurur. Hemān Taymūs Şāh, “Āh oḡlum! Bu düş mi yoḡsa ḡayāl midir?” dēyüp Cihān Şāh’a şarılup gözlerinden ḡasretle yaş yērine ḡanlar nişār ēdüp dēr idi ki “Ey ciḡer-ḡuşe! Bu ne maḡaldir ki baḡa ḡelüp yētişdiñ?” dēyü nāz u niyāzda ammā berūde dīv ü perī ‘askeri ve Kābil serverleri el bir ēdüp āteş-perestleri āteş-i şemşīr ile yaḡup bir ān içinde perīşān eylediler. Cihān Şāh fermān eyledi ki “Dīvler ve perīler Keyfāl’in ardınca varup cümle memālikin ḡarāb ve meḡānların zīr-i tūrāb ēdeler.” Şeh-zāde, Süleymānvār evc-i hevāda dīvān eyleyüp kerr ü ferr ile şehir-i Kābil’e nüzül eylediler. Vālidesi daḡı şeh-zādeyi göricek şafāsından ‘aḡlı gidüp bir zamān sürürından aḡladı. Ba‘dehu Taymūs Şāh dīvān ēdüp cümle erbāb-ı dīvān cem‘ oldılar. Şeh-zāde gördi ki vāfir dil-āverler şehīd olup şandalīleri boş; bir miḡdār te‘essūf çeküp [68b] rūḡlarına du‘ālar eyledi. Meger Ḥorāsān pādīşāhı, Taymūs Şāh’ın bu şıḡletin ḡaber alup mükemmel ve müretteb ‘asker ile imdāda ḡelürdi. Aḡa daḡı müjdeciler varup şeh-zādeniñ ḡudūmun ve Keyfāl’in perīşānlıḡın ḡaber vērtiler. Ol daḡı ḡelüp Taymūs Şāh ve şeh-zāde-i cihān-penāh ile ḡörüşüp tekrār sūr-ı ḡümāyūnlar ēdüp dīv ü perī sürülerine mūte‘ayyin ḡāneler binā ētdürdiler ve bu minvāl üzere zevḡ ü neşāt ile ḡāh Kābil’de ve ḡāh Gevher-niḡin’de ‘ayş u ‘işret ve bezm-i şoḡbet ēdüp niḡe yıllar bu ‘ālem-i fenā-encāmda zindeḡānīlik eylediler. ‘Aḡıbet “*küllü nefsin zā’iḡatü’l-mevti*”²⁵⁵ medlūli üzere sāḡı-i ecelden cām-ı fenā nūş ēdüp beyt:

[Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün]

²⁵⁵ Kur’an, Al-i İmran (3)/185: “Her can ölümü tadacaktır.”

Ṭılsım-ı genc içün biñ ism-i a‘zam yād dutduñ dut

Ṭılsımı şındırup genci döküp ber-bād dutduñ dut

Şarāb-ı nāb zevkinden ne hāşıl çün degil bākī

Riyāz-ı ‘ömre biñ kez şu vērüp āhir kurutduñ dut

Çü ni Cemşid bulmuşdur bekā keyfiyyetin ni Cem

Bu bezm içre Cem u Cemşid elinden cām dutduñ dut²⁵⁶

medlūlince bezm-i bī-vefādan el çeküp dār-ı bekāya irtihāl eylediler. **Beyt:**

[*Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün*]

Bu bezm-i ‘ālem-ārānıñ geçüp cām-ı şafāsından

Çevirdim yüzimi āyine-i ‘ālem-nümāsından

Aradım bulmadım büy-ı haqīkat lāle-ruhlarda

Ferāgat eyledim āhir bu bağın ben hevāsından

mefhūmunca gülşen-i bī-vefā-yı dehrden dāmen çide olup mürğ-ı rūhları mażik-i teng-nā-yı bedenden nüzhetgāh-ı hadīka-i kudse pervāz eyledi ve müverrih-i devrān olan ‘āqıl-i kār-dānān Gevher-nigīn dedikleri kal‘ a hālā Filibe nāmıyla mevsūm olan şehirdir ve Cihān Şāh ile Şemse Bānū’nuñ dağı ‘alāmetleri vardır dēyü ba‘zı tevārīhde taşrih eylemişler. *El-‘ihdetü ‘alā’r-rāvi ve’l-‘ilmü ‘inde’l-lāhr*²⁵⁷ bu hikāyet-i ġaribe ve ser-güzeşt-i ‘acibeden aqşā-yı merām ve ehemmi mehām oldur ki bu ‘ālemin seri‘ü’z-zevāl fānī-i maḥz bir ḥāb-ı ḥayāl olduğın mülāhaza edüp birkaç günlük ‘ömr içinde ‘arūs-ı [69a] dünyānıñ yüzine gülmesine firifte olmayup ‘ilm-i nāfi‘ ve ‘amel-i şālih ile nāmını zikr-i ḥayr ile dünyā durdukça yād étdüre ki cihān kimseye bākī kalmaduğı cümleye ma‘lumdur.

²⁵⁶ Fuzûlî, **Türkçe Divan**, 168.

²⁵⁷ Ravi yemin eder, doğruyu ancak Allah bilir.

Der tārīḫ-i ḥātime-i ın risāle-i dil-keş

[Fā' ilātün Mefā' ilün Fe' ilün]

Ḥamd ol Ḥālīḳ-i semāvāta

Vèrdi ḳudret vücūd-ı zerrāta

Eyleyüp nuṭḳı ādeme iḥsān

Dilin ètdi kilīd-i ḳufl-i cinān

Her şeye ḥikmeten vèrüp encām

Şāmıḡ encāmı rûz-ı rûzuḡ şām

Biḡ yüz on altıda cenāb-ı Ḥudā

Ètdi itmāmını baḡa ' aṭā

Ve billāhi'l-'avn ve't-tevfīḳ

[Metnin burasında boşluk var.]

Ḥātime-i kitāb der-sitāyiş-i ḥazret-i pâdişāh-ı İslām ḥalledallāhu ḥilāfetehu ilā yevmi'l-ḳarār ve eyyede'l-Mevlā bi te'yidi'n-nasr ve demri a' dāihi bi-ḥaḳḳi'l-Ḳur'ān

[69b]

[Fā' ilātün Mefā' ilün Fe' ilün]

Pâdişāhā siphr-menziletā

Ey şehinşāh-ı memleket-pirā

Sāye-i Kirdgār-i yezdānī

Āb-rüy-ı mülūk-ı ' Oşmānī

Nāşır-ı dīn [ü] kâtil-i kefere

Hāmī-i fīsk-ı bid'at-ı fecere

Hādim-i hāş-ı Ka'be-i 'ulyā

Ġaffarallāhu zenbehu ve hüdā

Şem' -i bezm-i şerī'at-ı Aḥmed

Ya' nī Hān Aḥmed Şah Aḥmed

Öyle bu pādişāhsın ki şāhā

Görmedi mişliḡi daḡı dünyā

Dergehiḡ halka cāy-ı kehf-i amān

Mülk bir kâleb oldu sen aḡa cān

Meh ü mihr daḡı siphr-i berīn

Emriḡe rām bende-i miskīn

Cem ü cemşīd ü daḡı İskender

Bārgāhıḡda bende-i kemter

Bende-i dergehiḡ olan kullar

Devlet-i Keyḡubād'a ḡande eder

Kullarıḡ ma'rifetde müsteşnā

Her biri nerre-şîr-i rûz-ı veġā

Kimisi kâtib ü kimi fâzıl

Kimisi daġı şā‘îr-i kâmil

Kimi cündî kimi tûfeng-endâz

Kimi ise kemân-keş-i mümtâz

Benim ednâsı anlarıġ şāhā

Bende yok zîre bir hûner aşlā

İstinād eyleyüp mürüvvetiġe

Zāt-ı pâkiġde ‘afv u raġmetiġe

Böyle küstāġ vaz‘ -ı nā-sāze

Böyle nā-sāz kışşā-perdāze

Cürmimi bilüp eyledim ikrār

Qılsaġ ey pâdişeh qabûl ne var

Beni reddeyleme gerü maġrûm

Görme lâyıġ ki ben olam maġmûm

Vaşf-ı pâkiġde pek kuşûrum çok

Lâyıġ-ı şān-ı şevketiġ söz yok

Ne var ey merḥametlũ sultānım
Pādişāhım ḥidiv-i devrānım

Gerçi şāyeste-i ʿatā degilim
Hiçbir şeye ben sezā degilim

Baḥr-i lütfuḡ velik bī-ḥaddır
Şefkatiḡ kullarına bī-ʿaddir

Dilerim ḥazret-i cenāb-ı Ḥudā
ʿAskeriḡi muḡaffer ède şehā

Her ne cānibe ʿazm èdersen eger
Ola nuşret öḡüḡ sıra reh-ber

Düşmen-i dīniḡi Ḥudā-yı ḡayūr
Eylesün tīḡ-i ḡahr ile maḡhūr

Mesned-i salṭanatında var olasın
Taḡt-ı şevketde pāydār olasın

Budur ümīd ki ède pā-ber-cā
Şadr-ı şāhīde ḥazret-i Mevlā

4. SONUÇ

Bu çalışmada çevriyazısını sunup incelediğimiz Alî'nin *Hikâyet-i Şah Cihan ve Gevher-nigîn* başlıklı eseri, daha önce hakkında herhangi bir çalışma yapılmamış olması, tahkiye esaslı mensur bir eser olması, içerisinde çok sayıda manzum parçanın yer alması ve *Camasbname*'nin içerisindeki hikâyelerden biri olmasından dolayı önemlidir. Bu sebeplerden dolayı, *GN* hikâyesi üzerine çalışılarak bu tez hazırlanmıştır. Bu çalışma, giriş, *GN* hikâyesi, metin ve sonuç başlıklarından oluşmaktadır. Çalışmanın ilk başlığında dört tane alt başlık yer almaktadır: "Eser ve Yazar Hakkında", "Hikâyenin Biçimi, Özeti ve Kurgusal Yapısı", "Zaman, Mekân, Şahıs Kadrosu ve Motifler", "Üslup Özellikleri" ve "Benzer Metinlerle Mukayese".

Bu minvalde öncelikle *GN* hikâyesi incelendi. Çalışmanın birinci başlığında eser ve yazar hakkında bilgi verilmiştir. Tek nüshası Berlin Staatbibliothek'in "Yazmalar" bölümünde "Ms. or. fol. 4110" başlık numarasıyla kayıtlı olan *GN* hikâyesi gayet okunaklı nesih hattı ile kaleme alınmıştır. Eserin başka bir nüshası olmadığı için çalışmada tek nüsha üzerinden ilerledik. Nüshada öne çıkan özellik bazı sayfalarda boşlukların yer almasıdır. Bu boşlukların minyatür ve tezhip için bırakıldığını fakat eser tamamlandıktan sonra bu işlemlerin yapılmadığını düşünüyoruz. Eğer minyatürler yapılmış olsa idi metin, görsel açıdan daha müzeyyen olabilirdi. *GN* hikâyesinin kökenine bakacak olursak aslında bu eser, Farsça kaleme alınan *Camasbname*'nin içerisindeki hikâyelerdendir. Aslı Pehlevice yazılmış beş yüz beyitlik bir risâle olan *Camasbname*'de Keyânî sultanı Şah Güştâşb'ın kâinat ve yaratılışla ilgili sorularına, Vezir Camasb'ın verdiği cevaplar anlatılır. Bu risalede dinî ve ahlaki konular, İran şahlarının hikâyeleri, Zerdüşt dini ve İran'ın geleceği ele alınmıştır. Yaptığımız araştırma neticesinde eserin müellifi hakkında kesin bilgilere ulaşamadık. Eserin hatime bölümünde hikâyeyi 1704 yılında tamamladığını söyleyen Alî hakkındaki en makul bilgi kendisinin isimli bir şahıs olma ihtimalidir. Mîrâhûr-ı sâni Ali Efendi, III. Ahmed tahta geçtiği vakit saraya matbah emini olarak tayin edilir. Alî'nin, sebeb-i telif bölümünde, kendisinin saray mutfağındaki hizmetlilerden

makam sahibi bir kişi olduğunu belirtmesi ve hikâyede sık sık cûlus merasiminin anlatılması bu ihtimali güçlendirmektedir.

Daha sonra hikâyenin biçimi, özeti ve kurgusal yapısı incelenmiştir. Bu alt başlıkta önce hikâyenin biçimi ve özeti verilmiştir. Biçim ve özet verildikten sonra hikâyenin kurgusal yapısına ait tezimiz dile getirilmiştir. *GN* hikâyesinde Kabil sultanı Şah Taymus'un tek veliahdı olan Cihan Şah'ın ava çıkıp denizde kaybolması neticesinde Kabil'e dönüş yolunda başına gelenler anlatılır. Bu yolda Cihan Şah'ın başına gelen en önemli olay âşık olmasıdır. Şemse Banu'ya âşık olan Cihan Şah, Kabil'e dönmeyi değil sevdiğine kavuşması ister. Bu isteğine ulaşmak için çıktığı yolda yine başına türlü belalar gelir. Cihan Şah, önce memleketine dönüş için, daha sonra da sevgilisini bulmak için bir arayış yolculuğuna çıkar. Kısacası, *GN* hikâyesinde, iki kere arayış yolculuğuna çıkan Cihan Şah'ın başına gelen bela ve musibetler anlatılmaktadır. Yaptığımız çalışmada bu durumun hikâyenin kurgusal yapısı için önemli olduğu görülmüştür. Kurgusal yapı açısından diğer özellik sorun, olay, çözüm sarmalıdır. *GN* önce bir sorunun ortaya çıkması daha sonra bu sorunun çözümü için bazı olayların vuku bulması ve mezkûr sorunun çözüme kavuşması şeklinde ilerler. Sorun, olay, çözüm sarmalı dediğimiz bu kurgusal yapının çerçevesini oluşturan iki arayış yolculuğunun içinde birçok hikâye anlatılır. Bu hikâyeler anlatılırken av, düğün, merasim ve savaş gibi birçok sahneye yer verilir. Bu çalışmada, *GN* hikâyesinin yukarıda açıklanan kurgusal yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın diğer başlığında anlatıcı, zaman, mekân, şahıs kadrosu ve motifler konuları sırayla incelenmiştir. Öncelikle anlatıcı mevzusu kaleme alınmıştır. Anlatıcı konusunda, eylem cümlelerinde üçüncü tekil şahsın kullanılması ve pozisyon olarak anlatıcının hikâyenin dışında yer almasından dolayı, *GN* hikâyesinde hâkim bakış açılı bir anlatıcının olduğu ileri sürülmüştür. Söz konusu anlatıcı, hikâyede ne karakter olarak yer alır ne de olaylara müdahil olur. Gördüklerini muhayyel muhataba doğrudan, hiçbir yorum yapmadan iletir. Diğer bir ifadeyle anlatıcı, hikâyedeki kişiler, mekânlar, olaylar ve durumlar hakkında görüş bildirmez; her şeyi olduğu gibi aktarır, yani tarafsızdır. Öte yandan, hikâyedeki konumu gereği her şeyin dışında yer alan anlatıcı, tıpkı Tanrı gibi hikâyede olup biten her şeyi görebilmektedir. Kısacası, öykünün dışında konumlanarak muhayyel muhataba seslenen anlatıcı, olaylara müdahil olmadan, görüp duyduklarını, olayları ve

durumları üçüncü tekil şahsın gözünden hâkim bakış açısıyla tarafsız bir şekilde anlatır. Bu sebeplerden ötürü, *GN*'in, hikâyenin dışında yer alan, hâkim bakış açılı, tarafsız ve Tanrısal bir anlatıcıya sahip olduğu söylenebilir. Bu bilgilere dayanarak, *GN*'deki anlatıcının heterodiegetik (öykü-dışı), yetkili yazar, gözlemci ve ilahî anlatıcı özelliklerine sahip olduğunu söylemek de mümkündür.

Anlatıcıdan sonra, iki alt başlıkta incelediğimiz zaman konusu ele alındı. Bu minvalde önce zaman kipi daha sonra zaman analizi başlıklarına yer verildi. Zaman kipi başlığında kip, öykü zamanı ve söylem zamanı alt başlıkları bulunmaktadır. Zaman kipi açısından *GN*'de, görülen geçmiş zaman hâkimdir. Hikâyenin geçmiş zamanda vuku bulmasından dolayı, anlatıcıya ait eylem bildiren cümlelerin yüklemelerinin geçmiş zamanla çekimlenmesi bu durumun temel sebebidir. Bundan dolayı anlatıcı, hikâyeyi görülen geçmiş zaman kipinde anlatmaktadır. Çalışmada zaman kipinin bir diğer alt başlığı öykü zamanıdır. *GN*'deki öykü zamanı, Cihan Şah'ın doğumu ile başlayıp ölümüyle sona ermektedir. Diğer bir ifadeyle, *GN* hikâyesi için öykü zamanı, Cihan Şah'ın doğumu ile ölümü arasında geçen süre kadardır. Yani, *GN*'deki öykü zamanı Cihan Şah'ın ömrü kadardır. Hikâyede Cihan Şah'ın ne kadar süre yaşadığı belirtilmediği için öykü zamanı konusunda "yetmiş sene, seksen yıl, iki ay, üç hafta" gibi kesin bir şey söylenemez. Çalışmada zaman kipinin son başlığında söylem zamanına değinildi. *GN*'de tasvirlerin yapıldığı yerde söylem zamanı uzamaktadır. Bu tasvirler mekânlar üzerine odaklanmıştır. Söylem zamanının öykü zamanından uzun olduğu bir diğer yer ise duygu durumunun yükselişe geçmesiyle birlikte sunulan manzum parçalardır. Anlatıcı, kahramanların duygu durumlarının yükseldiği anlarda manzum parçaları kullanarak söylem zamanını uzatmaktadır. Çalışmada zaman konusu incelenirken diğer alt başlık olarak zaman analizine yer verildi. Zaman analizi de kendi içerisinde düzen ve süre kavramlarının incelendiği diğer bir alt başlığa ayrıldı. Düzen başlığında, hikâyedeki olayların hangi sırayla yani kronoloji ile anlatıldığına bakılmaktadır. *GN* hikâyesi, olayların kronolojik sırayla anlatıldığı bir metindir. Hikâyede herhangi bir şekilde, görülen geçmiş zaman kipinden farklı bir zaman kipi kullanılmamaktadır. Anlatılan olayların hepsi kronolojik olarak, vakaların oluş sırasına göre anlatılmaktadır. Zaman analizinin bir sonraki alt başlığı süre kavramıdır. Süre kavramında anlatıcının zamanı nasıl kullandığı incelendi. Bu açıdan *GN*'de, öykü zamanı ile söylem zamanının sıklıkla kesiştiği görüldü. Bunun sebebi hikâye anlatılırken çok sayıda diyaloga yer

verilmesidir. Bu diyaloglar, hikâyedeki öykü zamanı ile söylem zamanını eşitlemektedir. Süre kavramı ile alakalı bir diğer durum, metnin hızlanmasıdır. *GN*'de anlatının hızlanmasını yani söylemin kısalıp öykü zamanının hızlanmasını klişe zaman ifadelerinin sağladığı ileri sürüldü. Çalışmamızda tahkiyedeki süre kavramını daha iyi anlamak için incelediğimiz bir diğer kavram duraklamadır. *GN*'de çok fazla tasvir olmadığı için süre açısından duraklama kavramının öne çıktığı yerler manzum parçalardır. Kahramanların duygu durumlarının yükseldiği yerde kullanılan manzum parçalar, hikâyedeki öykü zamanını duraklatıp söylem zamanını uzatmaktadır. Bu çalışmada hikâyedeki süreyi belirlemek için son olarak sıklık kavramı incelendi. Tekrarlanan anlatma diye tanımlanan bazı ifade ve eylemlerin *GN*'de, sıklıkla kullanıldığı görüldü. Ayılıp bayılma, ayılan kişinin yüzüne gül suyu serpererek ayıltma ve cülus dağıtma gibi eylemler *GN* hikâyesinde birçok kez daha doğru bir ifade ile sıklıkla anlatılan eylemlerdir. Tekrarlanan anlatma neticesinde *GN* hikâyesindeki söylem zamanı uzamaktadır.

Zaman konusundan sonra mekân başlığı ele alındı. *GN* hikâyesinde saray, bahçe ve oda gibi iç mekânlara; pazar, şehir ve kale gibi dış mekânlara; Şam, Kâbe ve Mekke gibi gerçek mekânlara; Gevher-nigîn Kalesi gibi hayalî mekânlara yer verildiği görülmüştür. Ancak, *GN*'de daha çok macera romanlarında tercih edilen dış mekânlar kullanılır. Hikâyede adı geçen mekânlar kurgu açısından, Cihan Şah'ın çıktığı üç yolculuğun uğrak yeridir. Şöyle ki *GN*'deki mekânlar, esasında, Cihan Şah'ın önce Kabil'i, daha sonra Gevher-nigîn Kalesi'ni ve en sonunda yine Kabil'i ararken çıktığı yolculuklarda birer uğrak yeri olma işlevini görür. Cihan Şah çıktığı yolculuk gereği uğradığı mekânlarda Şehbal Şah, Mürğ Şah, Sultan Mürğ, Melikü't-tayr gibi birçok kişiyle tanışır. Bunların en önemlisi âşık olduğu Şemse Banu'dur. Hikâyedeki mekânlar Cihan Şah'ın yeni kişilerle tanışmasına, karşısına çıkan sorunları çözme yeteneği kazanmasına, âşık olmasına ve tecrübe kazanmasına vesile olur.

Çalışmamızda mekân mevzusundan sonra şahıs kadrosu incelendi. *GN* hikâyesindeki şahıs kadrosu bu çalışmada üç gruba ayrılmıştır: başkişi, figüratif kadro ve fon figür. Cihan Şah, ava çıkıp bir ceylanın peşinden giderek öyküyü başlatan, karşılaştığı sorunları çözerek olayları bitiren, başka meseleler karşısında öykünün seyrini değiştiren bir kişi olarak hikâyenin başkişisidir. Cihan Şah, bu manada, önce bir ceylanın peşinden giderken, daha sonra Kabil'i ararken, ardından

Şemse Banu'nun yaşadığı Gevher-nigîn Kalesi'ni bulmaya çalışırken hep olayları ve çatışmaları başlatan kişidir. Bu manada *GN* hikâyesindeki tüm olaylar Cihan Şah'ın etrafında gerçekleşir. Okur, hikâye boyunca, Cihan Şah'ın merkezde olduğu serüvenin peşinden gider. Şahıs kadrosunun ikinci grubunda figüratif kadro yer alır. Figüratif kadro, başkişiyle birlikte, öykünün ilerlemesinde katkısı olan kişiler için kullanılan bir kavramdır. *GN* hikâyesi anlatılırken Cihan Şah'ın ailesi, sevgilisi, askerleri, Kabil'e ve Gevher-nigîn Kalesi'ne ulaşması için yardım edenler, öykünün aksiyonel örgüsünü yürüten kişilerdir. Bu figüratif kadronun genişliği, olay örgüsünün çeşitlenmesini ve öykünün uzamasını sağlar. Şahıs kadrosu ile alakalı çalışmada yer verilen son kavram fon figürdür. Başkişi ve figüratif kadroda yer alan kişilerin ortak özelliği hikâyeye doğrudan katkı sunmaktır. Fon figür ise bir tablodaki küçük ayrıntı gibi daha çok tablonun zeminini doldurmak için kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, fon figür, hikâyedeki başkişi ve figüratif kadroya yardımcı olmak için kullanılır. Bu manada *GN* hikâyesinde, fon figürün sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Örnek vermek gerekirse, yamyamlar, maymunlar, karıncalar, kilisede ibadet edenler, periler, tekkede bulunanlar, saray çalışanları, Süleyman Peygamber'e hizmet eden kuşlar ve askerler *GN*'de kullanılan fon figürlerdir. Bu fon figürlerin ortak özelliği bazen içlerinden birisinin öne çıkıp konuşması, çoğu zaman ise toplu şekilde hikâyeye dahil olmalarıdır. *GN*'de fon figürlerin çoğunlukla aksiyon sahnelerinde, diğer bir ifadeyle Cihan Şah'ın çözmesi gereken sorunlar vuku bulduğunda ortaya çıktığını da belirtmek gerekir.

Bu çalışmada *GN* hikâyesindeki kişilerin gerçek ve efsanevi kişiler olarak da ele alınabileceği iddia edilmiştir. Hikâyede yer alıp olağanüstü özellikleri olan Şemse Banu, Şehbal Şah, Mürg Şah, Sultan Mürg ve Melikü't-tayr gibi kişiler efsanevi varlıklara örnek olarak verilebilir. Olağanüstü özellikleri olmayan Haccac Vezir, askerler ve Şah Taymus gibi şahıslar ise gerçek kişilerdir. Öte yandan şahıslarla ilgili bu çalışmada dile getirilen bir diğer önemli husus, *GN* hikâyesindeki şahısların bazı tipleri temsil etmesidir. Bu tipler idealize edilerek sunulur. Diğer bir ifadeyle, kişiler eyleme geçtiklerinde içinde bulundukları tipin yapması gereken eylemleri ideal şekilde yerine getirirler. Eğer aşıkça aşık tipini, askerse cesur bir asker tipini ideal şekilde yerine getirirler.

Motif konusu çalışmadaki bir diğer başlık olarak yer almaktadır. *GN*'deki motiflerin kurgusal yapısını daha iyi anlamak için bu çalışmada "çerçeve motif" ve

"iç motif" kavramları kullanılmıştır. İç motif kavramı, hikâyedeki mükerrer unsurlar için kullanılmıştır. Bu manada iç motif, kurgusal yapı açısından çerçeve motifin güdümündedir. Çerçeve motif ise edebî anlatıdaki mükerrer unsurları kapsayan, onları çerçeve gibi içine alan ve bu unsurların ortaya çıkmasını yani görünmesini sağlayan bir kavram olarak ileri sürülmüştür. Bundan dolayı, çerçeve motifin içindeki mükerrer unsurlara iç motif denmiştir. Bu minvalde çerçeve motif, bölümdeki olayların anlatılma sebebi iken iç motif ise çerçeve motifin bir sonucu olarak beliren unsur olarak tanımlanmıştır. Yukarıda bahsi geçen çerçeve motif ve iç motif kavramları her bölüm için ayrı ayrı uygulanmıştır. Böylece, eserdeki kurgusal yapının daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. *GN*'deki motiflerin işleyişine bakıldığında her bölümde bir tane çerçeve motif ve bu çerçeve motifin sebep olduğu iç motiflerin olduğu görülmüştür. Şunu belirtmek gerekir ki hikâyedeki iç motifler, çerçeve motifin güdümündedir. Diğer bir ifadeyle, çerçeve motif olmasa iç motiflerin neden ortaya çıktığı anlaşılmaz. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki *GN* hikâyesinin genelinde Cihan Şah'ın arayışı anlatılmaktadır. Cihan Şah, hikâyede önce Kabil'i, ardından Gevher-nigîn Kalesi'ni yani sevgilisi Şemse Banu'yu arar. Bundan dolayı, *GN*'in teması, arayıştır. Bundan dolayı arayış teması, hikâyenin çerçeve motifi olarak kabul edilmiştir. Bu çerçeve motifin içerisinde ise uyku, ağaç, gömlek, yolculuk, mücadele, aşk, çocuksuzluk ve ava çıkma iç motifler yer aldığı tespit edilmiştir. Hikâye bir tabloya benzetilerek, genel çerçeveyi belirlediği için arayış kavramı öykünün çerçeve motif olarak kabul edilmiştir. Arayış motifinin ön plana çıkması için verilen mükerrer unsurlar ise iç motif olarak görülmüştür. Her bölümün motif yapısı, bölüm sonunda şekillerle gösterilmiştir.

Çalışmamızın bir diğer başlığı üslup özellikleridir. Dil ve imla özellikleri açısından *GN* hikâyesi, eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Ayrıca, hikâyede arkaik kelimelere de yer verilmiştir. Fakat eser 1704'te yazıldığı için kimi durumlarda günümüz dil ve imla özelliklerini görmek de mümkündür. Bununla birlikte, müstensih hatalarından dolayı bazı kelimelerin farklı şekillerde yazıldığı, kimi kelimelerdeki noktaların ya da harflerin unutulduğu ve peltek harflerin bazen düz bazen de peltek şekilde yazıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, hikâyenin kaleme alınma tarihi açısından, geçiş evresi özellikleri taşıdığı görülmektedir. Bu sebeplerden dolayı, *GN* hikâyesinde dil ve imla birliğinin olmadığı kanısına varılmıştır.

Öte yandan, *GN*'deki üslubu belirlemek için hikâyedeki tahkiye unsurları, manzum parçalar, dil ve söyleyiş özellikleri incelenmiştir. Tahkiye unsurlarından öncelikle olay aktarımı ele alınmıştır. Anlatıcı olayları, görüp duyduklarını, yaşananları olduğu gibi, herhangi bir değişiklik yapmadan aktarmaktadır. Ayrıca, anlatıcı, kişilerin sözlerini aktarırken "deyip, eyitti, dediğinde, dediler" gibi kelimeler kullanmaktadır. Tahkiye unsurlarından olan tasvirler de hikâyede sıkça başvurulmuş bir anlatı tekniğidir. *GN* hikâyesinde daha çok mekân tasvirleri yapılmaktadır. Bu tasvirler, hikâyedeki dilin ağırlaştığı nadir yerlerdir. Süleyman Peygamber'in sarayı, saraydaki gizli odalar, bahçeler, kaleler ve şehirler hikâyede ayrıntılı olarak tasvir edilen mekânlardır. Ayrıca hikâyede, savaş sahneleri de hem savaş anındaki heyecanı verecek hem de kişileri göz önünde canlandıracak kadar başarılı tasvir edilmiştir. Son olarak psikolojik tasvirlerle değinmek yerinde olur. *GN*'deki kişiler içinde bulundukları tipin temsil ettikleri için psikolojik tasvirlerde genellikle bu yöndedir. Cihan Şah'ın âşık, Şah Taymus'un baba ve kahraman bir ordu komutanı olarak tasvir edilmesi bunlara örnektir. Tahkiye unsurları başlığında son olarak diyaloglar incelendi. *GN*'de anlatıcı, hikâyedeki kişilerin karşılıklı konuşmalarını diyalog şeklinde vermektedir. Bu diyalogları tahlil ettiğimizde kişilerin tamamen hikâyedeki ilgili olay hakkında konuştuklarını, ilgili olayın dışında başka bir şeyden bahsetmediklerini ve herhangi farklı bir konu hakkında eleştiri yapmadıklarını söyleyebiliriz.

Çalışmanın bir sonraki başlığında manzum parçaların kullanımı incelenmiştir. *GN* hikâyesinde çok sayıda manzum parçaya yer verilmiştir. *GN*'deki manzum parçalar, hikâyedeki kişilerin ağzından söylenenler ve anlatıcı tarafından söylenen olmak üzere iki başlıkta incelenebilir. Anlatıcı tarafından söylenenler, metinden çıkartıldığında hikâyenin akışında herhangi bir değişiklik olmamaktadır. Bundan dolayı, bu çalışmada anlatıcı tarafından söylenen manzum parçalar arasöz olarak incelenmiştir. Manzum parçalar hikâyede farklı amaçlarla kullanılmakla beraber genellikle iki işlevi yerine getirmektedir: kişilerin içinde bulunduğu durumu açıklamak ve duygu durumunu ifade etmek.

Dil ve söyleyiş özellikleri başlığı altında *GN*'deki söz sanatları incelenmiştir. Bu incelemede seci, teşbih ve telmih'in öne çıkan edebî sanat olduğu görülmüştür. Bu söz sanatlarının hikâyenin daha kolay anlaşılmasına hizmet ettiği düşünülmektedir. Bu durumun neticesinde hikâyede sade bir üslubun ortaya çıktığı ileri sürülebilir.

Ayrıca şunu da söylemek gerekir, söyleyiş özellikleri açısından *GN* hikâyesindeki tamlama ve cümleler uzun değil kısa tutulmuştur.

Mukayese başlığı altında *GN*, *Camasbname*'deki *Cihan Şah Destanı* ve müstakil bir çalışma olan *Cihan Şah ile Şemsiyye* hikâyesi karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada, üç eserin benzer ve farklı yanları ortaya konmuştur. Mukayese başlığı altında biçim, anlatıcı, zaman, mekân ve şahıs kadrosu mevzularında önemli görülen benzer ve farklı durumlar dile getirilmiştir. Bu karşılaştırma neticesinde söz konusu üç eserin de birbirine çok benzediği sadece küçük farklılıkların olduğu görülmüştür. Biçim açısından *GN* ve *Cihan Şah ile Şemsiyye* hikâyesi mensur iken *Cihan Şah Destanı* manzumdur. Anlatıcı konusunda küçük farklılıklar olmakla beraber üç eserde de üçüncü tekil anlatıcı yani hâkim ve Tanrısal bir anlatıcı vardır. Üç eserde de belirsiz bir vakitte gerçekleşen olaylar anlatılmış ve görülen geçmiş zaman kipi kullanılmıştır. Mekân açısından üç eser de aynı edebî mekânları kullanmıştır; önemli bir fark göze çarpmamaktadır. Şahıs kadrosu üç eserde de neredeyse aynı kişilerden oluşmaktadır. Sadece bazı kişilerin isimleri farklıdır, farklı olan kişiler inceleme kısmında belirtilmiştir.

Çalışmamızın son başlığında çevriyazı alfabesi, çevriyazıda izlenen yol verilmiştir. Ardından çalışmamızın konusu olan *GN* hikâyesinin metni çevriyazı ile okura sunulmuştur. Bu başlıklar altında incelediğimiz *GN* hikâyesi, daha önce çalışılmamış olması, tahkiye esaslı mensur eser olması, çok sayıda manzum parça barındırması ve *Camasbname*'nin hikâye örneklerinden olması hasebiyle eski Türk edebiyatı çalışmalarına katkı sunması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıl, Berat. "Osmanlı Mesnevilerinde Anlatıcı Olarak Gelenek: Hüsn ü Aşk Örneği". **Kritik**. s. 3 (2009): 148-165.
- Afyoncu, Erhan. **Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi**. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018.
- Ahmed Paşa. **Divan**. haz. A. Nihad Tarlan. İstanbul: MEB, 1966.
- Ahmedî. **İskender-nâme**. haz. Yaşar Akdoğan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Aksoyak, İ. Hakkı. "Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler", **Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler**. haz. Hatice Aynur ve diğ. İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2010.
- Alî. **Hikâyet-i Şah Cihan ve Gevher-nigîn**. Berlin Staatbibliothek. Ms.or.fol. 4110.
- Alptekin, A. Berat. **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**. 7. bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Avcı, İsmail. "Kırımlı Abdullah Râmiz Paşa ve Divançesi". **Turkish Studies**. c. 9. s. 3 (2014): 169-187.
- Aypay, A. İrfan. "Nahîfî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Tenkitli Metni)". Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- Azmizâde Haletî. **Divan**. haz. Bayram A. Kaya. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Babacan, İsrâfil. **Klasik Türk Şiirinin Sonbaharı: Sebk-i Hindî**. 2. bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Bâkî. **Divan**. haz. Sabahattin Küçük. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Başgöz, İlhan. "Sözlü Anlatımda Ara Söz: Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi". **Milli Folklor**. c. 13, s. 50 (2001): 86-103.
- Bilge, Kaya. "XVII. Yüzyıl Divan Şairi Mantıkî Ahmet Efendi ve Divançesi". Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Bilgegil, M. Kaya. **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.

- Bozkaplan, Şerif Ali. "Abdî Camasb-name (Dil özellikleri-Kısmi Transkripsiyon)". Doktora Tezi. İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- Bursalı Mehmed Tahir. **Osmanlı Müellifleri**. haz. İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.
- Coşkun, Menderes. **Sözün Büyüsü: Edebî Sanatlar**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- _____. "Üslup Çalışmaları Üzerine". **Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler**. haz. Hatice Aynur ve diğ. İstanbul: Turkuaz, 2010: 72-83.
- _____. "Ottoman pilgrimage narratives and Nâbî's *Tuhfetül-Harameyn*". Doktora Tezi. The University of Durham, 1999.
- Çakır, Müjgan. "Abdî'nin Camasbnamesi-1". Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1994.
- Çelen, Ahmet. "Kelîm: Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni". Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Daşdemir, Özkan ve Yusuf Babür. **Cihan Şah ve Şemsiyye Hikâyesi**. Erzurum: Fenonem Yayıncılık, 2016.
- Derdiyok, Çetin. "Nesirde İstitradi Anlatım" **Klasik Edebiyatımızın Dili**, haz. Mustafa İsen. Ankara: AKM, 2017: 411-420.
- Durmuş, İsmail. "Üslûp", **TDVİA**. c. 42. İstanbul: İSAM, 2012: 385-87.
- _____, İsmail. "İstitrat", **TDVİA**. c. 23. İstanbul: İSAM, 2004: 401-02.
- Edirneli Emrî. **Divan**. haz. Yekta Saraç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Erdoğan, Mustafa. "Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)". Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Erkan, Mustafa. "Câmasbnâme". **TDVİA**. c. 8. İstanbul: İSAM, 1993: 43-45.
- Fidan, Gülşah Gaye. "Sinbadnamelerden Hareketle Çerçeve Hikâye geleneğinde Metinlerarasılık: Tûtî Hikâyesi Örneği". **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**. s. 8 (2012): 67-88.
- Freedman, William. "Edebî Motif: Bir Tanım ve Değerlendirme". **YEDİ**. s. 2 (2009): 61-66.
- Fuzûlî. **Türkçe Divan**. haz. Akyüz, Kenan ve diğ. Ankara: İş Bankası Yayınları, 1958.
- _____. **Hadikadü's-sü'eda**. haz. Şeyma Güngör. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987.

- _____. **Leyla ve Mecnun**. haz. Muhammed Nur Doğan. İstanbul: YKY, 2000.
- Pospelov, N. Gennadiy. **Edebiyat Bilimi II**. çev. Yılmaz Onay. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1985 (Aktaran: Hakan Sazyek. **Roman terimleri Sözlüğü**. 2. bs. Ankara: Hece, 2015).
- Irwin, D. Bonnie. "What's in a Frame? The Medieval Textualization of Traditional Storytelling". **Oral Tradition**. c. 10, s. 1 (1995): 27-53.
- İsmail Belig. **Nuhbetü'l-Asar Li-Zeyli Zübdeti'l-Eşar**. haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu. Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1985.
- İz, Fahir. **Eski Türk Edebiyatında Nesir**. 4. bs. Ankara: Akçağ, 2014.
- Jahn, Manfred. **Anlatıbilim: Anlatı Teorisi El Kitabı**. çev. Bahar Dervişcemaloğlu. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Karateke, Hakan. "Osmanlı Nesrinin Cumhuriyet Devrinde Algılanışı". **Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler**. haz. Hatice Aynur ve diğ. İstanbul: Turkuaz, 2010: 44-55.
- Karademir, Mahmut. "Abdî Camasb-name (İnceleme-Metin)". Doktora Tezi. AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Kavruk, Hasan. "Klasik Türk Nesir Geleneğinde Tahkiye Dili". **Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler**. haz. Hatice Aynur ve diğ. İstanbul: Turkuaz, 2010: 176-187.
- _____. **Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler**. 2. bs. Ankara: MEB, 2016.
- Kazan, Şevkiye. "Üsküdarlı Sırrî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divan'ı ve Şerhu Medhi'n-nebî". Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. **Tezkiretü's-şuara**. haz. Aysun Sungurhan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Kıran, Ayşe Eziler, Zeynel Kıran. **Yazınsal Okuma Süreçleri**. Ankara: Seçkin Yayınları, 2011.
- Kocakaplan, İsa. **Açıklamalı Edebî Sanatlar**. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1992.
- Koncu, Hanife, "Abdî'nin Camasbnamesi". Yüksek Lisans Tezi. MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1994.
- Kozacı, Hatice. "Camasbname Abdî: Dil Tür Araştırması ve Metnin 35 Varağının Edisyon Kritiği". Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

- Kur'an. haz. Hayreddin Karaman ve diğ. **Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir**. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Kutlar, Fatma Sabiha. "Sâdî ve Divançesi". **Türkoloji Dergisi**, c. 16. s. 2 (2003): 193-219.
- Mermer, Ahmet. **XVII. Yüzyıl Divan Şairi Vecdi ve Divançesi**. Ankara: MEB, 2002.
- Mihrî Hatun. **Divan**. haz. Mehmet Arslan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Nâbî, **Divan**. haz. Ali Fuat Bilkan. 2. bs. Ankara: Akçağ, 2011.
- Nâilî. **Divan**. haz. Haluk İpekten. Ankara: MEB, 1970.
- Nayir, Hilal. "Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısımında İstitrâd". Yüksek Lisans Tezi. ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Necâtî Beg. **Divan**. haz. A. Nihad Tarlan. İstanbul: MEB, 1963.
- Nefî. **Divan**. haz. Metin Akkuş. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Neşâtî. **Divan**. haz. Mahmut Kaplan. İzmir: Akademi Kitabevi, 1996.
- Özcan, Abdülkadir. **Anonim Osmanlı Tarihi**. Ankara: TTK, 2000.
- Özyıldırım, Ali Emre. **Keçeci-zâde İzzet Molla ve Mihnet-Keşân**. Harvard: Harvard University, 2007.
- Pehlivan, Gürol. **Dede Korkut Kitabı**. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019.
- Propp, Vladimir. **Masalın Biçimbilimi**. çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2008.
- Sâbit. **Divan**. haz. Turgut Karacan. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1991.
- Safâyî. **Nuhbeti'l-asar Min Fevaidi'l-eşar**. haz. Nuran (Üzer) Altuner. "Safâyî ve Tezkiresi (İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks)". Doktora Tezi. İÜ Edebiyat Fakültesi, 1989.
- Sakaoğlu, Saim. **Masal Araştırmaları**. 5. bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Sâlim. **Tezkire-i Şuarâ**. haz. Adnan İnce. "Sâlim Tezkiresi (İnceleme Transkripsiyonlu Metin)". Yüksek Lisans Tezi. AÜ DTCF, 1977.
- Sazyek, Hakan. **Roman Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Hece Yayınları, 2015.
- Seymen, Emine. "Sehî Bey ve Latîfi Tezkirelerinde İstitrâd". Yüksek Lisans Tezi. ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Sılay, Kemal. "Osmanlı Tarihinde Arasöz Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi". **Türkoloji Dergisi**. s. 9 (1991): 153-162.

Şardağ, Rüştü. **Mustafa İtrî Efendi**. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992.

Şeyhî. **Divan**. haz. Halit Biltekin. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2018.

Şeyhülislam Yahya. **Divan**. haz. Hasan Kavruk. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.

Thomson, Stith. **Motif-Index of Folk-Literature**. Indiana: Indiana University Press, 1960.

Ünver, İsmail. "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler". **Türkoloji Dergisi**. c. 11. s. 1 (1993): 51-89.

Yılmaz, Mehmet. **Kültürümüzde Ayetler ve Hadisler**. İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.

Zâtî. **Divan**. haz. Orhan Kurtoğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.

ÖZ GEÇMİŞ

Ankara'nın Altındağ ilçesinde dünyaya gelen Abdullah Karakaş, ilköğretimini Abdullah Tokur İlköğretim Okulu'nda, ortaöğretimini ise Fatih Sultan Mehmet Lisesi'nde tamamladı. 2016 senesinde İstanbul Şehir Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olan Karakaş, aynı yıl Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başladı. Hâlihazırda Yenidoğu Eğitim Kurumlarında editör görevini yürütmekte olan Karakaş, eski Türk edebiyatında hikâye, mesnevi, tahkiye esaslı mensur eserler üzerine çalışmalarını yürütmektedir.